

ISSN: 2616-6216 (print)

ISSN: 2707-9597 (online)

<https://pard.mk.ua>

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ТА РЕГІОНАЛЬНИЙ РОЗВИТОК

Науковий журнал

PUBLIC ADMINISTRATION AND REGIONAL DEVELOPMENT

Academic journal

Заснований у 2018 році

Включено до переліку наукових фахових видань України

з питань державного управління

(Категорія «Б»), Наказ Міністерства освіти і науки

України від 17.03.2020 №409)

№17 (2022)

Видавець:

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

Головний редактор:

Ємельянов В.М. – доктор наук з державного управління, професор, заслужений діяч науки і техніки України

Заступники головного редактора:

Беглиця В.П. – доктор наук з державного управління, професор

Сорока С.В. – доктор наук з державного управління, професор

Члени редакційної колегії:

Антонова Л.В. – доктор наук з державного управління, професор

Домбровська С.М. – доктор наук з державного управління, професор

Євтушенко О.Н. – доктор політичних наук, професор

Жовнірчик Я.Ф. – доктор наук з державного управління, професор

Криштанович М.Ф. – доктор наук з державного управління, професор

Лізаковська С.В. – доктор наук з державного управління, ад'юнкт

Лопушинський І.П. – доктор наук з державного управління, професор

Сиченко В. В. – доктор наук з державного управління, професор

Хаджирадєва С.К. – доктор наук з державного управління, професор

Abbas Mardani – Ph.D. in Philosophy Management, University of South Florida (Tampa, Florida, USA)

Bartosz Hordecki – PhD, Professor of Political Science, Adam Mickiewicz University (Poland)

Catalin Vrabie – PhD in Public Administration, (Romania)

Gedam Kamalakar – Dept of Political Science Osmania University hyderabad Telangana State (India)

Günter Walzenbach – Associate Professor in Political Science, American University of Armenia, College of Humanities and Social Sciences (Yerevan, Armenia)

Magdalena Musiał-Karg – Professor, dr hab., Adam Mickiewicz University (Poland)

Nozim Muminov – Candidate of Economic Sciences, Professor (Uzbekistan)

Vainius Smalskys – Doctor of Social Science, Mykolas Romeris University, Director of Institute of Public Administration, Professor (Kaunas, Lithuania).

Відповідальний секретар:

Штиршов О.М. – кандидат наук з державного управління, доцент

Технічний секретар:

Тимофєєв С.П. – кандидат наук з державного управління, доцент

© Чорноморський національний
університет імені Петра Могили

54003, м. Миколаїв,
вул. 1-а Воєнна, 2а.
(0512) 76-71-92

© Видавництво:

Ємельянова Т.В.
54001, Миколаїв,
пров. Суднобудівний, 7.
(0512) 47-74-48

Рекомендовано до друку: Рішенням науково-методичної ради Інституту державного управління, Чорноморського національного університету імені Петра Могили. (Протокол № 1 від 29.08.2022 р.)

Свідectво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації серія КВ № 23245-13085Р від 04.04.2018 р.

ISSN: 2616-6216 (print) ISSN: 2707-9597 (online) <https://doi.org/10.34132/pard>

Publisher and manufacturer:

Petro Mohyla Black Sea National University

Editor-in-Chief:

Volodymyr Yemelyanov – Doctor of Sciences in Public Administration, Professor, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine (Ukraine)

Vice Editors-in-Chief:

Volodymyr Beglytsia – Doctor of Sciences in Public Administration, Professor (Ukraine)

Svitlana Soroka – Doctor of Sciences in Public Administration, Professor (Ukraine)

Editorial Board:

Lyudmyla Antonova – Doctor of Sciences in Public Administration, Professor (Ukraine)

Svitlana Dombrowska – Doctor of Sciences in Public Administration, Professor (Ukraine)

Oleksandr Yevtushenko – Doctor of Political Sciences, Professor (Ukraine)

Yaroslav Zhovnurchyk – Doctor of Sciences in Public Administration, Professor (Ukraine)

Myroslav Kryshchanovych – Doctor of Sciences in Public Administration, Professor (Ukraine)

Svitlana Lizakowska – Dr hab., adiunkt (Poland)

Viktor Sychenko – Doctor of Sciences in Public Administration, Professor (Ukraine)

Ivan Lopushynskiy – Doctor of Sciences in Public Administration, Professor (Ukraine)

Svitlana Khadzhyradieva – Doctor of Sciences in Public Administration, Professor (Ukraine)

Abbas Mardani – PhD in Philosophy Management, University of South Florida (Tampa, Florida, USA)

Bartosz Hordecki – PhD. Professor of Political Science, Adam Mickiewicz University (Poland)

Catalin Vrabie – PhD in Public Administration, (Romania)

Günter Walzenbach – Associate Professor in Political Science, American University of Armenia, College of Humanities and Social Sciences (Yerevan, Armenia)

Magdalena Musiał-Karg – Professor, dr hab., Adam Mickiewicz University (Poland)

Nozim Muminov – Candidate of Economic Sciences, Professor (Uzbekistan)

Vainius Smalskys – Doctor of Social Science, Mykolas Romeris University, Director of Institute of Public Administration, Professor (Kaunas, Lithuania)

Secretary of the Editorial Board:

Oleksandr Shtyrov – PhD in Public Administration, Associate Professor (Ukraine)

Technical secretary:

Sergey Tymofeev – PhD in Public Administration, Associate Professor (Ukraine)

© **Petro Mohyla Black Sea**

National University

68 Desantnykiv St., 10,

Mykolayiv, Ukraine, 54003.

(0512) 76-71-92

© **Publishing house:**

Yemelyanova T.

prov. Sudnobudivniy, 7

Mykolayiv, Ukraine, 54001.

(0512) 47-74-48

Recommended for printing: by the decision of the Scientific and methodological council of the Institute of Public Administration, Petro Mohyla Black Sea National University. (Protocol № 1, 29.08.2022 p.)

The Certificate of State Registration of Printed Mass Media Series KB № 23245-13085P dated 04.04.2018

ISSN: 2616-6216 (print) ISSN: 2707-9597 (online) <https://doi.org/10.34132/pard>

ІНДЕКСАЦІЯ ЖУРНАЛУ

DOAJ DIRECTORY OF
OPEN ACCESS
JOURNALS

ERIH PLUS
EUROPEAN REFERENCE INDEX FOR THE
HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

WorldCat®

INDEX COPERNICUS

 Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського

Crossref

 Scilit

Google
Scholar

ESJI Eurasian
Scientific
Journal
Index
www.ESJIndex.org

 Directory of
Research Journal
Indexing

 Dimensions

OUCI

 JOURNAL
FACTOR

RePEc

MIAR

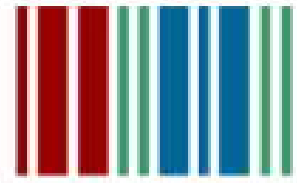
Federal Science Library

KOAR

ULRICHSWEB™
GLOBAL SERIALS DIRECTORY

WIKIDATA

I²O¹
LENS.ORG
Solving The Problem Of Problem Solving™

CRUE

REBIUN
Red de Bibliotecas Universitar

research4life

 Quality Open Access Market

ЗМІСТ

Андріяш Вікторія, Євтушенко Олександр, Верба Світлана

Особливості діяльності територіальних громад у сфері земельних відносин в умовах децентралізації.....637

Гололобов Сергій, Антонова Людмила

Освітня складова державної політики у сфері культури в умовах інноваційного розвитку суспільства..... ..670

Ємельянов Володимир, Євтушенко Наталія

Політична коректність – соціальний конструкт сучасного мовного простору публічного управління.....698

Жовнірчик Ярослав, Мряченко Олександр

Теоретичні засади забезпечення розвитку регіонів сучасної України в умовах глобальних викликів і загроз.....718

Курносенко Лариса

Феномен довіри в умовах цифровізації охорони здоров'я.....746

Орищук Василь

Державна політика цифрового розвитку сфери музейної справи французької республіки: досвід для України.....762

Плотка Любов

Принципи формування пріоритетів державної політики у соціальній сфері у контексті соціально-економічного розвитку України.....785

Слободянюк Дмитро

Досвід формування правового механізму публічного управління у сфері охорони торговельних марок в країнах Європи: проблеми та перспективи його впровадження в Україні.....814

Тимченко Марія

Розвиток сервісу «ДІЯ» в умовах війни. Нові можливості публічного управління.....834

Штиршов Олександр Сухорукова Анна

Правові аспекти відповідальності у сфері порушення прав інтелектуальної власності: світовий досвід і Україна.....867

Даниленко Лідія

Міжнародний досвід публічного управління закладами освіти на місцевому рівні в умовах криз.....905

Гончарук Василь

Нормативно-правове регулювання та інституційне забезпечення взаємодії органів державної влади та інститутів громадянського суспільства.....925

Ларін Станіслав

Публічне управління захистом національних цінностей в зарубіжних країнах в умовах повномасштабної російсько-української війни957

CONTENT

Andriiash Viktoria, Yevtushenko Aleksandr, Verba Svitlana

Peculiarities of the activity of territorial communities in the field of land relations in the conditions of decentralization.....637

Hololobov Serhii, Antonova Liudmyla

The educational component of state policy in spheres of culture in the conditions of innovative development of society.....670

Yemelyanov Volodymyr, Yevtushenko Natalia

Political correctness as a social construct of the modern language space in public discourse.....698

Zhovnirchuk Yaroslav Mriachenko Oleksandr

Theoretical principles of ensuring the development of the regions of modern Ukraine in the conditions of global challenges and threats.....746

Oryshchuk Vasyl

State policy of digital development of the sphere of museum affairs of the French Republic: experience.....762

Plotka Lyubov

Principles of formation of state policy priorities in the social sphere in the context of socio-economic development of Ukraine.....785

Slobodyanyuk Dmytro

The European experience of the formation of the legal mechanism of state administration in the sphere of legal protection trademarks: problems and prospects of implementation in Ukraine.....814

Tymchenko Maria

Development of the «Diia» service in the conditions of war.

New opportunities for public management.....834

Shtyrov Oleksandr Sukhorukova Anna

Legal aspects of responsibility in the sphere of infringement of

intellectual property rights: international experience.....867

Danylenko Lydia

International experience of public management of educational

institutions at the local level in crisis conditions.....497

Honcharuk Vasyl

Legal regulation and institutional support for the interaction of public

authorities and institutions of civil society.....517

Larin Stanislav

Public management of the protection of national values in foreign

countries in the context of a full-scale russian-ukrainian war.....867

вирішеними й донині. Єдина істотна проблема полягає в тому, що саме органи виконавчої влади не зацікавлені в процесі змін у сфері земельних взаємовідносин. Вони різними способами намагаються зберегти певні важелі контролю, що призводить до обмеження можливостей місцевої влади. Це спостерігається в інвентаризаціях земель, які не врахували значні площі сільськогосподарських угідь, що є вкрай необхідними для наповнення бюджету. Незважаючи на те, що громади отримали великий земельний потенціал, необхідно пройти багато процедур і процесів, які потребують фінансової підтримки, щоб мати можливість ефективно використовувати наявні земельні ресурси. Встановлено, що всі попередні спроби знайти ефективні шляхи вирішення проблем у земельній сфері, особливо після початку реформи децентралізації, здебільшого призводять до повної неузгодженості процесів, що відбуваються в цій сфері. Зазначалося, що влада нарешті почула місцеве керівництво та виробників та почала спільну роботу щодо формування правової бази для регулювання земельних відносин. Вперше за багато років громади мають право коментувати та вносити пропозиції щодо необхідних змін.

Ключові слова: земля, земельні ресурси, земельні відносини, державне управління, децентралізація, об'єднані територіальні громади.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Про необхідність концентрації владних повноважень, в галузі розпорядження та управління земельними ресурсами, на місцевому рівні зазначалось дуже давно. До Верховної Ради України неодноразово направлялись на розгляд законопроекти, які мали наметі внести певні процеси регулювання даного питання. І лише на початку 2018 року було визначено механізм передачі частини повноважень земельної сфери та розпочато його реалізацію. Хочемо зауважити, що на момент визначення шляху реалізації щодо зміни розпорядників органів місцевого самоврядування (далі – ОМС) були розчаровані тим мізерним ресурсом, який можуть отримати. Виконавча влада замовчувала

той факт, що навіть площі забудованих земель, при умові різкого скорочення населення, збільшилась в декілька разів. Так само було проведено розширення меж населених пунктів по території України, для задоволення потреб громадян.

Таких змін зазнали населені пункти, що знаходяться в приміській зоні, територія їх збільшилась не просто суттєво, а майже в декілька разів, хоча задоволення потреб всіх людей не відбулося. Цей період відзначився на сторінках історії новітньої України, як «великий земельний дерибан», це явище мало масовий характер безконтрольної передачі земельних ділянок, без урахування місця знаходження, тому сьогодні ми спостерігаємо, що берегові лінії вже приватні. І зовсім не суттєво прибережна зона це річки, моря чи озера. Хочеться зауважити, що багато обіцянок нашої влади не зможуть бути втілені у життя, серед них виділення земельних ділянок учасникам антитерористичної операції. Першою причиною є те, що вільних земель не так і багато, а наявний резерв не відповідає даному виду використання та складу угідь. Серед інших гостро постає питання вільного продажу земель сільськогосподарського призначення, як об'єкта права власності, тому питання запровадження даного ринку, методів його регулювання, є завданням держави.

Основною метою створення нової системи управління землями об'єднаними територіальними громадами (далі – ОТГ) є взяття під жорсткий контроль роздрібнення земель та спустошення даного ресурсу. І з метою досягнення позитивних результатів вирішено передати земельний ресурс на місця, для прийняття колегіальних рішень щодо подальшого їх використання з урахуванням потреб не окремої людини, а всієї громади.

Отже, нововведення в сфері земельних відносин потребують вивчення й аналізу з метою забезпечити правильну реалізацію відповідних положень практичної діяльності, особливо зважаючи на неоднозначність нормативно-правових норм, що склалися в сфері вітчизняного земельного законодавства. Загальновідомо, що одні й ті ж законодавчі норми застосовуються у вітчизняній практиці по-різному під час розгляду однотипних питань й земельні питання не є винятком. Саме тому найбільш проблемними на сьогодні є

питання прав та повноважень громад щодо земельних відносин в умовах децентралізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Земельні відносини завжди були об'єктом дослідження низки вчених різних галузей – права, управління, економіки, екології тощо. У дослідженнях вказаних галузей аналізуються питання теоретичних [1; 2], методологічних [3; 4], інституційних [5; 6; 7; 8] та функціональних [9; 10] особливостей об'єднаних територіальних громад в процесі управління земельними відносинами.

Також велику увагу приділено питанням децентралізації влади щодо розподілу владних повноважень у сфері земельних відносин щодо володіння, користування та розпорядження земельними ресурсами [11; 12].

Проаналізовані механізми передачі деяких державних повноважень у сфері земельних відносин об'єднаними територіальними громадами [13; 14]. На основі наукового аналізу розглянуто природу предметів відання й повноважень об'єднаних територіальних громад у сфері земельних відносин. Наголошено, що на сьогодні, сфера повноважень громад зводиться виключно до управління землями комунальної власності, а також реалізації делегованих державних повноважень [15; 16].

Велику увагу приділено дослідженню основних нормативно-правових актів, котрими регулюються повноваження об'єднаних громад в сфері земельних відносин та їхньої відповідності положенням Основного Закону України [17; 18].

На тлі виявлення законодавчих колізій щодо передачі повноважень органів виконавчої влади у сфері земельних відносин об'єднаним громадам більшість дослідників наголошують на необхідності використання лише форми делегування законом [19; 20; 21]. Слушною є думка щодо розроблення нових законодавчих актів у сфері місцевого самоврядування, земельних відносин та містобудівної діяльності за умов децентралізації [22; 23; 24; 25].

Крім того вагому роль у дослідженні земельних відносин відіграє наявний досвід багатьох зарубіжних країн, що вже пройшли такий шлях [26; 27]. Зокрема, найбільш цікавим є досвід Польщі, як

країни на практику котрої ми орієнтуємося під час реформування більшості сфер життєдіяльності суспільства та держави. Крім того польська наука вже сформувала достатню дослідну базу щодо питань прав та повноважень громад в сфері земельних відносин [28]. Варто наголосити, що наряду з польськими дослідженнями цікавими для обраної нами теми дослідження є здобутки вчених щодо наявної практики у вказаному питанні Чехії [29], Іспанії [30], Німеччини [31] тощо.

Водночас питання управління земельними ресурсами ОТГ в умовах децентралізації влади тільки починають вивчатися. Варто наголосити, що практично всі нововведення, що відбуваються на законодавчому рівні, потребують ґрунтовного вивчення та аналізу з метою забезпечити правильну реалізацію відповідних положень у практичній діяльності об'єднаних громад, особливо зважаючи на неоднозначність правозастосовної практики, що вже сформувалася у сфері земельного законодавства [32; 33; 34]. Зокрема, все ще трапляються випадки, коли одні й ті ж законодавчі норми застосовуються по-різному на різних владних рівнях та в різних об'єднаних громадах під час розгляду однотипних питань в сфері земельних відносин. Такі обставини спонукають дослідників шукати оптимальні шляхи вирішення спірних питань в сфері земельних відносин з подальшим застосуванням обґрунтованих варіантів [35].

Зокрема все ще не з'ясовано відповідну сукупність земельних відносин в об'єднаних територіальних громадах, котрі повинні бути об'єктами регулювання [36]. Важливою є необхідність переглянути основні підходи щодо сукупності методів управління земельними відносинами на рівні ОТГ за сучасних умов. Потребує детальної уваги встановлення основних прав та повноважень ОТГ щодо діяльності в земельній сфері.

Підсумовуючи щодо особливостей діяльності об'єднаних громад в сфері земельних відносин в умовах децентралізації можемо наголосити, що саме питання визначення прав та повноважень об'єднаних громад в сфері земельних відносин, які обумовлюють спроможність та ефективність діяльності об'єднаних громад в нашій

державі, є особливо актуальними у контексті подальшої наукової й практичної розробки досліджуваної проблематики.

Мета статті – аналіз проблемних питань щодо діяльності об'єднаних територіальних громад в сфері земельних взаємовідносин в умовах децентралізації, визначення прав та повноважень громад щодо земельних відносин та окреслення основних неврегульованих питань ефективного використання земельного ресурсу в громадах.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). В процесі дослідження були поставлені наступні завдання:

– проаналізувати наявні важелі управління до існування громади та після отримання повноважень у галузі розпорядження землями;

– визначити особливості використання отриманого ресурсу «земля» та здійснити аналіз ефективності механізмів розпорядження ним;

– розробити прогноз майбутнього потенціалу громади на розвиток, за умови використання додаткового ресурсу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основою дослідження є встановлення особливостей діяльності громади в сфері земельних відносин у світлі проведення децентралізації в нашій державі.

Земельні ресурси – це не просто частина території, навколишнього середовища, на якій проживає населення та проводиться розмежування адміністративного устрою країни, а насамперед економічні ресурси: сільськогосподарські землі, ліси, мінеральні родовища. Однією з умов існування ресурсів є їх вичерпність, тому лише раціональне та науково обґрунтоване залучення наявного земельного потенціалу стане підґрунтям для будівництва економічної стабільності кожної країни [11, с. 21]. З метою досягнення стабільного розвитку громади необхідно чітко спланувати використання природних ресурсів так, щоб збалансувати задоволення матеріальних потреб всього суспільства при використанні матеріальних ресурсів, із збереження необхідної кількості та якісного стану для нащадків [5, с. 5; 36].

Однак, дослідження основних причин незадовільного рівня управління земельними ресурсами є свідченням того, що підвищення ефективності вказаних процесів залежить від належного рівня матеріально-технічної бази ОТГ щодо земельних ресурсів та забезпечення чіткого розмежування повноважень органів влади та ОМС, ОТГ щодо сфери земельних взаємовідносин [4, с. 297-298]. Важливим є й те, що процеси розподілу та перерозподілу земель різних галузей народного господарства здійснювалися здебільшого без окресленого еколого-економічного й соціального обґрунтування. Як наслідок, постала потреба пошуку нових шляхів удосконалення земельних взаємовідносин в нашій країні, підґрунтям котрих повинна стати форма власності на землю, створення ефективної економіки, що сприятиме вирішенню існуючих проблем ефективних земельних взаємовідносин [1, с. 13].

Вказані проблемні питання спробуємо з'ясувати на прикладі Воскресенської ОТГ.

З моменту прийняття земель за межами населених пунктів Воскресенської ОТГ, враховуючи те що селищна рада є органом, який приймає колегіальне рішення, то і прийняття у комунальну власність земельних ділянок відбулось шляхом прийняття відповідного рішення депутатським корпусом [7].

З метою відстоювання своїх прав та для збереження земельного ресурсу селищна рада Воскресенської ОТГ вирішила зарезервувати земельні ділянки площею 1500 га, з метою подальшої передачі в довгострокову оренду, без права передачі у власність. Цей крок є виваженим та направлений на захист ресурсного потенціалу, оскільки кожний громадяни України має право на отримання земельної ділянки для здійснення господарської діяльності, а постанова КМУ № 413 від 07.06.2017 року [37], закріплювала першочерговість отримання земельних ділянок для ведення особистого селянського господарства учасниками бойових дій (норми діяла до 25.06.2019 року та рішенням Конституційного суду України у справі № 1-76/2018(4090/17) визнана такою, що суперечить Основному Закону України), всі отримані землі довелось би розподілити між бажаними.

Першою проблемою на шляху реалізації законних прав, постало питання виконання положень Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [34]. Оскільки Воскресенська селищна рада перша з громад отримала земельний ресурс то відповідно і першою розпочала пошук вирішення щодо посвідчення свого права на землю.

Дуже копіткою виявилася робота стосовно отримання, в повному обсязі, необхідних документів для реєстрації права власності. Одним із таких документів є витяг з Державного земельного кадастру про земельну ділянку [6]. Оскільки ідентифікатором земельної ділянки є її кадастровий номер, а відповідно нього можна сформулювати витяги в яких наявні загальні відомості про земельну ділянку:

- місце розташування;
- цільове призначення;
- загальна площа земельної ділянки в гектарах;
- назва документації на підставі якої здійснено державну реєстрацію земельної ділянки;
- орган який зареєстрував земельну ділянку;
- обмеження щодо використання земельної ділянки (при наявності);
- дата державної реєстрації земельної ділянки [23].

Враховуючи Закон України «Про державний земельний кадастр» строк отримання витягів не має перевищувати 14 робочих днів [24], але якщо розглянути кількість земельних ділянок то це 45 заяв щодо отримання витягів. Це призвело до подовження терміну реєстрації права власності на землю на 4 місяці. Після реєстрації земельних ділянок власністю громади, було проведено аналіз отриманого майна.

В ході визначення всіх користувачів земельних ділянок було залучено працівників відділу реєстрації цивільного стану громадян. Оскільки більшість переданих земель перебувала у постійному користуванні громадян, а відповідно до постанови Верховного Суду України від 05.10.2016 року у справі № 6-2329, земля що перебуває у користуванні громадян, на підставі актів на право постійного

користування, не успадковується за законом [33]. Як наслідок було виявлено коло осіб, відповідно до яких необхідно було скасувати право постійного користування землею, для можливості подальшого використання цих земель в законодавчому руслі.

Одним із повноважень Воскресенської селищної ради стало скасування права користування землею трьох громадян України щодо здійснення фермерської діяльності на загальну площу 56,7 га.

Враховуючи положення глави 21 Земельного кодексу України селищна рада отримала і право проведення земельних торгів відносно комунальних ділянок [18]. І в результаті було розпочато підготовку до процедури продажу прав на оренду землі. Першим кроком у реалізації своїх повноважень став добір земельних ділянок. Першими земельними ділянками, які було заплановано для оренди, стали саме ділянки для ведення фермерського господарства, право постійного користування на які було скасовано [19]. Позитивним в прийнятті даного рішення було те, що ці земельні ділянки були сформовані, а це свідчить про те що вони закріплені межовими знаками, мають чітко визначені межі та площу, і відповідно до затвердженої Наказом Державного комітету України із земельних ресурсів № 548 від 23.07.2010 року Класифікації видів цільового використання землі, є визначеними щодо шляхів використання [36].

Звертаємо увагу на те, що Земельний кодекс чітко регламентує необхідність використання земельної ділянки відповідно до цільового призначення. Порушення земельного законодавства в частині користування землею тягне за собою накладання штрафних санкцій та навіть припинення права користування землею в примусовому порядку [18].

Крім того Постанова КМУ від 22.07.2016 р. № 482 «Про внесення змін до деяких постанов КМУ» вносила зміни щодо Положення про Державну службу України з питань геодезії, картографії й кадастру, котре було затверджено відповідною Постановою КМУ від 14.01.2015 № 15 й визначено, що Держгеокадастр – це центральний орган виконавчої влади, котрий здійснює реалізацію державної політики щодо сфери державного нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі щодо частини дотримання положень

земельного законодавства, використання й охорони земель всіх категорій та форм власності, родючості ґрунтів тощо [6].

Також Розпорядження КМУ від 30.11.2016 р. № 910-р погоджувало пропозиції Міністерства аграрної політики та продовольства України щодо можливостей забезпечувати здійснення покладених на Державну службу з питань геодезії, картографії та кадастру нормами Постанови КМУ від 14.01.2015 р. № 15 «Про Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру» відповідних функцій та повноважень Державної інспекції сільського господарства, котрі припиняються, із здійснення державного нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі в частині дотримання норм земельного законодавства, використання й охорони земель всіх категорій та форм власності, родючості ґрунтів [6].

Наступними земельними ділянками які було запропоновано ввести до переліку, стали вільні земельні ділянки, пасовища. В умовах підтримки приватного сектору щодо розвитку галузі тваринництва, актуальним постає питання щодо передачі в оренду пасовищ. Враховуючи щорічні дотації на утримання молодняку великої рогатої худоби у приватних домоволодіннях, протягом останніх років спостерігається нарощування молодняку, що призводить до зростання попиту на земельні ділянки для випасання худоби та сінокосіння. Додатково хочеться зауважити що на території Воскресенської громади починаючи з 2015 року впроваджено вирощування овець (біля 300 голів), що також відіграло значну роль у необхідності збільшення площ для випасання худоби.

Наступним кроком стало визначення земельних ділянок на які було надано дозвіл на розробку проекту землеустрою щодо відведення та не виконані. Підпунктом 17 пункту 2 розділу I Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань будівництва» було змінено пункт 1 Перехідних положень Земельного кодексу України, а саме: рішення які були прийняті але не введені у дію про надання дозволу на відведення земельної ділянки в користування або власність є чинними протягом 2-х років з моменту прийняття змін [6].

Якщо протягом одного року проект із землеустрою не затверджено, такий дозвіл вважають анульованим. Під цю категорію потрапила земельна ділянка на загальну площу 160,0963 га ріллі, яка відноситься до особливо цінних ґрунтів.

З урахуванням затверджених генеральних планів із планами зонування території населених пунктів, були враховані земельні ділянки в межах населеного пункту які можуть використовуватись для будівництва об'єктів торгівлі (в смт. Воскресенську було заплановано земельну ділянку під будівництво критого павільйону торгівельної мережі), що надасть змогу отримувати як орендну плату так і створення нових робочих місць та надходження ПДФО до бюджету селищної ради. Ще одна земельна ділянка була запланована для розміщення підприємств легкої промисловості, які не вимагають значних санітарно захисних норм [35].

Після проведення всіх вищезазначених дій Рішенням Воскресенської селищної ради восьмого скликання від 26.09.2018 року № 23 було затверджено перелік земельних ділянок право оренди на які планується виставити на земельні торги [7].

Керуючись п. 6 ст. 136 Земельного кодексу організатор земельних торгів, в особі селищної ради, має визначити виконавця відповідно до Закону України «Про публічні закупівлі». І на даному етапі знову спостерігається суперечність одного законодавчого акту щодо іншого [6].

Ст. 2 Публічних закупівель чітко розмежовує сферу його розповсюдження [6]. Чинним законодавством передбачено що ліцитаратор за власні кошти виготовляє землевпорядну документацію для проведення земельних торгів. Якщо селищна рада не використовує власні кошти то дія закону про закупівлі не розповсюджується.

Враховуючи рекомендації Антимонопольного комітету по відношення забезпечення рівних умов та здорової конкуренції. Зауваживши про втрату чинності наказу № 579 від 25.09.2012 року Міністерства аграрної політики та продовольства України, Воскресенська рада надала оголошення про намір продажу прав оренди земельних ділянок комунальної власності громади у засоби масової інформації, для отримання можливості вибору виконавців на більш вигідних умовах [6].

Рішенням ради восьмого скликання № 23 від 26.09.2018 року на постійну комісію з питань житлово-комунального господарства та комунальної власності, питань містобудування, будівництва, земельних відносин та охорони природи було доручено визначити ліцитатора земельних торгів [7].

Розгляд наданих пропозицій враховував цінову політику, строк виконання та наявність сертифікованих спеціалістів у складі підприємства (не менше двох сертифікованих спеціалістів землевпорядників, інженер-геодезист) [22, с. 9-10].

За підсумками роботи постійної комісії голові селищної ради було рекомендовано від юридичної особи укласти договір на надання послуг з проведення земельних торгів та підготовки землевпорядної документації, що складається:

- технічна документація встановлення відновлення меж земельної ділянки в натурі (на місцевості) для продажу прав оренди на земельних торгах у форма аукціону;

- технічної документації з нормативної грошової оцінки землі (при необхідності) Постановою КМУ від 07.02.2018 року № 105 було надано дозвіл на розробку всеукраїнської нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення, що ввійшла в дію з 01.01.2019 року [38];

- агрохімічний паспорт земельної ділянки (поля) – цей документ, що відображає дані про агрохімічні характеристики ґрунтів і стан їх забруднення радіонуклідами і токсичними речовинами.

Після розробки технічних документацій, вони затверджуються рішенням ради, в якому визначаються умови продажу права оренди земельної ділянки:

- строк оренди в роках;
- стартова ціна земельної ділянки, як у відсотковій ставки від нормативної грошової оцінки так і в грошовому еквіваленті;
- крок аукціону відповідно до норм земельного законодавства.

Отже вирішальним етапом стало розміщення відповідно, до вимог земельного законодавства, на офіційному сайті органу виконавчої влади тобто ГУ Держгеокадастру у Миколаївській області ого-

лошення про проведення земельних торгів та долучений до нього пакет документів, а саме:

- земельпорядна документація;
- витяг з нормативної грошової оцінки;
- картка лоту;
- проект договору оренди землі;
- рішення селищної ради про затвердження переліку земельних ділянок право оренди на які виставлено на земельні торги;
- рішення про проведення земельних торгів;
- витяг з Державного земельного кадастру про земельну ділянку [32];
- витяг з Держреєстру речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень.

В оголошенні обов'язково зазначається місце та час проведення земельних торгів. Дане оголошення розміщується у термін за 1 місяць до визначеної дати аукціону.

Отже, 16 жовтня 2019 року у приміщенні Воскресенської селищної ради було проведено перші земельні торги з продажу прав оренди на землю [7]. При проведенні аукціону з метою запобігання порушень земельного законодавства проводиться відео фіксація, матеріали якої розміщуються на сайті органу виконавчої влади разом із результатами, торгів.

Отже, після закінчення процедури торгів було підписано протоколи та укладено договори оренди, відповідно до них. З якого видно що даний договір повністю відстоює права та інтереси селищної ради, в частині збереження якості ґрунтового покриву та використання земельної ділянки лише відповідно діючого законодавства, але і надає можливість використовувати земельну ділянку орендарю на свій розсуд з досить значним строком господарювання і оренди на тих же умовах і той же строк.

Результати проведення земельних торгів показано на рис. 1.

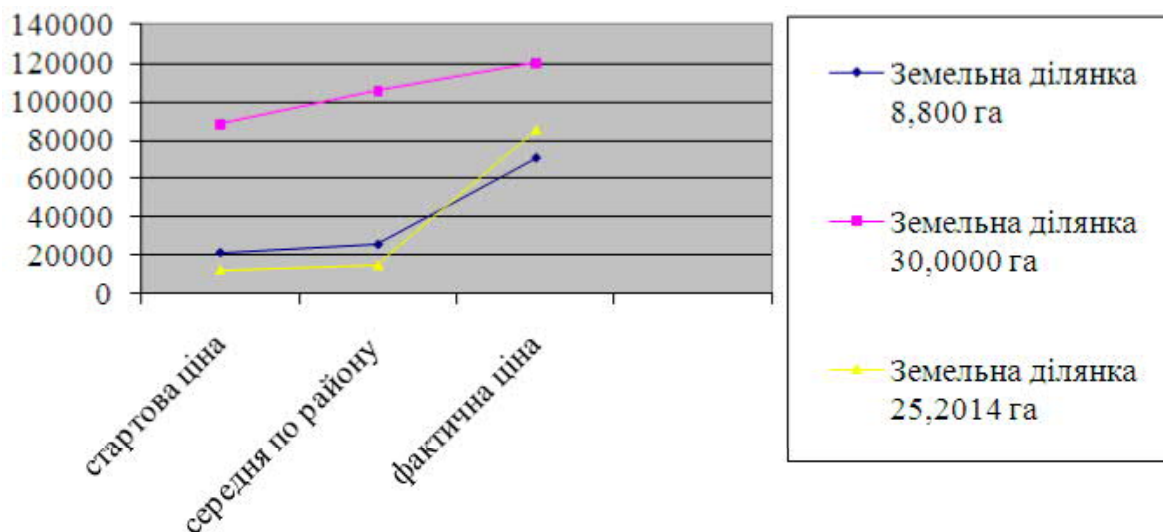

Рис. 1. Планові та фактичні надходження до громади від продажу прав оренди на землю
Джерело: складено авторами за даними громади

Якщо розглянути діаграму, бачимо що фактичні надходження перевищили середні показники по Вітовському району майже на 25 %, що є досить значним ресурсом у системі побудови економічної спроможності громади.

Отже, повноваження в галузі організації проведення земельних торгів надала додаткові ресурси наповнення бюджету, а разом і з цим підвищила раціональність використання земельних ділянок.

Відповідно до Постанови № 522 КМУ від 19.06.2019 року додаткові права були наділені ОТГ в частині нарахування втрат та збитків власникам землі та землекористувачам [39]. Отже комісії які існували при районних адміністраціях та працювали на власний розсуд, тепер не мають жодного впливу на процедуру нарахування збитків та їх відшкодування на користь громад.

Таким чином Воскресенською селищною радою було утворено відповідну комісію, із включенням до її складу представників Держгеокадастру, фіскальної служби та відділу містобудування та архітектури за узгодженням.

Це право забезпечує громаді умови більш раціонального використання земельних ділянок будь якого призначення,

починаючи від земель промисловості, які до 2018 року перебували у відомстві обласної адміністрації, а з моменту введення їх в межі селища Горохівка, перейшли у розпорядження громади, і до земельних ділянок сільськогосподарського призначення комунальної власності які використовуються самовільно, без правовстановлюючих документів.

З іншого боку це призведе до зниження випадків рейдерства на території громади, та стимулює землекористувачів до врегулювання права користування землею в законодавчому руслі. Громада прагне працювати відкрито, тому вимагає прозорості та відкритості від підприємств, що здійснюють свою діяльність в її межах.

На території громади працює 49 приватних підприємців, у яких основними видами діяльності є торгівля промисловими та продовольчими товарами. Також на ввіреній території, станом на 01.01.2019 року, зареєстровано 154 юридичних осіб (відокремлені підрозділи) та 111 фізичних осіб-підприємців [7].

Основним напрямком господарської діяльності яких є переважно промисловість агропромислового сектору, переважає виробництво зернових, технічних, овочевих культур.

Економічну діяльність на території громади здійснюють аграрні та промислові підприємства; промислову групу представляють підприємства, які наведені в табл. 1 та табл. 2.

Зазначені підприємства охоплюють різні галузі виробництва, які не пов'язані з сільськогосподарською діяльністю.

Таблиця 1

**Список юридичних осіб, які здійснюють
несільськогосподарську діяльність**

№	Назва підприємства	Код ЄДРПОУ	Адреса реєстрації або фактичного місця розташування
1	ТОВ «Техмет-Юг»	32720193	Центральна, 1

продовження таблиці 1

2	ТОВ «Лигрис»	23627776	Центральна, 46/58
3	ТОВ «Укртелеком»	21560766	Соборна, 50/1
4	ЧП ПТФ «Лагуна»	23619966	Орехова, 1
5	ТОВ НВП «Техмет»	22427816	Дорожна, 2
6	ТОВ «Леко-Центр»	40205343	Дорожна,5
7	ТОВ «Фумиком»	38122551	Дорожна, 3
8	ТОВ «Кворум»	32332458	Привокзальна, 2-Б
9	ТОВ «Промагроінвест»	32836472	Привокзальна, 2-Г
10	ТОВ «Совенергоресурс»	13849754	Привокзальна, 2-В
11	ТОВ «Шляхове будівництво «АЛЬТКОМ»	32794511	Дорожна, 9
12	ТОВ «Миколаїв транспорт плюс»	33368485	Дорожна, 7
13	ПП «Техно»	32282837	Миру, 1-Б, 1-В
14	ТОВ «МАТІЦА»	36469478	Миру, 16
15	ТОВ «ПОЛІССЯ»	31193537	Миру. 17
16	ТОВ «Укрсоя» «Актив 12»	34318990	Миру, 17-А
17	АТСФ «Мисфа»	05473097	Миру, 18
18	ТОВ «Карго-транс- шипінг»	39663781	Миру,12
19	ПП «БУДРЕМКОМ»	39663778	Миру, 15
20	ТОВ «Південний Центр»	32459183	Миру, 15-А

Джерело: складено авторами за даними громади

Можемо стверджувати, що в адміністративних межах селищної ради розташована досить потужна виробнича база, представлена, переважно такими видами промисловості: асфальтні заводи, оптова торгівля твердим, рідким та газоподібним паливом, станції технічного обслуговування транспорту та інше.

Таблиця 2

**Список сільськогосподарських товаровиробників,
які здійснюють свою діяльність в адміністративних межах
Воскресенської селищної ради**

1	ТОВ «Діонісій»	33231825	село Костянтинівка
2	ФГ «Південні Лани»	36587258	с/мт Воскресенське,
3	ФГ «Віктан»	34203060	с/мт Воскресенське
4	ФГ «Витязь»	22439854	с/мт Воскресенське
5	ФГ «Воскресенськ-Агро»	34010535	с/мт Воскресенське
6	ФГ «Афганець-Агро»	35048355	с/мт Воскресенське
7	ФГ «МИДА-Агро»	33976256	с/мт Воскресенське
8	ФГ «Чайка»	24058240	с/мт Воскресенське
9	ФГ «Зерно»	22429732	с/мт Воскресенське
10	ФГ «Валентина»	22429726	с/мт Воскресенське
11	ФГ «Владам»	22430066	с/мт Воскресенське
12	ФГ «Мельник»	22430072	с/мт Воскресенське
13	ФГ «Алеко»	20874787	с/мт Воскресенське
14	ФГ «Форель»	20896582	с/мт Воскресенське
15	ФГ «Жемчужина»	23612734	с/мт Воскресенське
16	ФГ «ВОЛЯ-Д»	32747278	с/мт Воскресенське
17	ФГ «ТАВІФА»	36587284	с/мт Воскресенське
18	ФГ «Покрасов»	35817395	с/мт Воскресенське

продовження таблиці 2

19	ФГ «ЗЕРНОГРАД-V»	40973903	смт Воскресенське
20	ФГ «Нова сила»	32747283	смт Воскресенське

Джерело: складено авторами за даними громади

Якщо розглянути представників сільськогосподарської галузі, яка складається як з фермерських господарств так і з товариств з обмеженою відповідальністю, які займаються обробіткою землі та вирощуванням зернових культур, хочеться виокремити їх, як об'єкти, що формують бюджет.

Як бачимо із даних наведених таблиць, підприємств, що займаються вирощуванням сільськогосподарської продукції більше, цьому сприяє географічне розташування громади, родючі чорноземи та земельні ресурси. Деякі фермерські господарства займаються обробіткою землі, що відносяться до не витребуваних паїв.

Тому окремим пунктом хочеться виділити зміни щодо розпорядження нерозподіленими, не витребуваними частками земельних паїв, які відповідно до змін що набрали чинність 01.01.2019 року вважаються власністю територіальної громади (п. 21 р. XX Прикінцевих та перехідних положень Земельного кодексу [18]).

Отже територіальні громади отримали переважне право розпорядження землями колишніх колективних сільськогосподарських підприємств. До складу яких крім розподілених та витребуваних часток паїв входять: господарські двори, землі під проїздами та польовими дорогами, не лише наявні але і проектні) та лісозахисні смуги.

Громада має право заключення договорів оренди, оминаючи земельні торги, під проїздами та лісосмугами. Але треба зауважити що в договірних відносинах зазначається обмеження, щодо вільного доступу інших користувачів до своїх ділянок. В даному випадку переважне право на оренду має орендар у користуванні

якого знаходиться істотна частина земель масиву а саме від 75 %. А також в цей період у перше застосовується поняття міни (обміну земельними ділянками). Тобто з початку 2019 року здійснити обмін можна лише земельними ділянками, які розташовані в одному масиві (полі) за умови, якщо нормативна грошова оцінка земельних ділянок що підлягають обміну є рівноцінною або різниця не перевищує 10 % від нормативної грошової оцінки, що вважається не суттєвою.

Таким чином для підписання договору оренди є лише одна перепона, це несформовані земельні ділянки та відсутність відомостей про них в єдиному Державному земельному кадастрі. З метою вирішення даного питання було прийнято рішення формувати земельні ділянки шляхом проведення інвентаризації (виготовлення технічної документації щодо інвентаризації земельної ділянки, з подальшою реєстрацією права власності за територіальною громадою) після чого можливо буде проводити дії щодо передачі їх в користування на умовах оренди строком на 7 років.

Однак, варто звернути особливу увагу й на те, що громади, які першими витратили кошти на проведення інвентаризації, стикнулися з величезною проблемою, щодо невідповідності відомостей про земельну ділянку в Державному земельному кадастрі, та проектами відведення земельних ділянок [9].

Так більша частина ділянок призначених для ведення підсобного господарства та ведення фермерського господарства, після внесення відомостей до земельного кадастру змінили своє цільове призначення на ведення товарного сільськогосподарського виробництва.

Відповідно до законодавчих норм відбувається порушення в частині користування земельною ділянкою, оскільки чітко регламентовано використання земельної ділянки відповідно до її цільового призначення.

ОМС довелося звертатися до структурних підрозділів Держгеокадастру, з метою приведення у відповідність документального фонду земельних ділянок, переданих у комунальну власність громади.

Для цього було залучено представників архівних установ, які зберігають оригінали розпорядчих документів щодо підстав передачі в користування земельних ділянок. Цільове призначення земельних ділянок встановлюється під час затвердження проекту землеустрою щодо їх відведення або інших проектів землеустрою. Зміна цільового призначення земельних ділянок здійснюється за проектами землеустрою щодо їх відведення.

Наступним питанням постало саме формування земельних ділянок суцільними пластами. Отже при формуванні певної частини території не було враховано всіх користувачів, а до складу земельної ділянки введено декілька земельних ділянок, які мають свої межі та відповідно і своїх користувачів.

Яскравим прикладом такої ситуації є той факт, що до складу земельної ділянки з кадастровим номером 4823383900:10:000:0202, загальною площею 144,8584 га, увійшли земельні ділянки для ведення фермерського господарства наступних осіб: В. Петров має в користуванні 27,2 га, Н. Данилевич – 51.1 га, А. Белев'ят – 36,0 га, Ю. Панчук – 12, 0 га, Л. Поліщук – 20,0 га. В першу чергу це призводить до конфліктних ситуацій щодо фактичного розподілу території між усіма суб'єктами господарювання.

Другим питанням постає питання щодо процедури розпаювання земель фермерських господарств, що проводиться відповідно до ст. 32 Земельного кодексу України [18]. Громадянам, які потрапили в ситуацію наведену вище, потрібно сформуванати земельну ділянку, яка перебуває в їх користуванні окремо від загальної площі й лише після цього готувати документи про безоплатну приватизацію землі.

Дане питання чітко простежується відносно постійних користувачів, які здійснюють фермерську діяльність.

При передачі повноважень від органів виконавчої влади до територіальних громад, не було враховано земельні ділянки, які перебувають у постійному користуванні садівничих товариств. Всі садівничі товариства розташовані на земельних ділянках сільськогосподарського призначення. Таким чином логічно було б включити цю категорію земель до земель, що підлягають інвентаризації.

Провівши аналіз статусу земельних ділянок в садовому товаристві, можемо стверджувати, що лише 64% від загальної кількості земель перебувають у приватній власності громадян. А 36% – це земельні ділянки, які не приватизовані так і ділянки під дорогами, які є несформованими.

Окремим пунктом треба зауважити що під час проведення процедури відчуження земельної ділянки, шляхом безоплатної приватизації, не вносяться зміни до площі земельної ділянки, яка залишається в постійному користуванні юридичної особи. І вданому випадку спостерігаємо як один правовий документ суперечить іншому.

Земельна ділянка може перебувати в приватній, державній чи комунальній власності, в нашому випадку всі зазначені земельні ділянки перебувають у власності громадян та одночасно у користуванні садівничого товариства. Дана колізія спричиняє плутанину щодо прав користування та володінні землею.

При включенні до інвентаризації таких земельних ділянок, громада отримала б шанс щодо правового врегулювання умов володіння та користування землею. Додатково в процесі інвентаризації можна було б виправити помилки щодо розміщення земельних ділянок на публічній кадастровій карті України, та в нести відповідні відомості про земельну ділянку до Державного земельного кадастру України. Натомість втрачається можливість обліку даного виду земель.

Єдиним позитивним моментом лишається необхідність погодження передачі земельної ділянки у приватну власність з територіальними громадами, що надає шанс хоч якось поновити облік земельних ділянок на яких здійснюють свою діяльність садівничі товариства [6].

Також неврегульованим залишається питання постійного користування землею товариств з обмеженою відповідальністю. Відповідно до Земельного кодексу ст. 92 таке право набувають:

- установи, підприємства або організації державної чи комунальної власності;
- категорія громадських організацій інвалідів України;

- офіційно зареєстровані релігійні організації;
- ПАТ Залізничного транспорту;
- заклади освіти;
- оператори газотранспортної систем та передачі;
- співвласники багатоквартирних будинків, щодо земельних ділянок лише під такими будинками [18].

Існують випадки, коли великі площі земельних ділянок перебувають в користуванні у товариства, яке знаходиться на спрощеній системі оподаткування. Данні підприємства звільняються від сплати земельного податку. Оподаткування відбувається шляхом подання декларації про дохід, що в десятки разів призводить до втрат місцевого бюджету.

Яскравим прикладом на території Воскресенської селищної ради є ТОВ «КОРМПТИЦЕПОРМ», яке має в користуванні на підставі акту постійного користування землею, ділянку площею 71,6 га. Дане підприємство не здійснює жодного виду діяльності на підпорядкованій території, а лише подає декларації на суму що не перевищує 2000 грн. в рік.

Відповідно до вимог земельного законодавства скасувати таке право можна за наступних підстав:

- систематична (постійна) несплата земельного податку;
- добровільна відмова від користування земельною ділянкою;
- використання земельної ділянки з порушенням законодавства [18].

Таким чином селищна рада потерпає від втрат щодо надходжень до бюджету, через те, що попередники надали в безстрокове користування суттєві площі земельних ділянок. Саме в цьому питанні хочемо наголосити що державні органи влади, на які покладено повноваження регулювання та контролю за сплатою податків, в повному обсязі не виконують свої функції.

Відповідно до ст. 297 Податкового кодексу платники єдиного податку звільняються від плати за землю, за умови використання земельною ділянкою, якщо земельна ділянка не використовується для здійснення господарської діяльності підприємством, то вони зобов'язані подавати до контролюючого органу поземельну

декларацію на підставі якої відбувається нарахування земельного податку [10].

Податкова міліція не контролює подачу таких декларацій, що унеможливує скасування такого права користування за законом. Варто загострити увагу ще на тому, що платники 1-3 групи, сплачують податок за місцем реєстрації підприємства, а не за місцем фактичного перебування. Це тягне за собою величезні втрати, оскільки більша кількість підприємства реєструється у великих містах та має широко розгалужену систему здійснення господарської діяльності. Простими словами за місцем реєстрації перебуває лише офіс, а виробництво розташовано дистанційно в сільській місцевості та на великих площах.

Нажаль, можемо стверджувати, що дане питання зовсім неврегульоване, а від бездіяльності потерпають громади. Всім зрозуміло, що це тимчасові труднощі, якщо вони окреслені то, на нашу думку, громада разом з державою знайдуть шляхи їх врегулювання.

Висновки. Підсумовуючи необхідно зауважити, що громади роблять перші кроки та помилки, на шляху реалізації своїх владних повноважень. Перші спроби принесли досить значні фінансові активи громаді. Таким чином керівництво правильно обрало шлях розвитку та впевнено крокує до своєї мети, а саме формування потужної, економічно та конкурентно спроможної АТО, нового покоління. Єдиною суттєвою проблемою є те, що саме органи виконавчої влади незацікавлені в процесі зміни розпорядників. Вони різними шляхами намагаються залишити за собою певні важелі управління, що призводить до ущемлення можливостей місцевої влади. Це спостерігається у проведенні інвентаризації земель, коли були не враховано значні площі сільгоспугідь, які є вкрай необхідними, для наповнення бюджету. Хоч громади отримали великий земельний потенціал, але для можливості його використання необхідно пройти безліч процедур та процесів, на реалізацію яких потрібне фінансове забезпечення.

Отже, для врегулювання діяльності ОТГ в сфері земельних відносин необхідно:

– вирішити питання колізії законодавчих актів, невідповідність передачі архівного фонду документації при зміни сторони розпорядника (постійна передача повноважень від районних адміністрацій до Держгеокадастру);

– запровадити механізм вилучення земельних ділянок на підставі нераціонального використання, при погіршенні якісного складу ґрунтів або банального захаращення території, що дозволить: по-перше зберегти або покращити земельний ресурс; по-друге залучити додаткові надходження, передавши земельну ділянку досвідчені руки іншого користувача й надасть поштовх для зміцнення економіки держави, регіону, ОТГ;

– надати можливість ОТГ залучати вітчизняних та зарубіжних інвесторів;

– здійснювати розподіл землі в адміністративних межах громади на сільськогосподарське районування та зонування території селищ. А норми земельного законодавства повинні чітко регламентувати правила використання таких земель та визначати відповідальність за їхнє порушення;

– розробити і законодавчо обґрунтувати єдину правову форму планування земель ОТГ, яка має забезпечувати функціональне використання та охорону земель усіх форм власності на землю на основі просторового планування територій.

Позитивним є те що влада нарешті почула місцеве керівництво та виробників і розпочала спільну роботу, щодо формування законодавчої бази регулювання земельних відносин. Вперше за безліч років громади мають право висловити свої зауваження та надати пропозиції відносно змін.

Перспективами подальших досліджень вказаної теми можемо назвати:

– опрацювати можливі шляхи підвищення ефективності діяльності об'єднаних громад в сфері земельних відносин із дотриманням відповідних інтересів мешканців громад;

– розробити реальні заходи щодо ефективного використання земельних ресурсів, що стане передумовою підвищення спроможності об'єднаних громад;

emphasized that in the current conditions of its existence, our state has not built effective mechanisms for effective action in the field of land relations, most of which are still unresolved. The only significant problem is that the executive authorities are not interested in the process of change in the field of land relations. They try in various ways to maintain certain levers of control, which limits the capacity of local authorities. This is observed in the inventories of lands that did not take into account large areas of agricultural land, which are essential for filling the budget. Although communities have received great land potential, many procedures and processes that require financial support are needed to be able to use available land resources effectively. It is established that all previous attempts to find effective ways to solve problems in the land sphere, especially after the beginning of the decentralization reform, mostly lead to complete inconsistency of the processes taking place in this sphere. It was noted that the authorities finally heard the local leadership and producers and began working together to form a legal framework for regulating land relations. For the first time in many years, communities have the right to comment and make suggestions for necessary changes.

Key words: *land, land resources, land relations, public administration, decentralization, united territorial communities.*

Received: 12.05.22

References

1. Okhriy, O. (2006), *Kompleksna stratehiia zemlekorystuvannia administratyvno-terytorialnoho utvorennia* [Complex strategy of land use of administrative-territorial formation], Abstract of Ph. D. dissertation, Theory and history of local self-government, National Academy of Public Administration at Presidential Ukraine, Kharkov, 26 s. [in Ukrainian]
2. Boyko, A. (2019), *Suchasni tendentsii rozvytku naukovooho znannia shchodo mekhanizmiv formuvannia ta realizatsii derzhavnoi polityky u sferi zemelnykh vidnosyn* [Modern trends in the development of scientific knowledge on the mechanisms of formation and implementation of state policy in the

field of land relations] *Investytsiyyi: praktyka ta dosvid*, vol. 1, pp. 107-111 [in Ukrainian]

3. Goldanov, V. (2009), Metodolohichni osnovy ratsionalnoho zemlekorystuvannia [Methodological bases of rational land use] *Ahrosvit*. vol. 8, pp. 11-16 [in Ukrainian]

4. Strokan, V. (2009), Upravlinnia zemelnymy vidnosynamy v systemi mistsevoho samovriaduvannia: metodolohichni aspekt [Management of land relations in the system of local self-government: methodological aspect] *Derzhavne upravlinnya ta mistseve samovryaduvannya: zb. nauk. pr. DRIDU NADU*, vol. 1, pp. 296-303 [in Ukrainian]

5. Dankevich, V.E. (2017), *Rozvytok zemel'nykh vidnosyn v umovakh hlobalizatsiyi* [Development of land relations in the context of globalization], Zhytomyr, 392 s. [in Ukrainian]

6. Ofitsiyniy veb-portal Verkhovnoi Rady Ukrainy (2021) [Official web portal of the Verkhovna Rada of Ukraine] *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pdf [in Ukrainian]

7. Ofitsiyniy veb-sait Voskresenskoï selyshchnoi rady (2021) [Official website of Voskresenska village council] Retrieved from <http://voskresenska.rada.today> [in Ukrainian]

8. Pro utvorennia terytorialnykh orhaniv Derzhavnoi sluzhby z pytan heodezii, kartohrafii ta kadastru : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 14 sichnia 2015 roku № 5 (2015), [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On the formation of territorial bodies of the State Service for Geodesy, Cartography and Cadastre»] *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5-2015-%D0%BF#Text> [in Ukrainian]

9. Daugul V. (2016), Problemni pytannia pryvatzatsii zemli ta sposoby yikh vyrishennia (chastyna 1) [Problematic issues of land privatization and ways to solve them (part 1)]. *Mistseve samovriaduvannia*, vol. 1. Retrieved from <http://i.factor.ua/ukr/journals/ms/2016/november/issue-11/article-23146.html> [in Ukrainian]

10. Podatkoviy kodeks Ukrainy (2010), [The Law of Ukraine «Tax Code of Ukraine»]. *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> [in Ukrainian]

11. Oluyko, V.M. (2017), *Instrumenty rozvytku obiednanykh terytorialnykh hromad v umovakh detsentralizatsii vlady* [Tools for the development of united

territorial communities in the context of decentralization of power], Kyiv, 432 s. [in Ukrainian]

12. Gorlachuk, V. and Klymenko, O. (2019), Upravlinnia zemelnymy resursamy obiednanykh terytorialnykh hromad u konteksti detsentralizatsii [Land resources management of united territorial communities in the context of decentralization]. *Ahrosvit*, vol. 20, pp. 56-63 [in Ukrainian]

13. Shulga, M. and Ignatenko, I. (2016), Pravovi aspekty rozshyrennia povnovazhen mistsevykh rad u haluzi zemelnykh vidnosyn [Legal aspects of expanding the powers of local councils in the field of land relations]. *Teoriia i praktyka pravoznavstva*, no. 2 (10), pp. 1-13 [in Ukrainian].

14. Kirichenko, Y. (2020), Povnovazhennia orhaniv mistsevoho samovriaduvannia u sferi zemelnykh vidnosyn [Powers of local governments in the field of land relations]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnogo universytetu imeni V. I. Vernadskoho*. Ser.: Yurydychni nauky, t. 31 (70), vol. 4, pp. 134-139 [in Ukrainian]

15. Strokan, V. (2012), Diialnist orhaniv mistsevoho samovriaduvannia yak subiekta zemelnykh vidnosyn v Ukraini [Activities of local governments as a subject of land relations in Ukraine], Abstract of Ph. D. dissertation, Theory and history of local self-government, National Academy of Public Administration, Dnipropetrovsk, 245 s. [in Ukrainian]

16. Girnyak, V. (2019), Zemelni resursy yak obiekty komunalnoi vlasnosti mista [Land resources as objects of communal property of the city]. *Pidpriemnytstvo, gospodarstvo i pravo*, vol. 5, pp. 175-179 [in Ukrainian]

17. Maidannyk, O. and Onishchuk, Y. (2020), Pravovi aspekty mekhanizmu peredachi deiakykh derzhavnykh povnovazhen u sferi zemelnykh vidnosyn orhanam mistsevoho samovriaduvannia obiednanykh hromad [Legal aspects of the mechanism of transfer of some state powers in the field of land relations to local self-government bodies of united communities]. *Visnyk APSVT*, vol. 102, pp. 71-79 [in Ukrainian]

18. *Zemelnyi kodeks Ukrainy* (2010), [The Law of Ukraine «Land Code of Ukraine»] zakon.rada.gov.ua Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> [in Ukrainian]

19. Pravo hromadianyna na bezoplatnu pryvatzatsiiu zemli: chy mozhna yoho realizuvaty dvoma diliankami? (2021), [The right of a citizen to free privatization of land: can it be realized in two areas?] zakon.rada.gov.ua Retrieved from: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/pravo-gromadyany-na-bezoplatnu-pryvatzatsiyu-zemli-chy-mozhna-jogo-realizuvaty-dvoma-dilyankamy> [in Ukrainian]

20. Kuzmenko, N. (2017), Mezhi povnovazhen orhaniv mistsevoho samovriaduvannia shchodo pryiniattia normatyvno-pravovykh aktiv u sferi zemelnykh vidnosyn [Limits of powers of local governments to adopt regulations in the field of land relations]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo, pravo*, vol. 5, pp. 90-95 [in Ukrainian]

21. Karakash, I. (2017), Pravove rehuliuвання rozghliadu ta vyrishennia zemelnykh sporiv yak harantiia zakhystu prav na zemliu [Legal regulation of consideration and resolution of land disputes as a guarantee of protection of land rights]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo, pravo*, vol. 12, pp. 132-138 [in Ukrainian]

22. Bizikova, T., Malikina, O. and Andriyash, V. (2016), Uchast hromadskosti v protsesakh terytorialnoho planuvannia i rozvytku [Public participation in the processes of territorial planning and development]. *Naukovi pratsi [Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu «Kyievo-Mohylianska akademiia»]*. Seriia : Derzhavne upravlinnia, t. 267, vol. 255, pp. 6-12 [in Ukrainian]

23. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vdoskonalennia systemy upravlinnia ta derehuliatcii u sferi zemelnykh vidnosyn (2021), [The Law of Ukraine «On amendments to some legislative acts of Ukraine to improve the system of management and deregulation in the field of land relations»] zakon.rada.gov.ua Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1423-20#Text> [in Ukrainian]

24. Pro Derzhavnyi zemelnyi kadastr (2020), [The Law of Ukraine «About the State Land Cadastre»] zakon.rada.gov.ua Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17#Text> [in Ukrainian]

25. Pro blahoustrii naselenykh punktiv (2017), [The Law of Ukraine «About improvement of settlements»] zakon.rada.gov.ua Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-15> [in Ukrainian]

26. Kolosov, A., Glinkowska-Krauze, B., Chebotarov, Ie., Savchenko, O. and Chebotarov, V. (2020), Formuvannia spromozhnosti silskykh i selyshchnykh obiednanykh terytorialnykh hromad v Ukraini: vykorystannia dosvidu Polshchi [Forming the capability of rural and settlement united territorial communities in Ukraine: using the experience of Poland]. *Agricultural and Resource Economics*, vol. 6, no. 4, pp. 118-143 Retrieved from: <https://are-journal.com> [in Ukrainian]

27. Teremetsky, V. and Shust, G. (2020), Publichne upravlinnia u sferi vykorystannia ta okhorony zemelnykh resursiv: zarubizhnyi dosvid ta ukraïnski realii [Public administration in the field of use and protection of land resources: foreign experience and Ukrainian realities]. *Pravo i Bezpeka*, vol. 2, pp. 69-75 [in Ukrainian]

28. Pomianek, I. and Chrzanowska, M. (2016), A spatial comparison of semiurban and rural gminas in Poland in terms of their level of socio-economic development using Hellwig's method. *Bulletin of Geography. Socio-economic Series*, vol. 33, pp. 103-117 [in Poland]

29. Jedlička, J., Havlček, M., Dostal, I., Huzluk, J. and Skokanov, H. (2019), Assessing relationships between land use changes and the development of a road network in the Hodon region (Czech Republic). *Quaestiones Geographicae*, vol. 38, is. 1, pp. 145-159 [in Czech]

30. Maćkiewicz, B., Asuero, R. P. and Almonacid, A. G. (2019), Urban agriculture as the path to sustainable city development. Insights into allotment gardens in Andalusia. *Quaestiones Geographicae*, vol. 38, is. 2, pp. 121-136 [in English]

31. Kowalik, P. (ed) (2006), Programme of revitalization of the area of the delta of river Vistula and Vistula lagoon. TRIADA, Gdańsk, 224 s. [in Poland]

32. Martyniuk, O. (2021), Pravo na zemelnu dilianku pid prydbanoiu nerukhomistiu [The right to land under the purchased real estate] Retrieved from: <http://www.visnuk.com.ua/uk/publication/100008132-pravo-na-zemelnu-dilyanku-pid-pridbanoyu-nerukhomisty> [in Ukrainian]

33. Nekotoryie voprosy usovershenstvovaniya upravleniya v sfere ispolzovaniya i ohranyi zemel selskohozyaystvennogo naznacheniya gosudarstvennoy sobstvennosti i rasporyajeniya imi (2021) [Some issues of improving management in the field of use and protection of agricultural

lands of state ownership and disposal of them] Retrieved from: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP170413.html [in Russian]

34. Pro derzhavnu reiestratsiiu rechovykh prav na nerukhome maino ta yikh obtiazhen (2017) [The Law of Ukraine «About the state registration of real rights to real estate and their encumbrances»] zakon.rada.gov.ua Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text> [in Ukrainian]

35. Pro zatverdzhennia formy derzhavnoho statystychnoho sposterezhennia z pytan-sotsialnoho stanovyshcha silskykh naselenykh punktiv ta instruktsii shchodo yikh zapovnennia (2005), [Order of the State Statistics Committee of Ukraine «About the statement of the form of the state statistical supervision on questions – a social situation of rural settlements and the instruction on their filling»] Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian]

36. Pro zatverdzhennia Klasyfikatsii vydiv tsilovoho pryznachennia zemel (2010), [Order of the State Committee of Ukraine for Land Resources «On approval of the Classification of types of land use»] Retrieved from: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE18306.html [in Ukrainian]

37. Deiaki pytannia udoskonalennia upravlinnia v sferi vykorystannia ta okhorony zemel silskohospodarskoho pryznachennia derzhavnoi vlasnosti ta rozporiadzhennia nymy (2017), [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «Some issues of improving management in the field of use and protection of state-owned agricultural lands and their disposal»] zakon.rada.gov.ua Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2017-%D0%BF#Text> [in Ukrainian]

38. Pro provedennia zahalnonatsionalnoi (vseukrainskoi) normatyvnoi hroshovoi otsinky zemel silskohospodarskoho pryznachennia ta vnesennia zmin do deiakykh postanov Kabinetu Ministriv Ukrainy (2018), [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On conducting a nationwide (all-Ukrainian) normative monetary valuation of agricultural land and amending some resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine»] zakon.rada.gov.ua Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2017-%D0%BF#Text> [in Ukrainian]

39. Pro vnesennia zmin do Poriadku vyznachennia ta vidshkoduvannia zbytkiv vlasnykam zemli ta zemlekorystuvacham (2019), [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On Amendments to the Procedure for Determining and Compensating Losses to Land Owners and Land Users»] zakon.rada.gov.ua Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/522-2019-%D0%BF#Text> [in Ukrainian]

40. Malynovska, N., Shtyrov, O., & Holovashchenko, N. (2020). Normatyvna hroshova otsinka zemel yak mekhanizm stymuliuвання rozvytku hromad. [Normative monetary valuation of land as a mechanism for stimulating the development of communities]. Publichne upravlinnia ta rehionalnyi rozvytok – Public administration and regional development, (10), 1164-1197. Retrieved from: <https://doi.org/10.34132/pard2020.10.09> [in Ukrainian]

Відомості про авторів / Information about the Authors

Андріяш Вікторія Іванівна: Інститут державного управління, Чорноморський національний університет імені Петра Могили вул. 68 десантників 10, Миколаїв, 54003, Україна.

Victoria Andriyash: Institute of Public Administration Black Sea National University of Petro Mohyla: 68 Desantnykiv str. 10, Mykolaiv, 54003, Ukraine.

ORCID. ORG/ 0000-0001-5294-7456

E-mail: andriyash_v2017@ukr.net

Євтушенко Олександр Никифорович: Чорноморський національний університет імені Петра Могили: вул. 68 десантників 10, м. Миколаїв, 54003, Україна.

Alexander Evtushenko: Institute of Public Administration Black Sea National University of Petro Mohyla: 68 Desantnykiv str. 10, Mykolaiv, 54003, Ukraine.

ORCID.ORG./ 0000-0002-5161-3312

E-mail: alnievt@ukr.net

Верба Світлана Миколаївна: Чорноморський національний університет ім. Петра Могили: вул. 68 десантників 10, Миколаїв, 54003, Україна.

Svitlana Verba: Petro Mohyla Black Sea National University: 68 Desantnykiv str. 10, Mykolaiv, 54003, Ukraine.

ORCID. ORG./ 0000-0002-6156-1384

E-mail: mag_idu@ukr.net

них, естетичних, художніх та ін.) якостей особистості здобувачів освіти, організація і безпосереднє проведення системної культурно-освітньої та виховної роботи з ними. Зроблено висновок що пріоритетним завданням державної політики у сфері культури у галузі освіти має постати сприяння гуманістичній спрямованості усіх видів освітньої та виховної діяльності. Доведено тезу відносно того, що на сучасному етапі розвитку українського суспільства перед державною політикою у сфері культури у галузі освіти постають принципово нові завдання підготовки здобувачів освіти, зокрема – підготовки здобувачів вищої освіти (розкрито їх суть та запропоновано рекомендації щодо основних напрямів їх реалізації). Визначено основні тенденції якими характеризується сучасна державна політика у сфері культури у галузі освіти: віртуалізація; персоналізація; керована ініціативність; практична користь і короткостроковість. Описано трансформацію освітньої складової державної політики у сфері культури та закладів вищої освіти культурно-мистецького профілю в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України.

Ключові слова: *вища освіта, галузь освіти, гуманізація, державна політика у сфері культури, державна політика у сфері культури у галузі освіти, культурологічний аспект освіти, освітня складова державної політики у сфері культури, інноваційний розвиток.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. На сучасному етапі національного державотворення, в умовах існуючих викликів українському суспільству: широкомасштабної збройної агресії російської федерації проти України; запровадження правового режиму воєнного стану; соціально-економічної та демографічної кризи, у кореляції з дисемінацією абсолютно нових, невідомих раніше загроз національній безпеці України і стабільності суспільства, – високий ступінь актуальності набуває комплекс питань щодо стану вітчизняної культури та її складових як одного з фундаментів існування і розвитку українського народу. У сучасних

реаліях сьогодення національна культура набуває вагомого значення й відіграє особливо важливу багатогранну роль: самодостатньої цінності, що активно впливає на світогляд людей, їх життя та результати діяльності; запоруки стабільного розвитку суспільства; найважливішого національного пріоритету та чинника зростання якості життя та гармонізації суспільних відносин; гаранта збереження єдиного соціокультурного простору та територіальної цілісності країни; значного ресурсу соціально-економічного розвитку України. Враховуючи галузево-всепроникний характер явища культури серед комплексу проблемних питань чітко виокремлюється і актуалізується проблематика освітньої складової державної політики у сфері культури. Звернення до галузі освіти з метою осмислення практик державної політики у сфері культури виправдано топосом цієї галузі у соціальному просторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дане дослідження здійснювалося у широкому спектрі фундаментальних та прикладних міждисциплінарних кооперацій: державно-управлінських, культурологічних а також освітніх.

Представлена робота базується на працях таких вітчизняних та закордонних дослідників, як: І. Альохін (методологія модернізації гуманітарної підготовки у системі вищої освіти); І. Андрейко (особливості впливу освіти та культури на формування особистості у контексті сучасних реалій глобалізації); О. Болотнікова (культурна політика в освіті, модернізація освітньої функції культури); Б. Гершунський (нова парадигма гуманізації освіти); І. Горлова (актуальні проблеми підготовки кадрів культури з урахуванням регіонального аспекту культурної політики); В. Колношенко, О. Колношенко (особливості сучасної державної політики у сфері культури та її значення у галузі професійної освіти); О. Кошелева, О. Кравчук, О. Цисельська (організація освітнього процесу у закладах вищої освіти культурно-мистецького профілю в умовах воєнного стану); О. Пономаренко (порівняльний аналіз моделей культурної політики у сфері освіти); В. Розін (основні положення філософії освіти, її суспільний та індивідуальний феномен); С. Синецький (вища професійна культурно-мистецька освіта як чинник державної

політики у сфері культури); М. Швед (вплив освіти і культури на розвиток суспільства); Г. Шевчук (актуальні питання суспільно-гуманітарних наук, українська освіта в умовах викликів воєнного часу).

Віддаючи належне дослідницькому доробку вказаних авторів слід зазначити, що у контексті наявних воєнно-політичних викликів на сучасному етапі національного державотворення сьогодні існує гостра необхідність кардинального переосмислення ролі та значення освітньої складової державної політики у сфері культури в українській державі.

Формулювання цілей статті (постановка завдання).

Метою статті є теоретико-методологічне переосмислення ролі та значення освітньої складової державної політики у сфері культури на сучасному етапі національного державотворення та надання практичних рекомендацій щодо її удосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історія людства супроводжується нагромадженням сукупного культурного фонду і тієї надважливої та необхідної для людини інформації, що у ньому акумулюється. Становлення нового рівня самоорганізації культури людства пов'язане саме із утворенням на культурному тлі специфічної упорядкованої структури – галузі освіти, що покликана забезпечувати організовано-цілеспрямоване споживання культурно-нагромадженого досвіду. Тим початковим станом, під час якого виокремлюється освіта, є такий культурний розвиток, при якому культура, будучи визначальною, домінуючою, головною у програмуванні існування людини, зважаючи на велике її нагромадження, не може достатньо і конструктивно засвоюватися людиною у процесі звичайної діяльності упродовж її життєвого становлення. Виділення освіти як складової частини культури було вкрай необхідним. Нагромадження культури потребувало на певному історичному етапі прогресу людського суспільства, принципового удосконалення механізму освоєння її змісту [11].

Таким чином, завданням освіти є стиснення зосередженого у культурі інформаційного доробку, заздалегідь відібравши у ньому головне, сутнісне, важливе, надання йому вигляду, придатного для

швидкої та максимально повної міжлюдської трансляції; узгодження природно обмежених потенцій конкретної особи та глобального масиву безперервно зростаючої культури з метою забезпечення, відтворення, підтримки і розвитку соціально-культурної форми життя [13, с. 23].

Отже, культура та її складова – освіта, є головними чинниками усебічного розвитку матеріального і духовного багатства суспільства завдяки своїй унікальній місії відносно зростання інтелектуального капіталу – знань і компетентностей людини, соціальної стабільності й ефективного забезпечення зайнятості населення, збільшення національного доходу, зменшення бідності, зростання рівня культури виробництва та споживання, і зрештою – підвищення якості життя [11].

Всебічну підтримку, збереження та розвиток усіх галузей культури та її складових, усіх видів творчої діяльності громадян України та формування особистості на основі властивої українському суспільству системи цінностей забезпечує державна політика у сфері культури.

Державна політика у сфері культури та її освітня складова сприяють якісному розвитку головного ресурсу держави – людського потенціалу. Без конструктивної системної взаємодії між державою та громадянським суспільством у межах культурологічного аспекту освіти, без еволюції політично-управлінської еліти у напрямку розуміння ролі та значення держави як поліресурсного інвестора у дану галузь, – держава буде позбавлена гармонійного та всебічного розвитку.

Під культурологічним аспектом освіти, у даному випадку, ми розуміємо не складовий компонент системи гуманітарної освіти і не систему професійної підготовки кадрів (напрямок підготовки «Культурологія»), а цілеспрямований процес виховання та навчання, що спирається на трансляцію та відтворення цінностей культури, створених у процесі духовної, інтелектуальної, творчої діяльності людей та що відповідають цілям самореалізації людини та суспільства. Важливу актуальну особливість теоретико-методологічної основи сучасного культурологічного аспекту освіти

представляє його безперервність. Безперервна освіта сьогодні – це процес цілеспрямованого формування всебічно та гармонійно розвиненої демократичної особистості, що забезпечує поступальний та узгоджений характер розвитку професійних здібностей та громадянських якостей людини.

В означеному контексті архіактуальною проблемою постає розробка необхідного комплексу взаємопов'язаних між собою заходів за участі різних суб'єктів, що підтримуються державою у галузі духовного виробництва та у межах культурологічного аспекту освіти. Надважливий напрям державної політики у сфері культури – збереження накопиченого культурного потенціалу та забезпечення наступності культурних традицій. Освітня складова державної політики у сфері культури як раз і забезпечує оптимальне співвідношення у культурі пластів минувшини та сьогодення.

Наявність освітньої складової державної політики у сфері культури закріплено у чинній нормативно-правовій базі України. Так, у Законі України «Про культуру» від 14 грудня 2010 року № 2778-VI (ст. 1) при визначенні змісту поняття «культура» зазначено, що культура – це сукупність матеріального і духовного надбання певної людської спільноти (етносу, нації), нагромадженого, закріпленого і збагаченого протягом тривалого періоду, що передається від покоління до покоління, включає всі види мистецтва, культурну спадщину, культурні цінності, науку, освіту та відображає рівень розвитку цієї спільноти. У законі розкривається визначення закладів освіти сфери культури (мистецькі школи, мистецькі ліцеї, фахові мистецькі коледжі, заклади вищої мистецької освіти) та зміст мистецької освіти (ст. 1). Освітню ж діяльність для задоволення культурних потреб громадян віднесено до складової діяльності у сфері культури (культурної діяльності) (пп. 4 п. 1 ст. 1). У ст. 4 даного закону зазначено, що одним із пріоритетів державної політики у сфері культури є посилення освітнього, інноваційного то комунікаційного потенціалу культури [14].

Отже, враховуючи феномен культури, який полягає у тому, що вона пронизує абсолютно всі сфери життєдіяльності людини і країни, – значення означеного вище нормативно-правового акту

виходить за межі розуміння сфери культури у вузькому розумінні (культурна діяльність, мистецтво, творчість, дозвілля тощо), його вплив поширюється на всі суспільні сфери та види і структури державної діяльності, зокрема і на галузь освіти.

Освіта – соціальний інститут, що виконує тріаду основних функцій: економічну, соціальну і культурну. Економічна функція передбачає участь людини в економічному житті суспільства. Соціальна функція полягає в участі у процесах соціалізації особистості, відтворенні соціально-класової і соціально-статусної структури суспільства. Культурна функція – у тому, щоб використовувати раніше накопичену культуру з метою соціалізації індивіда, формувати його творчі здібності. Отже, освіта є архіважливим чинником, що впливає на поведінку особистості, оскільки зростання освітнього рівня населення є вагомим показником розвитку суспільства. Освічена, ерудована, культурна людина прагне до постійного розвитку та самовдосконалення. Саме завдяки тому, що люди отримують освіту та стають спеціалістами у певній галузі, суспільство розвивається [15, с. 258].

Освіта як найчутливіший суспільний феномен виступає основою економічного, соціального, культурного, інтелектуального, духовного розвитку суспільства і держави. Від якості, внутрішнього змісту та спрямованості освіти залежить, з якими знаннями, світоглядом та громадянськими принципами увійде до глобалізованого інформаційного політично-нестабільного суспільства молоде покоління країни. Сучасна освіта має ґрунтуватися на базисних засадах майбутнього антропогенного соціокультурного середовища. Її завданням є формування свідомої патріотично-налаштованої особистості, яка зможе вижити і адаптуватися в умовах політичного дисбалансу та соціокультурної невизначеності. Тому на даному етапі суспільного розвитку важливі не самі знання, а їх творче застосування у новій конфігурації, із зміщеними акцентами та ново-актуальними цілями [2].

Долучаємося до думки низки науковців [16] відносно того, що головне призначення освіти – надання новому поколінню базових знань культури, формування поведінки у дорослому житті та

допомога у виборі варіанту можливої ролі у суспільстві. У широкому і спрощеному розумінні поняття освіта, – це багатоаспектний процес формування розуму, характеру чи фізичних здібностей особистості. У технічному сенсі – це системний процес, за допомогою якого суспільство через низку навчальних закладів цілеспрямовано передає (трансляційний рівень культури) свою культурну спадщину – історично-накопичене знання, цінності та навички від одного покоління (нинішнього) – іншому (наступному) [16, с. 12].

Головною стратегічною метою державної політики у сфері культури у галузі освіти, на нашу думку, має стати формування духовних (освітніх, моральних, естетичних, художніх та ін.) якостей особистості здобувачів освіти, організація і безпосереднє проведення системної культурно-освітньої та виховної роботи з ними. Для досягнення цієї мети державна політика у сфері культури має орієнтуватися на вирішення таких стратегічних завдань, як [6]:

- пріоритетний розвиток гуманітарних наук як наук про людину, її духовну, моральну, культурну та громадську діяльність;
- здійснення необхідних фундаментальних та прикладних досліджень у сфері гуманітарних наук;
- підвищення якості підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів у сфері гуманітарних наук [6].

На вирішення цих завдань має бути спрямована освітня діяльність закладів вищої освіти. У зв'язку із цим дані навчальні заклади зобов'язані ставити перед собою завдання підготовки не просто компетентних висококваліфікованих фахівців, а й людей високої культури та моральності, які мають науковий світогляд, здатних до діяльності в умовах гострої конкуренції, які вміють орієнтуватися у великому потоці науково-технічної інформації, працювати з технічною літературою, освоювати нові технології, орієнтуватися у сучасних ринкових умовах та постійно підвищувати свою кваліфікацію [1, с. 32-33].

Найбільш повно цим завданням відповідає гуманістична концепція навчання та виховання, адже саме вона покликана створювати оптимальні умови для розкриття, корекції та розвитку особистості що здобуває освіту.

Вчені різних категорій наукових знань: філософи, педагоги, соціологи, психологи, – активно відстоюють точку зору, згідно із якою відповідна природі людини ідея гуманного навчання та виховання – гуманна педагогіка, не може не взяти гору, оскільки сама гуманна педагогіка це загальнолюдська цінність, яка має початок у природі людини і у кінцевому підсумку долає різні відмінності – етнічні, ідеологічні, класові тощо [17, с. 47].

При розробці стратегічного бачення культурологічного аспекту освіти, який би відповідав викликам сьогодення, першочергове значення має надаватися багатоаспектним процесам гуманізації освіти. Пріоритетним завданням державної політики у сфері культури у галузі освіти має постати сприяння гуманістичній спрямованості усіх видів освітньої та виховної діяльності. Це означає необхідність введення у галузь освіти таких механізмів цілепокладання, які відображали б пріоритет загальнолюдських освітніх цінностей та враховували б найвищі пріоритети свободи і демократії у життєдіяльності кожної людини та суспільства загалом. Складова завдання полягає у тому, щоб надати необхідну технологічність складному поліаспектному механізму гуманізації освітньої діяльності [18].

Процес оволодіння знаннями, вміннями, навичками, зокрема і знаннями у сфері культури та мистецтва, процес художнього виховання здійснюється у межах певного соціуму, тому вони не байдужі до свого соціального оточення. У зв'язку із цим виникає низка проблем. Наприклад, яким чином гуманістична традиція трактує співвідношення впливу суспільства та держави у процесі керівництва самим освітньо-виховним процесом. Відповідь на це питання, на нашу думку, однозначна: безпосереднє керівництво вихованням і освітою має бути зосереджене у руках громадянського суспільства, яке активно взаємодіє з органами публічної влади. Це забезпечує втілення у діяльності відповідних освітньо-виховних установ безпосередніх суспільних потреб та інтересів, як максимально наближених до потреби та до інтересів окремих індивідів. Державі передаються функції розробки загальної стратегії освіти у масштабах країни, визначення державного освітнього стандарту

та контролю за його дотриманням, формування централізованої бюджетно-фінансової політики (визначення меж централізованого фінансування, джерел його формування, принципів та шляхів розподілу коштів). І діяльність регіональних органів, так як і приватна ініціатива, яка передбачена законом, у межах стратегії гуманізації освіти має керуватися єдиними законодавчо закріпленими принципами, що відбивають парадигму гуманістичної педагогіки у її широкому значенні [5, с. 52].

Вчений-педагог, академік І. Лернер висунув низку умов, за дотримання яких зміст освіти може виявити свій гуманістичний смисл та гуманістичний характер. Зміст цих умов можна звести до таких чотирьох основних положень:

– розкриття та формування змістом знань гуманістичних цінностей суспільства, покликаних стати певною мірою цінностями особистості, забезпечення здобувачів освіти методологічними знаннями, що становлять основу індивідуального способу мислення; усвідомлення історії ідей та всієї культури як драми боротьби ідей та мужностей індивідів; розкриття взаємозалежності людей, країн та континентів у процесі самовідтворення суспільства та створення культури; усвідомлення моральних проблем людства, його історії як руху до поширення загальнолюдських цінностей; показ ролі індивіда у всіх сферах соціальної діяльності, ролі його свідомості, свободи вибору дій та цінностей; надання свободи професійній орієнтації, вибору напрямку практичної діяльності;

– орієнтація змісту освіти на формування готовності до самоосвіти; формування умінь практичного, розумового та організаційного характеру;

– обов'язкове включення до змісту освіти творчої діяльності з метою надання можливості особистості відчувати радість від добровільної нової справи та прояву своїх творчих здібностей;

– розвиток емоційно-ціннісної сфери, ставлення поваги до себе та іншим, здатність співпереживати (емпатія), радіти, співпрацювати [19, с. 27-28].

Вчені-філософи відзначають, що у результаті гуманізації освіти на перший план стали виходити ідеї співіснування, розуміння чужої

точки зору, плюралізму думок, діалогу, співпраці, спільної дії, поваги до особистості та її прав, визнання обумовленості життя з боку вищих, трансцендентальних засад [9, с. 38].

Як справедливо зазначає Б. Гершунський, за всієї важливості та необхідності розробки різних аспектів гуманізації освіти у суспільстві має місце ясне усвідомлення того, що її здійснення може бути досягнуто лише за наявності відповідних широких соціокультурних умов [4, с. 17]. Розвиток ринкової економіки, в основі якої лежить приватна власність, неухильний рух до дійсно правової держави та формування громадянського суспільства, прагнення досягти рівня постіндустріальної цивілізації – все це важливі тенденції до здійснення у вітчизняній практиці гуманістичного характеру освіти.

Гуманізацію освіти ми вважаємо важливою прикметою нашого часу. Однак не менш важливим є питання про те, що може і що має сприяти здійсненню стратегії гуманістичної освіти в країні? Аналіз різноаспектних відповідей на поставлене питання дає можливість зробити один важливий, на нашу думку, висновок, який належить У. Ушинському: якщо педагогіка хоче виховувати людину в усіх відношеннях, то вона повинна насамперед пізнати її теж у всіх відношеннях [20]. У контексті цього твердження К. Ушинського – основоположника педагогічної антропології, можна зробити висновок про те, що і науки про освіту, і нові форми освітньої практики суспільства гостро потребують своєї людинознавчої підстави. Сьогодні знову ж таки вбачається актуальність у можливості повернення на державному рівні до плідної традиції педагогіко-антропологічної основи теорії та практики освіти на всіх її щаблях.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства перед державною політикою у сфері культури у галузі освіти постають принципово нові завдання підготовки здобувачів освіти, зокрема – підготовки здобувачів вищої освіти.

Без збереження та розвитку системи вищої освіти жодні економічні реформи не матимуть успіху. Як показує досвід низки країн, які досягли економічного підйому, а разом із ним і соціального

благополуччя, вирішальну роль у цьому процесі відіграє пріоритетна увага до проблем підготовки фахівців, які є духовно-багатими та культурно-освіченими, розуміють суть соціально-економічних реформ і здатні реалізувати їх через нові економічні механізми господарювання, створення нових інформаційних технологій, через формування нових соціально-культурних відносин [5, с. 64].

Сьогодні для України є надзвичайно актуальним тематичний інтеграційний процес входження до загальноєвропейського освітнього простору. З метою подальшої інтеграції вітчизняної вищої школи у світову освітню спільноту ставиться завдання розширення академічної мобільності здобувачів вищої освіти, аспірантів, докторантів та викладачів; забезпечення академічних свобод та визнання вітчизняних документів про освіту у світі; активізації взаємодії з міжнародними організаціями; розширення участі у багатоаспектних міжнародних проектах, програмах та спільних науково-дослідницьких заходах; проведення узгодженої освітньої політики із європейськими країнами, а у перспективі – долучення України до єдиного освітнього простору у межах Європейського Союзу.

Сьогодні в Україні є потреба у створенні оптимальної моделі цілісної системи навчання здобувачів вищої освіти, що забезпечує органічну інтеграцію викладання у вищій школі з виробництвом і наукою. Такою моделлю у низці закладів вищої освіти є єдина методична система, що заснована на трьох таких основних принципах:

- 1) орієнтація на кінцеві цілі у процесі підготовки фахівців;
- 2) програмно-цільовий підхід до організації навчального процесу, тобто побудова процесу навчання як цільової програми;
- 3) відповідність системи вимогам розвитку суспільства та сучасних психолого-педагогічних концепцій [21].

Створення такої моделі вимагає від відповідних суб'єктів знання політики у сфері культури та механізмів культурних змін, сучасного бачення національних культур, уточнення концепцій культурологічного аспекту освіти та художньої освіти як такої відповідно до нових умов сьогодення.

Основними напрямками реалізації завдань державної політики у сфері культури у галузі освіти у межах діяльності закладів вищої освіти можуть стати такі три положення-рекомендації:

1. Коригування змісту науково-дослідної роботи кафедр гуманітарного профілю, проведення необхідних фундаментальних та прикладних досліджень у сфері гуманітарних наук, теоретико-методологічне вирішення актуальних проблем державної політики у сфері культури.

Реалізуючи дані положення, кафедри закладів вищої освіти можуть використовувати різноманітні форми науково-дослідної та методичної роботи: захист кандидатських та докторських дисертацій, присвячених дослідженням проблем у сфері культури; наукові дослідження у вигляді дипломних робіт, магістерських дисертацій здобувачів вищої освіти; публікації підручників, навчальних та навчально-методичних посібників, наукових статей тощо [22].

Важливими напрямками наукового дослідження у галузі гуманітарних наук, на нашу думку, можуть стати: проблематика становлення культурологічного аспекту освіти; проблеми гуманізації загальної та професійної освіти; підвищення рівня володіння державною мовою; використання еталонної української літературної мови; утвердження у суспільній свідомості традиційних культурних, етичних та естетичних цінностей; діяльність державних, громадських, громадсько-державних інститутів у поширенні серед громадян знань та культури; розвиток дитячого та молодіжного руху, орієнтованого на творчу, добровільну, благодійну, пізнавальну діяльність; формування інформаційної грамотності громадян; комплексне вдосконалення системи управління сферою культури, забезпечення реалізації та моніторингу досягнення цілей державної політики у сфері культури; аналітичне та інформаційне забезпечення розробки та реалізації державної політики у сфері культури; підвищення якості підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів у сфері гуманітарних наук [6].

2. Актуальними завданнями щодо реалізації державної політики у сфері культури у сучасному закладі вищої освіти мають

бути: 1) активізація використання різноманітних форм і методів культурно-освітньої та культурно-дозвільної роботи зі здобувачами вищої освіти; 2) формування у даних здобувачів загальної культури людини, що проявляється у її світогляді, діях, вчинках, ставленні до інших людей та системи загальноприйнятих культурних цінностей.

Як вже зазначалося, сучасна вища освіта обов'язково має передбачати загальнокультурну складову (культурологічний аспект освіти). У зв'язку із цим, є необхідною корекція змісту освітніх програм з урахуванням розуміння ролі та значення культури на сучасному етапі вітчизняного державотворення. Зокрема, в освітньому процесі у здобувачів вищої освіти важливо розвивати потенціал загальної культури, залучати їх до сприйняття найкращих зразків вітчизняної та світової культури. Для вирішення цього завдання слід ширше використовувати можливості місцевих закладів культури, сучасні інформаційно-комунікаційні технології, практикувати регулярне офлайн та онлайн відвідування здобувачами вищої освіти музеїв, театрів, філармоній, виставок образотворчого мистецтва, концертів майстрів музики, хореографічного мистецтва та інших культурно-мистецьких заходів [23].

3. В освітній діяльності закладу вищої освіти важливе місце має займати робота із розвитку художньої творчості та самодіяльності серед здобувачів вищої освіти у позанавчальний час. Її головною метою є розвиток особистості та творчих здібностей людини, а це у подальшому впливає на загальний стан прогресу суспільства. У зв'язку із цим у закладі вищої освіти важливо дійсно реально (а не псевдо) забезпечити функціонування різноманітних секцій, творчих об'єднань та комплексні умови для розвитку художньої творчості здобувачів вищої освіти.

Дані положення-рекомендації не є архіновими, однак головна проблема полягає у їх реалізації.

Отже, у контексті вищенаведеного доходимо двох методологічно важливих висновків:

1) у сучасних умовах сьогодення культура сприймається як невід'ємний і у той самий час відносно самостійний компонент життєдіяльності нашого суспільства та виражає собою

інтелектуальний рівень його розвитку на різних щаблях його соціальної зрілості. З урахуванням існуючих викликів з якими зіштовхується українська держава, шляхи розвитку національної культури та її освітня складова поступово стають пріоритетом державної політики у сфері культури.

2) важливим напрямом реалізації державної політики у сфері культури у галузі освіти є вища освіта, основною метою та завданням якої є підготовка здобувачів вищої освіти не лише як майбутніх спеціалістів, а й як духовно збагачених особистостей, що є запорукою розвитку суспільства [6].

У сучасній Україні відбуваються кардинальні зміни суспільної свідомості відносно ролі та значення галузі освіти у життєдіяльності людини та країни. Сьогодні від освітньої галузі очікується активна співучасть у вирішенні проблем різного рівня та масштабу: від забезпечення соціально-економічної стабільності та протистояння девальвації загальнолюдських цінностей до зміцнення миру та формування культури особистості й усього суспільства. Саме тому державна політика у сфері культури у галузі освіти має бути у центрі уваги керівництва країни.

Сучасна державна політика у сфері культури у галузі освіти на нашу думку характеризується такими основними тенденціями:

1) віртуалізація; 2) персоналізація; 3) керована ініціативність; 4) практична користь і короткостроковість [3, с. 218-219].

1. Віртуалізація виявляється у переході від ієрархічного до мережевого принципу організації освітньої діяльності. Аргументами цього можуть слугувати такі факти: використання дистанційних форм навчання; вбудовування освітніх елементів у структуру повсякденного життя (без виділення спеціального місця та обмеженого часу); включення місцевих громад до процесів планування, контролю та оперативного управління освітніми установами через онлайн форми; вимога мережевої взаємодії між освітніми установами; відкритий та безкоштовний доступ до надвеликої кількості освітніх ресурсів.

2. Підперсоналізацією розуміється демократизм індивідуального входу у виробництво та споживання культурних цінностей різного

рівня (від культури побуту до буття культури), можливість впливу індивідів на постановку та реалізацію певних завдань. «Культурне обличчя» індивіда, групи, спільноти тощо подвоюється за рахунок репрезентації у віртуальному вимірі, звідси характеристики одночасної тотальності і автономності. Технічний прогрес надає у розпорядження індивідів величезні можливості ініціації, залучення, включення, навчання, освоєння, трансляції та аналізу культурних форм життя. Персоналізація сприяє неконтрольованому зростанню культурного контенту, безвідносно характеристик його якості, насамперед у медіасфері. Відносно системи освіти доречно нагадати такі тренди, як «індивідуальні освітні траєкторії», персональний вибір профілів освіти, блоків освітніх програм, форм контролю, методів навчання тощо. Сьогодні є можливість сформувати не тільки індивідуальний освітній маршрут, але й скласти унікальне освітнє портфоліо, що відображає неповторність та унікальність.

3. Керована ініціативність реалізується через фінансову, ресурсну, кадрову та інші форми підтримки культурних ініціатив, позначеними у публічному полі окремими чинниками. Перевага надається ідеям у формі проєктів, висунутих короткостроково діючими групами індивідів, об'єднаних за будь-якою політично нейтральною ознакою (жителі територіальної громади, випускники закладів вищої освіти тощо).

4. Проєктний спосіб організації зв'язку слів та речей відштовхується від двох констант: практичної користі та часових меж. Це означає, що будь-яка дія у соціальному полі, яка розраховує на організовану підтримку, має бути, по-перше, з видимою, фіксованою, наочною, якісно та кількісно вимірюваною користю для конкретної цільової аудиторії. По-друге, терміни цієї дії повинні мати подвійну проєкцію: як короткий варіант – коли закінчиться власне дія, і як варіант розрахованого пролонгованого ефекту – як довго результати цієї дії ще позначатимуться на життєдіяльності цільової аудиторії [3, с. 218-219].

Сукупним ефектом таких фарб у картині сучасної освіти є зміна вектора взаємодії виробника і споживача знання. Його напрям полягає у тому, що не виробник знання (вчені, інститути, академії),

а споживач знання (комерційні структури, місцеві спільноти, громадські організації та фонди, окремі індивіди) відтепер виступає точкою відліку. Підставами для такого висновку є вітчизняні освітні проєкти-платформи: Prometheus, EdEra, WiseCow, EduHub тощо. Місія і зміст таких проєктів, співвідносяться з персоналізацією, віртуалізацією, а також виказують готовність існувати у світі, що швидко змінюється, відмову від претензій на монопольне право володіння істиною, простий спосіб входження до кола виробників знання, специфічну мову діалогу зі споживачем знання, який одночасно є його замовником.

Вищенаведений тенденційний нарис державної політики у сфері культури у галузі освіти здійснено у контурах зв'язку з індивідом (персоналізація та керована ініціативність); у зв'язку з технічним прогресом (віртуалізація та короткостроковість); у зв'язку із соціальною практикою (користь). Пошук втраченої єдності у політичних, релігійних, етнічно-національних та територіальних протиріччях, що здійснюється сучасною державною політикою у сфері культури у галузі освіти, дає надію на рух суспільства до цілісності, гуманності, людинорозмірності та технологічної досконалості [3].

Для сучасних культурних перетворень які виступають відповіддю на національно-суспільні виклики сьогодення освіта вбачається важливою складовою культури, що значно їх прискорює, інтенсифікує та ферментує. Цілісний розвиток культури водночас потребує встановлення адекватності освіти тій культурі, складовою якої вона є, тобто культуровідповідності освіти [11].

У контексті системи освіти державна політика у сфері культури виступає, з одного боку, як інструмент «окультурення» суспільного життя через ретранслявання випускниками закладів вищої освіти нормативно-ціннісних імперативів, сформованих у межах культурологічного аспекту освіти. З іншого боку – як інструмент ідейного програмування, налаштування самої системи освіти, як механізму, що створює агентів культури, що репрезентується [10].

Сьогодні в Україні необхідний комплекс новітньо-об'єднуючих заходів, що підтримуються державою та суспільством у сфері

духовного виробництва і особливо у галузі освіти. Державна політика у сфері культури у галузі освіти має стимулювати постійне зростання духовного потенціалу нації та її творчих сил. Говорячи про духовно-моральний розвиток людини як про чинник національно-культурного становлення, необхідно врахувати, що бажаний результат може бути досягнутий лише за такої державної політики у сфері культури у галузі освіти, в якій загальним пріоритетом виступає людина, її фізичне, духовно-моральне здоров'я та її вільна творча патріотично-налаштована самореалізація. Таким чином, на нашу думку, при формуванні, а у подальшому і при реалізації державної політики у сфері культури, держава має відповідати за вирішення основних завдань державної політики у сфері культури у галузі освіти, за координацію всіх сфер соціокультурного життя та стимулювання культурної активності широких соціальних верств. Держава, що має найбільші ресурси та можливості впливу на культурне життя, здійснює свій вплив через механізми управління наукою та мистецтвом, через вироблення та трансляцію національної ідеї за допомогою засобів масової інформації та системи освіти. Саме держава найбільш помітно та ефективно впливає на культурне життя. Вона є певним зовнішнім органом, який регулює культурну діяльність у суспільстві. Державна політика у сфері культури у галузі освіти покликана забезпечити формування людини – внутрішньо гармонійної, з розвиненими високоморальними духовними потребами, відповідальної по відношенню до суспільства. Це гідна мета у докладанні зусиль з боку працівників галузі культури, освіти, держави та інститутів громадянського суспільства [8].

На сучасному етапі національного державотворення, який характеризується боротьбою українського народу за свою ідентичність, самобутність, цінності, культурне надбання та демократичне майбутнє, зумовленою збройною агресією Російської Федерації проти суверенної України, перед галуззю освіти як складовою державної політики у сфері культури постають принципово нові невідомі раніше виклики, що потребують стратегічно-виваженого на них реагування.

Освітня складова державної політики у сфері культури в умовах повномасштабного російського вторгнення зазнає суттєвих трансформацій. Так, наприклад, заклади освіти у додаток до свого місійного призначення – транслявання історично-набутого соціокультурного досвіду і знань, стають центрами діяльності інститутів громадянського суспільства, осередками волонтерського руху і психологічної підтримки населення, місцями прихистку для внутрішньо переміщених осіб тощо.

Сьогодні для галузі освіти безсумнівними пріоритетами є створення безпечного освітнього середовища, забезпечення безперервності освіти, психологічної підтримки учасників освітнього процесу, відновлення освітньої інфраструктури й продовження реформаторських змін на всіх ланках освіти. На освітян наразі, як ніколи, лягає відповідальність за розвиток у здобувачів освіти критичного мислення, формування основ патріотизму, свідомої громадянської позиції молодого покоління країни та прищеплення поваги до національного культурного надбання. Суттєві зміни в освітній галузі є неминучими. Сьогодні українському суспільству потрібно консолідувати всі зусилля заради найближчої перемоги та післявоєнної відбудови країни. У відновленні України одна з провідних ролей відводиться галузі освіти, адже саме її представники формують інтелектуально-свідомий та культурно-багатий потенціал нашої держави. З метою забезпечення відповідних умов для навчання, саморозвитку та роботи в умовах воєнного стану компетентні органи публічної влади активно працюють над удосконаленням технологій дистанційного навчання і створенням нових шляхів комунікації та допомоги. Так, наприклад, розроблено проєкт «Навчання без меж» для учнів 5-11 класів, створений Міністерством освіти і науки України спільно із Міністерством культури та інформаційної політики України, вітчизняними телевізійними каналами та платформами онлайн-телебачення. У межах означеного проєкту щоденно транслюються відеоуроки з окремих предметів. Дана робота сприяє забезпеченню конструктивного функціонування галузі освіти у контексті нових невідомих раніше викликів [12].

У зв'язку із збройною агресією з боку росії потенційним здобувачам вищої освіти слід чітко розуміти що наразі відбувається зміна пріоритетних для української держави спеціальностей. Під час розподілу бюджетних місць у 2023 році у пріоритеті будуть високотехнологічні, будівельні, аграрні та педагогічні спеціальності, а система освіти покликана буде готувати фахівців абсолютно нової генерації. Логічно що збільшиться фінансування закладів професійної та фахової передвищої освіти за спеціальностями, які будуть актуально-необхідні для відновлення України у післявоєнний період. Водночас, викликає занепокоєння інформація Міністерства освіти і науки України [24] щодо планів скорочення обсягів державного замовлення на гуманітарний блок, суспільні науки та державне управління.

Суб'єктам формування державної політики слід усвідомити роль та значення освітньої складової державної політики у сфері культури у сучасних процесах національного державотворення. У даному контексті на особливу дослідницьку увагу заслуговує розуміння місця закладів вищої освіти культурно-мистецького профілю.

Сьогодні характерними для України є підвищення значущості знань про культуру і мистецтво у загальній системі освіти держави, актуалізація процесів дослідження традицій як українців, так і інших дружніх до України народів світу. Беззаперечним є те, що підвищення ролі освіти культурно-мистецького профілю сприятиме культурному розмаїттю та зміцненню взаєморозуміння між громадянами української держави, і між народами товариських країн. Збагачення культурно-мистецького потенціалу держави має вагоме значення у процесах розвитку нації, збереження її стійкості та нагромадження культурної спадщини. В умовах актуалізації процесів діджитал-трансформацій, динамічної глобалізації та інтеграції економічних систем, культурні цінності, що притаманні народам різних держав, можуть змінювати свою форму, зазнавати переосмислення та змін в інтерпретації відповідно до сучасних умов життєдіяльності, проте їх зміст залишається незмінним. Відповідно до цього, культурно-мистецький потенціал – це специфічний

показник, який відображає певний рівень розвитку нації і людської діяльності в її якісних та кількісних вимірах, а одним із початкових напрямів роботи над формуванням культурно-мистецького потенціалу держави виступає освіта [7].

В умовах правового режиму воєнного стану актуалізується нагальна для українського майбутнього мета – формування у здобувачів вищої освіти здатності до національної самоідентифікації у межах сучасного згармонізованого міжкультурного діалогу. За умов воєнної агресії суттєво видозмінюється роль та значення виховної функції культурно-мистецької освіти. Це пов'язано із тим, що сучасна стратегія освітнього процесу базується не лише на професійній самореалізації, а й на гострій необхідності у формуванні здобувача вищої освіти як свідомого громадянина-патріота своєї країни та активного відстоювача національно-культурного матеріально-духовного здобутку. Звернення до українського мистецтва та національно-культурного доробку надає здобувачу вищої освіти можливість шляхом емоційно-естетичного пережиття ідентифікувати себе як представника української нації, і разом із тим, – відчувати себе «людиною культури» (у широкому сенсі), усвідомити цінність і значимість національно надбаня у загальносвітовому культурно-мистецькому просторі [25, с. 2].

В умовах воєнного стану справжня сутність організації навчально-виховного процесу у закладах вищої освіти культурно-мистецького профілю полягає не у підборі оптимальних інструментів, механізмів опрацювання та засвоєння здобувачами вищої освіти інформації, навчально-програмних матеріалів, які можуть належати до різноманітних видів, жанрів та стилів мистецтва, конкретних творів та творчості митців, а у виборі оптимальних засобів освоєння мистецтва здобувачем вищої освіти в умовах існування сукупності негативних чинників, а саме обмеження соціальних взаємовідносин та перманентного емоційного відчуття тривоги. Організаційна структура навчального процесу має усебічно мінімізувати негативний вплив на свідомість здобувача вищої освіти, зберегти його індивідуальний внутрішній світ, оптимістичне відношення до існуючої дійсності і до себе особисто шляхом

художньо-естетичного пізнання. Об'єктивно слід зазначити, що саме в умовах воєнної агресії помітно відчувається значне зростання пріоритетності самостійного навчання, самоконтролю та самодисципліни над традиційними практиками організації освіти, інструментарієм і формами взаємодії .

Отже, організація освітньо-виховного процесу у закладах вищої освіти культурно-мистецького профілю може бути детермінована не лише як стратегія отримання здобувачами вищої освіти базових професійних компетентностей і практичних умінь, а і як особливий метод виховання креативних особистостей, готових і до багатоаспектних процесів роботи із мистецтвом, і до накопичення та трансляції культурно-мистецького доробку України. З метою збереження творчого потенціалу держави подальша стратегія і тактика організації освітньо-виховного процесу у закладах вищої освіти культурно-мистецького профілю повинна максимально та усебічно сприяти підтримці творчого духу та обмежувати руйнівний вплив на креативні процеси, джерелом якого є воєнна агресія .

Висновки. Отже, на нашу думку, на сучасному етапі національного державотворення одним із найважливіших завдань у рамках актуалізації питань рефлексії над стратегічними векторами розвитку державної політики у сфері культури у галузі освіти у контексті розвитку людського потенціалу є створення сприятливого інформаційно-культурного середовища та потужної духовно-моральної платформи для формування та підготовки представників молодого покоління держави, які керуватимуться у своїх діях патріотичними та гуманістичними принципами, орієнтуючись на розвиток та саморозвиток в аспекті забезпечення поступального руху до збагачення та кореляції професійної та громадянської ідентичностей.

Сміємо припустити, що якщо найближчим часом процес реформування державної політики у сфері культури у галузі освіти не знайде відображення у реальній дійсності, то, як наслідок, ми можемо спостерігати поширення кризових явищ у контенті виробництва духовних цінностей, які зумовлять зниження продуктивності ресурсів для зміцнення життєздатності суспільства та держави.

development of the main resource of the state - human potential. The role and significance of the cultural aspect of education is revealed and it is proposed to understand under it a purposeful process of education and training, which is based on the transmission and reproduction of cultural values created in the process of spiritual, intellectual, creative activity of people and which correspond to the goals of self-realization of man and society. The analysis of the Law of Ukraine "On Culture", the result of which determined that its influence extends to all social spheres and types and structures of state activity, in particular to the field of education. The triad of main functions (economic, social, cultural) performed by education as a social institution is considered and their interrelationship is determined. It is substantiated that the main strategic goal of the state policy in the field of culture in the field of education should be the formation of spiritual (educational, moral, aesthetic, artistic, etc.) personality qualities of the students of education, the organization and direct implementation of systematic cultural, educational and educational work with them. It was concluded that the priority task of the state policy in the field of culture in the field of education should be to promote the humanistic orientation of all types of educational and educational activities. The thesis is proved that at the current stage of the development of Ukrainian society, the state policy in the field of culture in the field of education faces fundamentally new tasks of training students of education, in particular - training students of higher education (their essence is revealed and recommendations are offered regarding the main directions of their implementation). The main five trends that characterize the modern state policy in the field of culture in the field of education are identified: virtualization; personalization; managed initiative; practical benefit; short term. The transformation of the educational component of state policy in the sphere of culture and institutions of higher education of a cultural and artistic profile in the conditions of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine is described. Prospective directions of further theoretical and practical research in the context of this topic are determined.

Key words: *higher education, the field of education, humanization, state policy in the field of culture, state policy in the field of culture in the field of education, the cultural aspect of education, the educational component of state policy in the field of culture, innovative development.*

Received: 09.05.22

References

1. Alekhin, I. (2011). Metodologiya modernizatsii gumanitarnoy podgotovki v sisteme vysshego voyennogo obrazovaniya [Methodology for the modernization of humanitarian training in the system of higher military education]. *Mir obrazovaniya – obrazovaniye v mire – The world of education – education in the world*, 2, 32-39 [in Russian].

2. Andreiko, I. (2009). Osoblyvosti vplyvu osvity ta kultury na formuvannya osobystosti v konteksti suchasnykh realii hlobalizatsii [Peculiarities of the influence of education and culture on personality formation in the context of modern realities of globalization]. *Visnyk NTUU «KPI». Filosofii. Psykholohiia. Pedagogika – Bulletin of NTUU «KPI». Philosophy. Psychology. Pedagogy*, 3, 14-18 [in Ukrainian].

3. Bolotnikova, E. (2016). Kulturnaya politika v obrazovanii: shtrikhi k portretu [Cultural policy in education: touches to the portrait]. Proceedings from: Materialy IV Mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii «Modernizatsiya kultury: ot kulturnoy politiki k vlasti kultury» – Materials of the IV International scientific-practical conference «Modernization of culture: from cultural policy to the power of culture». (pp. 215-221). S. V. Solovyeva. V. I. Ionesov. L. M. Artamonova (Ed.). S.: SGTU [in Russian].

4. Gershunskiy, B. (1991). Gumanizatsiya obrazovaniya: neobkhodimost novoy paradigmy [Humanization of education: the need for a new paradigm]. *Magistr – Master*, 1, 10-18 [in Russian].

5. Gorlova, I. (1997). *Kulturnaya politika. kulturologicheskoye obrazovaniye: regionalnyy aspekt [Cultural policy, cultural education: regional aspect]*. Kyiv. (n.d.) [in Russian].

6. Kolnoshenko, V. & Kolnoshenko, O. (2015). Osobennosti sovremennoy gosudarstvennoy kulturnoy politiki i yeye znacheneye v sfere professionalnogo obrazovaniya [Features of modern state cultural policy and its significance in the field of vocational education]. *Mir obrazovaniya – obrazovaniye v mire – The world of education - education in the world*, 4, 22-27 [in Russian].

7. Kosheleva, O., Tsiselska, O. & Kravchuk, O. (2022). Orhanizatsiia osvithnoho protsesu u zakladakh vyshchoi osvity kulturno-mystetskoho profilu v umovakh voiennoho stanu [Organization of the educational process in institutions of higher education of the cultural and artistic profile under martial law]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky. – Perspectives and innovations of science*, 6 (11), 192-203 [in Ukrainian].

8. Ponomarenko, O. (2008). Sravnitelnyy analiz modeley kulturnoy politiki v sfere obrazovaniya [Comparative analysis of models of cultural policy in the field of education]. *Filosofiya obrazovaniya – Philosophy of education*, 3, 201-206 [in Russian].

9. Rozin, V. (1992). Filosofiya obrazovaniya: predmet. kontsepsiya. osnovnyye temy i napravleniya izucheniya [Philosophy of education: subject, concept, main topics and areas of study]. *Filosofiya obrazovaniya dlya XXI veka – Philosophy of Education for the 21st Century*. Moscow, 31-49 [in Russian].

10. Sinetskiy, S. (2011). Vyssheye professionalnoye obrazovaniye v sfere kultury kak faktor kulturnoy politiki [Higher professional education in the field of culture as a factor of cultural policy]. *Chelovek i obrazovaniye – Man and education*, 4 (29), 20-22 [in Russian].

11. Shved, M. (2014). Vplyv osvity i kultury na rozvytok suspilstva [The influence of education and culture on the development of society]. *Rocznik Polsko-Ukraiński «Prace Naukowe Akademi i im. Jana Długosza w Częstochowie» – Polish-Ukrainian Yearbook «Scientific works of the Academy Jan Długosz in Częstochowa»*, (Vols. 16), 463-471 [in Ukrainian].

12. Shevchuk, H. (2022). Ukrainska osvita v umovakh vyklykiv voiennoho chasu [Ukrainian education in the conditions of wartime challenges]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current issues of humanitarian sciences*, issue 51, 745-749 [in Ukrainian].

13. Miednikova, H. (2002). Ukrainska i zarubizhna kultura XX stolittia [Ukrainian and foreign culture of the 20th century]. Kyiv: T-vo «Znannia», KOO [in Ukrainian].

14. Zakon Ukrainy Pro kulturu vid 14 hrudnia 2010 roku № 2778-VI [Law of Ukraine on culture dated December 14, 2010 № 2778-VI]. *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text> [in Ukrainian].

15. Picha, V., Picha, Yu. & Khoma, N. (2002). *Sotsiologhiia: Terminy, ponyattia, personalii [Sociology: Terms, concepts, personalities]*. Kyiv: «Karavela», Lviv: «Novyi Svit-2000» [in Ukrainian].

16. Ortynskyi, V. (2009). *Pedahohika vyshchoi shkoly [Pedagogy of high school]*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].

17. Nikandrov, N. (1990). Na puti k gumannoj pedagogiki [On the way to humane pedagogy]. *Sov. Pedagogika – Soviet Pedagogy*, 9, 47-59 [in Russian].

18. Kornetov, G. (1993). Problema bazisnykh pedagogicheskikh traditsiy velikikh tsivilizatsiy [The Problem of Basic Pedagogical Traditions of Great Civilizations]. *Svobodnoye vospitaniye – Free upbringing*, 2, 18-36 [in Russian].

19. Lerner, I. (1993). Princip gumanizacii pedagogicheskogo processa [The principle of humanization of the pedagogical process]. *Pedagogicheskaja teorija: idei i problemy: sb. nauch. tr – Pedagogical theory: ideas and problems: collection of scientific papers*. Pedagogicheskaya teoriya: idei i problemy: sb. nauch. tr – Pedagogical theory: ideas and problems collection of scientific papers (pp. 27-30). Moscow: ITPiMIO [in Russian].

20. Ushinskiy, K. (1976). *Chelovek kak predmet vospitaniya [Man as a subject of education]*. (Vols. 1-2). Moscow: Pedagogika [in Russian].

21. Petrovskiy, A. (1986). *Osnovy pedagogiki i psihologii vysshej shkoly [Fundamentals of pedagogy and psychology of higher education]*. Moscow [in Russian].

22. Alekhin, I. (2015). Fenomen pedagogicheskoy kultury kafedralnogo kollektiva [The Phenomenon of the Pedagogical Culture of the Cathedral Staff]. *Mir obrazovaniya – obrazovaniye v mire – The world of education – education in the world*, 1, 52-57 [in Russian].

23. Kolnoshenko, O. (2008). Povysheniye effektivnosti pedagogicheskogo menedzhmenta obrazovatel'nogo protsessa v voyennom vuze [Improving the efficiency of pedagogical management of the educational process in a military university]. *Candidate's thesis*. Moscow [in Russian].

24. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy: ofitsiyni vebportal [Ministry of Education and Science of Ukraine: official web portal]. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua> [in Ukrainian].

25. Komarovska, O. & Prosina, O. (2020). Mystetska osvita: vektory reformuvannya [Art education: vectors of reform]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*, 2 (1), 1-6 [in Ukrainian].

Відомості про авторів / Information about the Authors

Гололобов Сергій Миколайович: «Миколаївська філія Київського національного університету культури і мистецтв»: вул. Декабристів 17, м. Миколаїв, 54017, Україна.

Serhii Hololobov: “Mykolaiv Branch of the Kyiv National University of Culture and Arts”, Mykolaiv, Dekabristiv str.17, 54017, Ukraine.

ORCID. ORG./ 0000-0002-6283-003X

E-mail: s.m.gololobov@ukr.net

Антонова Людмила Володимирівна: Чорноморський національний університет імені Петра Могили: вул. 68 десантників, 10, Миколаїв, 54003, Україна.

Liudmyla Antonova: Black Sea National University of Petro Mohyla, 68 Desantnykiv str. 10, Mykolaiv, 54003, Ukraine.

ORCID. ORG./ 0000-0003-2975-6453

E-mail: antonovalv77@gmail.com

реальності, що існує об'єктивно, але завжди є суб'єктивною тому що формується, інтерпретується, конструюється акторами в процесі комунікації.

Визначено, що політкоректність, як надана нам реальність і водночас конструкт соціальної реальності, створюється, конструюється та засвоюється людьми у вигляді політкоректних цінностей і норм, для того щоб в процесі комунікації, утримуватися від висловів, поглядів і дій, які можуть бути образливими для інших членів суспільства. Політкоректність є формою соціальної організації, що конструюється на суб'єктивних знаннях людей в процесі їх діяльності, та є символічною структурою, що інтегрована в модель політкоректної мовної поведінки.

В подальших дослідженнях пропонується вивчення політкоректності через механізми активного залучення громадськості до процесів публічного управління, зокрема об'єднаних територіальних громад.

Ключові слова: *політична коректність, конструктивізм, соціальний конструкт, соціальне конструювання, соціальна реальність, дискурс, публічне управління.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. В умовах демократичних змін, що відбуваються в нашій країні змінюються норми комунікативної поведінки, що пов'язано з існуванням в суспільстві людей, груп людей, що відрізняються за статевими, фізичними (пересуваються в інвалідному візку), расовими (інший колір шкіри), етнічними, релігійними, мовними та іншими ознаками. Всі вони комунікують між собою, що вимагає уникати висловлювань, що могли б зачепити їх почуття та гідність, як представників певної соціальної групи, звичайною мовною безтактністю, або прямолінійністю. Саме це сприяло запровадженню в європейському демократичному, ліберальному суспільстві принципу політичної коректності – кожен індивід заслуговує на рівне, неупереджене ставлення та повагу.

Саме тому ми вважаємо, що політична коректність (далі політкоректність), як феномен нашого життя, що існує в колективних уявленнях людей і корегується людським відчуттями та життєвим досвідом може розглядатися як конструкт соціальної реальності, тобто як результат повсякденних комунікаційних процесів. Зокрема – це стосується представників органів державної влади та місцевого самоврядування, які повинні використовувати коректні висловлювання в процесі надання громадянам послуг представникам дискримінованих груп.

Отже, з точки зору конструктивізму політкоректність в сучасному інформаційному суспільстві розглядається нами, як соціальний конструкт – безперервне конструювання політкоректних значень і символів, що лежать в основі публічного управління

По-перше, тому що політкоректність – це осмислена конструйована реальність, що дає індивіду, як члену спільноти (представнику органів публічного управління) уявлення про те, як він повинен діяти, тобто є чинником формування комунікативних моделей, тому що з точки зору конструктивізму акцентує увагу на об'єктивному характере комунікації.

По-друге, політкоректність, як один із засобів ідеологічного впливу на суспільство, за допомогою мас-медіа, має певну процедуру (конструкт) на основі якого на соціальній сцені актори (представники влади, політичні лідери) здійснюють соціально-політичну боротьбу за підтримку різних груп населення, зокрема дискримінованих груп.

По-третє, політкоректність, існує як конструкт соціальної реальності коректної мовної поведінки, що будуються на використанні конкретних мовних паттернів, встановлених меж, за які не може виходити комунікація представників публічної влади та громадян.

По-четверте, політкоректність, як форма цензури, контролю думок в умовах свободи слова конструюється конкретними суб'єктивними смислами людей, в процесі їх діяльності, а представників влади в процесі публічного управління. Відбувається конструювання нової соціальної реальності в якій неполіткоректні слова, висловлювання замінюються на політкоректні.

Зазначене вище актуалізує вивчення питань політкоректності як соціального конструкту сучасного мовного простору дискурсу публічного управління, за допомогою якого можна конструювати соціальну реальність, зрозуміти роль коректних значень і символів, що лежать в основі управлінської діяльності. Тому що політкоректність має достатній потенціал щодо конструювання суспільної свідомості, побудову комунікативних моделей, тобто те, яким саме чином має відбуватися комунікація між представниками влади й населення, яку ми розглядаємо, як вплив представників влади на громадян (громадську думку), на процес інституційних змін у державі, за допомогою різного роду засобів – права, авторитету, волі, примусу.

Вважаємо, що основна мета комунікації в дискурсі публічного управління – це боротьба за владу, вплив на суспільну свідомість, щоб сформувати у суспільстві відповідне ставлення до тих чи інших подій, фактів, інформації, або прийнятих владою рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У процесі теоретичного обґрунтування проблеми ми звертаємось до теорії соціального конструювання, що була запропонована і розроблена у 60-х рр. ХХ століття Пітером Бергером і Томасом Лукманом [5], а в останні десятиліття набуває великого поширення серед прихильників конструктивізму, як зарубіжних так і вітчизняних дослідників, таких як Ф. Барт [2], П. Бурдьє [7], К. Гуржи [8], Л. Іонін [10], М. Смагіна [16] та ін. Також використані роботи зарубіжних та вітчизняних дослідників в яких досліджуються появи політкоректності, таких, як Е. Галас [21], В. Реймонд [24], Г. Лурі [23], В. Базылев [1], Р. Белл [3], А. Беляков [4], О. Завадська [9], О. Нехаєнко [14], А. Остроух [15], С. Тер-Минасова [17] та ін.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті – розглянути поняття політичної коректності, як соціального конструкту повсякденних комунікаційних процесів у сучасному мовному просторі публічного управління.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «політкоректність» (від англ. *political correctness*) з'явився в США наприкінці 70-х – початку 80-х рр., як «система поглядів, що забороняють

расову та статеву дискримінацію меншин» [4, с.242]. Він достатньо швидко набув поширення в публіцистичному дискурсі та в університетському середовищі США, отримав своє сучасне значення, що можна також визначити за допомогою поняття *neutral language* [15].

Саме в США політкоректність, була визнана, як сукупність конкретних дій, що спрямовані на ліквідацію наслідків і запобігання дискримінації за расовою, етнічною чи статевою ознакою. Виходячи з цього, сьогодні під політкоректністю розуміється:

– гасло, що демонструє ліберальну спрямованість сучасної американської політики і більше стосується не змісту, а символічного образу, до якого прив'язується поняття [13, с. 3].

– суспільно-політичний, «ідеологічно-політичний рух 1980-х - 1990 рр. що сформувався і був поширений ліберальними групами у США, які виступали за дотримання норм нейтральної мови щодо статі, віку та ін.» (В. Реймонт) [24, с.286];

– «угода щодо обмеження суспільної думки, що діє у певних колах» (Г. Лоурі), тобто необхідність керування думкою з метою виявлення інакодумців, і тих хто з якихось причин відмовляється від загальноприйнятих норм [23, р. 32];

– певні норми поведінки, яким «індивід має більшою чи меншою мірою слідувати, причому ці норми є нормами мовної поведінки, «ї – кодами» відповідної мови» (Р. Белл) [3, с. 137].

– норми соціокультурної та мовної поведінки, ідеологія сучасної західної демократії, що «ґрунтується на концептах справедливості, рівноправ'я, дотримання прав людини» (О. Завадська) [9, с. 350];

– відображена в мовленнєвій поведінці сучасна ідеологія західної демократії, що ґрунтується на концепції «справедливості» (В. Базилев) [1, с. 8];

– «лінгвістичний і соціокультурний феномен, що передбачає осмислений намір членів суспільства уникнути соціальної дискримінації щодо різних представників [20, с. 94] в процесі публічного управління.

Дослідниця С. Тер-Минасова переконана, що «підходи до вивчення політкоректності є різновекторними, розглядаючи цей фено-

мен як особливу ідеологічну реальність, як мовну зміну, як культурно-лінгвістичну тенденцію, як мовну толерантність тощо» [17, с. 245].

Можна погодитись з дослідниками, що політкоректність виникла, як «культурно-поведінкова і мовна тенденція, націлена на заміну сталих термінів, здатних зачепити почуття і гідність тієї або іншої особи, емоційно нейтральними і позитивними евфемізмами» [4].

На нашу думку, мовна природа коректності полягає в тому, щоб у повсякденній діяльності в процесі комунікації уникати всього того, що могло б бути образливим для тих чи інших категорій осіб за ознакою раси, статі, віросповідання, сексуальної орієнтації, віку. Підкреслимо, що в публічному управлінні в умовах комунікації дотримання політкоректності сприяє дружнім стосункам, миру та злагоді. Вона спрямована на те, щоб знайти нові способи мовного вираження замість тих, які торкаються почуттів та гідності окремої людини, для якої є звичною мовна безтактність чи прямолінійність стосовно раси, статі, віку, стану здоров'я, соціального статусу, зовнішнього вигляду та ін.

Погоджуємось з О. Нехаєнко, що «політкоректність здатна змінювати соціальну реальність через вплив на мову. Нині потенціал політичної коректності в конструюванні соціальної реальності та свідомості є невивченим» [14. с.96].

Політкоректність, як нормований мовний спосіб поведінки, притаманний будь-якому суспільству, зокрема українському, тому що пов'язаний з моделями політкоректної мовної поведінки членів суспільства виконуючих державно-управлінські функції, а з точки зору теорії соціального конструктивізму має певний потенціал конструювання уявлень про реальність життя населення.

В зв'язку з тим, політкоректність є засобом запровадження конкретних мовних паттернів, закріплення та встановлення меж на культурному та ціннісному рівнях, за які не може виходити комунікація. Все – це дозволяє зауважити, що політкоректність має певний потенціал щодо соціального конструювання реальності, та здатна її змінювати впливаючи на суспільну думку конкретного суспільства, тому що є процесом, що постійно твориться «за допомо-

гою системи знань» та є соціально визнаним у якості реальності [5, с. 112].

Саме тому розглянемо концептуальні засади «теорії соціального конструювання» Пітера Бергера і Томаса Лукмана, що викладені у праці «Соціальне конструювання реальності. Трактат з соціології знання» [5]. Головна думка вчених полягає в тому, що конструктивізм є ключовим для створення соціальної реальності, яка є результатом повсякденних комунікаційних процесів, безперервного конструювання значень і символів, що лежать в основі людської діяльності. Крім того, як наголошує М. Смагіна, способи аналізу «соціального конструктивізму, дозволяють розширити традиційну сферу соціальних позицій шляхом включення до неї нових, які конструюються насамперед у процесі соціальних взаємодій» [16, с. 75].

Таким чином, соціальна реальність повсякденного життя сприймається як визначальна соціальна практика, тобто має очевидний та зрозумілий характер та «не потребує жодної додаткової перевірки понад того факту, що вона вже просто існує». Дослідники П. Бергер та Т. Лукман відмічають, що у когось і «можуть виникнути сумніви в її реальності, та я повинен утримуватися від них, оскільки живу повсякденним життям згідно до заведеного порядку» [5, с. 44]. Маємо підкреслити, що повсякденність, як наголошує Ф. Тенбрук, представлена «репрезентативною культурою» [25, s. 29].

Простір повсякденного життя – це місце, територія де протікає життя, де відбуваються різні події та взаємодії, а тому сприймається людиною як те, що існує об'єктивно. Однак повсякденність є процесом, тому що постійно «за допомогою знань» стає «соціально визнаною у якості реальності» [5, с. 112].

На думку А. Хеллера, «повсякденне життя – це сукупність діяльності індивідуумів по його відтворенню», а також створення ними «умов для суспільного відтворення» [22, 250].

Як відомо, Ю. Габермас теоретик концепції «комунікативної дії», підкреслює важливу роль сучасного стану повсякденного життя, яке є універсальним смисловим горизонтом, контекстом, який не проговорюється [18, с. 202].

П. Бергер і Т. Лукман зазначають, що соціально конструйована реальність – це динамічний процес, що знаходиться у постійному розвитку, тому що відтворюється людьми через мову. Реальність повсякденного життя – це найвища реальність, вона є впорядкованою та об'єктивованою, тобто конституюваною завдяки певним об'єктам за допомогою мови [5].

Отже, на наш погляд, політкоректність, накладає свій відбиток на лексику, на синтаксис, морфологію і словотвори, призводить до зміни у культурній сфері, а соціальна реальність відтворюється людьми під впливом її інтерпретації і знань про неї за допомогою мови, яка має центральне значення для конструювання соціальної реальності, яка втілюється в соціально організованих актах інтерпретації.

Ще Р. Барт у 90-і роки ХХ ст., звернув увагу на роль мовлення, мови, творів мистецтва та літератури в постійній боротьбі людей за владу та вплив, у тій боротьбі, до якої залучені від народження до смерті і окремі індивіди як особистості, і цілі суспільства [2]).

Отже, «мова є не тільки інструментом спілкування і обміну інформацією, але й відіграє центральну роль у формуванні ментальних структур мовця» [11, с. 16]. Саме через втілення соціальної реальності в мовні конструкти, вона сприймається нами, як об'єктивна даність. Тому на думку К. Гуржи, «участь мови як посередника не враховується, а тому відбувається її гіпостазування повсякденним мисленням» [8, с.73].

Соціальна реальність створюється в процесі взаємодії людей в певних соціальних групах, що ґрунтуються на визначених схемах правил і цінностях спільних для представників цих груп [21, р. 57], а також в процесі публічного управління представників влади і громадськості.

Згідно теорії «соціального конструювання реальності» політкоректність в соціальній реальності конструюється у процесі взаємодії через систему колективних уявлень, зокрема про прояви дискримінації людей за будь-якою ознакою. Політкоректність – це і надана нам реальність («об'єктивна реальність»), як така, що існує об'єктивно, і водночас конструкт (значення, символи, цінності),

що створюються й відтворюються, тобто конструюються акторами, суб'єктами в процесі безперервних повсякденних комунікацій. Під суб'єктами, ми розуміємо за висловлюванням П. Бурдьє, того, «хто реалізує свідому цілеспрямовану практику, підкоряючись певному правилу» [7, с.11-12], саме тому такі правила повинні стосуватися представників влади в процесі публічного управління та адміністрування.

На думку прихильників конструктивізму, будь-які соціальні фактори такі як гендер, раса, клас, культура, економіка є і лінзами через які ми бачимо реальність і водночас агентами, які формують бачення того, що складає наші індивідуальні реальності [19, с.106].

Суб'єктивний сенс політкоректної соціальної реальності – це культурний продукт людської діяльності, що й створює цю реальність. На думку Л. Іоніна, пояснити соціальну реальність навколо, дослідник зможе лише зрозумівши, які значення актори вкладають у свої дії, якими цінностями, ідеями та мотивами керуються в соціальних взаємодіях [10, с. 72-73]. За П. Бергером і Т. Лукманом, механізм соціального конструювання реальності, передбачає чотири процедури: габітуалізації («доведення до звички» або перетворення на повсякденність), типізації, інституціоналізації та легітимації [5, с. 34]. Отже, соціальне конструювання реальності політкоректного ставлення до певних груп людей, що потрапляють дискримінації представляє собою інтерпретативну схему конструювання реальності (Рис. 1), що дозволяє формувати відповідні думки людей і спрямовувати їх дії.

Зазначимо, що такі інтерпретаційні схеми дозволяють владним суб'єктам побудувати політкоректні зразки, що включені громадянами до їх смислової сфери, поряд зі знаннями, досвідом взаємовідносин влади з громадянами.

Перший рівень – габітуалізація (від англ. habitual – звичний). Габітуалізація – це звичка, точніше переведення дій у стан звички – безпосередньо перетворення політкоректної мовної поведінки у повсякденність. Політкоректність завжди спрямована на пом'якшення політично болючих питань, а саме – різних проявів дискримінації. Для цього використання в промовах політичних, державних діячів,

текстах ЗМІ евфемізмів, тобто заміну непристойних, недоречних слів і виразів, що стосуються віку, зовнішності, фізичних і розумових недоліків, фізіології, вчинків, жестів, професій людей тощо. Конструювання політкоректної реальності відбувається переважно через відтворення в повсякденному житті політкоректної мовної лексики, через формування традицій, цінностей тактовності, ввічливості, толерантності, що поступово стають надбанням декількох поколінь. Таким чином, значення габітуалізації – це підтримка стабільності соціальної реальності, формуючи зразки політкоректної мовної поведінки щоб полегшити існування індивіда в процесі соціальної взаємодії.

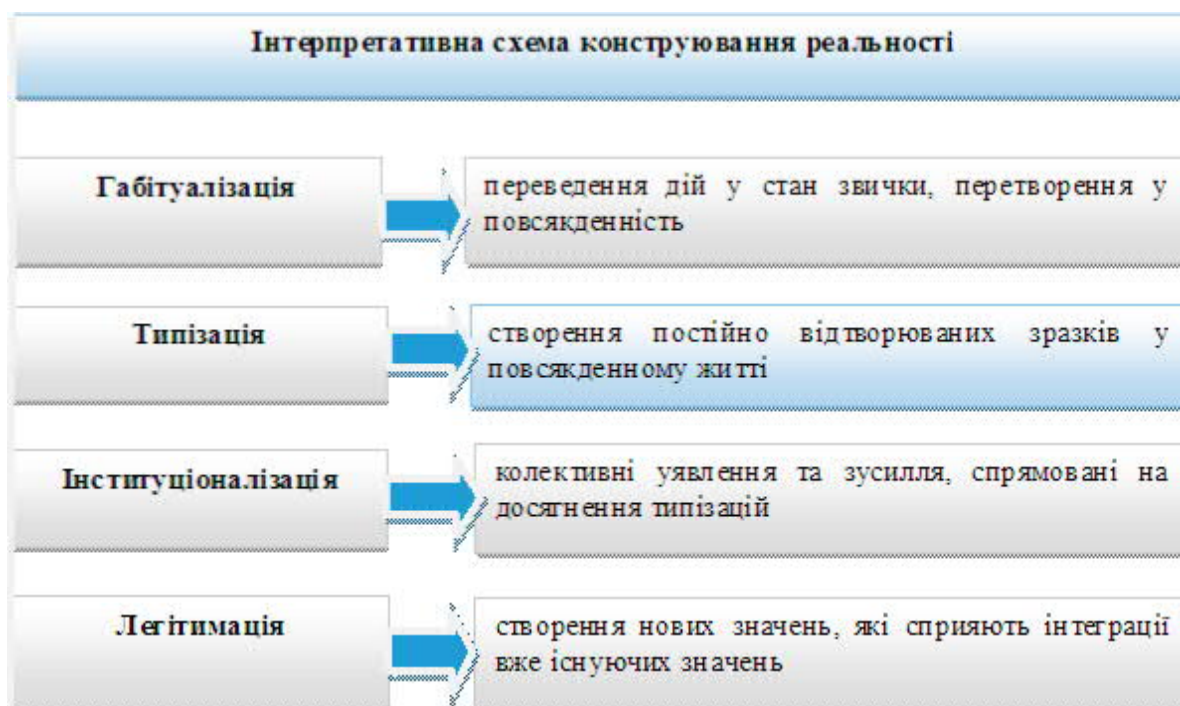

Рис. 1. Інтерпретативна схема конструювання реальності
Джерело: складено автором на основі [5]

Другий рівень – типізація. За її допомогою створюються постійно відтворювані зразки політкоректної мовної поведінки, які втілюються у соціальній реальності і стають мовною, етично-правовою реальністю повсякденного життя. Тобто утворюються колективні уявлення, формується певна система цінностей, яка стає регу-

лятором політкоректної мовної поведінки, що сприяє запобіганню дискримінації за расовою, етнічною, професійною, статевою, тобто будь-якою ознакою і продукується мас-медіа, представниками владної і інтелектуальної еліти, науковцями, представниками освіти, культури, та мистецтва.

Типізація, як один з механізмів конструювання соціальної реальності дає можливість краще пізнати соціальну реальність, в якій політкоректні терміни стають невіддільною частиною публічного, медійного дискурсу, оскільки завдяки масовим комунікаціям існує потреба у заміні принизливих лексем, що обмежують права певної частини суспільства. Тобто політкоректність стає засобом мовного вираження.

В сучасних умовах демократизації, політкоректність в Україні як соціальна реальність, що будується в результаті повсякденного процесу взаємодії представників влади та населення, повинна стати напрямком державної політики, як регулятор коректної політичної взаємодії учасників масових комунікацій, але в комплексі з іншими процедурами конструювання соціальної реальності..

Третій рівень - інституціоналізації є досить складним і тривалим процес перетворення, формалізації, упорядкування політкоректної соціальної практики в організовану систему, що має певну структуру взаємовідносин, правила, норми, зразки мовної поведінки. Соціальне конструювання реальності забезпечується завдяки колективним уявленням та зусиллям, спрямованих на досягнення типізацій [5, с. 92], конструювання норм суспільної політкоректної мовної поведінки, зокрема суспільством засуджуються не тільки образливі вчинки, а й усе що потенційно може бути образливим.

Передумовами процесу інституціоналізації є виникнення суспільних потреб у політкоректної соціальної діяльності, розвиток відповідних соціальних норм, правил, санкцій, що регулюють політкоректну мовну поведінку людей, а також інтерналізація (від лат. *interims* – внутрішній) – процес освоєння індивідами нових політкоректних мовних соціальних норм та цінностей, в результаті якого вони стають внутрішніми регуляторами, виступає підґрунтям формування системи потреб, ціннісних орієнтацій та очікувань індивіда.

Як слушно зауважує Л. Логінова інституціоналізація передбачає багатоманіття соціальних процесів, які формують організацію суб'єктів, перетворюючи їх взаємодії на інституційну систему, елементи якої стають загальноприйнятою практикою, що відтворюється в реальній поведінці наступних поколінь протягом тривалого часу [12, с.148-150].

Політкоректні колективні уявлення зрештою являють собою сталу структуру, створені завдяки соціальним комунікаціям загальні уявлення щодо політкоректних висловлювань закріплюється в повсякденності, що, в свою чергу, сприяє сталості сконструйованого і проявляється в специфіці їх споживання.

Важливим для розуміння інституціоналізації є сигніфікація (від латів. *signum* – знак та *facio* – роблю) комунікації між членами групи за допомогою спеціальних знакових систем, що створюються та вживаються людьми і впливають на чужу та власну поведінку [5, с. 101]. Необхідно відмітити, що сигніфікація характеризується своїм явним тяжінням бути показником суб'єктивних оцінок. Тобто завдяки процесам сигніфікації з розрізнених поодиноких уявлень щодо політкоректної мови, що включає расову, національну, гендерну та соціальну політкоректність, а також політкоректні слова, пов'язані з недоліками зовнішності, здоров'я та інтелекту тощо, формується структура політкоректних комунікацій.

Отже, інституціоналізація дає змогу закріпити існуючі норми, цінності, правила та закони, а також впорядкувати та впровадити нові інститути політкоректної соціальної практики в організовану систему публічного управління.

Четвертий – легітимація, важливий засіб та механізм конструювання соціальної реальності. Легітимація («сміслова об'єктивація другого порядку») по суті є способами пояснення та виправдання соціальної реальності, тобто встановленого порядку в очах більшої частини населення. Як зазначають П. Бергер та Т. Лукман, «легітимація вказує індивіду не тільки, чому він повинен здійснювати ту чи іншу дію, але й те, чому речі є такими, якими вони є» [5, с. 153]. Завдяки легітимації стають об'єктивно доступними і суб'єктивно вірогідними інституціолізовані об'єктивації «першого порядку», «створюються

нові значення, які сприяють інтеграції вже існуючих значень, які вже притаманні різним інституційним процесам» [5, с. 153].

Отже, легітимація має чотири рівні: дотеоретичний (самоочевидне знання), теоретичний, системний, рівень «символічного універсуму». Тобто в процесі легітимації інституційний порядок набуває обов'язкового, імперативного, характеру.

У легітимації політкоректності велику роль відіграє саме мова, адже завдяки їй створюються не лише абстрактні, абстраговані від реального життя уявлення щодо політкоректності, але й конструюються об'єктивні реальні ідеї та думки, що і втілюються у повсякденному житті населення [6, с. 83].

Втім традиційні види політкоректності, зокрема расова, гендерна, соціальна, професійна, комерційна тощо, продовжують активно розвиватися і поповнюються новими лексемами. Насамперед, цьому сприяє евфемістична природа політкоректних термінів, що вирізняються винятковою ввічливістю та універсальним характером. Політкоректність і соціальна реальність – це по суті соціальні конструкти, які «формується соціальними процесами», видозмінюються, або навіть переформатовуються соціальними відносинами» і розглядаються через спосіб розуміння людьми соціальних фактів, процесів, відносин. У відповідності до цього політкоректна соціальна поведінка людини будується з точки зору розуміння політкоректності в практиці соціального конструювання реальності.

На практиці соціальне конструювання політкоректної реальності може бути представлена, як механізм впливу на суспільну думку (Рис. 2).

Перший етап – створення ситуації «різноманіття думок» за допомогою виступів експертів або розмов на рівні окремих людей з метою «підігрівання» інтересу до теми політкоректності в публічному управлінні.

Другий етап – просування в медіапросторі (мас-медіа, ЗМІ, телебаченні і т.д.) вже визначеної думки про політкоректність в публічному управлінні, постачаючи її, як довгоочікуваний результат і, тим самим, думки пересічних громадян все більші схиляються до важливості впровадження політкоректності.

Третій етап – дебати (публічний обмін думками), дискусії (зіткнення думок або позицій) стосовно політкоректності в публічному управлінні в ході яких використовуються потрібні аргументи й відкидаються непотрібні на користь загальнонародної думки, щодо політкоректності в публічному управлінні, яке вже визначено і яке повинне бути прийнято аудиторією.

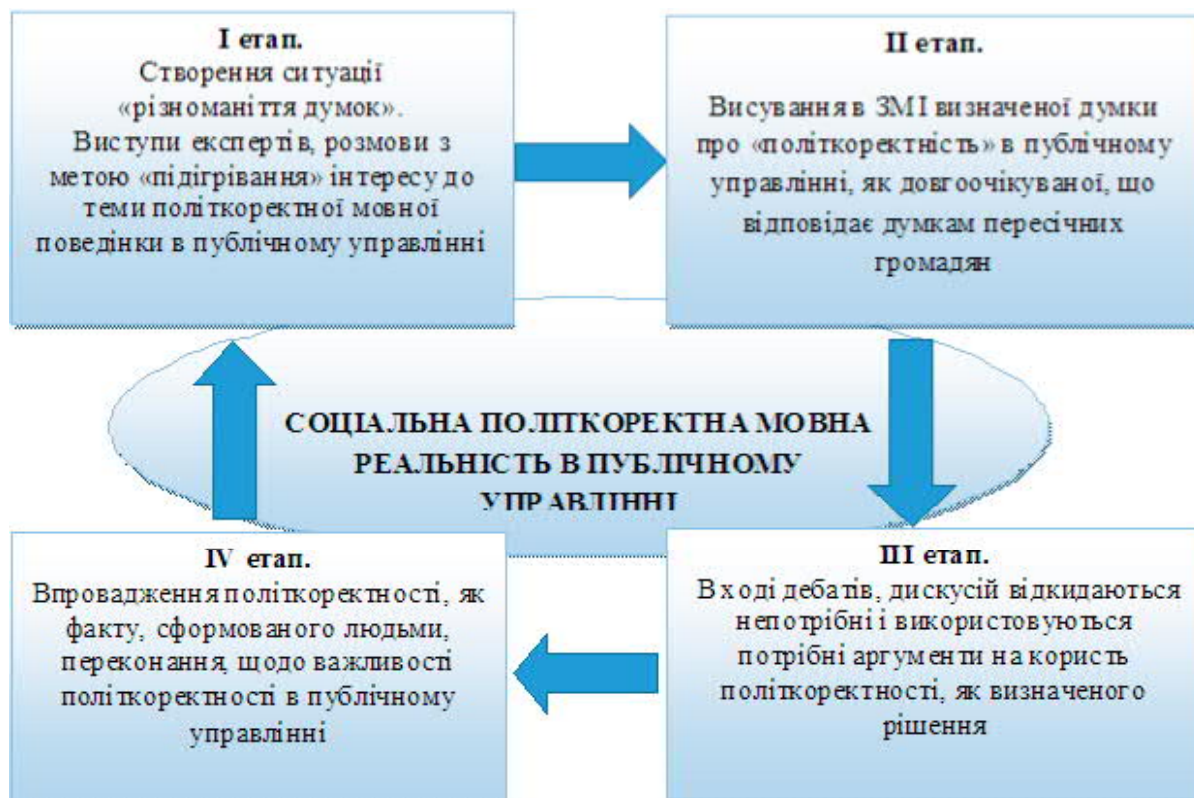

Рис. 2. Формування соціальної політкоректної мовної реальності в публічному управлінні

Джерело: розроблено автором

Четвертий етап – впровадження оцінки політкоректності, її використання в публічному управлінні, яка видається за сформовані переконання людей й використовується у вигляді схем, правил в процесі взаємодії людей в певних соціальних групах у відносинах громадян з представниками влади.

Як бачимо, схема формування соціальної політкоректної мовної реальності показує, що вона створюється в процесі взаємодії людей,

представників влади та громадськості та усвідомлюється ними, тобто є продуктом їх колективних уявлень. Провідну роль в цьому процесі грає мова: знаки, знакові системи з властивими їм значеннями.

Отже, політкоректність в публічному управлінні, як соціальний конструкт виникла, як прагнення людей позбавитись пригноблення та дискримінації представників різних меншин за різними ознаками на всіх соціальних рівнях.

Висновки. Таким чином, політкоректність, як соціальний конструкт публічного управління дозволяє зробити наступні висновки:

– по-перше, уявлення про політкоректність в публічному управлінні, засновано на тому, що люди в суспільстві засвоюють загальну точку зору щодо більшості речей, що існують в суспільній свідомості, як частина наданої нам соціальної реальності, що існує об'єктивно (об'єктивна реальність);

– по-друге, політкоректність в публічному управлінні, завжди є суб'єктивною реальністю тому що формується, інтерпретується, конструюються акторами представниками органів публічної влади в процесі комунікації.

Зазначимо, що політкоректність в публічному управлінні, як надана нам реальність і водночас конструкт соціальної реальності, створюється, конструюється та засвоюється людьми у вигляді політкоректних цінностей і норм, для того щоб в процесі комунікації, утримуватися від висловів, поглядів і дій, які можуть бути образливими для інших членів суспільства. Отже, політкоректність є формою соціальної організації, що конструюється на суб'єктивних знаннях людей в процесі їх діяльності, та є символічною структурою, що інтегрована в модель політкоректної мовної поведінки в публічному управлінні.

Подальшого вивчення в сучасних умовах потребує вивчення політкоректності через механізми активнішого залучення громадськості до процесів публічного управління, зокрема об'єднаних територіальних громад.

Стаття надійшла до редакції: 22.06.22

be offensive to other members in the process of communication. Political correctness is a form of social organization that is constructed on the subjective knowledge of people in the process of their activities, and is a symbolic structure integrated into the model of politically correct language behavior.

In further research, it is proposed to study political correctness through the mechanisms of more active involvement of the public in the process of public administration, in particular, united territorial communities.

Key words: *political correctness, constructivism, social construct, social construction, social reality, public discourse.*

Received: 22.06.22

References

1. Bazylev, V. N. (2007) Yazykovye imperativy politicheskoy korrektnosti [Linguistic imperatives of political correctness] *Politicheskaya lingvistika*. 2007. P.8-10 [in Russian].
2. Bart, R. (1994) Yzbrannyye raboty. Semyotyka. Poëtyka [Selected works. Semiotics. Poetics]. – *Moscow: Publishing group “Progress”, “Univers”*. 615 s. [in Russian].
3. Bell, R.T. (1980) Socitynghvystyka. [Sociolinguistics]. *Moscow: Mezhdunarodnyye otnosheniya*. 318 s. [in Russian].
4. Belyakov A. & Matveychev O. (2009) Boljshaja aktualnaja polytycheskaja encyklopediya [Great current political encyclopedia]. ed. Ed. A. Belyakova and O. Matveychev. – *Moscow: Eksmo* 412 s. [in Russian].
5. Berher P., & Lukman T. (1995) Socityjnoe konstruyrovanye realnosti. Traktat po socityloghyi znanyia [Sotsyalnoe konstruyrovanye realnosti. Traktat po socityloghyi znanyia] *M.: Medyum*. – 323 s. [in Russian].
6. Borodina, D.L. (2014) Konceptsiya socialjnogho konstruyvannja realnosti P. Berghera i T. Lukmana jak interpretacijna skhema doslidzhennja imidzhu mista. [The concept of social construction of reality by P. Berger and T. Lukman as an interpretative scheme for achieving the image of the place] *Ghrani*. 2014. 10. (114) S. 80-84. [in Ukrainian].

7. Burde, P. (1993) *Socjologija polityki* [Sotsiologiya politiki]. M.: Socio-Logos. 336 s. [in Russian].
8. Gurzhi, K.L. (2014) *Socialna realnistj: misjkyj prostir mifologichnogho*. [Social reality: the mystical expanse of the mythological]. «*Nauka. Religija. Suspiljstvo*» 2014. 2. S. 72-78. [in Ukrainian].
9. Zavadzka, O. V. (2011) *Peioratyvnyi aspekt politkorektnosti*. [Pejorative aspect of political correctness] *Studia Linguistic*. Kyiv. 2011. 5. S. 350-356. [in Ukrainian].
10. Ionin, L. G. (2004) *Socjologija kuljtuury* (4-e yzd) [Sociology of Culture (4th ed.)]. Moscow: HSE Publishing House. 226 s. [in Russian].
11. Serio, P. (199) *Kvadratura smysla: Francuzskaja shkola analiza* [Quadrature of Meaning: French School of Discourse Analysis]. M.: Progress. 416 s. [in Russian].
12. Loginova, L. V. (2008) *Mekhanyzm ynstytucyonalizacyy ynteresov: sushhnostj y rolj v modernizacyy obshhestva*. [Loginova L. V. The mechanism of institutionalization of interests: the essence and role in the modernization of society]. *Fylosofija y obshhestvo*. – 2008. 4 (52). S.146-157. [in Russian].
13. Loshchenova, I. F. Nikishina V. V. (2014) *Perekladacjki transformaciji jak efektyvnyj zasib dosjaghnennja adekvatnosti perekladu*. [Loschenova I.F. Translation transformations as an effective means of achieving translation adequacy]. *Filologichni nauky*. 2014. 3. S. 102–105. [in Ukrainian].
14. Nekhaenko, O. (2018) *Politychna korektnistj jak suspilnyj fenomen: Geneza ta sociologichna konceptualizacija*. *Ukrajinsjkyj sociologichnyj zhurnal*. [Political Correctness as a Sustained Phenomenon: Genesis and Sociological Conceptualization]. *Ukrajinsjkyj sociologichnyj zhurnal*. 2018. 1–2. S. 94-99. [in Ukrainian].
15. Ostroukh, A. V. (1998) *Polytycheskaja korrektnostj v SShA: kuljturologicheskyj aspekt problemy* [Politicheskaya korrektnost v USA: kulturologicheskij aspekt problemy]: dysser. kand. fylolog. nauk. Moscow, 1998. 179 s. URL: <http://www.dissercat.com/content/politicheskaya-korrektnost-v-ssha-kulturol-aspekt-problemy> . [in Russian].
16. Smagina, M.V. (2007) *Socjaljno-konstruktyvystskaja paradyghma v socjalnom znanyu kak aljternatyva tradycyonnoj metodologhyu* [Sotsialno-konstruktivistskaya paradigma v sotsialnom znanii kak alternativa traditsionnoj metodologii] *Zhurnal socjologhyu y socjalnoj antropologhyu*. 2007. T. X. 2. S. C.73-84. [in Russian].
17. Ter-Minasova, S. (2000) *Jazyk y mezhkuljturnaja kommunykacyja* [Yazyk i mezhkulturnaya kommunikatsiya] – Moscow: Слово. 624 s. [in Russian].

18. Khabermas, Yu. (2001) *Moraljnoe soznanye y kommunykativnoe dejstvye*. [Moralnoe soznanie i kommunikativnoe deystvie – Sankt-Peterburgh: Nauka. 384 s. [in Russian].

19. Kharchenko, O.I. (2011) Porivnjajlna kharakterystyka metodologichnykh pidkhodiv u sociologichnykh doslidzhennjakh. [Comparative characteristics of methodological approaches in sociological research] *Aktualjni problemy sociologhiji, psykhologhiji, pedaghoghiky*: zb. nauk. pr. – Kyiv: Loghos. 13. S. 103-110 <https://core.ac.uk/download/pdf/229855869.pdf> [in Ukrainian].

20. Tsurikova, L.V. (2001) Polytycheskaja korrektnostj kak socyokuljturnyj y praghmalynghvystycheskyj fenomen. [Political correctness as a sociocultural and pragmlinguistic phenomenon] *Эссе о социальной власти языка – Voronezh*, S. 94–102. [in Russian].

21. Halas, E. (2010) *Towards the World Culture Society: Florian Znaniecki's Culturalism*. Frankfurt am Main: Peter Lang International er Verlagder Wissenschaften. 258 p. [in English].

22. Heller, A. (1998) *Das Alltagsleben. Materialien zur Soziologie des Alltags*. Kuhn, 250 s. [in Germany]

23. Loury, G.C. (1994) *Self-censorship. Our Country, Our Culture: The Politics of Political Correctness*. A *Partisan Review Press*, NY. pp. 133 – 142. [in English].

24. Raymond, W. (1995) *Dictionary of Politics*. Brunswick Publishing Co., Lawrenceville, Virginia. 730 p. [in English].

25. Tenbruck, F.H. (1990) *Repräsentative Kultur. Sozialstruktur und Kultur* ? Hrsg. Von H. Haferkamp. – Frankfurt am Main, 179 s. [in Germany].

Відомості про авторів / Information about the Authors:

Ємельянов Володимир Михайлович: Чорноморський національний університет імені Петра Могили: вул. 68 Десантників 10, Миколаїв, 54003, Україна.

Volodymyr Yemelyanov: Petro Mohyla Black Sea National University: 68 Desantnykiv str. 10, Mykolaiv, 54003, Ukraine.

ORCID.ORG./ 0000-0002-2995-8445

E-mail: d_idu@ukr.net

Євтушенко Наталія Олександрівна: Чорноморський національний університет імені Петра Могили: вул. 68 десантників 10, Миколаїв, 54003, Україна.

Natalia Yevtushenko: Petro Mohyla Black Sea National University:
68 Desantnykiv str. 10, Mykolaiv, 54003, Ukraine.

ORCID.ORG./ 0000-0002-0958-3420

E-mail: nataliiaevt93@gmail.com

статі інноваційно-відтворювальний підхід, який передбачає найбільш раціональне використання інноваційного потенціалу та виробничих ресурсів. Наведено чинники, що формують динаміку міжрегіональної асиметричності. Проаналізовано результати моніторингу соціально-економічного розвитку регіонів України за 2021 рік за такими напрямками як: «Економічна та соціальна згуртованість», «Економічна ефективність», «Інвестиційно-інноваційний розвиток та зовнішньоекономічна співпраця». На основі здійсненого аналізу з метою створення низки необхідних умов задля забезпечення подальшого динамічного, збалансованого розвитку регіонів України внесено відповідні пропозиції та рекомендації міністерствам, іншим центральним органам виконавчої влади і місцевим державним адміністраціям.

Ключові слова: державна регіональна політика, економічний розвиток регіону, інноваційно-відтворювальний підхід, моніторинг соціально-економічного розвитку регіонів, регіон, регіональний розвиток, сталий розвиток регіону.

Постановка проблеми у загальному вигляді. На сучасному етапі розвитку України її економічна спроможність та ефективна інтеграція у європейський економічний простір залежить від адекватного вироблення й реалізації такої моделі взаємовідносин із регіонами, яка сприяла б становленню змістовно-нових форм співробітництва у форматі «центр-регіони» та відповідає загальноєвропейській практиці внутрішньої міжрегіональної співпраці. Будучи складовою економічної системи держави, регіон із певним часовим відтермінуванням відображає всі процеси її розвитку. Тому в умовах сучасних викликів українській державі актуалізується питання формування та реалізації ефективної регіональної політики як інструменту забезпечення післявоєнного відновлення країни, її подальшого стабільного економічного розвитку і конкурентоспроможності на європейському ринку.

Комплекс питань, пов'язаний із необхідністю вирішення проблематики різючої асиметричності економічного стану регіонів

України є досить популярною темою серед вітчизняних дослідників особливо останнім часом, коли на загальнодержавному рівні приділяється багато конструктивної уваги становищу регіонів у період дії правового режиму воєнного стану та прогнозам майбутнього регіонального розвитку. У зв'язку із цим необхідним вбачається продовження наукової дискусії у площині подальшого з'ясування чинників неоднорідності економічного розвитку регіонів, теоретико-прикладних завдань та ефективності використання тих чи інших інструментів державного управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Свідченням посиленої уваги вчених до проблем регіонального розвитку є наявність відповідних наукових шкіл та ґрунтовних теоретико-прикладних досліджень. Багатоаспектним проблемам соціально-економічного розвитку регіонів України присвячено численні праці вітчизняних учених. Дане проблемне питання досліджували та зробили вагомий науковий доробок такі автори: Л. Антонова, І. Драган, Я. Жовнірчик, Ю. Конюхов, А. Кузнецов, В. Купчак, В. Мамонова, А. Музиченко, В. Пабат, Ю. Яковлева. Віддаючи належне працям зазначених дослідників, слід відмітити, що питання економічного розвитку регіонів в Україні потребує своєї актуалізації та поновлення у зв'язку із наявним фактом збройної агресії російської федерації проти України. Саме це визначило тему, наукову і практичну спрямованість та зміст дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є розкриття особливостей регіонального розвитку сучасної України, зокрема, його економічного аспекту та надання практичних рекомендацій задля створення необхідних умов для забезпечення збалансованого розвитку регіонів України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «Регіон» з'явилося у науковому лексиконі у 50-70 рр. ХХ століття, хоча ще у кінці ХІХ – першій половині ХХ століття розвиток держави відбувався у двох основних напрямках – раціоналізації та демократизації управління. Одним із низки проявів даних процесів був розвиток територіальної системи державного управління та місцевого самоврядування. Активне розширення сфери діяльності державної

влади призвело до кількісних і якісних змін та перерозподілу управлінських функцій на всіх рівнях державного управління. Вже після Другої світової війни раціоналізація системи державного управління супроводжувалася зростанням частки територіального планування розвитку при збереженні прерогативи визначення головних цілей та принципів у центрі, тобто виникли процеси передачі права прийняття рішень органам державного управління, що знаходились в ієрархічній підпорядкованості центральному рівню, але компетенція яких була обмежена межами територіальної одиниці, тобто почали здійснюватися процеси деконцентрації. Регіоналізація державного управління зумовила у подальшому надання права прийняття рішень з питань місцевого значення територіальним органам влади [1, с. 309].

Регіон виступає невід'ємною частиною не лише адміністративно-територіального устрою, а й усієї економічної системи країни. Він, являючи собою певну агломерацію продуктивних сил, характер яких визначений природно-географічними, соціально-економічними, освітньо-культурними, демографічними та іншими особливостями, постає центральною ланкою економічного розвитку в масштабі всієї держави. Відроджуючись після кризового стану, долаючи на своєму історичному шляху складнощі та труднощі, розвиваючись і прогресивно функціонуючи, кожен окремо взятий регіон робить свій внесок у розвиток економіки всієї країни. Тому проблеми стійкості розвитку регіонів є особливо актуальними у даний час, коли глибинні трансформаційні процеси в економіці пов'язані із збройною агресією російської федерації проти України роблять її більш вразливою та чутливою до впливу низки різних зовнішніх і внутрішніх чинників.

Долучаючись до думки В. Мамонової [1] під регіоном ми розуміємо адміністративно-територіальну одиницю субнаціонального рівня, утворену у законодавчому порядку із урахуванням історичних, політичних, соціальних та культурних особливостей для здійснення державної політики і реалізації спільних інтересів населення, що забезпечується діяльністю територіальних органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування. Регіон є багатофунк-

ціональною системою, що створюється шляхом синтезу політичних, екологічних, соціальних, економічних, психологічних та інших сфер життєдіяльності населення [1, с. 309].

Економічний розвиток регіонів завжди був і буде виділений з усієї сукупності державних інтересів як актуальний і пріоритетний напрям, оскільки кожен регіон, будучи частиною єдиної держави, робить свій внесок у її історію, внутрішнє політичне, економічне, культурне життя, досягнення певних результатів на міжнародній арені. А організація господарської діяльності регіонів у вигляді взаємодії продуктивних сил своїх територій становить єдиний господарський комплекс країни. Саме активізація економічного життя у регіонах визначає тенденції економічного зростання всієї країни. Європейський досвід свідчить про те, що держава є стійкою та життєздатною лише у тих випадках, коли її суб'єкти (адміністративно-територіальні утворення) є політично стабільними, економічно та соціально життєдіяльними. Таким чином, є очевидним, що дослідження проблем, пов'язаних із розробкою концепцій економічного розвитку регіонів, спрямованих на оптимізацію використання наявних у їх межах ресурсів, є найбільш актуальним на сучасному етапі національного державотворення [8].

В основних теоріях економічного розвитку регіону розглядаються: регіон-квазідержава – більш-менш відособлена підсистема загальної системи – держави та національної економіки; регіон-квазікорпорація – великий суб'єкт регіональної та муніципальної власності, а також економічної діяльності; регіон-ринок – нібито ринковий ареал, що має певні межі й підприємницький клімат, а також особливості функціонування різних видів ринків (товарних, кредитно-фінансових, цінних паперів тощо). Ширшим за економічний, є підхід до регіону як до соціуму. У даному підході регіон розуміється як територія відтворення суспільного життя (населення, трудових ресурсів, освіти, охорони здоров'я, культури тощо). На еволюцію регіональних вчень також впливають сучасні тенденції, що відображається у тлумаченні регіону як підсистеми інформаційного суспільства або учасника інтернаціоналізації та глобалізації економіки. В Україні вирізняються два основні підходи до тракту-

вання поняття регіону як об'єкта управління: 1) як адміністративно-територіальної одиниці субнаціонального рівня, якій притаманні такі характеристики як: чітко визначені кордони, вбудованість у систему державного управління, єдність нормативно-правової бази тощо; 2) як неадміністративної одиниці субнаціонального рівня, – об'єднання кількох областей у єдину територіальну систему за гео-виробничим принципом зі створенням надобласних органів управління [1, с. 310].

Подолання кризи у будь-якій сфері суспільного життя безпосередньо пов'язано із рівнем економічної активності. Соціальний розвиток визначається ресурсними можливостями, які, у свою чергу, залежать від рівня економічного розвитку. Тому тільки розвиваючи економічну активність, можна здійснити ті чи інші прориви у житті місцевої громади і підняти рівень добробуту населення, який, зрештою, завжди визначає ступінь успіху функціонування тієї чи іншої соціально-економічної системи [8].

Регіон слугує складовим елементом економічної системи, у складі якої представлені основні показники економічної структури виробництва, для якої властива присутність певних природних та ресурсних чинників, процеси управління якої реалізують регіональні органи влади. Регіон є одним із ключових об'єктів організаційно-економічних та політико-правових відносин, спрямованих на організацію регіональної економіки, формування сприятливих умов життя та задоволення потреб населення з урахуванням специфіки його розвитку [9].

Якісні, закономірні зміни у процесах функціонування регіональної системи, які мають об'єктивний характер та зумовлені виникненням нових форм зв'язків між соціально-економічними потребами і засобами їх задоволення прийнято вважати регіональним розвитком. Регіональний розвиток – це багатогранний та багатоаспектний процес, що найчастіше розглядається із точки зору сукупності різноманітних соціально-економічних цілей та включає такі аспекти, як: зростання виробництва та доходів; зміни в інституційній, соціальній та адміністративній структурі; зміни у суспільній свідомості, традиціях та звичках. Під якісними змінами розуміється

зміна не тільки кількісних параметрів, які характеризують динаміку у розвитку окремих елементів системи, а і докорінну зміну структури, яка розкривається через взаємозв'язки між підсистемами і елементами всієї регіональної системи. Закономірні зміни, які відбуваються у межах регіональної системи, характеризують внутрішню сутність процесів, визначають спрямованість та розкривають природу взаємодії окремих елементів регіональної системи між собою та зовнішнім оточенням [1, с. 321].

У зв'язку із цим до основних умов ефективного розвитку регіону слід віднести: врахування інтересів та задоволення запитів населення регіону, кон'юнктури ринку, суб'єктів ринкових відносин; адаптацію економічної системи регіону до чинників зовнішнього оточення та внутрішньої будови; формування стратегії сталого розвитку регіону. Специфічні характеристики регіону слід обов'язково враховувати у процесі розробки цільових програм розвитку, необхідність яких викликана такими умовами як: зв'язок регіональної політики та державної, зокрема, обумовлений певною фінансовою залежністю регіональних бюджетів від фінансування центру; наявність природно-сировинної бази; специфіка кліматичних та екологічних умов; сформована структура економіки тощо [4].

У зв'язку із специфікою свого внутрішнього змісту як явища, регіони виступають одним із ключових елементів реалізації державної політики у економічній та соціальній сферах, це пов'язано із тим, що сфера їх розповсюдження поширюється, насамперед, на регіональну економіко-політичну систему. Отже, функціонування економіки регіонів обумовлено комплексом інтересів держави, спрямованих на розробку ефективної системи управління, яка передбачає формування власної регіональної системи управління з правом вільного розпорядження наявними ресурсами та потенціалом.

Доцільно розглядати регіон як відокремлену територію у межах країни, що характеризується власною системою адміністративних органів управління, системністю господарювання, спеціалізацією економіки, збалансованістю розвитку продуктивних сил на основі ефективного поділу праці. Наявність відокремленої території зумовлює забезпеченість регіону різними видами ресурсів, здатність і

можливість самостійно вирішувати економічні проблеми, що виникають, у межах регламентованих повноважень та сформульованих стратегічних цілей. Збалансованість характеризує процеси дотримання пропорцій усередині регіону, спрямованого на забезпечення розширеного відтворення. У зв'язку із цим, на думку В. Купчака [4] слід здійснити комплекс заходів, що сприятиме досягненню зазначених стратегічних цілей розвитку регіону, а саме: 1) реалізація ресурсного та економічного потенціалу на основі виділення критеріїв, параметрів, засобів та технологій ефективного управління регіоном; 2) забезпечення розвитку регіональних та муніципальних суб'єктів господарювання з метою покращення функціонування економічної системи; 3) удосконалення системи та методик управління регіоном; 4) скорочення негативного впливу зовнішнього середовища; 5) формування ефективного зворотного зв'язку між регіональними органами влади, суб'єктами господарювання та населенням [4].

У питаннях визначення напрямів і перспектив розвитку регіональних систем привалуючою у дослідницькому обігу є категорія «сталий розвиток регіону», що являє собою атрибут комплексної системи, яка відображає ефективне поєднання місії, цілей, інструментарію, ресурсів і результатів її функціонування.

В. Купчаком [4] запропоновано тематичну класифікацію чинників, що зумовлюють сталий розвиток регіональної економіки, з урахуванням: системного підходу до виділення ключових ланок сталості; визначення ролі та значення економічної структури; розвитку регіональних взаємовідносин і взаємодій; модернізації системи управління, – що об'єднані у п'ять основних блоків: економічні, соціальні, організаційно-правові, природно-ресурсні та інноваційно-технологічні (табл. 1).

Сталий розвиток регіону передбачає пошук додаткових джерел економічного зростання та необхідність визначення й застосування технологій і методик управління, що стимулюють інноваційну та інвестиційну активність, знаходження нових ресурсів, розробку актуальних товарів і послуг, розвиток творчого підходу та елементів інфраструктури, формування нових сфер застосування підприємництва, моніторинг екологічної ситуації, підтримка балансу ринкової кон'юнктури, прийняття оптимальних управлінських рішень тощо.

Класифікація чинників, що впливають на сталий розвиток регіону

ЧИННИКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ				
Економічні	Соціальні	Організаційно-правові	Природно-ресурсні	Інноваційно-технологічні
<ul style="list-style-type: none">- Прогнозування та планування;- Економічна структура;- Фінансова система;- Економічна політика (державна, регіональна);- Індикативне планування;- Стан ринку.	<ul style="list-style-type: none">- Соціальна структура;- Соціальна політика (державна, регіональна);- Рівень добробуту населення;- Демографічна ситуація.	<ul style="list-style-type: none">- Організаційна та виробнича структури;- Політика про-довольчої безпеки;- Поділ та організація праці;- Державні законодавчі та нормативно-правові акти;- Нормативно-правові акти органів місцевої влади.	<ul style="list-style-type: none">- Земля, стан ґрунтів;- Корисні копалини;- Кліматичні умови;- Флора і фауна;- Рельєф, екологія;- Водні ресурси.	<ul style="list-style-type: none">- Інноваційна політика та інноваційна активність;- Системи управління якістю;- Оперативне та стратегічне управління;- Ринкові інструменти (маркетинг, контролінг, логістика та ін.);- Стандартизація та сертифікація;- Передовий тематичний досвід.

Джерело: [4]

У той же час, потрібно враховувати і таку принципову позицію – фундаментом сталого розвитку регіонів має стати їх самостійність у контексті визначення цілей свого розвитку та можливості фінансування заходів для їх реалізації, насамперед, за рахунок власних джерел та залучених інвестицій. Йдеться про те, що основою

політики економічного зростання на регіональному рівні має стати інноваційно-відтворювальний підхід, який передбачає найбільш раціональне використання інноваційного потенціалу та виробничих ресурсів, максимальне сприяння розвитку малого та середнього бізнесу. У межах означеного підходу доцільним є підвищення ролі та відповідальності місцевих органів влади за майбутнє території, необхідність пошуку нових інструментів стимулювання економічного розвитку, зокрема, поєднання зусиль місцевого бізнесу, громадськості та держави [2].

Регіональні та місцеві органи влади мають відігравати ключову роль у соціально-економічному розвитку території. Держава де-факто має делегувати їм низку повноважень з метою максимального наближення послуг адміністративного та громадського характеру до населення, розширення можливостей вирішення місцевих проблем власними силами. Йдеться про створення принципово нових інституційних умов, які б дозволили регіонам повністю реалізувати наявний у них потенціал, максимально збільшити їхній внесок у розвиток національної економіки, відновити конкурентні переваги на світових ринках в умовах рецесії [6].

Забезпечення рівних можливостей та умов соціального й економічного розвитку регіонів є однією із головних цілей державної регіональної політики.

У нормативно-правовому полі української держави під державною регіональною політикою розуміється система цілей, заходів, засобів й узгоджених дій центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування і їх посадових осіб з метою забезпечення високого рівня якості життя людей на всій території України із урахуванням природничих, історичних, екологічних, економічних, географічних, демографічних та інших особливостей регіонів, їх етнічної та культурної самобутності (ст. 1 Закону України «Про засади державної регіональної політики»). Метою державної регіональної політики є створення низки умов для динамічного, збалансованого розвитку України і її регіонів, забезпечення їх соціальної й економічної єдності, підвищення рівня життя населення, створення

безпечних умов, додержання гарантованих державою соціальних стандартів для кожного громадянина незалежно від його місця проживання (ст. 2 Закону України «Про засади державної регіональної політики») [7].

Основним пріоритетним завданням державної регіональної політики, спрямованої на підвищення конкурентоспроможності економіки країни, має бути забезпечення процесу післявоєнного відновлення та подальшого поступового розвитку наукового, технологічного та інноваційного потенціалу адміністративно-територіальних одиниць. Необхідно створити умови для формування у кожному регіоні сучасного виробничого комплексу, здатного до розвитку та забезпечення внутрішніх потреб, нарощування експорту конкурентоспроможної продукції та послуг, збільшення обсягів виробництва наукомісткої промислової продукції.

У зв'язку із наявним інноваційним типом розвитку провідною метою регіональної політики соціально-економічного розвитку має бути забезпечення сталого функціонування та розвитку регіону на інноваційній основі. У контексті досягнення окресленої мети тематичними завданнями виступають такі: створення та розвиток регіональної інноваційної системи; підвищення конкурентоспроможності регіону; зростання обсягів реалізації інноваційної продукції; створення додаткових робочих місць у сферах науки, виробництва та послуг; вирішення екологічних та соціальних проблем на основі використання новітніх технологій; збільшення надходжень до бюджету і доходів населення за рахунок нарощення обсягів виробництва наукомісткої продукції [3].

Активні бойові дії пов'язані із військовою агресією російської федерації проти унітарної України на її Сході та Півдні, у зв'язку із цим поглиблення дисбалансу соціально-економічного, культурно-освітнього, демографічного розвитку суттєво ускладнює проведення єдиної державної регіональної політики, формування загальнодержавного ринку товарів і послуг та збільшує загрозу виникнення кризових явищ і дезінтеграцію національної економіки. Регіональні диспропорції перешкоджають забезпеченню високих темпів економічного зростання всією територією держави. На під-

ставі цього відбувається територіальний перерозподіл ресурсів та їх зосередження у кількох економічно розвинених регіонах країни.

З одного боку невелика відмінність у рівнях економічного розвитку регіонів виконує стимулюючу функцію відносно відстаючих регіонів. Це свідчить про більш сильну конкурентоспроможність одних регіонів у порівнянні з іншими. З іншого боку рівень неоднорідності розвитку регіонів України сьогодні дуже високий, що становить загрозу для економіки всієї держави. Серед низки внутрішніх і зовнішніх чинників, що формують динаміку міжрегіональної асиметричності, можна виділити три такі основні як:

- рівень розвитку регіону до повномасштабного російського вторгнення на територію України;

- частка сільського господарства у валовому регіональному продукті, яка здійснює стабілізуючий вплив на величину відхилень та розвиток сервісного сектора, збільшення частини якого веде до посилення міжрегіональних відмінностей;

- чинники, пов'язані з регіональною політикою (середньодушові витрати з регіональних бюджетів, темпи інфляції, середньодушові інвестиції), зі збільшенням яких зростають також міжрегіональні відхилення [6].

Згладжування міжрегіональних відмінностей може бути досягнуто виключно за рахунок динамічнішого розвитку економічно слабших регіонів. Для цього необхідна комплексна цілеспрямована державна політика, що передбачає забезпечення випереджального зростання інноваційної активності у тих регіонах, можливості самостійного розвитку яких через низку об'єктивно-суб'єктивних причин є обмеженими (до головних таких причин відносимо наслідки результатів збройної агресії російської федерації проти України). У зв'язку із цим необхідний саме диференційований, а не універсальний підхід до регулювання регіонального економічного розвитку.

Отже, державна регіональна політика за своєю суттю покликана забезпечити необхідний баланс між окремими регіонами шляхом стимулювання найбільш розвинених із них та запровадження механізмів вирівнювання рівня розвитку за рахунок подолання соціально-економічних проблем депресивних регіонів. Така політика

має стимулювати інтеграційні процеси у суспільстві та протистояти ризику посилення регіональних асиметрій.

Відчутна регіональна диференціація за низкою показників економічного та соціального напрямку була характерною для України ще за часів її перебування у складі Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Як факт, за тридцять років української незалежності рівень цієї диференціації зберігся.

У сучасній Україні системно здійснюється аналіз стану соціально-економічного розвитку регіонів. Так, постановою Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2015 року № 856 «Про затвердження Порядку та Методики проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики» затверджено: порядок проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики та методику проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики. Щорічна оцінка соціально-економічного розвитку регіонів України здійснюється за таким переліком показників:

- економічна та соціальна згуртованість;
- економічна ефективність;
- інвестиційно-інноваційний розвиток та зовнішньоекономічна співпраця;
- фінансова самодостатність;
- розвиток малого та середнього підприємництва;
- ефективність ринку праці;
- розвиток інфраструктури;
- відновлювана енергетика та енергоефективність;
- доступність та якість послуг у сфері освіти;
- доступність та якість послуг у сфері охорони здоров'я;
- соціальний захист та безпека;
- раціональне природокористування та якість довкілля.

Даний моніторинг проведено з метою фіксування ситуації за 2021 рік по кожному регіону України, що, у свою чергу, надасть можливість провести подальший об'єктивний порівняльний аналіз щодо завданої шкоди внаслідок військової агресії російської федерації проти України та стане підґрунтям для прогнозного моделю-

вання у питанні відновлення та забезпечення соціально-економічної стабільності регіонів України. Отже, розглянемо результати моніторингу соціально-економічного розвитку регіонів України за 2021 рік.

Напрямок «Економічна та соціальна згуртованість» включає показники, що комплексно характеризують рівень життя населення і стан розвитку регіональної економіки. У 2021 році наявні доходи населення збільшилися в усіх регіонах, порівняно з показниками 2020 року, і у середньому по Україні цей показник у розрахунку на одну особу населення склав 86016,0 грн (у 2020 році – 74688 грн). Регіонами з вищим за середньоукраїнське значенням показника наявного доходу на одну особу в 2021 році є м. Київ (211620,0 грн), Дніпропетровська (107671,0 грн), Київська (96293 грн), Запорізька (93475 грн), Одеська (93001 грн), Полтавська (92260 грн) та Харківська (88863 грн) області, і основним чинником впливу на розмір доходу населення є галузева структура економіки зазначених регіонів. Упродовж 2021 року коефіцієнт вибуття сільського населення (у розрахунку на 10 тис. осіб наявного сільського населення) порівняно з показниками 2020 року збільшився в усіх регіонах, крім Кіровоградської, Запорізької та Волинської областей, і в цілому по країні – з 111,3 до 116,4. Найвище значення цього показника зафіксовано у Харківській (173,6), Сумській (167,4), Київській (160,2), Житомирській (155,8) та Полтавській (154,1) областях, а відповідно найнижче – у Закарпатській (38,0), Чернівецькій (59,9) та Івано-Франківській (78,6) областях (табл. 2) [5].

**Результати моніторингу соціально-економічного розвитку
регіонів за 2021 рік за напрямом
«Економічна та соціальна згуртованість»**

Найменування регіону	ЕКОНОМІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА ЗГУРТОВАНІСТЬ		
	Валовий регіональний продукт (у фактичних цінах) у розрахунку на одну особу населення (2020 р.)	Наявний дохід населення у розрахунку на одну особу населення	Загальний коефіцієнт вибуття сільського населення, у розрахунку на 10 тис. осіб наявного сільського населення
	<i>гривень</i>	<i>гривень</i>	<i>проміле</i>
Вінницька	88380.0	81970.0	114.1
Волинська	75193.0	65481.0	99.7
Дніпропетровська	126209.0	107671.0	145.8
Донецька	50124.0	47604.0	-
Житомирська	76017.0	76107.0	155.8
Закарпатська	49538.0	58844.0	38.0
Запорізька	99738.0	93475.0	115.5
Івано-Франківська	66245.0	68561.0	78.6
Київська	135817.0	96293.0	160.2
Кіровоградська	81166.0	73146.0	147.0
Луганська	20297.0	31390.0	-
Львівська	94317.0	85195.0	89.6
Миколаївська	86750.0	81870.0	134.8
Одеська	92823.0	93001.0	110.9
Полтавська	136608.0	92260.0	154.1

продовження таблиці 2

Рівненська	62485.0	67727.0	112.5
Сумська	75815.0	83307.0	167.4
Тернопільська	60565.0	65084.0	102.4
Харківська	97428.0	88863.0	173.6
Херсонська	66973.0	73624.0	102.8
Хмельницька	77153.0	75606.0	136.3
Черкаська	91817.0	76673.0	138.4
Чернівецька	50110.0	61612.0	59.9
Чернігівська	85435.0	73742.0	146.4
м. Київ	342247.0	211620.0	-

Джерело: [5]

Напрямок «Економічна ефективність» включає показники, що характеризують стан розвитку реального сектору економіки (промисловість, сільське господарство, будівництво) і рівень цін на споживчому ринку (індекс цін). За підсумками 2021 року обсяги промислового виробництва в Україні збільшилися на 1,9 % (у 2020 році – зменшення на 4,5 %). Збільшення виробництва промислової продукції спостерігалось у 16 регіонах (у 2020 році – у 5 регіонах): від 0,8 % у Вінницькій до 10,0 % у Волинській областях. Також наростили обсяги промислового виробництва підприємства Дніпропетровської, Рівненської (на 7,2 %), Житомирської (на 7,1 %), Одеської (на 7,0 %), Закарпатської (на 6,5 %), Запорізької, Хмельницької (на 6,4 %) та Івано-Франківської (на 6,0 %) областей. Зменшення обсягів виробництва промислової продукції за підсумками 2021 року спостерігалось у 9 регіонах (у 2020 році – у 20 регіонах), від -0,7 % у Миколаївській до -18,3 % у Кіровоградській областях. Крім того, значне скорочення обсягів зафіксовано також у Луганській (-9,4 %), Харківській (-6,5 %), Херсонській (-4,9 %) та Чернівецькій (-2,7 %) областях. Обсяг реалізованої промислової продукції на одну особу в середньому по Україні в 2021 році становив 86746,4 грн, що на 46,0 % більше, ніж у 2020 році (59435,3 грн). При цьому територіальна

диспропорція щодо обсягів реалізованої промислової продукції на одну особу збільшилася проти 2020 року (15,2 рази) і склала 18,5 рази (максимальне значення у 2021 році спостерігалось у Дніпропетровській області – 214947,9 грн, мінімальне у Луганській області – 11644,9 грн). За підсумками 2021 року зафіксовано позитивну динаміку по Україні щодо обсягу виробництва сільськогосподарської продукції – зростання на 14,4 % (у 2020 році – зменшення на 10,1 %). За звітний період обсяги виробництва продукції збільшилися у 20 регіонах у межах від 1,0 % у Волинській до 90,1 % в Одеській області. Обсяги виробництва також суттєво збільшилися у Миколаївській (на 42,6 %), Кіровоградській (на 40,8 %), Черкаській (на 29,5 %), Вінницькій (на 22,2 %), Дніпропетровській (на 19,9 %) та Київській (на 16,3 %) областях. Зменшення обсягу виробництва валової продукції сільського господарства в 2021 році у порівнянні з 2020 роком зафіксовано в 4 регіонах: Сумській (на 8,4 %), Закарпатській (на 6,0 %), Харківській (на 2,9 %) та Луганській (на 2,8 %) областях. Обсяг виробництва продукції сільського господарства у розрахунку на 100 гектарів сільськогосподарських угідь в 2021 році, у порівнянні з показниками попереднього року, у цілому по країні збільшився на 14,4 % і склав 1772,8 тис. гривень. Відповідна тенденція щодо збільшення обсягу виробництва продукції сільського господарства в розрахунку на 100 гектарів сільськогосподарських угідь мала місце у 20 регіонах. Традиційними лідерами за цим показником є: Вінницька (2956,6 тис. грн), Черкаська (2832,5 тис. грн), Тернопільська (2640,2 тис. грн), Хмельницька (2509,2 тис. грн), Київська (2476,4 тис. грн), Чернівецька (2461,3 тис. грн) та Івано-Франківська (2296,1 тис. грн) області. За підсумками 2021 року в 17 регіонах спостерігалось збільшення обсягу виробництва будівельної продукції: від 0,8 % у Чернігівській області до 37,3 % у Тернопільській областях, в цілому по Україні зростання склало 6,8 % (за 2020 рік зростання на 5,6 %). У розрізі регіонів найбільше зростання обсягу будівельної продукції, крім Тернопільської області, зафіксовано у Вінницькій (на 20,6 %), Черкаській (на 19,2 %), Хмельницькій (на 18,6 %), Харківській (на 17,2 %), Рівненській (на 15,6 %) та Миколаївській (на 13,1 %) областях. Негативну динаміку щодо виробництва будівельної продук-

ції за підсумками 2021 року зафіксовано у 8 областях: Чернівецькій (на 35,9 %), Закарпатській (на 23,6 %), Кіровоградській (на 21,5 %), Луганській (на 9,3 %), Херсонській (на 6,4 %), Донецькій (на 5,4 %), Полтавській (на 3,6 %) та Дніпропетровській (на 1,7 %) областях. У грудні 2021 року в порівнянні до грудня 2020 року ситуація на споживчому ринку в усіх регіонах характеризувалася зростанням цін. Так, середній індекс споживчих цін в цілому по Україні становив 110,0 % (у грудні 2020 року зростання становило 5,0 %). Серед регіонів індекс споживчих цін варіював від 108,4 % (у Чернівецькій області) до 111,7 % (у Черкаській області) (табл. 3) [6].

Таблиця 3

Результати моніторингу соціально-економічного розвитку регіонів за 2021 рік за напрямом «Економічна ефективність»

Найменування регіону	ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ						
	Індекс промислової продукції, відсотків до попереднього року	Обсяг реалізованої промислової продукції у розрахунку на одну особу населення	Індекс обсягу сільськогосподарського виробництва, відсотків до попереднього року	Обсяг виробництва продукції сільського господарства на 100 гектарів сільськогосподарських угідь	Індекс будівельної продукції будівництва, відсотків до попереднього року	Обсяг виконаних будівельних робіт у розрахунку на одну особу населення	Індекс споживчих цін, відсотків
	%	гривень	%	тис. гривень	%	гривень	%
Вінницька	100.8	59668.7	122.2	2956.6	120.6	10527.2	108.7
Волинська	110.0	42454.1	101.0	1620.0	108.4	3204.2	109.9
Дніпропетровська	107.2	214947.9	119.9	1736.4	98.3	6844.0	109.6
Донецька	102.8	95070.1	106.9	1014.3	94.6	2848.9	111.2

продовження таблиці 3

Житомирська	107.1	51293.6	113.8	1973.2	103.9	2230.1	109.0
Закарпатська	106.5	22685.8	94.0	1783.7	76.4	1407.7	110.1
Запорізька	106.4	182194.2	114.1	1224.0	101.4	2301.9	108.8
Івано-Франківська	106.0	71866.3	103.6	2296.1	110.8	3740.2	110.2
Київська	97.5	88167.2	116.3	2476.4	111.9	9460.6	110.4
Кіровоградська	81.7	51208.3	140.8	1759.8	78.5	1401.6	110.5
Луганська	90.6	11644.9	97.2	652.4	90.7	372.5	110.9
Львівська	104.8	59081.1	105.6	2041.6	110.4	7535.0	108.9
Миколаївська	99.3	76065.8	142.6	1413.4	113.1	4195.1	110.3
Одеська	107.0	40131.0	190.1	1266.5	103.9	15197.1	110.4
Полтавська	101.2	177377.0	106.1	1885.1	96.4	6960.8	110.4
Рівненська	107.2	51144.0	102.3	1915.5	115.6	3947.6	109.6
Сумська	102.0	58810.9	91.6	1690.5	101.6	1971.9	111.0
Тернопільська	105.2	29120.9	112.7	2640.2	137.3	4063.2	109.5
Харківська	93.5	88446.4	97.1	1536.2	117.2	7772.8	110.1
Херсонська	95.1	40343.5	111.5	1534.2	93.6	1453.9	110.0
Хмельницька	106.4	52056.2	112.0	2509.2	118.6	7656.9	109.8
Черкаська	98.3	80048.8	129.5	2832.5	119.2	3152.5	111.7
Чернівецька	97.3	21724.2	110.0	2461.3	64.1	1851.2	108.4
Чернігівська	97.6	40818.6	102.4	1595.8	100.8	3077.8	110.6
м. Київ	103.0	160289.9	-	-	107.8	18959.5	109.7

Джерело: [5].

Напрямок «Інвестиційно-інноваційний розвиток та зовнішньоекономічна співпраця» включає показники, що характеризують ситуацію із залученням у економіку регіонів інвестиційних ресурсів, розвиток інновацій та стан зовнішньої торгівлі товарами (експорт). Індекс капітальних інвестицій за звітний період у цілому по Україні становив 113,0 % проти 61,8 % у 2020 році. Збільшення обсягу

освоєних капітальних інвестицій спостерігалось у 24 регіонах (за 2020 рік зменшення в усіх регіонах): від 0,3 % у Кіровоградській до 41,7 % у Івано-Франківській областях. Крім Івано-Франківської області, найбільше обсяги капітальних інвестицій зросли у Запорізькій (на 39,2 %), Львівській (37,7 %), Київській (на 35,1 %), Вінницькій (на 33,1 %), Чернігівській (на 23,7 %), Чернівецькій (на 23,6 %), Тернопільській (на 22,5 %) та Черкаській (на 22,4 %) областях. Зменшення інвестицій зафіксовано у Волинській області на 30,8 %. Обсяг капітальних інвестицій на одну особу в середньому по Україні у 2021 році становив 11551,4 гривень. При цьому, територіальна диспропорція щодо обсягів капітальних інвестицій на одну особу зменшилася проти 2020 року (40,7 рази) і склала 39,7 рази (максимальне значення у 2021 році спостерігалось у м. Києві – 54684,4 грн, мінімальне у Луганській області – 1375,9 грн). Обсяг експорту товарів у розрахунку на одну особу населення за 2021 рік по Україні в цілому становив 1645,5 дол. США, що на 467,1 дол. США (або на 39,6 %) більше ніж у 2020 році (1178,4 дол. США). Найвищі показники продемонстрували м. Київ та Дніпропетровська область, де на кожного мешканця припадало відповідно 5188,6 дол. США та 3899,8 дол. США відповідно; найнижчі – Луганська та Чернівецька області (79,5 дол. США та 232,0 дол. США відповідно). При цьому територіальна диспропорція становила 65,3 рази (табл. 4) [6].

Із метою створення низки необхідних умов задля забезпечення подальшого динамічного, збалансованого розвитку регіонів України пропонується:

Міністерствам та іншим центральним органам виконавчої влади:

– врахувати результати наведеного моніторингу під час прогностичного моделювання у питаннях відновлення і забезпечення соціальної та економічної стабільності України після завершення воєнних дій;

– забезпечити конструктивну взаємодію центральних та місцевих органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування із подолання негативних тенденцій і вирішення найбільш гострих соціально-економічних проблем, спричинених збройною агресією

російської федерації проти України, як під час дії правового режиму воєнного стану в Україні, так і у післявоєнний період;

– продовжити роботу відносно здійснення моніторингу стану соціально-економічного розвитку регіонів України із метою відслідковування впливу воєнної агресії російської федерації проти України;

– продовжити роботу відносно запровадження у 2022 році експериментального проєкту моніторингу завданих пошкоджень і руйнувань у регіонах України внаслідок збройної агресії російської федерації, на основі геоінформаційної системи, та проведення відповідного розрахунку завданої шкоди, зокрема, у розрізі окремих регіонів, територіальних громад і населених пунктів у порівнянні із їх станом до початку повномасштабного вторгнення військ російської федерації та територію суверенної України;

– проаналізувати Державну стратегію регіонального розвитку на 2021-2027 рр. з метою необхідності внесення змін, із урахуванням наслідків воєнної агресії російської федерації проти України, та сприяти взаємоузгодженості документів стратегічного планування розвитку регіонів з її цілями і пріоритетами;

– сприяти спрямуванню реалізації державної регіональної політики на відновлення та відбудову пошкодженої чи зруйнованої інфраструктури регіонів та територіальних громад і створення передумов для стимулювання їх економічного піднесення;

– вжити невідкладних заходів відносно забезпечення стабільної роботи підприємств, що мають стратегічне значення для розвитку регіональних економік, зокрема, тих, що допустили спад обсягів виробництва продукції чи працюють збитково, мають значний обсяг заборгованості із виплати заробітної плати і податковий борг [5].

Рекомендувати місцевим державним адміністраціям:

– підготувати пропозиції відносно перегляду регіональних стратегій розвитку і заходів із їх реалізації з урахуванням останніх тенденцій соціального та економічного розвитку регіонів задля подолання негативних тенденцій і вирішення найбільш гострих соціальних і економічних проблем, спричинених збройною агресією російської федерації проти України, як під час дії запровадженого в Україні воєнного стану, так і у післявоєнний період;

- розглянути питання відносно визначення особливостей стратегічного планування регіонального розвитку і стимулювання розвитку регіонів з урахуванням необхідності першочергового відновлення саме вражених територій;
- забезпечувати концентрації ресурсів на підтримку SMART-спеціалізації регіонів;
- вжити заходів відносно залучення допомоги у сприянні забезпечення умов для повернення мешканців регіонів, територіальних громад і населених пунктів, які вимушено покинули місце проживання у зв'язку із воєнними діями на відповідній території;
- створювати умови для сприятливого економічного середовища розвитку підприємництва та, відповідно, створення робочих місць із гідним рівнем заробітної плати [5].

Таблиця 4

Результати моніторингу соціально-економічного розвитку регіонів за 2021 рік за напрямом «Інвестиційно-інноваційний розвиток та зовнішньоекономічна співпраця»

Найменування регіону	ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ТА ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА СПІВПРАЦЯ					
	Індекс капітальних інвестицій, відсотків до попереднього року	Обсяг капітальних інвестицій (крім інвестицій з державного бюджету) у розрахунку на одну особу населення нарастаючим підсумком з початку року	Темп зростання (зменшення) обсягу прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу), відсотків до обсягу на початок року	Обсяг прямих іноземних інвестицій у розрахунку на одну особу населення нарастаючим підсумком з початку інвестування	Частка реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої промислової продукції	Обсяг експорту товарів у розрахунку на одну особу населення
	%	гривень	%	доларів США	%	доларів США
Вінницька	133.1	8153.7	-	-	0.9	861.9
Волинська	69.2	6694.5	-	-	1.4	813.0

продовження таблиці 4

Дніпропет- ровська	113.9	19351.2	-	-	1.4	3899.8
Донецька	103.6	6510.7	-	-	6.3	1725.1
Житомирська	115.7	6355.8	-	-	0.2	649.9
Закарпатська	114.5	3948.2	-	-	0.4	1350.8
Запорізька	139.2	7833.5	-	-	1.2	2869.1
Івано- Франківська	141.7	5942.3	-	-	0.5	859.1
Київська	135.1	19875.2	-	-	1.0	1423.7
Кіровоград- ська	100.3	5732.3	-	-	4.7	1120.2
Луганська	116.2	1375.9	-	-	4.6	79.5
Львівська	137.7	8564.0	-	-	1.0	1178.7
Миколаївська	103.8	6279.0	-	-	4.1	3142.5
Одеська	102.3	7445.5	-	-	1.3	719.5
Полтавська	102.3	14732.1	-	-	2.7	2342.0
Рівненська	117.2	4770.7	-	-	0.4	614.8
Сумська	113.8	6204.3	-	-	1.1	1015.8
Тернопіль- ська	122.5	7243.0	-	-	2.4	661.6
Харківська	102.1	7062.2	-	-	2.5	688.7
Херсонська	115.8	4879.6	-	-	1.9	409.1
Хмельницька	107.6	7814.6	-	-	1.0	742.7
Черкаська	122.4	6442.6	-	-	0.8	756.0
Чернівецька	123.6	3312.9	-	-	0.8	232.0
Чернігівська	123.7	6586.0	-	-	1.1	1229.2
м. Київ	110.0	54684.4	-	-	0.9	5188.6

Джерело: [5]

Висновки. Загалом в Україні спостерігаються суттєві відмінності стосовно темпів та напрямів руху її регіонів, що потребує більш детального моніторингу і розробки механізмів управління і забезпечення сталого розвитку країни. Зменшення регіональних економічних та соціальних диспропорцій відноситься до ключових завдань державної регіональної політики української держави, яка обов'язково має враховувати наслідки повномасштабного вторгнення військ російської федерації на територію України. Сьогодні регіони української держави у своєму соціально-економічному розвитку мають забезпечувати економічне зростання за допомогою такої господарської діяльності, яка і за своєю структурою, і за своїм змістом не суперечила б принципам сталого розвитку, сприяла створенню необхідних умов для життя та соціального благополуччя населення, рівень якого визначається не лише економічними досягненнями, а й ступенем соціальної захищеності.

У контексті даного дослідження *перспективними напрямками* подальших теоретико-практичних досліджень вважаємо такі:

- удосконалення комплексного механізму управління регіоном що передбачає розгляд функціонування та розвитку території у діалектичній єдності;
- виявлення просторово-часових особливостей соціально-економічного розвитку сучасної України на основі використання методу моделювання траєкторії руху (розвитку) регіонів у багатовимірному нормованому просторі;
- кластерна концепція розвитку регіонів у післявоєнній Україні;
- перегляд концепції регіонального розвитку, на предмет формування мережевої просторово-регіональної організації держави;
- стимулювання інноваційного розвитку регіонів післявоєнної України у межах стратегічних інвестиційних проєктів.

Стаття надійшла до редакції: 14.06.22

rational use of innovative potential and production resources. The factors shaping the dynamics of interregional asymmetry are given. The results of monitoring the socio-economic development of the regions for 2021 were analyzed in such areas as: “Economic and social cohesion”, “Economic efficiency”, “Investment and innovation development and foreign economic cooperation”. On the basis of the analysis carried out in order to create a number of necessary conditions to ensure the further dynamic, balanced development of the regions of Ukraine, appropriate proposals and recommendations were made to the ministries and other central bodies of executive power and regional state administrations. In the context of this study, promising directions for further theoretical and practical research are defined.

Key words: *state regional policy, economic development of the region, innovative and reproductive approach, monitoring of socio-economic development of regions, region, regional development, sustainable development of the region.*

Received: 14.06.22

References

1. Kovbasiuk, Yu., Amosov, O. & Ihnatenko, O. (2011). *Entsyklopediia derzhavnoho upravlinnia: u 8 t.* [Encyclopedia of Public Administration: in 8 vols] (Vols. 1-8). Territorial administration, National Academy of Public Administration under the President of Ukraine, Kyiv, Ukraine. Kharkiv: Vyd-vo KharRI NADU «Mahistr» [in Ukrainian].
2. Zhovnirchuk Ya. & Pabat V. (2017). Ekonomichni tsili ta osoblyvosti derzhavnoho upravlinnia mistsevym ekonomichnym rozvytkom u suchasni Ukraini [Economic goals and features of state management of local economic development in modern Ukraine]. *Naukovo-praktychnyi zhurnal «Investytsii: praktyka ta dosvid» – Scientific and practical magazine «Investments: practice and experience»*, 5, 75-80 [in Ukrainian].
3. Koniukhov, Yu. (2015). Upravleniya ustoychivym sotsialno-ekonomicheskim razvitiyem regiona [Management of sustainable socio-

economic development of the region]. *Simvol nauki – Science symbol*, 9, 151-154 [in Russian].

4. Kupchak, V. (2015). Problemy ustoychivogo sotsialno-ekonomicheskogo razvitiya regionov Ukrainy [Problems of sustainable socio-economic development of the regions of Ukraine]. *Azimut nauchnykh issledovaniy: ekonomika i upravleniye – Azimuth of scientific research: economics and management*, 3, 112-115 [in Russian].

5. Ministerstvo rozvytku hromad ta terytorii Ukrainy: ofitsiinyi vebсайт [Ministry of Development of Communities and Territories of Ukraine: official website]. *minregion.gov.ua* Retrieved from <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/derzhavna-rehional-na-polityka/monitorynh/monitorynh-monitorynh/rejtingova-otsinka-regioniv/> [in Ukrainian].

6. Muzychenko, A. (2012). Problemy umensheniya disproportsionalnosti sotsialno-ekonomicheskogo razvitiya regionov Ukrainy [Problems of reducing the disproportionality of the socio-economic development of the regions of Ukraine]. *Vektor nauki Toliattinskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya: Ekonomika i upravleniye – Science vector of Togliatti State University. Series: Economics and Management*, 4, 125-127. [in Russian].

7. Zakon Ukrainy «Pro zasady derzhavnoi rehionalnoi polityky» vid 05 liutoho 2015 roku № 156-VIII [Law of Ukraine on the principles of state regional policy dated February 5, 2015 No. 156-VIII]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text> [in Ukrainian].

8. Yakovleva, Yu. (2007). Sotsialno-ekonomicheskoye razvitiye regionov Ukrainy [Socio-economic development of the regions of Ukraine]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Herald of Donbass*, 3, 84-87 [in Russian].

9. Slobozhan, O., Shulga, A., Manuilova, K., Novoselskyi, I. & Hololobov, S. (2020). Decentralization Processes as an Outstanding Feature of the Postmodern Information Society in the Context of a Post-Pandemic Development. *Postmodern Openings*. Lumen, Vol. 12(2). pp. 298-309 [in English].

10. Antonova, L. V. & Zhovnirchuk, Ya. F. (2021). Rol instytutu prefekta ta prefektur u zabezpechenni spromozhnosti terytorialnykh hromad v Ukraini [The role of the prefect's institute and prefectures in ensuring the capacity of territorial communities in Ukraine]. *Publichne upravlinnia ta rehionalnyi rozvytok – Public administration and regional development*. Mykolaiv: Vyd–vo ChNU im. Petra Mohyly. issue 1, (pp. 190-215). Retrieved from <https://pard.mk.ua/index.php/journal/issue/archive> [in Ukrainian].

11. Drahan, I. O. (2017). Udoskonalennia mekhanizmu derzhavnoho rehuliuвання diialnosti subiektiv pryrodokorystuvannya [Improvement of the

mechanism of state regulation of the activities of nature management entities].
*Visnyk Skhidnoievropeiskoho universytetu ekonomiky i menedzhmentu. Seriya:
Ekonomika i menedzhment – Bulletin of the East European University of
Economics and Management. Series: Economics and management, 2. 53-62.*
Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsuem_2017_2_8 [in Ukrainian].

Відомості про авторів / Information about the Authors

Жовнірчик Ярослав Федорович: Інститут держави і права
ім. В. М. Корецького, вул. Трьохсвятительська, 4, м. Київ, 01001,
Україна.

Yaroslav Zhovnirchuk: V. M. Koretsky Institute of state and law,
Tryokhsviatitelska str., 4, Kyiv, 01601, Ukraine.

ORCID.ORG/ 0000-0002-1378-9923

E-mail: ya.zhovnirchuk @ukr.net

Мряченко Олександр Леонідович: Інститут держави і права
ім. В. М. Корецького, вул. Трьохсвятительська, 4, м. Київ, 01001,
Україна.

Oleksandr Mriachenko: V. M. Koretsky Institute of state and law,
Tryokhsviatitelska str., 4, Kyiv, 01601, Ukraine.

ORCID.ORG/ 0000-0002-6515-0419

E-mail: mriachenko.a@gmail.com

Ключові слова: довіра, охорона здоров'я, цифрові технології, відкриті дані.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Феномен довіри є предметом наукових досліджень з початку 80-х років минулого століття. Економісти, політологи, психологи, соціологи з погляду різних теоретичних уявлень утверджували думку, що довіра є ключовим фактором суспільного розвитку. Потреба теоретичного вивчення феномену довіри зумовлена загальною світовою тенденцією до пониження її рівня навіть в суспільствах, які мають політичні і економічні підстави для її усталення.

Глобальні тенденції пониження рівня суспільної довіри, які підтверджуються даними численних соціологічних досліджень, що ілюструють кількісні виміри задоволення якістю суспільних послуг або сприйняття політичних партій та державних інституцій, зумовлюють потребу рефлексії знання про феномен довіри в сучасному науковому дискурсі. Це стосується і проблеми наукового опанування сенсу довіри в системі охорони здоров'я, яка, незважаючи на зростаючий дослідницький інтерес та широке використання терміну «довіра» в медичній сфері, залишається недостатньо розробленою.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета дослідження – вивчення феномену довіри в системі охорони здоров'я в умовах розвитку цифрових технологій.

Завданнями дослідження є: вивчення наукових праць з проблеми формування довіри до суспільних інститутів; характеристика впливу цифрових технологій на підвищення рівня довіри в системі охорони здоров'я.

Предмет дослідження – феномен довіри в системі охорони здоров'я в умовах цифровізації.

Загальна методика виконаного дослідження включає теоретичний аналіз, заснований на наукових працях вітчизняних та зарубіжних дослідників, нормативно-правових документах з проблеми формування довіри до суспільних інститутів, зокрема, охорони здоров'я, в умовах цифровізації. З метою вивчення феномену довіри в охороні здоров'я та фактора цифровізації, що впливає на

підвищення її рівня, у ході ситуаційного аналізу виконано кабінетні дослідження з використанням офіційних статистичних публікацій Центральних органів виконавчої влади, соціологічних досліджень офіційних агенцій, аналітичні огляди Міністерства охорони здоров'я України, Національної служби здоров'я України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальнотеоретичну основу дослідження феномену довіри складають підходи: Н. Лумана, який розглядає довіру як властивість, притаманну відносинам, яка знижує складність, пов'язану з невизначеністю в майбутньому [9]; А. де Токвіля, який трактує довіру як суспільне благо [21]; П. Штомпки, який розглядає довіру як соціальну взаємодію активних громадян [17]; Ф. Фукуями, який описує довіру як очікування, яке виникає у співтоваристві регулярної, чесною та колективної поведінки, заснованої на загальних нормах, з боку інших членів спільноти [4].

Ф. Тенніс одним із перших виділив два види довіри: міжособистісна, яка виникає в результаті соціального порядку, та інституційна, яка визначається економічною взаємозалежністю і професіоналізацією [20]. Згідно з Е.Дюркгеймом [3], умовою довіри є загальні норми і цінності, що дозволяють зробити поведінку індивіда передбачуваною. Завдяки наявності загальних переконань та інтересів соціальні відносини стають міцнішими і стабільними.

Українська дослідниця Т.Стеценко вважає довіру одним із інтегруючих елементів соціального капіталу, поряд із солідарністю, толерантністю та взаємністю. Вчена виокремлює такі функції довіри, як утворення та підтримка соціальних зв'язків, обмін матеріальними та нематеріальними ресурсами, зокрема інформацією, забезпечення допомогою, соціальною та психологічною підтримкою [19].

Незважаючи на велику кількість наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених, вивченню феномену довіри в охороні здоров'я приділена незначна увага. Крім того, методологічна база дослідження феномену довіри в системі охорони здоров'я зведена, переважно, до соціологічних опитувань населення та експертів, що не дає ґрунтовної відповіді на питання вирішення проблеми формування довіри до даного суспільного інституту. Важливість вивчення феномену довіри в охороні здоров'я має двоякий характер: на інсти-

туційному рівні довіра виступає індикатором підтримки змін, що відбуваються в системі, зокрема змін, що стосуються цифровізації, а на особистісному рівні – обумовлює поведінку людей у ситуації реального вибору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Довіра в системі охорони здоров'я (за класифікацією типів суспільств Е.Гідденса [5]) може розглядатися з трьох позицій:

- довіра до системи охорони здоров'я в цілому – системна;
- довіра до медичних організацій – інституційна;
- довіра до особи медичного працівника (лікаря), яка складається у процесі взаємодії – міжособистісна довіра.

У низці досліджень довіра розглядається в контексті суспільної довіри до охорони здоров'я. Суспільна довіра розглядається науковцями як створений позитивний імідж суб'єкту в інформаційному просторі [6, 22].

У більшості досліджень довіра розглядається як критерій для оцінки якісного медичного обслуговування, аспект ефективного управління медичною установою та функціонування системи охорони здоров'я [6, 8].

На формування довіри у системі охорони здоров'я впливає безліч факторів: демографічні (гендерні, статево-вікові), соціально-економічні, релігійні (релігійна активність та віросповідання) [2], культурно-поведінкові (сформована культура здорового способу життя) [1], психологічні [10]. На основі досліджень британські вчені роблять висновок, що довіра та потреба в ній залежать від характеру та ступеня стану здоров'я (ступеня ризику, на який наражається пацієнт у разі відмови від лікування) [12].

Опосередковано ступінь довіри до інститутів публічної влади, які формують та реалізують державну політику в сфері охорони здоров'я, в нашій країні можна оцінити за результатами соціологічних опитувань, які проводяться вітчизняними рейтинговими агенціями і направлені, як правило, на вимірювання настроїв громадян щодо задоволеності медичним сервісом, професіоналізмом медичних працівників, ходом медичної реформи та діяльністю керівника Міністерства охорони здоров'я України.

Результати опитування населення України віком від 18 років в усіх областях, крім тимчасово окупованих територій Криму та Донбасу, проведеного Соціологічною групою «Рейтинг» 24-28 березня 2021 року методом особистого формалізованого інтерв'ю показали, що 46 % респондентів оцінюють як високий рівень професіоналізму та компетентності лікарів в Україні, 42 % опитаних – оцінюють рівень професіоналізму лікарів дуже низько. Динаміка опитувань показує, що з липня 2020 року зросла кількість тих, хто оцінює як високу компетентність українських медиків. Серед опитаних – 47 % зверталися за медичною допомогою в державні заклади охорони здоров'я протягом останніх півроку, 53 % – не зверталися. Останніх більше серед наймолодшої вікової групи (18-29 років) та чоловіків. Серед тих, хто звертався, 43 % на «добре», або «відмінно» оцінили якість отриманих послуг, 33 % – оцінили на «задовільно», 23 % – на «погано», чи «жахливо». Останніх найбільше серед людей старшої вікової групи (старше 60 років), чоловіків, жителів міст та представників біднішого прошарку [11].

Сьоме українське муніципальне опитування, проведене в 24 обласних центрах України, містить розділ щодо оцінювання діяльності місцевої влади з виконання повноважень в сфері організації медичного обслуговування населення. Опитувальник складено на основі простої рангової шкали, коли респондент у відповіді на запитання: «Оцініть якість послуг медичних закладів вашого міста», ідентифікував власний сервісний досвід з позиціями запропонованих альтернативних оцінок: «відмінно, добре, середньо, погано, жахливо, важко відповісти/немає відповіді. Лідером рейтингу виявилось місто Вінниця, де 7 % опитаних оцінили якість послуг муніципальної охорони здоров'я на «відмінно» і 28 % – на «добре» [18].

Із метою відстеження позитивних і негативних тенденцій у системі охорони здоров'я з погляду громадян, а також впливу впровадження медичної реформи на досвід і задоволеність населення в Україні проводиться щорічне Всеукраїнське дослідження «Індекс здоров'я. Україна», засноване Міжнародним фондом «Відродження», Київським міжнародним інститутом соціології та Школою

охорони здоров'я Національного університету «Києво-Могилянська академія» за прототипом європейського дослідження індексу споживачів охорони здоров'я (Euro Health Consumer Index). Дизайн дослідження враховує трансформацію системи охорони здоров'я в Україні, зміну принципів фінансування, запровадження нових програм і включає соціологічні оцінки респондентів щодо задоволеності сімейним лікарем, стаціонарною допомогою, лояльності до щеплень, обізнаності щодо соціально-небезпечних хвороб, суб'єктивного сприйняття власного здоров'я [7].

Обмеженість інструментів, застосовуваних дослідниками для виміру довіри в системі охорони здоров'я на макрорівні, використання різних тлумачень поняття «довіра», не розробленість методологічних підходів, значна варіація у виборі предмету і об'єкту емпіричних досліджень ускладнюють порівняння і узагальнення отриманих даних. Це, на жаль, не дозволяє отримати результати спрямовувати на формування теоретичної і концептуальної основи розуміння довіри в системі охорони здоров'я, ефективно їх застосовувати в процесі формування публічної політики та у практиці публічного управління.

Розуміння довіри в системі охорони здоров'я на мікрорівні, де основу надання медичної допомоги становить взаємодія пацієнта та медичного працівника, також здебільшого формують одноманітні підходи соціологічного спрямування. Відомо, що ефективно надання медичної допомоги вимагає не лише її надання, а й ухвалення та використання медичних послуг пацієнтом. Пацієнт відіграє важливу роль у процесі лікувальних практик, що також підвищує якість взаємодії, полегшує розкриття інформації пацієнтом, дозволяє медичному працівнику стимулювати необхідні зміни у поведінці та надає пацієнту велику автономію у прийнятті рішень при наданні медичної допомоги. Довірчі відносини в системі «пацієнт – медичний працівник» засновані на конкретних очікуваннях та індивідуальній поведінці. Певна форма довіри завжди важлива для забезпечення контексту, в якому медичні працівники та пацієнти можуть взаємодіяти для пошуку та здійснення раціональних способів лікування захворювання.

Пацієнтам часто важко обміркувати, вибрати та прийняти рішення з питань власного здоров'я. У сучасному світі надати підтримку та допомогти з вибором напряму медичної допомоги та відновлення втрачених соціальних зв'язків дозволяє онлайн-комунікація з лікарем. Електронне опосередковане спілкування між пацієнтом і медичним працівником відкриває нову зону рефлексії знання про стан особистого здоров'я.

В умовах цифровізації онлайн-комунікація виконує основну функцію підтримки міжособистісної довіри в системі охорони здоров'я, завдяки їй пацієнти набувають доступу до професійних консультацій з будь-якої точки країни з можливістю швидкого зворотного зв'язку та персональним підходом, отримують онлайн-контроль свого здоров'я та можливість самонавчання, що підвищує активну участь в управлінні своїм здоров'ям та довіру до системи охорони здоров'я в цілому.

На інституційному рівні медичні організації можуть здійснювати моніторинг віддалених результатів лікування та своєчасно виявляти ускладнення, брати участь у формуванні потоків пацієнтів, знижуючи адміністративні витрати, залучати персонал до інноваційних форм роботи, управляти потоками пацієнтів на основі актуальної інформації, залучати фахівців, розвивати культуру здоров'я, підвищувати якість реабілітації, сприяти поверненню пацієнтів до трудової активності.

На системному рівні органи публічного управління галуззю за допомогою використання інформації цифрових сервісів отримують можливість формувати фінансову, кадрову, інформаційну політику в охороні здоров'я, управляти ресурсами галузі в умовах виникнення системних криз, забезпечувати контроль над цільовим використанням бюджетних коштів.

Контролювати роботу органів публічної влади, медичних установ, покращувати державні сервіси, створювати нові послуги та інструменти допомагають відкриті дані, які згідно з визначенням українського законодавства – є публічною інформацією «у форматі, що дозволяє її автоматизоване оброблення електронними засобами, вільний та безоплатний доступ до неї, а також її подальше використання» [14].

Згідно з положенням про Міністерство охорони здоров'я України, на нього покладено обов'язок впровадження електронної системи охорони здоров'я, ведення баз даних та електронних реєстрів. Із цією діяльністю тісно пов'язане оприлюднення відкритих даних у сфері охорони здоров'я, набори яких створюють на основі інформації, розпорядником якої є МОЗ [13].

Згідно з вимогами Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних МОЗ повинно публікувати 23 набори даних на Єдиному державному веб-порталі відкритих даних [16].

У 2018 році у межах реформи системи охорони здоров'я створено державний виконавчий орган – Національну службу здоров'я України (НСЗУ), яка оприлюднює відомості, що можуть сприяти підвищенню якості медичного обслуговування за програмою медичних гарантій, розпорядником або власником яких вона є, з дотриманням вимог законодавства про захист персональних даних та щодо інформації з обмеженим доступом. Усі набори відкритих даних НЗСУ публікуються на Єдиному державному веб-порталі відкритих даних. Перші набори відкритих даних з'явилися у вересні 2019 року [15].

Можливість обміну інформацією в електронному вигляді між Міністерством охорони здоров'я України, Національною службою здоров'я України, медичними установами, пацієнтами, аптеками та іншими учасниками системи охорони здоров'я забезпечує система eHealth – електронне здоров'я. З одного боку, ключовим наслідком електронного обміну інформацією стала можливість оприлюднити дані, які перебували у розпорядженні НСЗУ, а з іншого – саме відкриті дані та їх візуалізація стали важливим інструментом розвитку та функціонування медичної реформи.

Серед відкритих даних, розпорядником яких є НСЗУ, найбільшою популярністю користується набір «Внесені в електронну систему охорони здоров'я декларації про вибір лікаря первинної медичної допомоги». Станом на початок 2021 року цей набір належить до десяти найбільш популярних наборів на Єдиному державному веб-порталі відкритих даних.

П'ять найбільш популярних наборів даних НСЗУ за станом на початок 2022 року мають такий вигляд:

1. Внесені в eHealth декларації про вибір сімейного лікаря.
2. Інформація про суб'єктів господарювання, які уклали договір із НСЗУ за програмою медичних гарантій.
3. Оплати надавачам медичної допомоги за програмою медичних гарантій.
4. Інформація про аптечні заклади, які уклали договір із НСЗУ за програмою реімбурсації лікарських засобів «Доступні ліки» та відпускають ліки за електронними рецептами.
5. Інформація про виписані електронні рецепти за програмою реімбурсації лікарських засобів «Доступні ліки».

Окрім публікації даних, НСЗУ створює на їхній основі аналітичні дашборди для візуалізації інформації. У лютому 2019 року НСЗУ розмістила на своєму сайті перший дашборд про виплати медичним закладам первинної медичної допомоги за укладеними договорами. Однією з цілей розміщення інформації про виплати було забезпечення прозорості та підтвердження правомірного використання коштів. У 2021 році обсяг користування дашбордами на сайті НСЗУ становить 20 % від усього трафіку сайту. Загалом за 2021 рік кількість переглядів дашбордів на сайті НСЗУ становила 3,5 млн. [23].

У 2021 році Національна служба здоров'я запустила нові аналітичні панелі з актуальною інформацією (табл. 1)

Таблиця 1

Дашборди Національної служби здоров'я України

Назва дашборду	Зміст
Статистика ведення медичних записів щодо вакцинації населення	Інформація щодо рівнів вакцинації в Україні в розрізі регіонів, медичних закладів, віку, статті вакцинованих, часового періоду вакцинації

продовження таблиці 1

Показники досягнення універсального охоплення населення медичними послугами на рівні первинної медичної допомоги	Інформація щодо функціонування первинної медичної допомоги, її процеси та результати. Їх подано у вигляді таблиці, графіків та карти України. Система містить дані про щільність центрів та місць надання первинної допомоги, забезпеченість лікарями та реєстрацію пацієнтів; моніторинг розвитку дитини впродовж першого року життя; загальне використання медичних послуг; оцінювання ризику гіпертонії; охоплення реімбурсацією.
Статистика створення медичних висновків про тимчасову неприцездатність МВТН)	Дані наведено у вигляді таблиці, графіків і карти. Їх можна відфільтрувати за різними параметрами: населеним пунктом, формою власності, надавачем послуг, спеціалізацією лікаря, категорією МВТН, періодом тощо.
Звіт про доходи та витрати надавачів медичних послуг (окремі показники)	Дашборд дозволяє проаналізувати структуру доходів та витрат як у країні загалом, так і в розрізі областей, населених пунктів або конкретного медичного закладу. На сторінках дашборду представлено структури надходжень коштів; придбання та оприбуткування; покриття витрат. Також можна побачити структуру витрат на оплату праці та фінансові показники закладів.
Стан подання звітів щодо забезпеченості надавачів медичних послуг засобами індивідуального захисту	На дашборді розміщено інформацію про заклади, які мають договір на надання допомоги від COVID-19 і подали інформацію про забезпеченість засобами індивідуального захисту.
Стан подання звітів про наявність чи відсутність інцидентів під час надання медичних послуг	На дашборді розміщено інформацію щодо поданих медичними закладами відповідних звітів про випадки, які сталися в закладі під час надання медичної допомоги. Йдеться, про інциденти, пов'язані із лікарськими помилками при здійсненні лікування, призначенні ліків, переливанні крові, хірургічному втручанні тощо.

продовження таблиці 1

Результати анкетування щодо доступності будівель для осіб з інвалідністю	Дашборд містить актуальну інформацію та деталізацію щодо інклюзивності будівель медичних закладів для осіб з інвалідністю: регіони, кількість місць, де надається медична допомога, кількість і частка медзакладів, які відповідають умовам доступності.
Перелік лабораторій, що пройшли референс-дослідження в ЦГЗ та можуть проводити дослідження на Sars-Cov-2 методом ПЛР	Інтерактивна карта України, з якої можна дізнатися про верифіковані лабораторні заклади, їхню загальну кількість і частку зареєстрованих в ЕСОЗ. Також вказано кількість верифікованих лабораторій у розрізі областей.

Джерело: [22]

Розпорядником усіх даних у вигляді дашбордів та інформації у форматі відкритих даних є НСЗУ, за винятком дашбордів про поширення коронавірусу, є Центр громадського здоров'я МОЗ України.

НСЗУ використовує кілька підходів, ухвалюючи рішення стосовно того, які дані відкрити та опублікувати. Перший підхід – це врахування запитів, які НСЗУ отримує від користувачів своїх продуктів або даних. Другий – внутрішні обговорення і затвердження пропозицій аналітиків НСЗУ, які відстежують, зокрема, динаміку розвитку реформи медичної системи та виклики і можливості цих змін.

Також НСЗУ працює над аналітичними показниками клінічної практики кожного з медичних закладів, які надають послуги на замовлення служби: коли даних у системі буде достатньо для аналізу, пацієнти зможуть спиратися на ці показники, обираючи медичний заклад, який надає кращі та якісніші певні медичні послуги. Це допоможе пацієнтам ухвалювати більш обґрунтовані рішення, що також впливатиме на удосконалення якості медичних послуг, ефективність роботи медичних закладів. А також стане інструментом порівняння рівня наданих послуг та ухвалення рішень для самих

лікарів, керівництва медичних закладів, місцевої влади, що сприятиме формуванню довіри до інституційної системи охорони здоров'я.

Висновки. Цифрове середовище, як комунікативний простір, має значний потенціал і може виступати не лише генератором довіри, а й засобом управління довірою, формуючи нові моделі комунікації суб'єктів охорони здоров'я. Значення цифрових технологій з використанням відкритих даних НСЗУ та МОЗ України, а також створених на їх основі онлайн-сервісів, аналітичних модулів, застосунків і чат-ботів, у формуванні довіри пересічних громадян, громадськості до системи охорони здоров'я, можна оцінити наступним чином:

1) Завдяки відкриттю даних вдалося досягнути антикорупційного ефекту – підвищення прозорості та підзвітності НСЗУ та МОЗ – розпорядників бюджетних коштів в галузі охорони здоров'я. Дашборди НСЗУ про виплати медзакладам і деталізацію відпущених лікарських засобів за програмою реімбурсації, сервіс «Є ліки», який використовує дані медичних закладів про надходження та залишки ліків, є прикладами антикорупційних інструментів;

2) Громадськості дані допомагають слідкувати за перебігом медичної реформи в Україні та швидко й якісно отримувати інформацію про медичні послуги. Сервіс «Є ліки» дає змогу отримати лікарські засоби у межах програми реімбурсації. Портал MedKontrol – обрати медичний заклад, лікаря та записатися на прийом онлайн, а також дистанційно отримати інформацію щодо захворювань, медичної діагностики та ліків. Медбот «Марта» допомагає оперативно та зручно отримати інформацію про перебіг медреформи, знайти необхідного лікаря та записатись на прийом без звернення напямучу до медичного закладу;

3) ЗМІ отримують нові джерела інформації та інструменти для аналітики, ефективного моніторингу та контролю витрат бюджетних коштів у межах підготовки публікацій та інформаційних матеріалів.

4) Органи публічної влади, що відповідають за реалізацію медичної реформи в Україні та організацію системи охорони здоров'я

It is emphasized that the understanding of trust in the health care system is mostly shaped by uniform approaches of a sociological orientation, which makes it impossible to use them for the justification of state-management decisions and the formation of state policy in health care.

At the systemic level, the public management bodies of the industry with the help of information from digital services get the opportunity to form financial, personnel, and information policy in health care, manage the resources of the industry in conditions of systemic crises, and ensure control over the targeted use of budget funds. It was determined that in the conditions of changes, the wide use of digital technologies and services is important for the formation of trust in health care. The main directions of the influence of digital technologies on the formation of trust in health care at the systemic, institutional and interpersonal levels have been studied. It was concluded that the digital information environment, as a communicative space, has significant potential and can act not only as a generator of trust, but also as a means of managing trust, forming new models of communication between authorities, public organizations, mass media, health care institutions and population.

Key words: *trust, healthcare, digital technologies, open data.*

Received: 13.06.22

References

1. Ahnquist J, Wamala SP, Lindström M. (2010). What has trust in the health-care system got to do with psychological distress? Analyses from the national Swedish survey of public health. *Int J Qual Health Care*, 22(4):250-8. [in English]
2. Benjamins MR. (2006). Religious influences on trust in physicians and the health care system. *Int J Psychiatry Med*, 36(1):69-83 [in English]
3. Durkheim E. (1991). *O razdelenyy obshchestvennoho truda. Metod sotsyolohyy [On the division of social labor. Method of sociology]*. M. : Nauka, 576 [in Russian]
4. Fukuyama F. (2004). *Doverye: sotsyalnye dobrodetely y put k protsvetanyiu [Trust: social virtues and the path to prosperity]*. ACT Publishing House: CJSC NPP Yermak, 730 [in Russian]

5. Giddens E. (2005). *Ustroenye obshchestva: Ocherk teoryy strukturatsyy [Organization of society: Essay on the theory of structuration]*. M: Academic Project, 528 [in Russian]

6. Gille, F., Smith, S. & Mays, N. (2017). Towards a broader conceptualisation of ‘public trust’ in the health care system. *Soc Theory Health*, 15: 25-43 [in English]

7. Indeks zdorovia. Ukraina – 2019 [Health index. Ukraine - 2019]. [Online], Retrieved from <https://health-ua.com/article/60092-ndeks-zdorovya-ukrana--2019> [in Ukrainian].

8. Laziness L. S., Nikulina T. N. (2016). Upravlenye medytsynskym uchrezhdenyem v sovremennykh uslovyiakh: problemy u puty resheniya [Management of a medical institution in modern conditions: problems and solutions]. *Bulletin of the Astrakhan State Technical University. Series: Economy*, 2: 73-80 [in Russian]

9. Luman N. (2001). *Vlast [Power]*. M: Praksys, 256 [in Russian]

10. Lyadova A. V., Lyadova M. V. (2016). Osobennosty formyrovaniya vzaymootnosheni v systeme vrach-patsyent v sovremennykh uslovyiakh [Features of the formation of relationships in the doctor-patient system in modern conditions]. *Sociology of medicine*. 15(2):116-121 [in Russian]

11. Otsinka medychnoi sfery v Ukraini (24-28 bereznia 2021 roku). [Assessment of the medical field in Ukraine (March 24-28, 2021)]. [Online], Retrieved from https://ratinggroup.ua/research/ukraine/ocenka_medicinskoy_sfery_v_ukraine_24-28_marta_2021.html [in Ukrainian].

12. Plomp H, Ballast N. (2010). Trust and vulnerability in doctor-patient relations in occupational health. *Occup Med (Lond)*. 60(4):261-9. [in English]

13. Polozhennia pro Ministerstvo okhorony zdorovia Ukrainy [Regulations on the Ministry of Health of Ukraine]. Approved by Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated November 2, 2006 No. 1542. [Online], kmu.gov.ua Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/npas/53786660>

14. Pro dostup do publichnoi informatsii : Zakon Ukrainy [On access to public information: Law of Ukraine] №2939-VI, 13.01.2011. [Online], zakon.rada.gov.ua Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2939-17>

15. Pro utvorennia Natsionalnoi sluzhby zdorovia Ukrainy [About the formation of the National Health Service of Ukraine]. Resolution of the CMU of December 27, 2017 No. 1101. [Online], Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1101-2017-%D0%BF#n15>

16. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro nabory danykh, yaki pidliahaiut opryliudnenniu u formi vidkrytykh danykh [On the approval of the Regulations

on data sets to be made public in the form of open data]. CMU Resolution No. 835 of October 21, 2015. [Online], Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/npas/248573101>

17. Shtompka P. (2012). *Doverye – osnova obshchestva [Trust is the foundation of societies]*. M: Lohos, 440 [in Russian]

18. Some ukrainske munitsypalne opytuvannia: 17.09.2021 [Seventh Ukrainian municipal survey: 09/17/2021]. [Online], Retrieved from https://ratinggroup.ua/research/regions/sedmoy_vseukrainskiy_municipalnyy_opros.html [in Ukrainian].

19. Stetsenko T. O. (2013). *Dovira yak skladova sotsialnoho kapitalu [Trust as a component of social capital]: autoref. thesis*. K. Sociol. N.; NAS of Ukraine, Institute of Sociology, 16 [in Ukrainian].

20. Tennis F. (2002). *Obshchnost y obshchestvo. Osnovnye poniatiya chystoi sotsyolohyy [Community and society. Basic concepts of pure sociology]*. SPb. Story by: Vladimir Dal, 452 [in Russian]

21. Tokvyl A. (1993). *Demokratyia v Ameryke [Democracy in America]*. M : Prohress, 560 [in Russian]

22. Van der Schee E, Braun B, Calnan M, Schnee M, Groenewegen PP. (2007). Public trust in health care: a comparison of Germany, The Netherlands, and England and Wales. *Health Policy*, 81(1):56-67 [in English]

23. 23. Zvit Natsionalnoi slsuzhby zdorovia Ukrainy. (2021) NSZU : K, 2021. [Report of the National Health Service of Ukraine]. NHSUkraine : K, [Online], nszu.gov.ua Retrieved from <https://nszu.gov.ua/pro-nszu/zviti>

Відомості про автора / Information about the Author

Курносенко Лариса Володимирівна: Національний університет «Одеська політехніка»: проспект Шевченка, 1, м. Одеса, 65004, Україна.

Larysa Kurnosenko:Odessa Polytechnic University: Shevchenko avenue 1, Odessa, 65004 Ukraine.

ORCID. ORG/0000-0003-2309-695X

E-mail: lara_w@ukr.net

питаннях оцифрування та цифровізації в музейних інституціях і цифрового розповсюдження колекцій в мережі «Інтернет».

Робота покликана продемонструвати теоретичні аспекти процесу поширення цифровізації та взаємодії органів влади та музейних інституцій. Ключовим аспектом є виокремлення напрямку дослідження теми, а саме цифровізаційних процесів, застосування та їх керівництво.

Ключові слова: *цифровізація, цифровий розвиток, цифрова трансформація, музейна справа, державна політика, Французька Республіка*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Вплив кризових явищ неодмінно приносить зміни в культурному секторі. Зокрема залишається питання щодо збереження культурної спадщини, поширення інформації про культуру та збереження нематеріальної культурної спадщини.

Роль державних інституцій, які провадять політику в сфері музейної справи є визначальною. Саме від них залежить темп цифровізації, залученості партнерів для вирішення кризових явищ. Саме вони стають модераторами при вирішенні проблемних ситуацій під час збереження пам'яток культурного сектору, поширення інформації в Інтернеті, покращення процесу пізнання науковцями та провадження наукових досліджень.

Приклад Французької Республіки у застосуванні процесів цифровізації, залученості штучного інтелекту до процесів поширення інформації про спадщину та збереження культурних інституцій дозволяє виокремити стратегічні напрямки та зрозуміти систему дій за допомогою яких весь процес цифровізації – стає стратегією.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематика досліджень науковців охоплює різноманітні напрями музейної сфери. Так, у працях французьких науковців Анджея Якубовського, Крістіни Хауслер і Франчески Фіорентіні здійснено комплексний критичний аналіз законів і політики, які стосуються культурної спадщини по

всій Європі, розглядаючи їх у світлі сучасних викликів, з якими стикається Європейський Союз [1]. Українські дослідники Іван Касяненко, Гринько Ірина виокремлюють важливість подальшого дослідження розвитку цифрових інфраструктур до 2030Е України спираючись на досвід Французької Республіки та інших європейських держав [2]. Марина Хаустова зауважує в своїх працях, що належне врядування є одним з основних факторів конкурентоспроможності держави, розвитку її економіки та передумовою європейської інтеграції [3].

Низка нормативно-правових актів, проєктів висвітлюють децентралізаційні процеси та етапи цифровізації в музейних інституціях Франції. Низка грантових програм розроблена задля покращення організації діяльності музеїв.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є висвітлення державної політики цифрового розвитку сфери музейної справи Французької Республіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основу державної політики в сфері музейної справи Французької Республіки закладено в Законі «Про музеї». Ним визначені процеси децентралізації управління музейними інституціями та спрямовування на «повагу до свободи організації та свободи вибору юридичних осіб, які є власниками музейних колекцій» [4].

З 1991 року основну діяльність щодо «пропонування та впровадження державної політики щодо музейної спадщини» було покладено на Управління музеїв Франції (DMF), пізніше Служба музеїв Франції (SMF). В систему управління введено посаду - радник з питань музеїв. Вони присутні в кожному регіональному управлінні з питань культури (DRAC). Їх сфера відповідальності: реалізація національної політики щодо музеїв (розгляд заявок на призначення музеїв Франції, файлів для скасування призначення, проєктів реконструкції чи будівництва музею тощо) [4].

Мережу музеїв у Франції складають: національні музеї (більшість з яких перебувають під адміністративним наглядом Служби музеїв Франції та Міністерства культури), а також музеї місцевих органів влади чи юридичних осіб.

Цифровізаційні процеси. Франція надає найвищого політичного значення цифровізації, яка є таким же викликом, як і чудовою можливістю зробити національну та європейську культурну спадщину доступною для всіх. Оцифрування культурного контенту є пріоритетом, оскільки це можливість для митців і для економіки культури в цілому.

Це одна з небагатьох країн, яка запровадила широкомасштабну стратегію оцифрування своєї писемної спадщини, стратегію, в яку інвестиції в майбутнє зроблять значний внесок. Дійсно, важливий компонент (750-мільйонів євро) стосується оцифрування та покращення культурного контенту в рамках великої державної позики. Метою є створення справжнього цифрового культурного сектору, національної відповіді на проекти великих міжнародних гравців, з точки зору правового забезпечення та якісного контенту, з трьома пріоритетами: розвиток правової пропозиції в цифровій сфері; акцент на дослідженнях і розробках та інноваційних послугах; просування нових способів оцінки культурної та мистецької спадщини та редакційного контенту.

Проте зусилля держав-членів щодо оцифрування своєї спадщини, як це робить Франція, не суперечать фінансовій підтримці Європейського Союзу для просування широкомасштабних проектів оцифрування та прискорення процесу оцифрування по всій Європі. Дійсно, для того, щоб допомогти створити відповідний цифровий корпус на європейському рівні (для пріоритетного контенту або за темами з європейською доданою цінністю), Європейська Комісія повинна посилити підтримку операцій з оцифрування в державах-членах. У своїй відповіді на консультацію «Еурореана» Франція висловила бажання виходити за межі пріоритетів, які кожна держава встановлює для своїх національних колекцій, і сприяти оцифровці колекцій, що дає змогу відтворити фактично колекції, розкидані історією. Оцифрування такого корпусу, щоб зробити його доступним на Еурореана, має підтримувати Європейська комісія. Крім того, Франція залишається найбільшим учасником «Еурореана» як за змістом, так і за фінансуванням (зокрема Нідерланди та Німеччина).

Крім того, на Європейській раді міністрів культури в листопаді 2009 року французький міністр закликав до створення комітету з питань, пов'язаних з фінансуванням цифровізації у контексті, в якому Google запропонувавши багатьом європейським культурним установам оцифрувати свої фонди, цей комітет зміг опублікувати свій звіт 10 січня 2011 року під назвою «Нове Відродження» [5].

Оцифрування та онлайн публікація музейних колекцій сприяє виконанню трьох місій, покладених на музеї у Франції (див. рис. 1):

Рис 1. Визначення місії оцифрування та онлайн публікації музейних колекцій у Франції

Таким чином, аналізуючи рисунок 1, ми виокремили три місії:

- зробити колекції доступними для найширшого загалу;
- розробляти та впроваджувати освітні дій, спрямовані на забезпечення рівного доступу до культури;
- сприяти просуванню та поширенню знань і досліджень.

(Code du Patrimoine, стаття L441-2).

Існують інструменти, пристрої і портали, які допомагають оцифрувати або навіть комп'ютеризувати колекції, а також розмістити їх онлайн.

Портал конкурсу проектів із соціальних і гуманітарних наук (appelsprojetsrecherche.fr) містить список усіх національних і міжнародних конкурсів проектів. Деякі з цих проектів враховують

оцифрування. Міністерство культури та Міністерство вищої освіти, досліджень та інновацій (MERSI) пропонують добре ідентифіковані пристрої та платформи.

У Французькій Республіці запроваджено два річних плани оцифрування (див.табл. 1):

Таблиця 1

Характеристика річних планів оцифрування колекцій у музеях Франції

Назва відомства, програми	Функції та напрями діяльності
Міністерство культури, «Національна програма оцифрування та валоризації культурного контенту».	Конкурс проєктів щороку оголошують кілька регіональних дирекцій у справах культури (DRAC): Овернь-Рона-Альпи, Гранд Ест, Верхня Франція, Нормандія, Нова Аквітанія, Пеї-де-ла-Луар, Прованс-Альпи-Лазурний берег. На додаток до оцифрування (включаючи 3D), цей конкурс проєктів дозволяє підтримувати індексування. Сума гранту обмежена 50% від загального бюджету проєкту, але у виняткових випадках може становити 80% (заявки, подані за схемою для проєктів обмеженого розміру).
Міністерство вищої освіти та наукових досліджень.	Завдяки щорічному конкурсу проєктів, відкритому для всіх музеїв Франції, MESRI підтримує комп'ютеризацію та оцифрування натуралістичних колекцій. Ця акція є частиною руху національного структурування даних із передачею до інфраструктури RECOLNAT (національна мережа природничих колекцій).

Таким чином в табл. 1 бачимо, що в результаті аналізу річних планів оцифрування музеїв у Франції виокремлено два відповідальні міністерства та охарактеризовано їх функції – це Міністерство культури та Міністерство вищої освіти та наукових досліджень.

Науковий інтерес природничих колекцій є привілейованим, але етнографічні колекції деяких музеїв були оцифровані завдяки цьому конкурсу проєктів.

У всіх випадках файли легко заповнити. Офіс цифрового розповсюдження колекцій може супроводжувати музеї, які запитують, для підготовки цих файлів.

Також Міністерство культури щорічно оголошує конкурс проєктів Innovative Digital Service. Проєкти повинні виконуватись учасниками інноваційної та цифрової економіки (компаніями, асоціаціями чи дослідницькими лабораторіями) у партнерстві принаймні з одним культурним гравцем. Сума запитованого гранту не може перевищувати 30000 євро і повинна складати максимум 70% від загального бюджету поданого проєкту [1].

Пріоритети цифрового поширення колекцій музеїв у Франції. Бази даних є важливими джерелами інформації. Щоб зробити ці дані доступними для громадськості, потрібно розуміти пріоритетність публікації.

Аргументовані пріоритети визначаються за допомогою довідкових інструментів, допоміжних засобів для прийняття рішень для визначення довготривалих орієнтацій: спирайтеся на те, що вже комп'ютеризовано; спирайтеся на науково-культурний проєкт музею та досягнення репрезентативності колекцій; публікуйте активи, які мають бути збережені в першу чергу; публікуйте активи, придбані, відреставровані або оцифровані за рахунок державних субсидій; публікуйте цінності, що відображають державні пріоритети.

Пріоритет комп'ютеризації та розміщення колекцій в режимі онлайн відповідно до стратегії музею та його основної діяльності є хорошим способом створити базу даних, яка буде корисною щодня і яка безпосередньо сприяє поширенню колекцій серед громадськості, що є однією з місій музеїв з позначенням «Musée de France». Наявність цих суцільних осей дозволяє залишатися уважними до менш очікуваних можливостей [7].

Розміщення колекцій онлайн. Сьогодні більше не існує жодних технічних перешкод для розміщення колекцій онлайн в Інтернеті. Те, що здавалося утопією, а потім розкішшю, стало ключовим елементом для поширення та демократизації знань. Усі інструменти управління колекціями, які сьогодні використовуються музеями Франції, працюють у режимі онлайн.

Регіони Centre-Val-de-Loire, Hauts-de-France, Normandie, Nouvelle Aquitaine і певною мірою Grand Est і PACA пропонують спільні платформи для онлайн-презентації музейних колекцій.

Держава вільно надає музеям Франції відкриту платформу спадщини та заохочує депонування Мони Лізи — колективного каталогу колекцій музеїв Франції.

Натуралістичні колекції музеїв Франції покликані доповнити базу ReColnat. Музеї сучасного мистецтва також можна пов'язати з Vidéomuséum [6].

В останній чверті 20-го століття розвиток інструментів бази даних, а потім цифрових зображень, пропонує потужні та ефективні засоби розповсюдження колекцій, дозволяючи також часте та швидке оновлення вмісту. Відтоді музеї змогли адаптувати цифрові технології до своїх конкретних потреб, щоб охопити дедалі більшу вибірку аудиторії та, іноді, навіть залучити цю аудиторію до своїх спостережень чи дослідницької роботи [8].

Спільне документування та наукові видання музеїв. Незалежно від того, чи йдеться про вичитування, транскрипцію, спостереження, ідентифікацію чи навіть обмін знаннями щодо колекцій спадщини, операції спільного документування базуються на принципі добровільного звернення музеїв Франції чи навіть визначення приватними особами високого внеску спадщини для розміщення її на онлайн-платформах [9].

Наукові публікації французьких музеїв можуть мати кілька форм: підсумкові, аргументовані, каталоги тимчасових виставок або навіть критичні видання листування чи неопублікованих робіт, відновлення матеріалів конференцій, журнальних статей тощо.

Для музеїв у Франції цифрова публікація виглядає як безперервність довгострокових інвестицій, які поєднують редакційний проект та ІТ-проект.

База даних колекцій може бути основою для зведеного каталогу колекцій або тематичного каталогу. Цей синтез зосереджується саме на онлайн-записах і супровідних текстах, які пов'язані між собою для створення наукової цифрової публікації на основі бази даних колекцій музею.

Супровід. У питаннях оцифрування та цифровізації в музейних інституціях Управління цифрового розповсюдження колекцій Французької музейної служби може супроводжувати команди музеїв, починаючи від досвіду, необхідного для придбання комп'ютеризованого інструменту управління, до онлайн-публікації колекцій.

Міністерство культури Французької Республіки ретранслює музейні ініціативи в цифровому просторі через:

- платформу «culture at home»;
- каталогів сайтів (онлайн-каталогів, віртуальних виставок) на тематичному сайті Музеї Мінкультури;
- конкретні статті на блозі Мона Ліза [6]

Платформа Мона Ліза (Joconde, Mona Lisa) — збірний каталог колекцій музеїв Франції. Це публічний, інституційний, національний і безкоштовний інструмент розповсюдження, доступний для музеїв Франції. Він введений в експлуатацію Міністерством культури на РОР, відкритій платформі спадщини.

Публікація у базі даних Joconde створена для музеїв, які користуються найменуванням «Musée de France» у значенні Кодексу спадщини.

Можливість завантаження даних на інтерфейс відкритої платформи спадщини здійснюється за умови попередньої реєстрації одного або кількох представників музею в адміністраторів бази даних Joconde.

Офіційний запуску відкритої платформи спадщини відбувся у березні 2019 року. З цього моменту музеї могли самостійно працювати з платформою та її наповнювати. Адміністратори бази даних Joconde надають методичні поради музеям на користь гармонізації даних на всіх етапах їх комп'ютеризації та публікації. Після створення свого облікового запису музей зобов'язується дотримуватися загальних умов використання відкритої платформи спадщини і статуту участі в Joconde. Потім представники музеїв можуть самі завантажувати та змінювати записи та зображення під їх відповідальність, попередньо витягнуті з їх інструментів керуван-

ня колекцією. Таким чином, музеї несуть повну відповідальність за якість даних, розміщених у збірному каталозі: обсяг і характер, частоту створення або оновлення повідомлень, адекватність сховищам, повагу до інтелектуальної власності та персональних даних тощо [6].

Нині у Французькій Республіці нараховується близько 18 баз цифрових даних музейного характеру [14]:

- метабаза «колекції» порталу culture.fr;
- цифрова бібліотека INHA;
- база даних Aghora INHA;
- база Мона Ліза;
- база Нарцис;
- база даних «Архітектура та спадщина» об'єднує базу даних Mérimée та базу даних Palissy;
- база даних Mérimée;
- мультимедійна бібліотека архітектури та спадщини;
- іконотека Національного інституту превентивної археології;
- каталог оцифрованих фондів культури;
- відеомузей;
- фотоагенція Réunion des Musées Nationaux;
- gallica, цифрова бібліотека;
- insecula;
- веб-галерея мистецтва;
- всевітня цифрова бібліотека;
- онлайн каталог La Fayette. Мистецтво Сполучених Штатів у французьких публічних колекціях (1620-1940);
- довідник італійського живопису у французьких публічних колекціях (13-19 ст.).

Але в 2018-2019 роках застаріле програмне забезпечення, яке їх підтримувало, призвело до нової презентації у формі «Відкритої платформи спадщини» або POP. Користувачі Інтернету знайдуть на POP понад три мільйони повідомлень про спадщину з описом творів мистецтва, будівель і фотографій. POP має на меті регулярно поповнюватись шляхом оновлення та ілюстрації існуючих повідомлень і завантаження нових повідомлень.

База Мона Ліза — збірний каталог колекцій музеїв Франції. Muséofile, пов'язаний з ним, є каталогом установ, які мають назву «музей Франції».

База даних Mérimée поділяє будівлі на дві категорії:

- будівлі, які охороняються як історичні пам'ятки, незалежно від того, чи «внесені до списку» або не «внесені до списку»;
- будівлі, досліджені службами інвентаризації області.

Palissy розрізняє об'єкти, що належать до двох категорій:

- об'єкти, які охороняються як пам'ятки історії, «засекречені» або «зареєстровані»;
- об'єктів, досліджених службами кадастру області.

Та інші бази даних які мають свої розподіли та характеристики. Завдяки своїй виробничій платформі POP дозволяє професіоналам культурного обслуговування створювати та підтримувати резервуар надійної інформації за допомогою сумісних і простих у використанні інструментів.

Завдяки своїй платформі розповсюдження POP дозволяє безкоштовно переглядати всі текстові та фотографічні ресурси, а також їх повторне використання іншими програмами завдяки повному або частковому обміну відкритими даними.

Дані POP доступні як на сайті pop.culture.gouv.fr, так і на платформі data.gouv.fr з метою покращення спадщини за допомогою сторонніх послуг, таких як картографічні послуги, екскурсії, туризм, віртуальні культурні відвідування.

Цифрове середовище музейної сфери має цікаві характеристики:

- майже необмежене поширення контенту: свобода від обмежень обсягу даних і зображень, просторових і часових обмежень для доступу до інформації;

- гнучкість навігації;

- підвищена надійність інформації, пов'язаної з еволюцією характеру продукту та його вмісту. Те, що поширюється, може бути конкретно покращено відповідно до наукових знань;

- використання даних у різних формах;

- повторне використання та відкритість публічних даних;

- обмін та спільна документація.

Тим не менш, ці нововведення в наукових публікаціях вимагають певної пильності:

– необмежене поширення контенту в Інтернеті залежить від відповідних покликань;

– довговічність доступу і, отже, URL-адрес (електронна адреса сайту або веб-сторінки) є важливою.

Розміщення наукового каталогу в мережі – це і редакційна робота, і ІТ-проект. Процес публікації має базуватися на інформаційній системі музею, щоб забезпечити її сталість (дані керуються в рамках єдиної довідкової системи). Архівація даних є важливою.

Публікаційна політика має бути основою стратегії установи. Це, у зв'язку з науковим і культурним проектом, керуватиме вибором тем і методів розповсюдження. Таким чином музеї можуть справді контролювати ці процеси вдосконалення та бути силою ініціативи відповідно до своїх пріоритетів чи актуальності [10].

Музей у Франції сам по собі є винятковим місцем. Якість веб-сайту має бути спрямована на залучення та інформування громадськості, а також на покращення самобутності та іміджу закладу.

Створення вмісту для Інтернету. Зміст сайту має бути розроблений таким чином, щоб його можна було переглядати та читати на екрані. Є кілька правил, призначених для полегшення читання, з одного боку, та для якісного індексування вмісту пошуковими системами, з іншого боку. Використання зображень буде сприяти просуванню колекцій.

Десять європейських принципів якості. Десять «принципів якості культурних веб-сайтів» були визначені Європейським Союзом у рамках проекту Minerva (міністерська мережа для оцінки діяльності з оцифрування, eContentplus — підтримка Європейської цифрової бібліотеки) [11]. Ці принципи датуються 2005 роком, але вони залишаються дійсними (див. табл. 2):

Характеристика європейських принципів якості веб-сайтів

Назва європейських принципів якості	Характеристика європейських принципів якості
1. Ідентифікація	<p>Ідентифікація інституції має бути чітко визначеною:</p> <ul style="list-style-type: none">– її назва;– кому належить. <p>В ідеалі ця ідентифікація також має відобразитися в URL-адресі.</p> <p>Позначення «Musée de France» є «гарантією якості». Не забудьте це вказувати.</p> <p>Прямо з головної сторінки «користувач повинен мати можливість легко порівняти цілі та місію сайту зі своїми власними інформаційними потребами». Це не завжди легко через різноманітність пропозицій і послуг, які пропонують музеї. Чому б тоді не покластися на місію музею у Франції?</p> <ul style="list-style-type: none">а) Зберігати, реставрувати, вивчати та збагачувати свої колекції;б) зробити свої колекції доступними для найширшого загалу;в) розробляти та реалізовувати освітні і комунікативні заходи, спрямовані на забезпечення рівного доступу до культури для всіх;г) Сприяти розвитку знань і досліджень, а також їх поширенню».
2. Релевантність	<p>Європейський Союз запрошує музеї вибирати та представляти контент, який є «релевантним, перевіреним та адаптованим до цільової аудиторії». Релевантність змісту – це делікатне питання.</p> <p>Дійсно, зміст може бути дуже різним в залежності від категорії аудиторії (школярі, допитливі, спеціалісти тощо). Крім того, Європейський Союз рекомендує адаптувати дискурс відповідно до різних типів аудиторій: «Ресурси, які найбільше цікавлять цільову аудиторію». Сюди, звичайно, входять «Найпопулярніші ресурси». І, з іншого боку, «Збереження – вибір крихких ресурсів і обмеження доступу до оригіналів» (графіка, текстиль тощо).</p> <p>Йдеться не лише про вміст. Слід також враховувати функціональний аспект: «Легкість, з якою користувач Інтернету може переміщатися по сайту, щоб знайти очікуваний вміст, також має значення».</p>

продовження таблиці 2

3. Надання якісних послуг	<p>«Впровадити політику якості обслуговування, щоб забезпечити підтримку та оновлення контенту». Недостатньо надати інформацію онлайн. Важливо оновлювати їх у разі потреби. Цей пункт складається з трьох частин:</p> <ul style="list-style-type: none">– технічна (чи інструмент дозволяє мені оновлювати інформацію самостійно, чи мені потрібно звертатися до постачальника послуг, що, природно, має фінансові наслідки);– людська (чи маю я достатньо персоналу для виконання цього технічного обслуговування, і чи має цей персонал відповідну освіту, навички та повноваження для виконання технічного обслуговування?);– організаційна (хто відповідає за перевірку та оновлення, коли, згідно з яким протоколом?). <p>Краще не публікувати інформацію ефемерного характеру, якщо у вас немає людських або технічних засобів, необхідних для оновлення. Застаріла інформація плачевно впливає на відвідувачів, з точки зору іміджу інституції.</p>
4. Доступність	<p>Термін «доступність», звичайно, відноситься до людей з обмеженими можливостями, особливо що стосується зору. Однак, що стосується Інтернету, сфера доступності ширша: «бути доступним для всіх користувачів, незалежно від технології, яку вони використовують». Це означає:</p> <ul style="list-style-type: none">– оптимізувати сайт під різні браузерери;– уникайте власних розширень;– забезпечте змістовну презентацію та якість перегляду для людей, які використовують низькошвидкісне з'єднання.
5. Орієнтованість на користувача	<p>Сайт повинен бути «приспосований до потреб користувачів». Це сприяє актуальності вмісту, а також ергономіці інструменту.</p> <p>Якщо користувачі можуть збагачувати вміст або коментувати, важливо «брати до уваги оцінки та коментарі».</p> <p>Слід додати прозорість. Чи можемо ми завантажити вміст або зображення, для яких цілей? Кодекс відносин між громадськістю та адміністрацією (CRPA) запрошує – і в разі оплати зобов'язує – встановити ліцензію: «Повторне використання публічної інформації може призвести до встановлення ліцензії. Ця ліцензія є обов'язковою, якщо повторне використання підлягає сплаті збору».</p>

продовження таблиці 2

6. Протидія	<p>Якщо заохочуються обміни з користувачами Інтернету, слід запровадити стратегію відповіді (уповноважена особа, терміни, модерація). Це ще важливіше, якщо ми запрошуємо користувачів Інтернету зробити свій внесок.</p> <p>Також необхідно переконатися, що підтримується відносний контроль над неформальним, невловимим, значною мірою зовнішнім і частково неконтрольованим спілкуванням, не завжди маючи необхідний людський і технічний засоби.</p>
7. Багатомовність	<p>Відповідно до Закону № 94-665 від 4 серпня 1994 року щодо використання французької мови, відомого як закон Тубона, Європейський Союз рекомендує перекласти весь сайт або його частину двома мовами. Вона додає, що певний контент має бути доступним, у тому числі неєвропейськими мовами спільнот іммігрантів. Важливо не забувати про наповнення контенту мовою жестів.</p>
8. Інтероперабельність	<p>Цей відносно технічний компонент проактивно підтверджує необхідність взаємозв'язку сайтів і вмісту. Для цього він заохочує використання стандартів метаданих і рекомендує не використовувати власні розширення.</p>
9. Повага до прав	<p>Ви повинні забезпечити дотримання прав власників усього опублікованого вмісту (авторське право на роботи та зображення, права представлених осіб, повага до приватного життя). Але ви також зобов'язані гарантувати власнику сайту безпеку від можливих зловживань з боку користувачів. Ви також повинні забезпечити захист конфіденційності користувачів сайту, особливо якщо ваш сайт відкритий для внесків.</p>
10. Стійкість при здійсненні своєї мети	<p>Цей пункт складно реалізувати, враховуючи стрімкий розвиток технологій. Тим не менш, у зв'язку з прагненням до взаємодії, його метою є довгострокове збереження ресурсів.</p>

Джерело: розроблено на основі [13]

Дані принципи дають змогу зробити точну оцінку та визначити моменти, які потрібно покращити на власному сайті [11].

Також одним із оцінювань якості оцифрування, застосування авторського права та визначенням проблем, з якими стикаються музеї в Європі під час оцифрування своїх колекцій та встановлення

онлайн-доступу до них є проведення опитування Мережею європейських музейних організацій (NEMO). Опитування також стосується національних процесів імплементації Директиви ЄС про єдиний цифровий ринок (директива DSM1) і питань, що виникають у цьому контексті щодо прав інтелектуальної власності (ПІВ).

Останнє опитування було проведено робочою групою NEMO з цифровізації та прав інтелектуальної власності (IPR), яка підтримує європейські музеї у досягненні повного цифрового потенціалу в 2020 році. Щоб отримати різноманітний огляд з різних інституційних точок зору в Європі щодо стану оцифровки музейних колекцій та викликів і проблем, що виникають, у цьому дослідженні було опитано 3 різні цільові групи: національні музейні організації, національні міністерства, відповідальні за музеї, і музеї [15].

Аналізуючи дане опитування, що стосується оцифрування культурних даних прослідковується наступна ситуація в 2020 році, яка має певну закономірність щодо оцифрування музейних колекцій та приєднання їх до системи онлайн-колекцій музеїв Франції. (див. табл. 3).

Аналізуючи дані таблиці 3 можна впевнено сказати, що Франція займає лідируючі позиції щодо оцифрування музейних колекцій та забезпечення присутності музейних інституцій в мережі «Інтернет». Варто зауважити, що лідируючі позиції з «оцифрування музейних предметів та переведення їх обліку в електронний варіант надає такі переваги: 1) ефективний і зручний облік та пошук інформації про музейний предмет; 2) наявність страхового фонду музейних предметів і колекцій; 3) спільний для всіх доступ працівників музею до інформаційної системи; 4) розробка й формування особистих колекцій та надання до них доступу че-рез інтернет» [16].

Співпраця у сферах цифровізації України та Французької Республіки. На даний час існують партнерські домовленості між Міністерство цифрової трансформації та Національним інститутом статистики та економічних досліджень Французької Республіки (INSEE), що дає змогу аналізувати майбутні успіхи та перспективи темпів цифровізації у всіх сферах культури України [12].

Оцифровка музеїв Європи

Назва країни	Оцифровка музеїв. Скільки музеїв у вашій країні мають онлайн-електронну колекцію
Нідерланди	– на власному веб-сайті: із 425 музеїв 59% оцифрували загалом 50 мільйонів об'єктів (із загальної кількості 83 мільйонів). Джерело Museumcijfers 2017 від NMA; – на спільній платформі на національному рівні: 30
Франція	– на спільній платформі на європейському рівні: французькі музеї роблять внесок у Europeana через національну та регіональну платформу цифрових колекцій (за даними Міністерства культури Франції, йдеться про близько 1 010 165 спільних культурних даних). Також є платформа Michael: http://www.michaelculture.org/ ; – на спільній платформі на національному рівні: 387 музеїв діляться своїми цифровими колекціями онлайн через базу даних / платформу Joconde: http://www2.culture.gouv.fr/ocumentation/joconde/fr/partenaires/mus-france.htm , Videomuseum (консорціум музеїв та інших громадських структур, що керують колекціями сучасного мистецтва): www.videomuseum.fr/en ; – на спільній платформі на регіональному рівні: існує багато спільних платформ на регіональному рівні. Через колекції Moteur www.culture.fr/Ressources/Moteur-Collections . Приклади: Alienor-Conseil des musées de la Nouvelle-Aquitaine: www.alienor.org/collections-des-musees/ , L'Association des conservateurs des musées des Hauts-de-France Réseaux des musées de Normandie : https://collections.musees-normandie.fr/ , Occitanie Musées – Association des Conservateurs et Personnels Scientifiques des Musées d'Occitanie : https://museesoccitanie.fr/collections/arts-asiatiques/ Association Bretagne Musées – Réseau des musées bretons: https://bretagnemusees.bzh/collection/ , Musées de la Région Centre: https://webmuseo.com/ws/museesregioncentre/app/report/index.html
Бельгія	– Фландрія: – на власному веб-сайті: принаймні 23 (також парасолькові організації, що представляють кілька музеїв); – на спільній платформі на регіональному рівні регіональний: 28. – Валлонія-Брюссель: – на спільній платформі на регіональному рівні: 60

продовження таблиці 3

Австрія	– на власному веб-сайті: 75%; – на спільній платформі на європейському рівні: 3%; – на спільній платформі на національному рівні: 3% тощо
---------	---

Висновки. Отже, Закон про музеї закладає основу державної політики у сфері музеїв Французької Республіки. Він визначає процес і напрямок децентралізації музейного інституційного управління.

Франція надає найвищого політичного значення цифровізації, яка є таким же викликом, як і чудовою можливістю зробити національну та європейську культурну спадщину доступною для всіх. Оцифрування культурного контенту є пріоритетом, оскільки це можливість для митців і для економіки культури в цілому.

Оцифрування та онлайн-публікація музейних колекцій сприяють виконанню трьох місій, покладених на французькі музеї: зробити ці колекції доступними для якнайширшого загалу; розробляти та впроваджувати освітні заходи, спрямовані на забезпечення рівного доступу до культурних можливостей; сприяти просуванню та поширенню знань і досліджень.

Державні органи сфери культурної спадщини безкоштовно надають відкриту платформу спадщини для французьких музеїв, а також заохочують зберігання спадщини до колективного каталогу «Мона Ліза» французьких музейних колекцій. Це публічний, інституційний, національний і безкоштовний інструмент розповсюдження, доступний французьким музеям.

Основу цифровізаційних процесів у Франції визначають десять «Принципів якості культурних веб-сайтів» у рамках проекту Minerva (міністерська мережа для оцінки цифрової діяльності, що підтримується eContentplus — Європейські цифрові бібліотеки). Ці принципи дозволяють зробити точну оцінку та визначити сфери, які потрібно покращити на вашому веб-сайті.

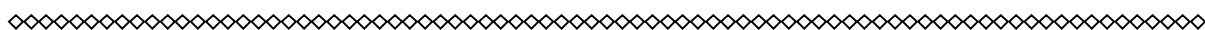
Проведене дослідження дало змогу детально дослідити французький досвід державної політики цифрового розвитку сфери

музейної справи, яким є корисним ля імплементації в Україні. Перспективою подальших наукових досліджень є вдосконалення стратегії розвитку цифровізації культурного сектору України з урахування інтенсивного європейського досвіду, в т.ч. Франції.

Стаття надійшла до редакції: 27.06.22

STATE POLICY OF DIGITAL DEVELOPMENT OF THE SPHERE OF MUSEUM AFFAIRS OF THE FRENCH REPUBLIC: EXPERIENCE FOR UKRAINE

Vasyl Oryshchuk, Graduate student of the Department of Public Policy, Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.

The purpose of the article is to highlight the state policy of digital development in the field of museum affairs of the French Republic.

The theoretical basis consists of the works of scientists, research on the websites of the Ministry of Culture of the French Republic, French cultural institutions, familiarization with regulatory and legal documents.

The work of the scholars included: conducting a comprehensive critical analysis of laws and policies relating to cultural heritage across Europe, considering them in the light of contemporary challenges facing the European Union; highlighting the importance of further research into the development of digital infrastructures by 2030E of Ukraine based on the experience of the French Republic and other European states; proper governance, which is one of the main factors of the state's competitiveness, the development of its economy and a prerequisite for European integration.

The methodological basis of the research is a set of methods aimed at generalizing and systematizing the analysis of the material.

The article examines the decentralization processes and stages of digitalization in French museum institutions, identifies three missions assigned to French museums regarding the digitization and online publication of museum collections, analyzes the priorities of digital dissemination of museum collections in France, etc.

The main principles of the state policy of digital development in the field of museum affairs of the French Republic are disclosed. In issues of digitization and digitalization in museum institutions and digital distribution of collections on the Internet.

The work is designed to demonstrate the theoretical aspects of the process of the spread of digitalization and the interaction of authorities and museum institutions. The key aspect is the identification of the research direction of the topic, namely digitization processes, applications and their management.

Key words: *digitization, digital development, digital transformation, museum business, state policy, French Republic.*

Received: 27.06.22

References

1. Andrzej Jakubowski, Kristin Hausler & Francesca Fiorentini. *Cultural Heritage in the European Union*. Series: Studies in Intercultural Human Rights, (Vols. 9). Retrieved from <https://brill.com/view/title/36548#showmorecontent> [in English].
2. Kasianenko, I. A. & Hrinko, I. M. (2022). Realizatsiia stratehii rozvytku tsyfrovizatsii ekonomiky Ukrainy v umovakh industrii 4.0: mizhnarodnyi dosvid krain YeS [Implementation of the development strategy of digitalization of the economy of Ukraine in the conditions of Industry 4.0: international experience of the EU countries]. *Ekonomichnyi visnyk NTUU "Kyivskiy politekhnichnyi instytut" – Economic bulletin of NTUU "Kyiv Polytechnic Institute"*, 21, 31. Retrieved from <http://ev.fmm.kpi.ua/article/view/254838/253900> [in Ukrainian].
3. Khaustova, M. H. (2022). Derzhavna polityka v umovakh tsyfrovizatsii suspilstva. Mizhnarodnyi dosvid realizatsii prohram ta stratehii tsyfrovizatsii [State policy in the conditions of digitalization of society. International experience

of implementation of digitalization programs and strategies]. *Elektronne naukove vydannia "Analitichno-porivnialne pravoznavstvo" – Electronic scientific publication "Analytical and comparative jurisprudence"*, 214–215. Retrieved from <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/download/261881/258267/602848> [in Ukrainian].

4. Ministre de la Culture. The network of museums in France. *culture.gouv.fr*. Retrieved from <https://www.culture.gouv.fr/en/Thematiques/Musees/Les-musees-en-France/Les-musees-de-France/Le-reseau-des-musees-de-France> [in English].

5. Ministre de la Culture. Digitization of content. *culture.gouv.fr*. Retrieved from <https://www.culture.gouv.fr/en/Thematiques/Industries-culturelles-et-creatives/Dossiers-thematiques/Numerisation-des-contenus> [in English].

6. Ministre de la Culture. Participate in Joconde, collective catalogue of the collections of the museums of France. *culture.gouv.fr*. Retrieved from <https://www.culture.gouv.fr/Thematiques/Musees/Pour-les-professionnels/Rendre-les-collections-accessibles-aux-publics/Assurer-la-diffusion-numerique-des-collections/Participer-a-Joconde-catalogue-collectif-des-collections-des-musees-de-France> [in French].

7. Ministre de la Culture. Priorities for digital dissemination of a museum's collections in France. *culture.gouv.fr*. Retrieved from <https://www.culture.gouv.fr/en/Thematiques/Musees/Pour-les-professionnels/Rendre-les-collections-accessibles-aux-publics/Assurer-la-diffusion-numerique-des-collections/Mise-en-ligne-des-collections/Priorites-de-diffusion-numerique-des-collections-d-un-musee-de-France> [in English].

8. Ministre de la Culture. Putting collections online. *culture.gouv.fr*. Retrieved from <https://www.culture.gouv.fr/en/Thematiques/Musees/Pour-les-professionnels/Rendre-les-collections-accessibles-aux-publics/Assurer-la-diffusion-numerique-des-collections/Mise-en-ligne-des-collections> [in English].

9. Ministre de la Culture. Collaborative documentation around the collections of museums in France: when the internet user creates value. *culture.gouv.fr*. Retrieved from <https://www.culture.gouv.fr/en/Thematiques/Musees/Pour-les-professionnels/Rendre-les-collections-accessibles-aux-publics/Assurer-la-diffusion-numerique-des-collections/Mise-en-ligne-des-collections/Documentation-collaborative-autour-des-collections-des-musees-de-France-quand-l-internaute-cree-la-valeur> [in English].

10. Ministre de la Culture. Scientific digital publication of museum collections in France. *culture.gouv.fr*. Retrieved from <https://www.culture.gouv.fr>

fr/Thematiques/Musees/Pour-les-professionnels/Rendre-les-collections-accessibles-aux-publics/Assurer-la-diffusion-numerique-des-collections/Mise-en-ligne-des-collections/Publication-numerique-scientifique-des-collections-des-musees-de-France [in French].

11. Ministre de la Culture. Quality principles of a cultural website. *culture.gouv.fr*. Retrieved from <https://www.culture.gouv.fr/en/Thematiques/Musees/Pour-les-professionnels/Rendre-les-collections-accessibles-aux-publics/Assurer-la-diffusion-numerique-des-collections/Mise-en-ligne-des-collections/Principes-de-qualite-d-un-site-Internet-culturel> [in English].

12. Uriadovyi portal: ofits. sait [Government portal: official site]. *kmu.gov.ua*. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/news/mihajlo-fedorov-obgovoriv-spiivpracyu-iz-francyeyu-u-sferah-cifrovizaciyi-perepysu-naselennya-ta-rozvitku-startapiv> [in Ukrainian].

13. Direction générale des patrimoines Service des musées de France. Principes de qualite des sites internet culturels. Ministre de la Culture. *culture.gouv.fr*. Retrieved from <https://www.culture.gouv.fr/content/download/272167/3167411?version=4> [in French].

14. Ministre de la Culture. *Ecole du Louvre*. *ecoledulouvre.fr* Retrieved from <https://www.ecoledulouvre.fr/documentation/phototheque/bases-images-generales> [in French].

15. *Final report digitization and IPR in European Museums. Network of European Museum Organizations*. (2020). (pp. 13-36) [in English].

16. Kovalchuk, A. O. (2019). *Otsyfruvannia muzeinykh fondiv dlia vnutrishnoho vykorystannia. Orhanizatsiino-pravovi aspekty: metodychni rekomendatsii* [Digitization of museum collections for internal use. Organizational and legal aspects: methodical recommendations]. *Natsionalnyi muzei istorii Ukrainy – National Museum of the History of Ukraine*. Kyiv. Retrieved from <https://cutt.ly/G0yexpd> [in Ukrainian].

Відомості про автора / Information about the Author

Орищук Василь Валерійович: Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби, Київський національний університет імені Тараса Шевченка: вул. Академіка Ромоданова, 12/2, м. Київ, 03057, Україна.

Vasyl Oryshchuk: Educational and Scientific, Institute of Public Administration and Civil Service of the Taras Shevchenko National University of Kyiv, vul. Akademika Romodanova, 12/2, Kyiv, 03057, Ukraine.

ORCID. ORG./ 0000-0003-4362-2785

E-mail: voryshchuk@ukr.net

УДК 351:316.42(477)

DOI: 10.34132/pard2022.17.07

ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ПРІОРИТЕТІВ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Плотка Л. В., здобувач, Дніпровський державний аграрно-економічний університет, м. Дніпро, Україна.

У статті здійснено теоретичне дослідження принципів формування пріоритетів державної політики у соціальній сфері у контексті соціально-економічного розвитку сучасної України та надано практичні пропозиції щодо їх ефективного застосування з урахуванням концепції корпоративної соціальної відповідальності. Виокремлено чотири головні пріоритети державної політики у соціальній сфері: 1) забезпечення людині від народження до старості комфортних умов життя та розвитку; 2) створення умов для функціонування сім'ї як первинного осередку суспільства; 3) забезпечення економічної безпеки, надійний захист конституційних прав та свобод громадян; 4) забезпечення ефективної захищеності населення: підвищення якості соціального захисту населення, охорона здоров'я, культури, забезпечення житлом, покращення демографічної ситуації. Визначено такі головні пріоритети вітчизняної державної політики у соціальній сфері як: вирішення економічних, продовольчих та демографічних проблем; відновлення соціальної інфраструктури; підвищення рівня матеріальної забезпеченості населення; підвищення рівня задоволення соціальних потреб населення; підвищення рівня морального стану, здоров'я (зокрема і психологічного, особливо серед дітей) та безпеки умов життя населення; вирішення соціальних проблем внутрішньо переміщених осіб та вимушених переселенців. Наведено типологію пріоритетів соціально-економічного розвитку за такими шістьма основними ознаками: 1) за об'єктом впливу; 2) за суб'єктом

впливу; 3) за періодом впливу; 4) за територією поширення; 5) за рівнем законодавчого забезпечення; б) за рівнем гласності. Надано комплексне бачення інтерпретації принципів державної політики у соціальній сфері у вигляді триблокового зображення основних принципів державної політики у соціальній сфері: I Блок – загальносистемні принципи; II Блок – принципи формування регіональних пріоритетів соціального розвитку; III Блок – Принципи формування регіональних стратегічних пріоритетів соціального розвитку. Запропоновано при органах публічної влади створення громадських рад із розвитку територій. З метою розвитку нефінансової звітності та аудиту корпоративної відповідальності запропоновано створення служби з аудиту корпоративної відповідальності та верифікації нефінансових звітів при громадській раді із розвитку територій.

Ключові слова: державна політика у соціальній сфері, концепція корпоративної соціальної відповідальності, принципи державної політики у соціальній сфері, пріоритети державної політики у соціальній сфері, стратегічні соціальні пріоритети.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасний підхід до оцінки суспільного розвитку базується на комплексному сприйнятті таких її головних елементів, як економіка і соціальна сфера. Це багатоаспектний процес, який традиційно розглядається з погляду сукупності різних соціальних та економічних цілей. Навіть якщо йдеться лише про економічний розвиток, він зазвичай аналізується спільно з розвитком соціальним. Соціально-економічний розвиток включає такі аспекти, як: зростання виробництва та доходів; зміни в інституційній, соціальній та адміністративній структурах суспільства; зміни у суспільній свідомості; зміни у традиціях та звичках. Соціально-економічний розвиток в основному сенсі – це комплексний процес підвищення рівня життя населення: це збільшення кількості та якості громадських та приватних благ (товарів, робіт, послуг), що надаються населенню, зокрема і отриманих при взаємовигідному

обміні з іншими територіями; це можливість збільшення кількості та якості благ, що надаються конкретною територією для цілей більш високих рівнів територіальної організації влади (на безоплатній основі). Соціально-економічний розвиток являє собою розширене відтворення, поступові структурні та якісні зміни в економіці, виробничих силах, чинниках зростання та розвитку науки, освіти, культури, якості та рівня життя суспільства, людського капіталу. Для нього характерне відтворення суспільних систем та прогресивна спрямованість. Соціально-економічний розвиток складається із розвитку суспільних відносин, саме тому має різний вид свого становлення. Отже, даний вид розвитку виступає запорукою вдалої реалізації державної політики в економічній і соціальній сферах.

Державна політика у соціальній сфері – одна з найбільш дискусійних і суперечливих тем у сучасних соціально-економічних дослідженнях не лише в Україні, а й закордоном. Її складність і суперечливість пояснюється не тільки особливостями економічного та політичного розвитку різних країн, а й тим соціоінституційним контекстом, у межах якого цей розвиток здійснюється. Ефективне управління соціальними процесами, визначення пріоритетів державної політики у соціальній сфері та обґрунтоване застосування принципів їх формування стають найбільш актуальними завданнями соціально-економічного розвитку будь-якої держави, зокрема і України, яка прагне зайняти гідне місце серед сучасних соціальних держав світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До теоретико-практичного вирішення проблематики дієвого використання принципів формування пріоритетів державної політики у соціальній сфері долучалася низка дослідників із різних галузей наукових знань: соціології, економіки, юриспруденції, державного управління тощо. Дане дослідження ґрунтується на науковому доробку таких дослідників як: К. Басангова, Б. Батаєва, Н. Бондар, Є. Войшвілло, М. Дегтярьов, К. Доренко, В. Жуков, А. Ключев, О. Кутафін, Г. Лазарева, Н. Матузов, І. Пакуліна, О. Шевченка, Т. Шелудякова. Віддаючи належне зазначеним автором, питання принципів формування пріоритетів державної політики у соціальній сфері у

контексті соціально-економічного розвитку сучасної України, глобалізації та збройної агресії російської федерації проти України потребує нового наукового вектору свого розвитку.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є теоретичне дослідження принципів формування пріоритетів державної політики у соціальній сфері у контексті соціально-економічного розвитку сучасної України та надання практичних пропозиції щодо їх ефективного застосування з урахуванням концепції корпоративної соціальної відповідальності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Державна політика у соціальній сфері – це система заходів, націлених на здійснення соціальних програм, підтримку доходів, рівня життя населення, забезпечення зайнятості, підтримку галузей соціальної сфери, запобігання соціальним конфліктам. Розрізняють: державну політику у соціальній сфері у галузі освіти, охорони здоров'я, зайнятості та соціально-трудова відносин; а також культурну, житлову, сімейну, пенсійну, жіночу, молодіжну тощо соціальну політику. За своїм внутрішнім змістом державна політика у соціальній сфері – це політика у сфері соціального розвитку та соціального забезпечення. Вона може розглядатися як система заходів, що проводяться суб'єктом господарювання (зазвичай державою), спрямованих на покращення якості та рівня життя певних соціальних груп, включаючи сферу вивчення історичних, економічних, політичних, соціоправових та соціологічних аспектів, а також експертизу причинно-наслідкових зв'язків у галузі соціальних питань. Традиційними галузями державної політики у соціальній сфері вважаються такі: освіта, охорона здоров'я, житло та соціальне страхування (включаючи пенсійне забезпечення та індивідуальні соціальні послуги) [11, с. 153-154]. Отже, у даному контексті під державною політикою у соціальній сфері ми розумітимемо діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських організацій та бізнес-структур, спрямовану на підвищення рівня суспільного добробуту та всебічного розвитку особистості на основі ефективного та справедливого використання результатів економічного розвитку.

«Згладжувати» негативні чинники, забезпечувати «нормальний» розвиток для більшості громадян і покликана державна політика у соціальній сфері. Однак у тридцятирічний період незалежності України недефективна державна політика у соціальній сфері фактично не проводилася. Роль держави у цій сфері обмежувалася переважно декларативними, здебільшого повноцінно фінансово не забезпеченими зобов'язаннями [14]. Для вирішення даного питання необхідно звернути детальну увагу на соціальні пріоритети, тобто соціальні завдання, які визнаються суспільством на даному етапі його розвитку найбільш нагальними та терміновими, що вимагають першочергового рішення.

Багато у чому відставання соціальної сфери пов'язане саме з відсутністю чітко визначених пріоритетів її розвитку, що базуються на закономірностях розвитку соціальних відносин, недосконалістю методів отримання якісних об'єктивних та кількісних оцінок і відсутністю довгострокового планування показників як окремих видів діяльності, так і соціальної сфери в цілому. Процес ускладнюється невизначеністю зовнішнього та внутрішнього середовищ, впливом негативних тенденцій воєнно-політичного, законодавчо-правового, бюджетно-фінансового та іншого характеру [13].

О. Кутафін зазначає, що під час розробки соціальної допомоги в якості однієї з найважливіших постає проблема соціальних пріоритетів. Йдеться про вирішення низки таких соціально-економічних проблем, які на даний момент є для суспільства архісугтевими і невідкладними та гостро потребують швидкого і якісного розв'язання. На сучасному етапі вітчизняного державотворення проблема формування соціальних пріоритетів постає вкрай актуальною [10].

Саме визначення «пріоритет» розглядається у двох варіаціях. Пріоритет (від лат. *prior* – старший): 1) першість у чому-небудь; 2) переважне, провідне значення когось, чогось; перевага над ким-, чим-небудь [4]. У надширокому сенсі пріоритети державної політики у соціальній сфері – це засновані на конституційних і правових нормах напрями розвитку суспільства, які мають переважне значення

для держави, яка надає особливу підтримку суб'єктам соціальної політики. У вузькому визначенні – це черговість вирішення соціальних проблем.

У 20-х роках ХХІ ст. Україна і світ перебувають у новій соціально-економічній і військово-політичній реальності, обумовленої об'єктивними процесами глобалізації, диференціації, що посилюється, між державами за якістю життя, наявністю різноспрямованих тенденцій в економіці та соціальній сфері, наслідками коронавірусної інфекції COVID-19, збройною агресією російської федерації проти України тощо. В умовах, коли весь світ відчуває зростаючу дисгармонію усталеного укладу, коли традиційні захисні механізми не можуть протистояти новим соціальним викликам, а соціальні інститути, що сформувалися, не забезпечують необхідного ефекту, Україна перебуває у більш складній, ніж інші країни, ситуації, оскільки загальносвітові та військово-політичні деструктивні процеси накладаються на внутрішню невлаштованість та негативні прояви у вітчизняних соціальних і політичних відносинах. Об'єктивно справжня соціальна держава не може з'явитися на непідготовленому для цього ґрунті, вона органічно трансформується із держави правової, із процесами будівництва якої в Україні виникають складнощі із-за повномасштабного російського вторгнення [7].

Як відомо, пріоритети соціальної сфери виробляються на державному рівні та реалізуються у державній політиці у соціальній сфері. Але якісне визначення пріоритетів соціальної сфери можливе з урахуванням реального соціального становища населення та виявлення громадської думки щодо вирішення життєво важливих проблем, які не зводяться лише до елементарного задоволення потреб, а передбачають їх якісний рівень [9].

До традиційних і загальноприйнятих пріоритетів державної політики у соціальній сфері для більшості як соціальних держав світу, так і тих держав, які знаходяться на тематичному трансформаційному шляху до соціальної держави, відносимо такі:

– стабілізація демографічної ситуації: зниження смертності, збільшення тривалості життя населення;

- поліпшення здоров'я та соціально-психологічного стану населення, пропаганда здорового способу життя;
- постійне підвищення культурного та освітнього рівня населення;
- створення для громадян працездатного віку умов, що дозволяють їм за рахунок власних доходів забезпечувати більш високий рівень соціального споживання, включаючи комфортне житло, кращу якість послуг у сфері освіти та охорони здоров'я, гідний рівень життя у літньому віці;
- зростання реальних грошових доходів та якісне поліпшення умов життя населення;
- підвищення ролі молодого та старшого покоління у соціально-економічному розвитку країни;
- зростання ефективності програм соціального захисту населення, спрямованих на подолання бідності у країні та зростання фінансово-матеріального рівня громадян;
- забезпечення більшої доступності та підвищення якості соціальних послуг для населення;
- поліпшення житлових умов населення;
- підвищення ефективності, стійкості та надійності функціонування комунальних систем життєзабезпечення населення;
- зниження рівня злочинності та підвищення ступеня соціальної безпеки населення; покращення криміногенної обстановки та зростання ефективності роботи правоохоронних органів тощо [1].

Отже, головними пріоритетами державної політики у соціальній сфері вважаємо такі:

- забезпечення людині від народження до старості комфортних умов життя та розвитку;
- створення умов для функціонування сім'ї як первинного осередку суспільства;
- забезпечення економічної безпеки, надійний захист конституційних прав та свобод громадян;
- забезпечення ефективної захищеності населення: підвищення якості соціального захисту населення, охорона здоров'я, культури,

забезпечення житлом, покращення демографічної ситуації [11].

Не дивлячись на універсалізм вищезазначених пріоритетів державної політики у соціальній сфері, кожна країна визначає свої конкретні, лише їй необхідні для вирішення пріоритетні проблеми.

На сучасному етапі вітчизняного державотворення, у контексті соціально-економічного розвитку України пріоритетами державної політики у соціальній сфері вбачаються такі основні положення:

1. Вирішення економічних, продовольчих та демографічних проблем;

2. Відновлення соціальної інфраструктури;

3. Підвищення рівня матеріальної забезпеченості населення: забезпечення реальних доходів населення; скорочення рівня бідності та зниження соціальної нерівності; підвищення рівня забезпеченості населення упорядкованим житлом та якісними комунальними послугами; підвищення рівня продуктивної зайнятості населення та покращення умов праці;

4. Підвищення рівня задоволення соціальних потреб населення: повне забезпечення потреб у соціальному обслуговуванні; збереження та захист культурної спадщини; підвищення рівня задоволення потреб в інформації та освіті;

5. Підвищення рівня морального стану, здоров'я (зокрема і психологічного, особливо серед дітей) та безпеки умов життя населення: підвищення якості та доступності медичної допомоги та лікарського забезпечення; підвищення рівня особистої безпеки громадян та захищеності особистої власності; підвищення рівня екологічної безпеки;

6. Вирішення низки соціальних проблем внутрішньо переміщених осіб та вимушених переселенців;

7. Повне дотримання соціальних прав громадян тощо.

Важливим елементом формування, а у подальшому і реалізації ефективної державної політики у соціальній сфері виступають процеси визначення стратегічних пріоритетів. У загальному визначенні стратегічні пріоритети включають підвищення якості життя громадян – головну мету соціальної держави.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства стратегічними напрямками реалізації пріоритетів соціальної сфери вважаємо такі:

– розробка та постійна кореляція державної політики у соціальній сфері з цілями та принципами економічного й військового реформування, а також з матеріально-технічним потенціалом суспільства, його фінансовими можливостями;

– визначення особливостей змісту соціальних змін та специфіки їх практичної реалізації в умовах перехідного українського суспільства та дії правового режиму воєнного стану;

– виявлення реального потенціалу соціальної адаптації різних верств та соціальних груп населення до нових соціально-економічних, військово-політичних, міграційних, демографічних, продовольчих та інфраструктурних реалій;

– аналіз основних напрямів модернізації соціальних інститутів та зміна соціальної структури суспільства в умовах проведених перетворень пов'язаних із збройною агресією Російської Федерації;

– удосконалення механізмів системи соціального забезпечення, включаючи адресний соціальний захист населення;

– вироблення принципів формування регіональної політики у єдиному соціально-економічному, військово-політичному просторі та найефективніших методів соціальної захищеності населення з урахуванням місцевих особливостей;

– розробка конкретних напрямів активізації потенційних соціальних груп, готових до соціальних перетворень;

– здійснення інформаційної та соціально-психологічної підготовки населення до запланованих змін;

– експериментальна перевірка соціальних проєктів та нововведень на локальному рівні [9].

Варіація зазначених вище соціальних пріоритетів дає змогу навести типологію пріоритетів соціально-економічного розвитку за такими ознаками:

I. За об'єктом впливу:

– населення (окремі його категорії);

– економіка (окремі види економічної діяльності);

– територія (окремі категорії територій);

II. За суб'єктом впливу (органи управління, відповідальні за реалізацію пріоритетів):

– органи державної влади (зокрема окремі міністерства та відомства);

– органи місцевого самоврядування;

III. За періодом впливу:

– на рік (наприклад, у посланнях Президента);

– на середньостроковий період (наприклад, в основних напрямках діяльності Уряду України);

– на довгостроковий період;

IV. За територією поширення:

– макропріоритети (для країни загалом);

– регіональні пріоритети (для окремих регіонів та областей України);

– локальні пріоритети (для окремих міст, районів, територіальних громад);

V. За рівнем законодавчого забезпечення:

– законодавчо закріплені;

– законодавчо не закріплені;

VI. За рівнем гласності:

– оголошені;

– не оголошені (наприклад, пов'язані з воєнною діяльністю).

Отже, пріоритети сучасної державної політики у соціальній сфері у різних країнах світу та Україні диктуються викликами нового часу, такими, як збройна агресія, глобалізація та необхідність подолання наслідків світової пандемії, і як результат – економічної кризи, і в цілому мають спільний характер – вирішення економічних, продовольчих, демографічних, інфраструктурних, міграційних проблем; забезпечення максимально повної зайнятості; боротьба з бідністю та безробіттям; удосконалення системи освіти та охорони здоров'я тощо. Українській державі, у зв'язку із повномасштабним російським вторгненням на територію суверенної України, потрібно вжити значно серйозніші заходи, спрямовані, зокрема, на видозміну та майже повну модернізацію соціально-економічної сфери з урахуванням найкращого світового досвіду.

Базуватися соціальний розвиток сучасної України має: на зміні пріоритетів довоєнної соціальної політики, яка має мати мобілізаційний характер і спиратися на вітчизняний, закордонний та міжнародний досвід; на використанні більш різноманітних механізмів реалізації соціальної політики; на врахуванні активного взаємозв'язку соціальної сфери, військової ситуації та наявних економічних ресурсів; на розробленні окремих регіональних цільових програм за кожним із напрямів соціальної політики [1].

Формування та реалізація пріоритетів соціального розвитку ґрунтується на базисних положеннях, які полягають у принципах державного управління. Вони можуть бути ефективно використані у державній політиці у соціальній сфері за умови їхньої модифікації з урахуванням якісної специфіки соціально-економічних систем.

У теорії держави і права принципи – це основні, вихідні засади, положення, ідеї, що виражають сутність права як специфічного соціального регулятора. Вони є найбільш фундаментальними і узагальненими правилами поведінки, ніж юридичні норми, мають більшу стійкість і стабільність, фіксуючись переважно у конституціях чи найважливіших законах. До загальних ідей та принципів, що лежать в основі будь-якого громадянського суспільства, Н. Матузов відносить безумовне визнання та захист природних прав людини і громадянина та проведення ефективної державної політики у соціальній сфері, що забезпечує гідний рівень життя людей [12].

Н. Бондар до основних принципів державної політики у соціальній сфері відносить два положення: по-перше, захист найбільш уразливих верств населення, по-друге, сприяння економічній активізації різних верств населення [5]. На думку В. Жукова, принципами державної політики у соціальній сфері є: соціальна справедливість, егалітаризм, який розуміється як рівність соціальних можливостей, соціальне партнерство; соціальна рівновага; гармонізація соціальних протиріч; максимізація прожиткового рівня; вирівнювання доходів; активна реакція уряду на соціальні наслідки екстремальних ситуацій (стихійні лиха, збройні конфлікти, військова агресія тощо); дотримання законів; реагування на громадську думку [8].

Отже, принципи державної політики у соціальній сфері – це основні засади, що визначають напрям проведення заходів держави, у реалізації життєво важливих потреб кожної людини, а особливо вразливих верств населення, у галузі охорони здоров'я, зайнятості, освіти, охорони сім'ї, здійснення права на житло тощо. Сьогодні існують різні підходи до класифікації та систематизації даних принципів.

Наприклад, проаналізувавши закріплені у чинному законодавстві принципи, можна визначити таку конфігурацію основних принципів державної політики у соціальній сфері [15]:

1. Захист соціально незахищених (незаможних) суб'єктів.

У першому принципі зазначені ті категорії населення, які не в змозі самотійно за рахунок вільного використання своїх здібностей та майна забезпечувати собі гідний рівень життя. До цієї категорії можна віднести таких суб'єктів соціальних правовідносин як: діти, молоді матері, люди з інвалідністю, люди похилого віку, молодь, сироти, тимчасово безробітні та ін.

2. Надання фінансової підтримки регіонам (областям) для забезпечення встановленого мінімально допустимого рівня життя.

Другий принцип закріплює делегування фінансових ресурсів задля забезпечення населенню відповідного регіону (області) соціальних благ. Ці ресурси використовуються адресатами відповідно до їх цільового призначення та соціально-економічних можливостей, що робить необхідним розробку політики у соціальній сфері на місцевому рівні. Органи публічної влади та громадські структури регіонів (областей) визначають шляхи реалізації цієї політики у вигляді створення бази стабільних надходжень від сплати податків, висування перспективних та привабливих для місцевого населення ідей.

3. Профілактика негативних наслідків у соціальній сфері.

Сфера впливу третього принципу поширюється, передусім, на підтримку економічно активного населення, у порівнянні з непрацездатним, оскільки збільшення чисельності останнього тягне за собою негативні наслідки у даній сфері – зниження рівня життя всіх громадян країни. Він означає, що в якості профілактики

негативних наслідків держава повинна створювати нові робочі місця, розвивати високотехнологічні виробництва в економіці, освоювати перспективні напрями у промисловості, інформаційних технологіях тощо. Тим самим швидше реагувати на зміни світового ринку праці, і як результат – інноваційний розвиток країни. Профілактика негативних наслідків покликана сприяти раціональному та прогресивному розвитку правової системи.

4. Позитивна відповідальність органів державної влади та посадових осіб.

Четвертий принцип – відповідальність органів державної влади та посадових осіб, яка має бути позитивною, а не негативною. З погляду З. Чаннова, позитивна відповідальність є різновидом соціальної відповідальності, але не юридичної. Людина розуміє, що вона повинна робити саме так, оскільки така поведінка відповідатиме її людській сутності, інтересам держави, інших людей. При цьому в людини виникає відповідальність вже тоді, коли вона приступає до виконання своїх обов'язків, а не коли вона їх не виконує або починає діяти всупереч їм. Це не що інше, як міра вимогливості людини до себе. Якщо конкретні чиновники на місцях будуть чітко виконувати свої посадові обов'язки, вимогливо ставлячись передусім до себе, то суб'єкти державної політики у соціальній сфері отримають своєчасну допомогу – матеріальну, консультаційну, організаційну та ін.

5. Підтримка та захист молоді.

П'ятим принципом соціальної політики є підтримка та захист молоді. Оскільки реалізація соціальної політики безпосередньо залежить від фінансування бюджету і неможливо підтримувати всі категорії населення, то як пріоритет виділяється молодь. Практика останніх десятиліть переконливо доводить, що у світі, який швидко змінюється, всі переваги будуть у тих держав, які зможуть ефективно розвивати і продуктивно використовувати інноваційний потенціал розвитку, основним носієм якого є молодь [15].

Комплексне бачення інтерпретації принципів державної політики у соціальній сфері наведено у таблиці 1.

Отже, державна політика у соціальній сфері буде успішною, якщо вона базуватиметься на великій кількості різних але

взаємопов'язаних між собою принципів, до яких можна віднести ще й таку їх варіативність: адресність соціальної допомоги; врахування регіональної специфіки; соціальне партнерство; реагування влади на поточні потреби населення; соціальні гарантії; соціальна справедливість; соціальна відповідальність тощо. Державна політика у соціальній сфері повинна формуватися на принципах, що дозволяють: по-перше, забезпечити зростання доходів громадян відповідно до їх трудового внеску; по-друге, запобігти соціальному утриманству через підвищення економічної та соціальної відповідальності всіх членів суспільства; по-третє, створити механізм соціального захисту громадян, що ефективно функціонує у сучасних реаліях [13].

Таблиця 1

Комплексне бачення принципів державної політики у соціальній сфері

Триблокове зображення основних принципів державної політики у соціальній сфері		
I БЛОК Загальносистемні принципи		
Принцип гуманізму. Досвід розвитку соціально-орієнтованих держав свідчить про те, що сучасна демократична правова держава може існувати лише за умови дотримання принципу гуманізму.	Принцип демократизму. Демократичне управління дає можливість активізувати різноманітні громадські структури, що охоплюють значну частину членів суспільства, зіставити їх інтереси, знайти можливі загальні підходи до вирішення проблем. .	Принцип системності передбачає розгляд регіонів як відносно самостійної підсистеми, і водночас як частини національної економіки. Формування та реалізація соціальних пріоритетів розвитку регіонів мають бути спрямовані на розвиток соціально-економічних зв'язків між територіями для реалізації системного ефекту. .

продовження таблиці 1

<p>Принцип поділу влади сприяє створенню умов участі всіх соціально-суспільних груп у формуванні соціальних пріоритетів. Чим вище ступінь відкритості суспільства, і що сильніші у ньому демократичні засади, тим більшої значущості набуває принцип зворотного зв'язку між суб'єктом і об'єктом управління.</p>	<p>Принцип зворотного зв'язку тісно пов'язаний із принципом інформаційної достатності. покликане впорядковувати інформацію шляхом її агрегування відповідно до рівня її отримувача. В іншому випадку в умовах зростання інтенсивності комунікаційних процесів та обсягів інформаційних потоків верхній управлінський рі-вень виявиться перевантаженим надмірною інформацією. .</p>	<p>Принцип цілеспрямованості реалізується безпосередньо на стадії формування стратегічних пріоритетів соціального розвитку, ядро яких, як правило, складають комплекс стратегічних цілей та напрямів соціального розвитку регіону. .</p>
--	--	--

II БЛОК

Принципи формування регіональних пріоритетів соціального розвитку

Другий блок принципів формування пріоритетів соціального розвитку являє собою базові принципи державного регулювання регіонального розвитку, що складаються:

- з державної та територіальної цілісності;

- з рівноправності регіонів між собою та відносинах з органами державної влади;

- з єдності системи державної влади у країні;

- з розмежування предметів ведення та повноважень між органами державної влади та органами публічної влади регіонів;

- з рівності умов господарювання у конкурентному середовищі та вільного переміщення робочої сили, товарів та послуг на території країни;

- відповідно до інтересів країни та інтересів регіонів.

III БЛОК

Принципи формування регіональних стратегічних пріоритетів соціального розвитку

Третій блок принципів формування регіональних стратегічних пріоритетів соціального розвитку є принципами, покликаними забезпечити проведення ефективної соціальної політики регіону як відносно самостійної підсистеми національної економіки. Третій блок включає такі принципи:

продовження таблиці 1

<p>Принцип науковості. Наукова об'єктивність та достовірність забезпечується правильно обраною методологією, дослідженням даних, що об'єктивно відображають стартові умови та тенденції соціально-економічного розвитку території.</p>	<p>Принцип сталості. Він передбачає тривале збереження умов для відтворення потенціалу території у режимі збалансованості та соціальної орієнтації.</p>	<p>Принцип збалансованості розвитку особлива для кожної території пропорція складових її потенціалу, що забезпечує стійкість та соціальну орієнтацію розвитку території.</p>
<p>Принцип комплексності передбачає забезпечення комплексного розвитку території.</p>	<p>Принцип адаптивності означає, що формування стратегічних пріоритетів розвитку необхідно здійснювати з урахуванням можливих змін довкілля, які можуть зумовити коригування цілей, пріоритетів та механізмів їх реалізації.</p>	<p>Принцип варіантності використовується для обґрунтування пріоритетів розвитку. Необхідність варіантного опрацювання впливає з існуючої ситуації, що передбачає зміну зовнішніх та внутрішніх умов розвитку території на розглянуту перспективу.</p>
<p>Принцип ефективності для формування пріоритетів соціального розвитку території означає необхідність доказу, що сформована сукупність пріоритетів розвитку забезпечить досягнення необхідної якості життя населення з найменшими ресурсними та соціальними витратами.</p>	<p>Принцип соціальної консолідації передбачає, що процес розробки та обґрунтування соціальних пріоритетів розвитку регіону має йти паралельно із налагодженням механізму партнерства між основними соціальними групами, зацікавленими у розвитку регіону.</p>	<p>Принцип узгодження інтересів передбачає знаходження консенсусу як між зацікавленими суб'єктами управління та господарювання, так і професійними та громадськими групами населення щодо стратегічних пріоритетів соціального розвитку території та механізмів їх практичної реалізації.</p>

продовження таблиці 1

<p>Принцип легітимності передбачає обов'язковість розгляду та прийняття розроблених стратегічних соціальних пріоритетів розвитку території на рівні представницького (законодавчого) органу управління територією.</p>	<p>Принцип гласності означає прозорість та відкритість робіт з формування пріоритетів розвитку території, залучення до розгляду та експертизи проектів документів наукової громадськості та населення.</p>	<p>Принцип професіоналізму забезпечується спеціальною підготовкою учасників робіт із формування та обґрунтування стратегічних пріоритетів соціально-економічного розвитку, створенням необхідної методичної та інформаційної бази, залученням до розробки фахівців із системи управління територією, спеціалізованих на вирішенні окремих територіальних соціально-економічних проблем, організацією незалежної експертизи.</p>
<p>Принцип «першого керівника» означає активну участь у ході робіт із формування та обґрунтування стратегічних пріоритетів соціально-економічного розвитку перших осіб управління територією. Порівняльна оцінка стратегічних альтернатив соціально-економічного розвитку є прерогативою вищих керівників органів управління територією.</p>	<p>Принцип соціального та економічного мультиплікатора передбачає формування та реалізацію соціальних пріоритетів території, розвиток яких здійснюється на користь працездатного населення та забезпечує найбільшу зайнятість, сприяє зростанню сукупного доходу за порівняно короткий проміжок часу.</p>	

Джерело: складено автором на основі [1].

У контексті розгляду таких понять як «пріоритети» і «принципи» варто зазначити, що при дослідженні співвідношення понять розрізняють кілька видів їх сумісності: рівнозначні, підлеглі

і поняття, що перехрещуються. Поняттями, що перехрещуються називаються поняття, у змісті яких є спільні елементи, проте у складі кожного з них містяться такі предмети, які не є елементами іншого [6, с. 215-216.]. З наведеного вище розгляду понять видно, що у змісті принципів та пріоритетів державної політики у соціальній сфері є спільні елементи та такі елементи, які не входять до складу іншого. Таким чином, при визначенні співвіднесення таких понять, як «принципи» та «пріоритети» вітчизняної державної політики у соціальній сфері, можна побачити відношення перехрещення понять і зробити такий двокомпонентний висновок:

1. Загальна спільна мета соціальних принципів та пріоритетів – забезпечення гідного рівня життя кожної людини у нашій країні;

2. Принципи є основними, вихідними засадами, своєрідним фундаментом для державної політики у соціальній сфері, а пріоритети – її найважливіша частина (верхівка), – їх здійснення дозволить стати умовою успішного реформування сучасного українського суспільства [15].

У більшій мірі до використання принципів і формування соціальних пріоритетів долучається держава, проте в якості суб'єкта проведення соціальної політики може виступати не тільки держава, а й інші суб'єкти – наддержавні утворення (наддержавна соціальна політика), окремі адміністративні утворення (місцева, чи регіональна соціальна політика), інститути громадянського суспільства, і навіть окремі бізнес-компанії [11].

З урахуванням таких принципів як соціальне партнерство, соціальна відповідальність тощо на сучасному етапі становлення українського суспільства вбачається необхідність продовження вироблення правил вибудовування ефективних механізмів взаємодії між державою, бізнесом та суспільством, спрямованих на забезпечення врахування інтересів та координацію зусиль усіх трьох секторів економіки при виробленні та досягненні пріоритетів соціально-економічного розвитку. У даному контексті на особливу увагу заслуговує концепція корпоративної соціальної відповідальності, що розвивається в Україні протягом приблизно двадцяти останніх років, має високий потенціал залучення бізнесу

та суспільства до вирішення соціальних пріоритетів розвитку, зокрема і стратегічних. Вона і досі може розглядатися як соціальна інновація, спрямована на модернізацію як зміну системи суспільної мотивації, що націлена на створення передового та ефективного суспільства. Однак використанню концепції корпоративної соціальної відповідальності у нашій країні приділяється недостатньо уваги. В Україні немає державної політики у сфері корпоративної соціальної відповідальності, обмежений обсяг уваги приділяється використанню механізму корпоративної соціальної відповідальності у визначенні стратегічних пріоритетів, спрямованих на досягнення сталого розвитку країни та регіонів. Крім того, не у повній мірі використовуються інноваційні форми взаємодії трьох секторів економіки, немає надто чітких правил добровільної участі бізнесу у вирішенні соціально-економічних проблем на територіях його присутності, у більшості випадків у недостатній мірі затребуваний потенціал громадянської активності у вирішенні проблем у місцях проживання (зміна даної ситуації відбувається на тлі збройної агресії). У цей же час у розвинених країнах світу розробляються і широко застосовуються різні варіанти національних політик у сфері корпоративної соціальної відповідальності, запроваджуються посади на рівні міністрів із регулювання соціальної відповідальності бізнесу, що говорить про актуальність активного використання концепції і механізму корпоративної соціальної відповідальності [2].

Згідно із концепцією корпоративної соціальної відповідальності бізнес, окрім дотримання законів та виробництва якісного продукту чи надання послуги, добровільно приймає на себе додаткові зобов'язання перед громадськістю дотримуватися високих стандартів поведінки відповідно до етичних норм та інвестувати у стійкий розвиток громади у місцях його діяльності. Дана концепція містить високий потенціал для вирішення задач модернізації економічної та соціальної сфери, адже стан соціальної рівноваги, єдності, згуртованості суспільства є ефективним амортизатором та забезпечує стійкість суспільної системи.

На регіональному рівні мають місце процеси інституціалізації

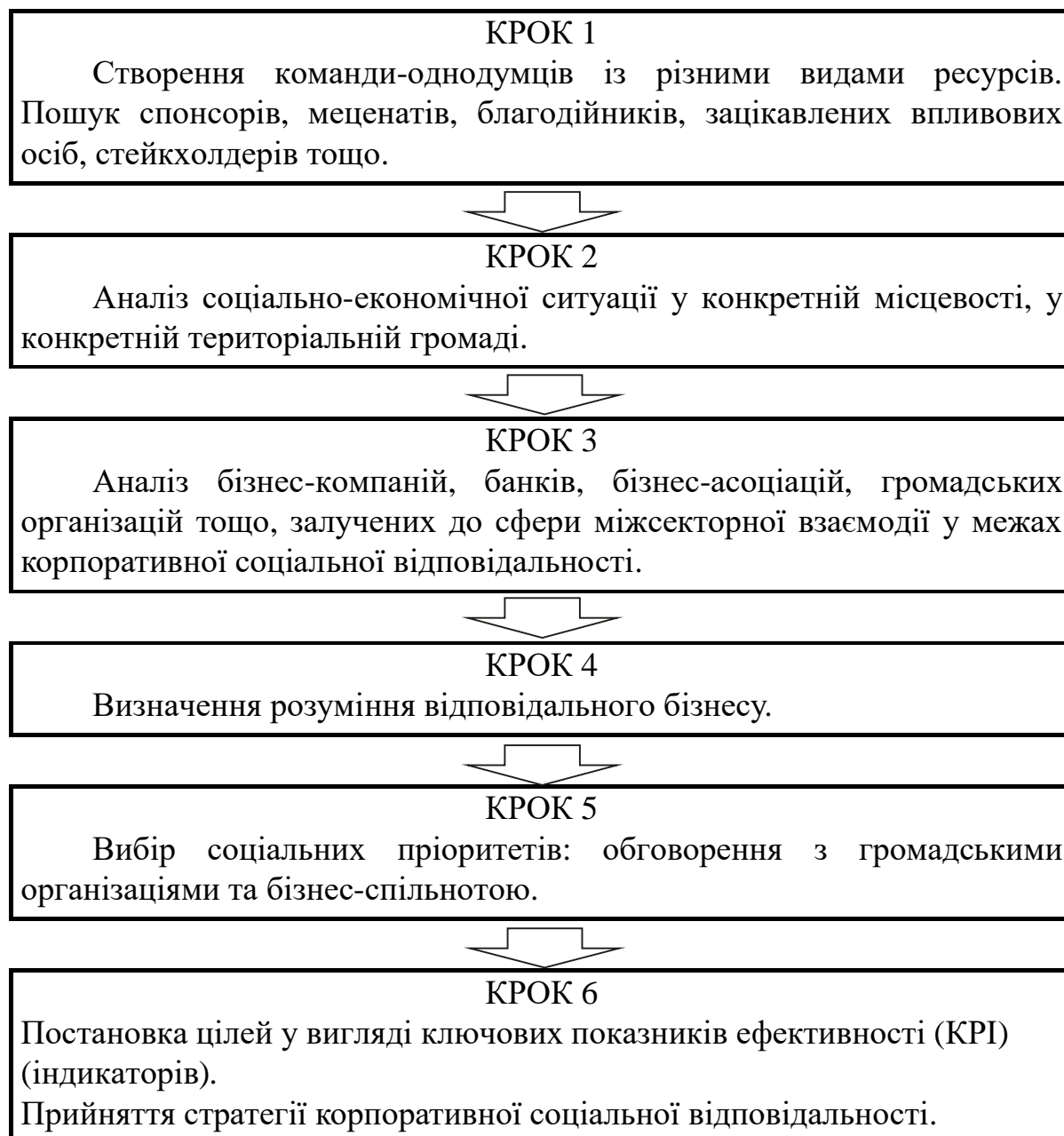
корпоративної соціальної відповідальності: формуються ради із соціального партнерства, підписуються угоди між бізнес-компаніями та органами влади, створюються фонди місцевих громад. Ради із соціального партнерства зустрічаються двох типів: ради із соціального партнерства, створювані бізнес-компаніями та у межах реалізації політики щодо місцевих громад/регіональної соціальної політики, та ради із соціального партнерства при органах публічної влади. На практиці застосовуються двосторонні та тристоронні угоди між керівниками бізнес-компаній, керівниками органів місцевої влади, об'єднанням громадськості (наприклад, підприємців). Важлива умова побудови успішної взаємодії бізнесу та влади у вирішенні соціальних проблем регіонів, територіальних громад – формування стратегічних взаємодій з урахуванням соціальних інтересів бізнесу [3].

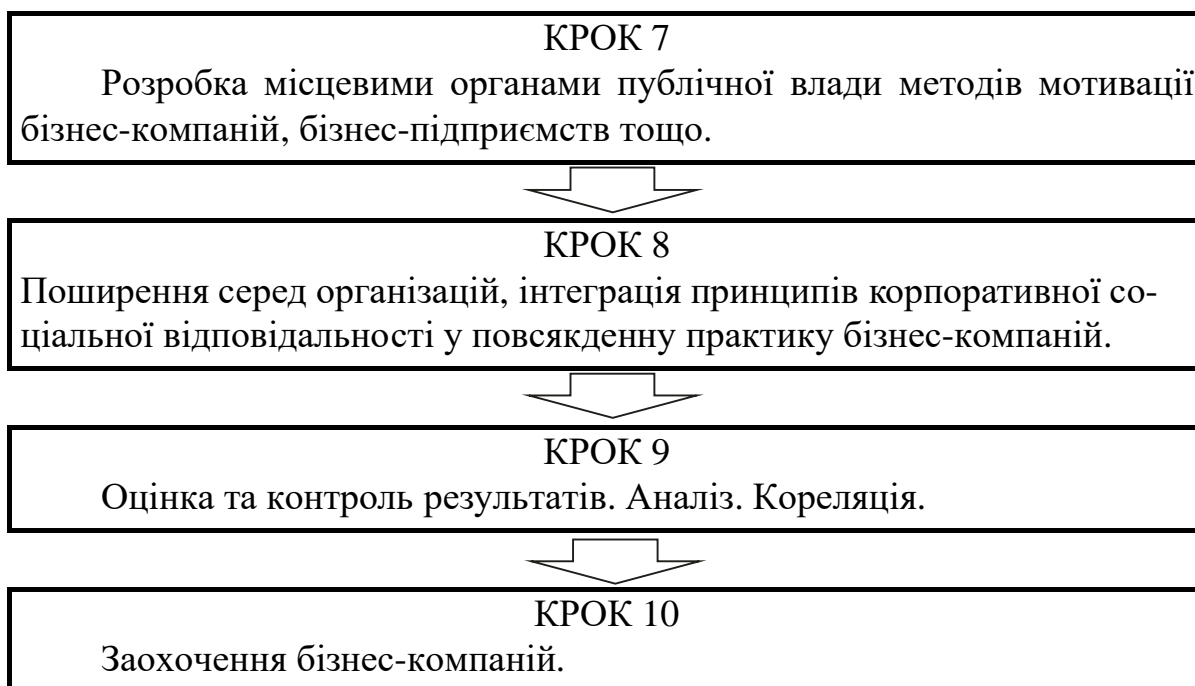
Серед низки існуючих моделей взаємодії влади та бізнесу (модель «примусу», «патронажу», «невтручання», «добровільно-примусової благодійності», «торгу», «соціального партнерства» тощо), саме остання – модель «соціального партнерства», яка побудована з урахуванням інтересів обох сторін та компромісу й передбачає спільне визначення пріоритетів соціальної політики місцевих громад у тих сферах, в яких бізнес може взяти активну участь, є на сьогодні найперспективнішою.

Проблеми реалізації бізнес-компаніями політики щодо місцевих громад багато у чому пов'язані з якістю середовища: слабе залучення основної маси населення до самоорганізаційної діяльності; сприйняття патерналізму як основної форми взаємодії держави з громадянами; відсутність у представників влади навичок міжсекторного партнерства та організації суспільного діалогу; слабка роль засобів масової інформації; недостатнє інформування пересічних громадян про діяльність некомерційних організацій, характер взаємодії бізнесу та влади тощо. У зв'язку з цим, для вдосконалення взаємодії місцевої влади з бізнес-компаніями у реалізації пріоритетів соціальної політики пропонуємо створення громадських рад із розвитку територій та активніше застосування розробленого Б. Батаєвою [3] алгоритму розробки місцевої

програми розвитку корпоративної соціальної відповідальності, що представлений нижче.

**АЛГОРИТМ
розробки місцевої програми розвитку
корпоративної соціальної відповідальності**

Громадські ради із розвитку територій, мають складатися із представників влади, бізнесу та громади: керівників або представників великого та середнього бізнесу; організацій, які представляють найбільш масштабні галузі малого підприємництва; кредитних, страхових та інвестиційних організацій; керівників органів публічної влади відповідного рівня, представників громадських організацій та наукової сфери. Саме така конфігурація дозволить створити майданчик для міжсекторного діалогу, з метою вироблення пріоритетів розвитку та організації міжсекторного партнерства. Громадські ради із розвитку територій доцільно створювати при керівниках територіальних утворень. Вони є консультативно-дорадчими органами з питань реалізації політики розвитку на певній території.

Створення громадських рад із розвитку територій покликане сприяти ефективній взаємодії бізнесу та влади на місцях, побудові так званої моделі соціального партнерства для досягнення соціальних пріоритетів розвитку. З цією метою пропонуємо: удосконалити інституційну та нормативно-правову базу розвитку соціального партнерства у межах концепції корпоративної соціальної відповідальності; закріпити міжсекторну взаємодію

у відповідних стратегіях розвитку конкретних територій; розробити місцеві програми розвитку корпоративної соціальної відповідальності; здійснити підписання угод про соціально-економічне співробітництво; розробити та використовувати моніторинг реалізації програми розвитку корпоративної соціальної відповідальності та оцінку її ефективності. Контроль може здійснюватись створеною комісією у складі громадської ради із розвитку територій.

Пропозиція відносно створення громадських рад із розвитку територій забезпечать розвиток міжсекторного діалогу, механізмів взаємодії влади, бізнесу та суспільства у межах політики бізнес-компаній щодо місцевих громад та місцевої соціальної політики. Це дозволить залучити бізнес та підвищити ефективність його участі у вирішенні соціальних проблем конкретних територій [3].

Впровадження принципів корпоративної соціальної відповідальності у щоденні бізнес-практики дає компанії переваги як з етичної, так і з утилітарної точки зору. З утилітарної позиції виділені такі переваги як: лояльність до бізнес-компанії співробітників та споживачів; зростання рівня довіри до бізнес-компанії та поліпшення її іміджу, що виражається у зростанні продажів товарів та послуг; збільшення капіталізації бізнес-компанії; підвищення ефективності та стійкості за рахунок зниження нефінансових ризиків тощо [2].

З метою розвитку нефінансової звітності та аудиту корпоративної відповідальності пропонуємо створення служби з аудиту корпоративної відповідальності та верифікації нефінансових звітів при громадській раді із розвитку територій, що має складатися із фахівців різного профілю. Її головне завдання має полягати у перевірці правдивості складання нефінансових звітів. Це дозволить формувати базу даних про соціальну та природоохоронну діяльність бізнес-компаній у місцевості, уніфікувати критерії верифікації даних, знизить витрати бізнес-компаній на підтвердження звітів, забезпечить контроль виконання добровільних угод між бізнес-компанією та місцевою владою тощо. Реалізація пропозиції щодо проведення аудиту корпоративної відповідальності забезпечить

прозорість та підвищить рівень довіри до бізнес-компанії з боку ключових стейкхолдерів та суспільства в цілому, а також дозволить налагодити діалог із зацікавленими сторонами бізнес-компанії.

Висновки. Отже, концепція корпоративної соціальної відповідальності заснована на інноваційній відповідальній поведінці бізнес-компаній, влади та громадян, сприяє досягненню пріоритетів (зокрема і стратегічних) соціально-економічного розвитку. Це передбачає: створення інституційного середовища, що сприяє соціально відповідальній поведінці бізнес-компаній; відповідальне керівництво з боку органів публічної влади добровільною діяльністю бізнесу у соціальній сфері; використання бізнес-компаніями інноваційних форм міжсекторної взаємодії та партнерства; підвищення рівня активності громади у вирішенні соціальних проблем на території її проживання [3].

Для успішної практичної реалізації наведених пропозицій з даного дослідження необхідно стабілізувати воєнно-політичну ситуацію у країні, забезпечити зниження рівня корупції в органах публічної влади, підвищити ефективність державного управління, а також забезпечити умови для розвитку конкурентного середовища. Відповідальність влади та громадянська активність населення є найважливішими умовами реалізації концепції та механізму корпоративної соціальної відповідальності.

Такі виклики сучасності як збройна агресія Російської Федерації проти України, наслідки епідеміологічної ситуації пов'язаної із коронавірусною інфекцією (COVID-19); динаміка розвитку глобальних соціально-економічних систем та світової економіки, поява нових чинників та умов геополітичного, економічного, науково-технічного, природно-кліматичного розвитку держав визначає появу нових пріоритетів соціально-економічного розвитку України, які необхідно фіксувати у документах стратегічного планування з метою координації зусиль органів публічної влади, бізнес-спільноти та громадськості для забезпечення національної безпеки та довгострокового сталого соціально-економічного розвитку української держави.

У контексті даного дослідження перспективними напрямками

health care, culture, providing housing, improving the demographic situation. At the current stage of national state-building, taking into account the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, in the context of the socio-economic development of modern Ukraine, the main priorities of the national state policy in the social sphere are defined as: solving economic, food and demographic problems; restoration of social infrastructure; increasing the level of material security of the population; increasing the level of satisfaction of social needs of the population; raising the level of morale, health (especially psychological, especially among children) and safety of living conditions of the population; solving social problems of internally displaced persons and forced migrants. The variation of the considered social priorities made it possible to provide a typology of priorities of socio-economic development according to the following six main features: 1) by the object of influence; 2) by subject of influence; 3) by the period of influence; 4) by distribution territory; 5) by the level of legislative support; 6) by the level of publicity. In the context of the study of the principles of state policy in the social sphere, a comprehensive vision of the interpretation of the principles of state policy in the social sphere is provided in the form of a three-block representation of the main principles of state policy in the social sphere: Block I – system-wide principles; II Block - principles of formation of regional social development priorities; III Block – Principles of formation of regional strategic priorities of social development. Within the scope of consideration of the concept of corporate social responsibility, the creation of community councils for the development of territories is proposed to improve the interaction of local authorities with business structures in the implementation of social policy priorities. This creation will ensure the development of intersectoral dialogue, mechanisms of interaction between government, business and society within the policy of business companies in relation to local communities and local social policy. This will allow to attract business and increase the effectiveness of its participation in solving social problems of specific territories. In order to develop non-financial reporting and audit of corporate responsibility, it is proposed to create a service for auditing corporate responsibility and verification of non-financial reports at the Public Council

for the Development of Territories, which should consist of specialists of various profiles. Its main task should be to verify the truthfulness of the preparation of non-financial reports.

Key words: *state policy in the social sphere, the concept of corporate social responsibility, principles of state policy in the social sphere, priorities of state policy in the social sphere, strategic social priorities.*

Received: 19.06.22

References

1. Basangova, K. (2011). Analiz principov formirovaniya prioritetov razvitiya severnykh territorij Rossii [Analysis of the principles of formation of priorities for the development of the northern territories of Russia]. *Problemy sovremennoj jekonomiki – Problems of the modern economy*, 4, 470-473 [in Russian].
2. Bataeva, B. (2010). Strategicheskie priority social'no-jekonomicheskogo razvitiya Rossii i koncepcija korporativnoj social'noj otvetstvennosti [Strategic priorities for the socio-economic development of Russia and the concept of corporate social responsibility]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. M. [in Russian].
3. Bataeva, B. (2010). Strategicheskie priority social'no-jekonomicheskogo razvitiya Rossii i koncepcija korporativnoj social'noj otvetstvennosti [Strategic priorities for the socio-economic development of Russia and the concept of corporate social responsibility]. *Doctor's thesis*. M. [in Russian].
4. Bybyk, S. & Siuta, H. (2006). *Slovnyk inshomovnykh sliv: tlumachen-nia, slovotvorennia ta slovovzhyvannia [Dictionary of foreign words: interpretation, word formation and word usage]*. Kharkiv: Folio [in Ukrainian].
5. Bondar', N. (2002). Konstitucionnyj Sud Rossijskoj Federacii – garant social'nyh prav grazhdan [The Constitutional Court of the Russian Federation is the guarantor of the social rights of citizens]. *Pravo i vlast' – Law and power*, 2, 2 [in Ukrainian].
6. Vojshvillo, E. & Degtjarev, M. (2001). *Logika: Ucheb. dlja stud. vyssh. ucheb. zavedenij [Logic: The textbook for university students]*. M.: Publishing house VLADOS-PRESS [in Russian].
7. Dorenko, K. (2012). Social'naja politika v SShA, stranah ES i Ros-sii na sovremennom jetape: priority, principy, pravovoe regulirovanie [Social

policy in the USA, EU countries and Russia at the present stage: priorities, principles, legal regulation]. *Pravo i upravlenie – Law and administration*, 4, 71-79 [in Ukrainian].

8. Zhukov, V. (2003). Social'naja politika: sushhnost', itogi i vozmozhnosti [Social policy: essence, results and opportunities]. *Rossijskie preobrazovaniya: sociologiya, jekonomika, politika – Russian transformations: sociology, economics, politics*, 2, 408-410 [in Russian].

9. Kljuev, A. (2006). Prioritety social'noj sfery v uslovijah sovremennogo rossijskogo obshhestva [Priorities of the social sphere in the conditions of modern Russian society]. *Upravlencheskoe konsul'tirovanie – Management consulting*, 4, 169-177 [in Russian].

10. Kutafin, O. (2008). *Rossijskij konstitucionalizm [Russian constitutionalism]*. M.: Norma [in Russian].

11. Lazareva, G. (2012). Prioritety social'noj politiki Rossijskoj Federacii i ee osobennosti na regional'nom urovne [Priorities of the social policy of the Russian Federation and its features at the regional level]. *Vestnik Belgorodskogo universiteta kooperacii, jekonomiki i prava – Bulletin of the Belgorod University of Cooperation, Economics and Law*, 1, 153-161 [in Russian].

12. Matuzov, N. (2020). *Teoriya gosudarstva i prava [Theory of Government and Rights]*. M.: Delo [in Russian].

13. Pakulina, I. (2013). Zakonomernosti i strategicheskie prioritety razvitiya social'noj sfery [Patterns and strategic priorities for the development of the social sphere]. *Srednerusskij vestnik obshhestvennyh nauk – Central Russian Bulletin of Social Sciences*, 1, 167-173 [in Ukrainian].

14. Shevchenko, O. (2005). Prioritety social'noj politiki na jetape rynochnyh preobrazovanij [Social Policy Priorities at the Stage of Market Transformations]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Krasnodar [in Russian].

15. Sheludjakova, T. (2012). Konstitucionnye principy i prioritety rossijskoj social'noj politiki: ponjatie i sootnoshenie [Constitutional principles and priorities of Russian social policy: concept and correlation]. *Vestnik Voronezhskogo gosudarstvennogo universiteta. Serija: Pravo – Bulletin of the Voronezh State University. Series: Law*, 2 (13), 79-85 [in Russian].

16. Shtyrov, O., & Hirzhev, A. (2019). Realizatsiia mekhanizmv derzhavnoi pidtrymky rehionalnoho rozvytku na prykladi Mykolaivskoi oblasti [Implementation of state support mechanisms for regional development on the example of the Mykolaiv region]. *Publichne upravlinnia ta rehionalnyi rozvytok – Public administration and regional development*, (5), 645-668. Retrieved from: <https://doi.org/10.34132/pard2019.05.09> [in Ukrainian].

Відомості про авторів / Information about the Authors

Плотка Любов Володимирівна: Дніпровський державний аграрно-економічний університет : вул. Сергія Єфремова 25, м. Дніпро, 49600, Україна.

Lyubov Plotka: Dnipro State Agrarian and Economic University, Serhii Efremov str.25, 49600, Dnipro, Ukraine.

ORCID. ORG./ 0000-0002-9005-9799

E-mail: plotkalubov2@gmail.com

рахунок удосконалення правового механізму державного управління в сфері інтелектуальної власності. Встановлено, що подальше удосконалення законодавчого клімату в сфері інтелектуальної власності в Україні є необхідною умовою для її міжнародної інтеграції.

Ключові слова: державне управління, правовий механізм, торговельна марка, товарний знак, інтелектуальна власність, досвід.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Захист кожного громадянина та бізнесу є одним з основних принципів Європейського Союзу. Набуття Україною статусу кандидата на членство в Європейському Союзі та подальша підготовка до членства зумовлює всеосяжну трансформацію всіх сфер життя, створення умов, коли країна житиме за принципами та відповідно до законодавства Європейського Союзу.

Один з векторів такої трансформації України стосується сфери інтелектуальної власності, зокрема, торговельних марок.

У країнах Європейського Союзу правова охорона торговельних марок включає три рівні: міжнародний, регіональний, національний, що стало результатом пошуку універсального правового механізму їх охорони та захисту.

Формування європейських стандартів охорони та захисту прав на торговельні марки були зумовлені процесами глобалізації економіки, активізації торговельного капіталу на внутрішніх та міжнародних ринках. Ураховуючи, що законодавство країн Європейського Союзу стосовно охорони та захисту торговельних марок містило розбіжності, які зумовлювали ризики порушення конкурентних основ спільного ринку на основі міжнародних актів, таких як Паризька конвенція з охорони промислової власності. На вирішення цих проблем були укладені міжнародні акти, які створюють на сьогодні регіональний рівень правового регулювання охорони та захисту торговельних марок в країнах Європи.

Правова модель урегулювання відносин у цій сфері на регіональному рівні сприяла зближенню національних законодавств

країн Європейського Союзу. Це рішення закріпило норми імперативного характеру в директивах та регламенті. Однак, низка положень диспозитивного характеру, відповідно до яких країни Європейського Союзу самостійно можуть вирішувати питання з їх імплементації в національному законодавстві, що не створює суперечностей, встановлює особливості правовому режиму охорони та захисту торговельних марок у кожній конкретній країні.

Аналіз досліджень і публікацій. В теоретичних дослідженнях проблема державного управління в сфері інтелектуальної власності знайшла своє відображення в працях вітчизняних науковців таких як: В.Авер'янов, Г. Атаманчук, О. Бернатович, Н. Дригваль, М. Іванова, О. Орлюк та О. Тіхонов. Питання правової охорони торговельних марок у зарубіжних країнах у різний час були предметом порівняльно-правових досліджень багатьох науковців, серед яких Г.Андрощук, Л. Работягова, О. Кашинцева, Ю. Капіца та інші. Інтеграційні та глобалізаційні процеси, що відбуваються у світі, обумовлюють необхідність удосконалення правового механізму державного управління в Україні, в тому числі й за рахунок впровадження світового досвіду. Зміни, які відбувається внаслідок правотворення в країнах Європи в цій сфері, характеризуються певними особливостями та дають змогу виявити загальні тенденції таких змін.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Здійснити аналіз європейського досвіду формування правового механізму публічного управління у сфері охорони торговельних марок. Виявити особливості правової охорони та захисту торговельних марок в окремих країнах Європейського Союзу і на цій основі виявити існуючі проблеми та перспективи запозичення європейського досвіду з метою вдосконалення правового механізму публічного механізму в Україні у цій сфері, з огляду на європейський вектор розвитку України та набуття нею статусу кандидата на членство в Європейському Союзі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до чинного законодавства країн Європейського Союзу торговельна марка – це позначення, яке може бути відображене графічно та

спроможне відрізнити товари і послуги одних осіб від товарів і послуг інших. Згідно зі статтею 28 Директиви Європейського парламенту та Ради (ЄС) 2015/2436 про наближення законодавств держав-членів щодо торговельних марок держави мають право самостійно вирішити питання про можливість реєстрації гарантійних та сертифікаційних позначень як торговельних марок. До країн, у яких здійснюється реєстрація гарантійних позначень, належить Німеччина, Італія та Франція. При реєстрації сертифікаційних чи гарантійних позначень країни-члени можуть керуватися як нормами національного законодавства, так і положеннями міжнародних нормативних документів. Відповідно до частини 2 статті 28 Директиви Європейського парламенту та Ради (ЄС) 2015/2436 держави-члени Європейського Союзу можуть передбачити, що гарантійна чи сертифікаційна марка не підлягає реєстрації, якщо заявник не має права сертифікувати товари чи послуги, для яких повинна бути зареєстрована марка [1].

Законодавство деяких країн Європейського Союзу визначає процедуру реєстрації нетрадиційних торговельних марок, таких як «звук», «запах», «смак». Такі норми в законодавстві цих країн закріплені відповідно до статті 6 Паризької конвенції про охорону промислової власності [2].

Наприклад, для реєстрації торговельної марки як «звук» необхідно представляти її у вигляді аудіофайла. Такі положення закріплені в статті 7 Кодексу промислової власності Італії [3] та статті 222 Кодексу промислової власності Португалії [4].

Об'єктом реєстрації як торговельна марка може бути й «запах», який повинен описуватися графічно під час подання заявки у країнах Європейського Союзу відповідно до Директиви про наближення законодавства про торговельні знаки [1].

Водночас, практика розгляду справ про реєстрацію таких торговельних марок є неоднозначною. У 1994 році у Великій Британії було відмовлено в реєстрації ароматичної марки для парфумів «Шанель №5» на тій підставі, що запах повинен відрізнити одні товари від інших, а парфуми, тобто носій запаху, в цьому випадку є товаром та товарний знак вказує на вид товару.

У 1999 році Відомство Європейського Союзу вирішувало питання реєстрації торговельної марки «запах свіжоскошеної трави» для тенісних м'ячів. Спочатку заявку було відхилено на підставі відсутності графічного зображення знака. Пізніше у своєму запереченні до Апеляційної палати заявник вказав на те, що нюхова торговельна марка повинна бути зареєстрована, оскільки така реєстрація не суперечить правилам, оскільки марка була представлена у словесному описі, тобто графічно. На цій підставі Апеляційна палата вирішила, що ця торговельна марка була представлена в потрібній формі та може бути зареєстрована. Окрім того, на думку Апеляційної палати, «запах свіжоскошеної трави» – це особливий запах, який легко впізнати. Пізніше у своєму рішенні від 12 грудня 2002 року Суд справедливості по справі Ральфа Зікманна, С-273/00 (щодо нюхового позначення) зазначив, що такі законодавчі положення повинні тлумачитися таким чином, що позначення може бути торговельною маркою як такою, якщо воно не сприймається візуально, але воно може бути виконано графічно [5, с. 7-13].

Водночас законодавство країн Європейського Союзу містить норми, у яких зазначаються об'єкти, що не можуть бути зареєстровані як торговельні марки або можуть бути такими за дотримання певних умов. Так, відповідно до частини 1 статті 8 Кодексу промислової власності Італії як торговельні марки не можуть бути зареєстровані портрети людей без їхньої згоди, а після їх смерті – без згоди чоловіка або дружини та дітей, батьків та інших нащадків – родичів до четвертого коліна. Власні імена, відмінні від імен особи, яка запитує реєстрацію, можуть бути зареєстровані як торговельна марка, доки їх використання не завдає шкоди репутації, майну чи гідності тих, хто має право носити такі імена. Імена відомих людей можна зареєструвати або використовувати як торговельну марку самою такою особою або за згодою її нащадків до четвертого коліна. Згідно з частиною 4 статті 10 Кодексу промислової власності Італії не підлягає реєстрації знак, що може суперечити закону, громадському порядку чи моралі [3].

Важливим є питання щодо визначення суб'єктів, які можуть виступати заявниками. Це питання в різних країнах вирішується

по-різному. Наприклад, право на отримання виключних прав фізичними особами закріплене в нормах італійського та іспанського законодавства. Натомість законодавство Німеччини визначає, що державну реєстрацію торговельної марки можуть отримати тільки фізичні та юридичні особи, товариства, здатні набувати права та нести обов'язки, що здійснюють підприємницьку діяльність. Суб'єктом права власності або ліцензійного використання товарних знаків в Польщі є суб'єкт підприємницької діяльності.

Принципове значення у правовому режимі охорони торговельних марок має використання знака. Відповідно до нормативних актів, що становлять основу регіонального рівня правової охорони торговельних марок в країнах Європейського Союзу, її невикористання є підставою для анулювання такого знака. Однак різні країни по-різному вирішують це питання у своєму національному законодавстві. Зокрема, за Кодексом інтелектуальної власності Франції правова охорона надається знакам лише на підставі їх реєстрації. Однак, якщо знак протягом останніх п'яти років не використовується, він може бути предметом позову про відкликання реєстрації [6].

Відповідно до Закону Сполученого Королівства Великої Британії і Північної Ірландії «Про товарні знаки» передбачено можливість відмови у наданні правової охорони заявленого на реєстрацію знака, якщо виявляється, що заявник не має наміру фактично використовувати його для маркування своїх товарів. Такий же принцип закріплений у статті 19 Кодексу промислової власності Італії [3].

Відповідно до пункту 1 статті 153 Закону Республіки Польща «Про право промислової власності» власнику торговельної марки належить виняткове право на дійсне комерційне або професійне використання товарного знака на всій території країни. Використанням товарного знака згідно з статтею 154 Закону Республіки Польща «Про право промислової власності» буде вважатися розміщення цього знака на товарах, охоплених охоронним правом або на їх упаковках, пропозиція і введення цих товарів в обіг, їх імпорт, експорт, а також складування з метою

пропозиції та введення в обіг, а також пропозиція або надання послуг під цим товарним знаком. Крім того, розміщення знака на документах, пов'язаних з уведенням товарів в обіг або пов'язаних з наданням послуг. Дійсне використання товарного знака не може мати тимчасового характеру або бути одноразовим. Однак, відповідно до пункту 5 статті 169 Закон Республіки Польща «Про право промислової власності» дійсним використанням не вважається використання знака в рекламі товару, який не доступний на державному ринку і не виготовляється в країні на експорт. Не буде вважатися дійсним використанням товарного знака у телефонних книжках або сертифікатах [7].

Обов'язок власника товарного знака використовувати його в товарах й на упаковці або в комерційних документах, інформації, рекламі та в рекламних матеріалах у тому вигляді, у якому він зареєстрований, або у формі, що відрізняє його характерні елементи, не змінюючи при цьому свого особливого характеру, закріплений також у Законі Словацької Республіки «Про товарні знаки» [7].

Питання встановлення факту невикористання торговельної марки, як підстави припинення дії свідоцтва на торговельну марку, були предметом розгляду судових органів та постановлення відповідних рішень. Серед правових позицій Європейського суду справедливості щодо цього питання можливо навести як приклад справу Леві, C-12/12 та рішення по ній від 18 квітня 2013 року. Ця справа стосувалася тлумачення поняття «дійсного використання торговельної марки» і питання, чи буде вважатися використання торговельної марки, що використовується тільки як частина чи в поєднанні з іншою торговельною маркою, її дійсним використанням. Європейський суд справедливості зазначив, що «вимога дійсного використання торговельної марки», у сенсі положень частини першої статті 15 Регламенту Європейської Ради № 40/94 від 20 грудня 1993 року, можливе коли зареєстрована торговельна марка набуває розрізняльної здатності, як результат використання іншої комбінованої торговельної марки, частиною якої є перша торговельна марка або коли така торговельна марка використовується виключно у поєднанні із іншою торговельною

маркою, а обидві торговельні марки зареєстровані як окрема торговельна марка [5, с. 52].

В країнах Європейського Союзу використання знака є не лише обов'язковою умовою підтримання його чинності, а й може допомогти подолати відмову в реєстрації його як торговельної марки. Якщо отримано відмову у реєстрації торговельної марки через відсутність її відмінностей з поміж інших чи вона має описовий характер або через те, що торговельна марка позначена загальноживим словом, заявник може подолати таку відмову шляхом подання заперечення, в якому зможе довести, що позначення стало відмінним щодо товарів або послуг, відносно яких воно заявляється, через його використання.

Крім того, таке використання позначення повинно підтверджуватись відповідними доказами, які з поміж іншого будуть вказувати на факт того, що відмінність такого позначення була отримана завдяки його використанню на всій території, на якій торговельна марка не має відмінного характеру.

Якщо позначення позбавлене відмінного характеру в усьому Європейському Союзі (що зазвичай має місце для нетрадиційних знаків), доказ набутої відмінності не вимагається для кожної окремої держави-члена Європейського Союзу. Екстраполяція доказів набутої відмінності на інші держави-члени Європейського Союзу можлива за умови, що відповідні ринки цих держав є однорідними [7].

Правові режими охорони торговельних марок за національним режимом можуть відрізнятися особливостями набуття правової охорони від правового режиму охорони торговельних марок в Європейському Союзі.

На території Європейського Союзу захист незареєстрованих торговельних марок, тобто тих, які не отримали правової охорони, не передбачений. У частині 9 преамбули Регламенту Європейського Союзу щодо товарних знаків спеціально зазначено, що права на торговельну марку Європейського Союзу не повинні бути отримані інакше, як шляхом реєстрації.

Проте власники національних незареєстрованих позначень, якщо вони користуються охороною відповідно до законодавства

держав-членів Європейського Союзу, можуть посилатися на попередні права у процедурах, пов'язаних з позовами про недійсність торговельної марки та запереченнями на них за певних умов. Захист, для незареєстрованих торговельних марок, як правило, доступний лише на національному рівні [8].

Стаття 40 Директиви Європейського парламенту та Ради (ЄС) 2015/2436 про наближення законодавств держав-членів щодо торговельних марок встановлює можливість країнам-учасникам передбачити у своєму національному законодавстві процедуру, відповідно до якої перед реєстрацією торговельної марки будь-яка фізична або юридична особа та будь-яка група чи орган, що представляють виробників, постачальників послуг, торговців або споживачів, може надати письмові зауваження для пояснення підстав, на яких торговельна марка не підлягає реєстрації або може бути відхилена [1].

Якщо у державах-членах Європейського Союзу врегульовано питання використання сертифікаційних та гарантійних марок, то ця процедура може поширюватися й на них.

Період, протягом якого можуть надійти зауваження та пояснення, на підставі яких торговельна марка не може бути зареєстрована або повинна бути відхилена, визначено у законодавстві країн Європейського Союзу як «опозиційний період», який має статус обов'язкового.

У різних країнах його тривалість визначена по-різному. Наприклад у Французькій Республіці – 2 місяці, у Республіці Польща – 6 місяців.

Суть його полягає в тому, що після проходження експертизи на відповідність формальним вимогам та відсутність абсолютних підстав для відмови у реєстрації знака, подана заявка на реєстрацію торговельної марки публікується для оскарження з боку третіх осіб.

Така можливість, подання заперечень та пояснень з боку третіх осіб проти реєстрації торговельної марки, створює додаткові гарантії дотримання принципу неупередженості при прийнятті рішення на користь реєстрації торговельної марки.

Національне законодавство деяких країн Європейського Союзу, зокрема таких як: Німеччина, Іспанія, Італія, визначає вичерпний перелік осіб, які можуть подати заперечення проти реєстрації торговельної марки. Наприклад, у Кодексі промислової власності Італії чітко визначено, що заперечення може бути подано: заявником та власником раніше зареєстрованих товарних знаків; ліцензіатом виключних прав на раніше зареєстровані товарні знаки; особою, організацією та асоціацією, які мають відповідні права. Кодекс інтелектуальної власності Франції, серед інших, до таких осіб відносить муніципальні органи, за умови, що торговельна марка містить у своєму складі назву такого органу [7].

Законодавство країн Європейського Союзу визнає добре відомі торговельні марки, а також торговельні марки «з репутацією». Це різні юридичні поняття, проте є значний ступінь збігу. Для посиленого захисту торговельної марки з репутацією необхідна реєстрація в Європейському Союзі. Загальновідомі знаки відповідно до статті 6 bis Паризької конвенції мають правову охорону лише від ідентичних або подібних товарів. Торговельні марки з репутацією, зареєстровані в країнах Європейського Союзу, отримують посилений захист від несправедливих переваг або шкоди, завданої їх відмітному характеру чи репутації, та такий захист поширюється на різноманітні товари та послуги [7].

У деяких країнах Європейського Союзу, окрім уже згаданих торговельних марок, правова охорона надається й іншим позначенням. Згідно зі статтею 11 ter Кодексу промислової власності Італії встановлюється охорона історичної торговельної марки, що становить національний інтерес. Італійське відомство з патентів і торговельних марок створило спеціальний реєстр таких марок. Такі торговельні марки можуть отримати правову охорону, якщо вони були зареєстровані понад п'ятдесят років тому. Також є додаткова підстава отримання правової охорони такою торговельною маркою за умови, що можливо довести безперервне використання такої торговельної марки для продажу продуктів або послуг, виготовлених компаніями, що історично пов'язані з територією Італії не менше п'ятдесяти років. Така реєстрація дає можливість використовувати

спеціальний логотип «Історичний бренд національного інтересу», який відповідно до статті 185 bis Кодексу промислової власності Італії запроваджений Міністерством економічного розвитку Італії [3].

Така можливість з'явилась завдяки доповненню Кодексу промислової власності Італії відповідними нормативними положеннями та впровадження нового інституту «історичний бренд національного інтересу».

Метою впровадження такого нового інституту є орієнтація на захист торговельних марок, що становлять національний інтерес, захист нематеріальної спадщини історичних знаків італійського підприємництва

Аналогічний інститут був нормативно впроваджений у Франції та Швейцарії.

З метою покращення використання історичних брендів в Італії створено Фонд захисту. Діяльність такого фонду повинна вирішувати такі завдання:

- сприяння продовженню виробничої діяльності;
- збереження рівня зайнятості населення.

Діяльність Фонду захисту спрямовується на підтримку підприємств, які володіють історичними брендами, що зареєстровані у спеціальному реєстрі та які перебувають у кризовій ситуації.

За рахунок Фонду захисту надається державна допомога тим підприємствам, які мають намір припинити діяльність або перемістити її за межі національної території.

Підприємства, яким необхідна допомога або ті які опинились в скрутному становищі та планують припинити свою діяльність повинні надіслати до Міністерства економічного розвитку Італії інформацію щодо:

- економічних та технічних причин припинення діяльності;
- причини зменшення зайнятості працівників на підприємстві;
- дій, які планується здійснити для пошуку нових покупців.

Після отримання інформації Міністерство економічного розвитку Італії розпочинає процедуру оцінки можливості та доцільності надання допомоги з метою захисту національних інтересів.

Цікавим є той факт, що на законодавчому рівні врегульовано питання настання негативних наслідків для тих компаній, як відповідають критеріям для отримання державної допомоги, однак не вчиняють відповідних дій щодо звернення до Міністерства економічного розвитку Італії. Такі компанії повинні сплатити адміністративний штраф [7].

Законодавство щодо товарних знаків національного значення в Італії, незважаючи на його досить високий рівень розвитку, й наразі перебуває у стадії свого подальшого формування та вдосконалення.

Станом на сьогодні існують пропозиції доповнити положення Кодексу промислової власності Італії.

Однією з таких законодавчих пропозицій є декрет № 1518, основною ідеєю якого є визнання недійсними торговельних марок, що були зареєстровані до 1 січня 1969 року, за умови, що володілець такої торговельної марки припиняє виробництво продукту на території, де він був зареєстрований на дату реєстрації торговельної марки. Іншою такою пропозицією, яка заслуговує на увагу, є Декрет № 1631, що повинен ввести поняття «національні історичні бренди високої територіальної цінності» та пропонує позбавляти власника прав на торговельну марку в разі перенесення виробництва продукту з місця його запровадження на іншу територію [9].

Слід звернути увагу, що серед науковців та практиків існують пропозиції обмежитися лише вказівкою на основний офіс виробництва продуктів або сировини, з якої вони виробляються. Фактично мова йде про запровадження територіальної марки Італії, визначення умов її охорони та використання [1].

Певний досвід охорони територіальних марок, брендів існує у Швейцарії та Франції.

В 1716 році Козімо III Медичі прийняв указ «Про регіони істинного виноробства», який став класичним прикладом впровадження інституту правової охорони та використання територіального бренду. Саме у цьому документі було визначено кілька брендів та карта території – де і що виробляється. Крім того, указ Козімо III Медичі «Про регіони істинного виноробства» забороняв виробляти за межами Тоскани такі самі вина та використовувати такі самі назви вин.

Так, Козімо III Медичі нормативно закріпив територіальний принцип охорони торговельних марок і територіальний принцип походження самої продукції. Окрім того, були встановлені умови збору врожаю, його переробки та зберігання. Тобто були встановлені єдині умови, яким повинно відповідати виробництво вина, що гарантувало його якість.

Виробники, які дотримувалися цих вимог та за рахунок цього їхня продукція відповідала встановленій якості, мали право маркувати свою продукцію спеціальним відмінним знаком у вигляді чорного півника.

Цей знак й досі розміщується на оригінальній продукції Франції, яка має високу репутацію та довіру [7].

У наш час однією з самих відомих територіальних торговельних марок є марка «Швейцарія». Розміщена на упаковках товарів торговельна марка «Швейцарія» викликає у покупців довіру до таких товарів, оскільки таке позначення асоціюється з чимось ексклюзивним, зробленим за традиціями виробництва та відповідає високим стандартам якості.

Однак, важливо звернути увагу, що використання територіальної торговельної марки «Швейцарія» не лишилося поза увагою виробників підробок, які почали наповнювати ринок контрафактною продукцією.

Ці негативні процеси спонукали до відповідного реагування з боку держави та внесення відповідних змін до Федерального закону Швейцарії «Про захист товарних знаків», який набув законної сили 1 січня 2017 року. Внесені зміни встановили правовий режим використання торговельної марки «Швейцарія», а Федеральний закон Швейцарії «Про охорону швейцарського герба та інших державних символів» від 21 червня 2013 року дозволив маркувати швейцарським хрестом швейцарські товари та послуги за винятками, встановленими у чинному законодавстві Швейцарії [10].

Відповідно до чинного законодавства Швейцарії використовувати торговельну марку «Швейцарія» можна без будь-якої реєстрації за умови дотримання законодавчих приписів щодо певного роду товарів та послуг. При цьому, відповідно до статті

51а Федерального закону Швейцарії «Про захист товарних знаків», особа, яка використовує торговельну марку «Швейцарія», несе відповідальність за законність її використання. Тягар доказування покладається на власника цієї торговельної марки. У Федеральному законі Швейцарії «Про захист товарних знаків» закріплено вимоги, яким повинні відповідати продукти харчування, промислові товари, послуги, дотримання яких надає право виробнику маркувати результати своєї діяльності як швейцарські. Так, відповідно до статті 48b Федерального закону Швейцарії «Про захист товарних знаків» закріплено, що для того щоб продукти харчування маркувалися вказаною торговельною маркою, необхідно, щоб діяльність, яка забезпечує продукт певною характеристикою, здійснювалася у Швейцарії або 80% сировини такого продукту вироблялося у Швейцарії.

Щодо промислових товарів вимоги дещо інші:

– у країні має здійснюватися хоча б один з виробничих процесів з виготовлення товару;

– щоб не менше 60% виробничих витрат надходило на територію Швейцарії, які повинні включати, у тому числі, витрати на дослідження, сертифікацію та забезпечення якості.

Якщо місце реєстрації офісу або одного з головних офісів є Швейцарія, то послуги такого виконавця можуть визнаватися швейцарськими [11].

Окрім того, виробники окремих категорій товарів мають можливість готувати власні проекти вимог (своєрідні стандарти) з використання маркування «Швейцарія». Такі вимоги були запроваджені щодо годинників та косметики.

Підтримання іміджу торговельної марки «Швейцарія» забезпечується не лише закріпленням відповідних вимог, дотримання яких покладається на національних виробників, а й під час укладення міжнародних двосторонніх договорів з іноземними партнерами. Зокрема, продукція, що виробляється або поставляється за договором та має маркування торговельною маркою «Швейцарія» або «Зроблено в Швейцарії», повинна відповідати та оцінюватися з позицій швейцарського законодавства [12].

Продавці та виробники оригінальних швейцарських товарів повинні вживати цивільно-правових заходів протидії будь-якому неналежному використанню торговельної марки «Швейцарія».

Водночас, якщо вчиняються дії, що можуть завдати шкоди інтересам Швейцарії, особливо при можливому зловживанні таких позначень як «Швейцарія», швейцарський хрест та герб, Швейцарський федеральний інститут інтелектуальної власності має право вчиняти відповідні дії та реагувати на правопорушення [13].

З поміж іншого, торговельні марки, які стали добре відомими у світі та мають приналежність до конкретної держави, набувають статусу національних брендів за законодавством Європейського Союзу. До таких можливо віднести: Шанель, Лакосте, Кензо, Крістіан Діор, Омега, Патек Філіп. Ці бренди мають багаторічну історію та власну філософію компанії, що зумовлює цінність бренду для країни походження, а отже й зумовлює відповідні дії з боку держави щодо належного рівня правової охорони та захисту таких торговельних марок за рахунок функціонування розвинутого правового механізму публічного управління в цій сфері.

Висновки. В результаті проведеного аналізу та здійсненого дослідження європейського досвіду формування правового механізму публічного управління у сфері охорони та захисту торговельних марок в країнах Європейського Союзу можливо дійти до висновку, що постійне удосконалення в цій сфері призвело до поетапного формування та подальшого ефективного функціонування трирівневої системи правової охорони та захисту торговельних марок в країнах Європейського Союзу.

Однак, можливо констатувати, що в більшій мірі формування європейських стандартів охорони та захисту прав на торговельні марки були зумовлені процесами глобалізації економіки, активізації торговельного капіталу на внутрішніх та міжнародних ринках.

Україна у своїх прагненнях приєднатися до європейської спільноти йде іншим шляхом та найчастіше спирається на практику виконання міжнародних вимог у сфері охорони та захисту інтелектуальної власності, а не формування системи спираючись на власний досвід та усуваючи нагальні проблеми.

Такий шлях дозволяє швидко інтегруватися до міжнародних процесів, однак лишає поза увагою внутрішні проблеми.

Європейський підхід встановлює єдині стандарти в цій сфері для всіх країн Європейського Союзу, однак дозволяє встановлювати особливості правового режиму охорони та захисту торговельних марок на національному рівні таких країн.

Торговельні марки в країнах Європейського Союзу, які набули статусу загальновідомих національних брендів, водночас можуть мати й територіальне позначення відповідної територіальної марки. Таке додаткове маркування територіальним брендом надає ще більшої ваги якості товару та довіри до нього серед споживачів. Такі позначення не суперечать одне одному, а діють хоча й окремо, проте дають спільний маркетинговий ефект.

В Україні деякі товари містять вказівку на місце походження товару, навіть із вказівкою на розміщення виробництва, однак використання територіальних торговельних марок, за прикладом європейських країн, не легалізовано в Україні та потребує нормативно-правового врегулювання.

Таким чином, вдосконалення правового механізму публічного управління в сфері інтелектуальної власності в Україні, враховуючи досвід країн Європейського Союзу може полягати, зокрема в:

- 1) легалізації територіальної торговельної марки «Україна»;
- 2) визначенні умов її використання щодо різних груп товарів та послуг;
- 3) запровадження територіальних торговельних марок не лише на рівні держави, а й на рівні окремих територій, запроваджуючи для них спеціальний правовий режим;
- 4) встановлення державних гарантій правової охорони та захисту територіальної торговельної марки «Україна».

Вищевказані заходи можливо почати реалізовувати за рахунок формування нормативно-правової бази в цих питаннях та подальшого вдосконалення правового механізму державного механізму в сфері інтелектуальної власності, оскільки положення нових нормативно-правових актів повинні будуть узгоджуватись з діючим та чинним законодавством України.

exclusively, in relation to issues of legal protection and protection of trademarks. The transformation of the sphere of legal protection and protection of intellectual property objects is an important and necessary element of the free exchange of goods and services and the economic development and prosperity of Ukraine. Based on the conducted research, the author identified the main directions, the development of which will allow to increase the level of legal protection and protection of trademarks in Ukraine due to the improvement of the legal mechanism of state management in the field of intellectual property. It has been established that the further improvement of the legislative climate in the field of intellectual property in Ukraine is a necessary condition for its international integration.

Key words: *public administration, legal mechanism trademark, intellectual property, experience.*

Received: 03.06.22

References

1. Dyrektyva Yevropeiskoho parlamentu ta Rady (IeS) 2015/2436 [Directive of the European Parliament and of the Council (EU) 2015/2436]. (n.d.). *kmu.gov.ua* Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/direktiva-es-20152436.pdf> [in Ukrainian]
2. Paryzka konventsiiia pro okhoronu promyslovoi vlasnosti [Paris Convention on the Protection of Industrial Property]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_123#Text [in Ukrainian]
3. Kodeks promyslovoi vlasnosti Italii [Code of Industrial Property of Italy]. (n.d.). *wipolex.wipo.int*. Retrieved from <https://wipolex.wipo.int/ru/text/229338> [in Italian]
4. Kodeks promyslovoi vlasnosti Portuhalii [Industrial Property Code of Portugal]. (n.d.). *wipolex.wipo.int*. Retrieved from <https://wipolex.wipo.int/ru/text/181706> [in English]
5. Sudova praktyka Sudu Yevropeiskoho Soiuzu u sferi intelektualnoi vlasnosti (2016) [Court practice of the Court of the European Union in the field

of intellectual property]. (n.d.). *businesslaw.org.ua*. Retrieved from https://www.businesslaw.org.ua/wp-content/Intel_prop_book_web.pdf [in Ukrainian]

6. Kodeks intelektualnoi vlasnosti Frantsii [French Intellectual Property Code]. (n.d.). *wipolex.wipo.int*. Retrieved from <https://wipolex.wipo.int/ru/text/540660> [in French]

7. Michael Hawkins and Dr Tobias Dolde (2019). Trademark rights and protection in the European Union. (n.d.). *lexology.com*. Retrieved from <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=d57-65864-fb9b-4b39-8f61-5df0cde562f5> [in English]

8. Rehlament Yevropeiskoho Parlamentu i Rady (IeS) 2019/1020 [Regulation of the European Parliament and of the Council (EU) 2019/1020]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_012-19#Text [in Ukrainian]

9. Istorychni tovarni znaky, shcho stanovliat natsionalnyi interes, reiestr ta zakhyst u «dekreti pro zrostannia» [“Historical trademarks of national interest, register and protections in the «growth decree”]. (n.d.). *greatitalianfoodtrade.it*. Retrieved from <https://www.greatitalianfoodtrade.it/en/mercati/marchi-storici-di-interesse-nazionale-registro-e-tutele-nel-decreto-crescita/> [in English]

10. Federalnyi zakon Shveitsarii «Pro okhoronu shveitsarskoho herba ta inshykh derzhavnykh symvoliv» [Swiss Federal Law «On the Protection of the Swiss Coat of Arms and Other State Symbols»]. (n.d.). *wipolex.wipo.int*. Retrieved from <https://wipolex.wipo.int/ru/text/435392> [in English]

11. Federalnyi zakon Shveitsarii «Pro zakhyst tovarnykh znakiv» [Swiss Federal Law «On the Protection of Trademarks»]. (n.d.). *wipolex.wipo.int*. Retrieved from <https://wipolex.wipo.int/ru/text/584820> [in French]

12. Selmon P. (2010) Korotkyi dovidnyk z ukladannia mizhnarodnykh uhod u sferi prav intelektualnoi vlasnosti [A short guide to concluding international agreements in the field of intellectual property rights]. *libinnovate.files.wordpress.com*. Retrieved from: http://libinnovate.files.wordpress.com/2010/02/intellectual_rights_ukr1.pdf. [in Ukrainian]

13. Kapitsa Yu. (2006) Stan ta napriamy adaptatsii zakonodavstva Ukrainy u sferi okhorony intelektualnoi vlasnosti do zakonodavstva YeS [Status and directions of adaptation of the legislation of Ukraine in the field of intellectual property protection to the EU]. *www.yur-gazeta.com*. Retrieved from: <http://www.yur-gazeta.com/oarticle/2153/>. [in Ukrainian]

14. Volik V., Diachenko S, Sokorynskyi Iur., Yemelyanov V., Ryabovol L. Patent Trolling as Problem of Intellectual Property Rights // Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues. 2019. Volume 22, Special Issue 2. Retrieved from: <https://www.abacademies.org/articles/Patent-trolling-as-problem-of-intellectual-property-rights-1544-0044-22-SI-2-364.pdf> [in English]

Відомості про автора / Information about the Author

Слободянюк Дмитро Сергійович: Чорноморський національний університет імені Петра Могили: вул. 68 десантників 10, Миколаїв, 54003, Україна.

Dmitro Slobodyanyuk: Petro Mohyla Black Sea National University: 68 Desantnykiv str. 10, Mykolaiv, 54003, Ukraine.

ORCID.ORG /0000-0001-6281-1907

E-mail: slobodyanyuk.dmitry@gmail.com

УДК 004.457-027.1»364»:005.1
DOI: 10.34132/pard2022.17.09

РОЗВИТОК СЕРВІСУ «ДІЯ» В УМОВАХ ВІЙНИ. НОВІ МОЖЛИВОСТІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Тимченко М. С., завідувачка відділу інформаційно-аналітичної та проєктної діяльності. Міський методичний центр при управлінні з питань культури та охорони культурної спадщини Миколаївської міської ради. м. Миколаїв, Україна.

У статті досліджується процес діджиталізації та цифровізації публічного управління України на прикладі екосистеми «Дія». Приділяється увага розвитку сервісу «Дія» під час воєнного стану та викликам і можливостям, що виникли через повномасштабне вторгнення.

Активна робота в напрямку цифровізації України та державного управління, особливо набула значення в останні роки. Одним із головних напрямків удосконалення українського державного управління є модернізація сфери публічних послуг на засадах реалізації принципу «сервісної держави».

У статті використані загальнонаукові методи: опис, аналіз, синтез, узагальнення, класифікація тощо, а також системний та функціональний підходи. Інформаційною базою дослідження слугували вітчизняні та закордонні видання, матеріали преси та нормативно-правові акти національного та міжнародного рівнів.

Дослідження показало, що у результаті змін у співпраці та комунікації між владою і суспільством створено та вдосконалено інструменти для цієї взаємодії. Також відбулись трансформації цілей та змісту комунікації, що є вкрай необхідною під час повномасштабного вторгнення.

Запропоновано систематизацію нових послуг, доступних на платформах всіх проєктів Дії. Було досліджено тенденцію активного впровадження цифрових трансформацій на державному

рівні в Україні на тлі повномасштабного вторгнення. Було визначено, що Дія поглибила та розширила своє значення в соціальному житті українців, ввівши чимало нових, корисних, затребуваних послуг та документів.

Ключові слова: *цифрова трансформація, діджиталізація, екосистема «Дія», воєнний стан, публічне управління.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Процес цифрової трансформації є стратегічною та пріоритетною частиною сучасної реалізації нових адміністративних реформ в Україні. Сучасні засоби політичної, соціально-економічної, інформаційно-комунікаційної взаємодії України та громадян постійно вдосконалюються з урахуванням нових викликів і тенденцій, що призводять до якісно нових змін у процесі формування державної соціальної політики та публічного адміністрування. Оцінка призведе до визначення та використання нових механізмів для покращення доступності адміністративних послуг, що сприятиме розвитку та реалізації глобального процесу цифровізації. Співпраця між громадянами та державними службовцями має бути спрямована на прозорі, якісні послуги, які надає держава, що неможливо без відповідного технічного забезпечення, заснованого на переході від використання інформаційних технологій до цифровізації та оцифрування державного управління та місцевого самоврядування.

За останні два десятиліття в Україні стрімко почався розвиток електронного державного управління та впровадження нових інструментів. Ця тенденція пояснюється глобальним прогресом у сфері інформаційних і комунікаційних технологій, а також національними зусиллями урядів і державних адміністрацій щодо спрощення роботи та полегшення взаємодії з громадянами та внутрішньої співпраці між державними службовцями. Проте повномасштабне вторгнення російської федерації на нашу територію та введення воєнного стану в Україні мало значний вплив на впровадження цифровізації, електронного урядування та його розвиток в окремих сферах, що й визначило актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізом та систематизацією теоретичних досліджень цифрової трансформації займалися: П. Бігняк та В. Михальчук, О. Білик, О. Домша, О. Гусєва та інші науковці.

Багато вчених зосередили свою увагу на дослідженнях електронного урядування в Україні, а також дослідженнях з питань електронної демократії та правосуддя, зокрема: Д. Лученко, О. Соловйова, І. Погребняк, В. Дрешпак, О. Червякову, В. Мицишина, Г. Почепцова, С. Чукут, О. Шевчук та ін.

Нові реалії та введення воєнного стану в країні призвели до нового вектору розвитку цифрових трансформацій, що на разі почали активно досліджуватись. Зокрема, питання розвитку та функціонування цифрових технологій в умовах воєнного стану у своїх наукових працях висвітлили: В. Брус, Т. Мазуркевич, М. Пивовар, М. Белікова та інші.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Вивчення поточного стану розвитку електронного урядування в Україні та подолання проблем адміністративної цифровізації в умовах воєнного стану. Інформаційно-аналітична робота з визначення поточного стану впровадження інструментів електронного урядування, враховуючи воєнний стан та визначення можливих викликів та потенційних інновацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. «Держава у смартфоні» є одним із пріоритетних напрямків розвитку електронного урядування в Україні. Концепція електронного урядування як одного з напрямів національного розвитку з'явилася ще у 2010 році, коли Кабінет міністрів України затвердив Концепцію розвитку електронного урядування в Україні, яка уточнила основні цілі, основні напрями та заходи електронного урядування. розвиватися. Примітно, що на кінець 2021 року Україна піднялася на 32 місце у світовому рейтингу електронного урядування [21] та 11 місце в рейтингу відкритих даних і наразі посідає 6 місце з 34 європейських країн [26] .

Активна робота в напрямку цифровізації України та державного управління, особливо набула значення в останні

роки. Одним із головних напрямків удосконалення українського державного управління є модернізація сфери публічних послуг на засадах реалізації принципу «сервісної держави». Теорія цієї концепції розглядає зміни в методах управління у сфері публічного адміністрування та призводить до якісного зрушення в основі взаємовідносин між державними організаціями та громадянами [1]. Основним напрямом діяльності держави є служіння людям, а головною метою державних установ є надання якісних послуг громадянам.

Проект «Дія» можна вважати цифровим проривом і надбанням для України. Проект складається з: мобільного додатку, веб-порталу та українського цифрового національного бренду (Рис. 1), розробленого та представленого Міністерством цифрової трансформації України. Про сервіс було вперше оголошено в 2019 році та офіційно відкрито у 2020 році.

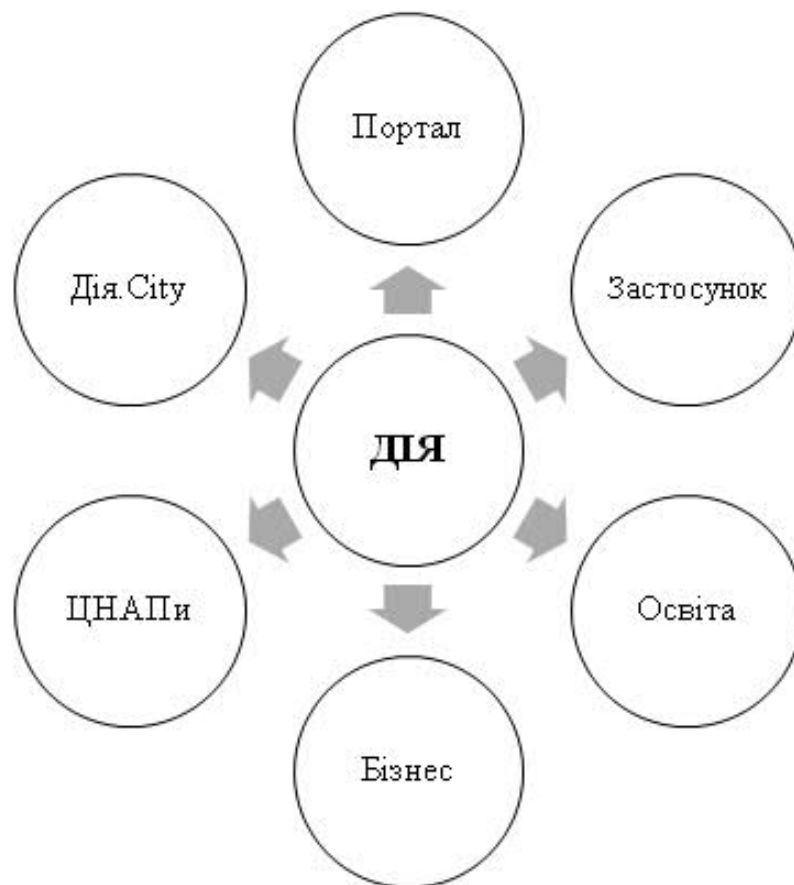

Рис. 1. Складові частини проекту Дія

– Портал «Дія» – державний онлайн-сервіс, який надає понад 70 послуг і значно спрощує бюрократичні процедури. Портал надає можливість отримувати державні послуги, подавати петиції, скарги, звернення громадян, спілкуватися в електронній формі з органами влади, проводити опитування, використовувати особисті кабінети та доступ до інформації з реєстрів. Отже, портал представляє собою сучасний та інноваційний реєстр адміністративних послуг, що не має аналогів в інших країнах світу.

– Додаток «Дія» – мобільний застосунок, який містить електронні справи та дані про фізичних осіб з Реєстру. Станом на кінець 2021 року в додатку вже доступно 15 цифрових документів. Також є можливість використовувати Дія. Підпис для підпису будь-якого іншого документа у своїй програмі. Додаток, який не припиняє роботу з моменту запровадження воєнного стану в Україні, станом на листопад 2022 року пропонує 22 послуги, у тому числі щодо внутрішньо переміщених осіб та громадян, які постраждали внаслідок збройної агресії росії на території України.

– Дія.Освіта – портал онлайн-курсів, у тому числі курсів для всіх сфер громадської діяльності та для всіх вікових груп. При розробці навчальних програм розробники спираються на загальноєвропейські стандарти навчання та оцінювання цифрових компетентностей. Зокрема, основна навчальна програма цифрової грамотності базується на Citizenship Digital Competence Framework від DigComp. Навчальна програма з цифрової грамотності для вчителів на основі Європейської рамки цифрових компетенцій для освітян DigComp Edu. Після запровадження воєнного стану було розроблено актуальні курси з допомоги військовослужбовцям та медичним працівникам.

Крім того, важливим напрямком для вивчення залишається проєкт «Онлайн-безпека дітей». Цей курс призначений для здобуття навичок батьками допомагати дітям безпечно використовувати мережу Інтернет та цифрові пристрої. Отриманий сертифікат засвідчує успішне проходження курсу та відповідає 0.1 кредиту ЄКТС.

– Дія.Бізнес – портал з допомоги малому та середньому бізнесу. Це масштабний національний проєкт із розвитку підпри-

емництва та експорту, який був ініційований Міністерством цифрової трансформації України у лютому 2020 року. З травня 2021 року проєкт реалізується Міністерством цифрової трансформації України спільно з Офісом з розвитку підприємництва та експорту – державною установою, яка відповідає за розвиток та підтримку українського підприємництва на внутрішньому та зовнішніх ринках. Наразі на порталі працює програма підтримки бізнесу в умовах війни. Інформаційний розділ про державні та донорські програми, приватні ініціативи підтримки підприємців в умовах війни, що допоможуть зберегти бізнес, робочі місця та підтримати економіку України. Розділ постійно доповнюється новими ініціативами та запрошує підприємців до співпраці та створення нових ініціатив.

– ЦНАПи – центри надання адміністративних послуг по всій Україні, що в подальшому зазнають трансформації в Центри Дії. Дія Центри – це one-stop shop із комплексом усіх необхідних послуг для громадян.

Відвідувачі таких центрів можуть отримати основні сервіси:

- адміністративні послуги;
- консультації щодо онлайн-послуг;
- місця для самообслуговування;
- консультації щодо бізнесу (Дія.Бізнес).

А також супутні:

- безоплатна правова допомога;
- пошта;
- банківські послуги;
- оплата комунальних послуг;
- приймання громадян головою територіальної громади;
- коворкінг-зони тощо.

– **Дія. City** – це унікальний правовий та податковий простір для ІТ-компаній в Україні. Резиденти **Дія. City** отримують особливий правовий статус, спеціальне оподаткування і лібералізовані трудові відносини, що прописуються в ряді спеціальних законопроєктів. Для українських та іноземних компаній, стартапів різного напрямлення, потенційних інвесторів в **Дія. City** будуть діяти однакові умови [22].

Проект «Дія» спрямований не на оцифрування бюрократії, а на якісно нову зміну логіки та підходів до взаємодії держави та громадян.

Дослідження можливостей цифрового проекту відбувається в напрямках:

- поліпшення нормативно-законодавчої бази;
- комунікації між державними посадовцями та їх взаємодії з громадянами;
- діджиталізації та спрощення бюрократичної складової надання публічних послуг.

Наступним етапом впровадження платформи «Дія» в роботу є реконструкція сталих алгоритмів роботи з метою спрощення та поліпшення доступності адміністративних послуг, що надаються державою.

Етап тестування пропонованих послуг є однією з ключових сходинок в успішній реалізації цифрового переходу до надання цифрових послуг. Прототип послуги, платформи чи проекту проходить декілька видів тестування, зокрема і бета-тестування з цільовою аудиторією користувачів. За аналізом результатів тестування проєкт допускається до наступного етапу реалізації, або ж проходить повторний етап доопрацювання.

Останнім кроком до надання готової послуги для користування громадянами є розробка зручного та інтуїтивно зрозумілого дизайну і безпосередній запуск адміністративної послуги [4].

На національному рівні Міністерством цифрової трансформації 5 лютого 2020 року було презентовано додаток для смартфонів «Держава і я» або «ДІЯ». Метою цього застосунку є діджиталізація державних послуг та документів для українців. Зазначимо, що 16 грудня 2019 року обмежений бета-доступ отримали близько 60 тис. громадян України. Наразі застосунок завантажили понад 10 мільйонів разів з офіційних платформ Play Market для ОС Android та App Store для IOS. Першими документами, що почали відображатись у додатку були електронні права та техпаспорт. Наступним етапом цифровізації документів стала можливість

завантажити на смартфон паспорт і пенсійне посвідчення. Загалом, станом на друге півріччя 2022 року мобільний додаток містить чималий перелік послуг, що вийшов за межі виключного надання адміністративних послуг і спрямований на підтримання належного рівня забезпечення потреб громадян під час воєнного стану [19].

Авторизація в застосунку «Дія» відбувається шляхом підтвердження особи через BankID та формування електронного Дія.Підпису. Після входу в додаток користувач може вільно користуватися електронними документами, які автоматично з'являються в меню застосунку, якщо відповідні реєстри містять повні дані, необхідні для формування цих документів [25]. Зараз у мобільному застосунку доступний перелік цифрових документів (Рис. 2) та адміністративних послуг (Рис. 3).

Рис. 2. Спектр документів доступних у застосунку «Дія»

Україна стала першою карною світу, в якій цифрові документи мають таку ж юридичну силу, як і пластикові. Це було закріплено у Законі «Про внесення змін до Закону України «Про Єдиний

державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус»» [13].

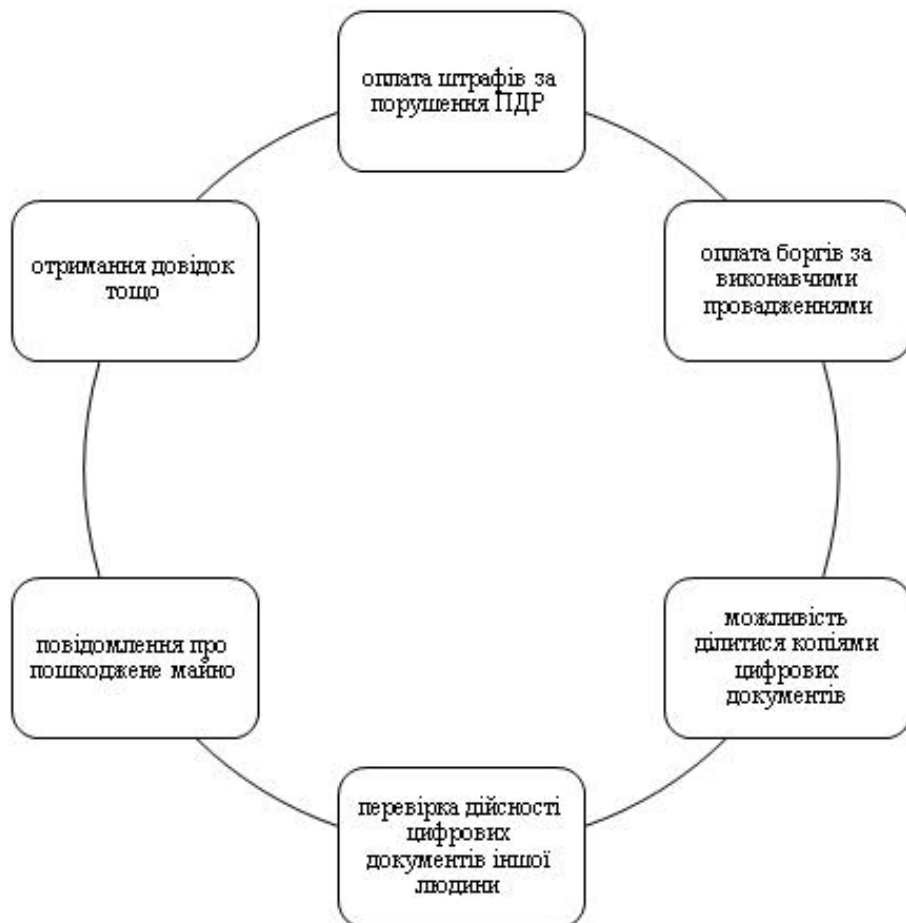

Рис. 3. Перелік основних послуг та операцій, що доступні у застосунку «Дія»

Документи в «Дії» можна використовувати у наступних випадках:

- підтвердження особи або дійсності документів;
- під час подорожей по Україні та закордон;
- під час отримання поштових відправлень;
- під час отримання банківських послуг [24].

Дія.Цифрова Освіта – це національна онлайн-платформа для розвитку цифрової грамотності. Це проєкт, що курується Міністерством цифрової трансформації України. Розробкою освітніх серіалів займаються в студії онлайн-освіти EdEra. Також,

підтримку в розробці надають компанії Google, Microsoft, Академія ДТЕК, CISCO та інші. Проєкт реалізується за підтримки швейцарсько-української програми EGAP та фінансової підтримки Швейцарською агенцією з розвитку співробітництва, що виконується Фондом Східна Європа та Фондом Innovabridge. Розробники проєкту поставили собі за мету – навчити українців цифровій грамотності. Безкоштовний доступ до освітніх серій на Національній онлайн-платформі цифрової грамотності є одним із шляхів досягнення цієї мети. Цифрова грамотність українців буде одним із факторів національної конкурентоспроможності, що дозволить підвищити рейтинг України на світовій арені та забезпечити комфорт та якісно новий, інноваційний рівень життя в країні.

Автори освітніх програм, серіалів та курсів в рамках проєкту спиралась на загальноєвропейські стандарти викладання та оцінки цифрової компетентності. Зокрема, курс із базової цифрової грамотності спирається на Рамку цифрової компетентності для громадян DigComp. В основі курсу із цифрової грамотності для вчителів – Європейська рамка цифрових компетенцій для освітян DigComp Edu [23].

Хаби цифрової освіти – це місця, де всі громадяни можуть безкоштовно отримати доступ до платформи «Дія. Цифрова освіта» та обрати курси для навчання або підвищення кваліфікації в сфері цифрової грамотності та діджиталізації. Хабами виступають різноманітні заклади – бібліотеки, школи, університети, підприємства, приватний сектор, ІТ-організації, ЦНАПи, громадські організації. Нині українська мережа налічує понад 6000 центрів [20].

Дія. Бізнес – це суббренд в екосистемі «Дія». Великий національний проєкт з розвитку підприємництва та експорту, який запустило Міністерство цифрової трансформації України в лютому 2020 року. З травня 2021 року проєкт впроваджується Міністерством цифрової трансформації України спільно з Офісом з розвитку підприємництва та експорту. Офіс є державною установою, відповідальною за розвиток та підтримку українського підприємництва на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Проект складається з двох частин (Рис. 4): онлайн-порталу та мережі центрів підтримки підприємців.

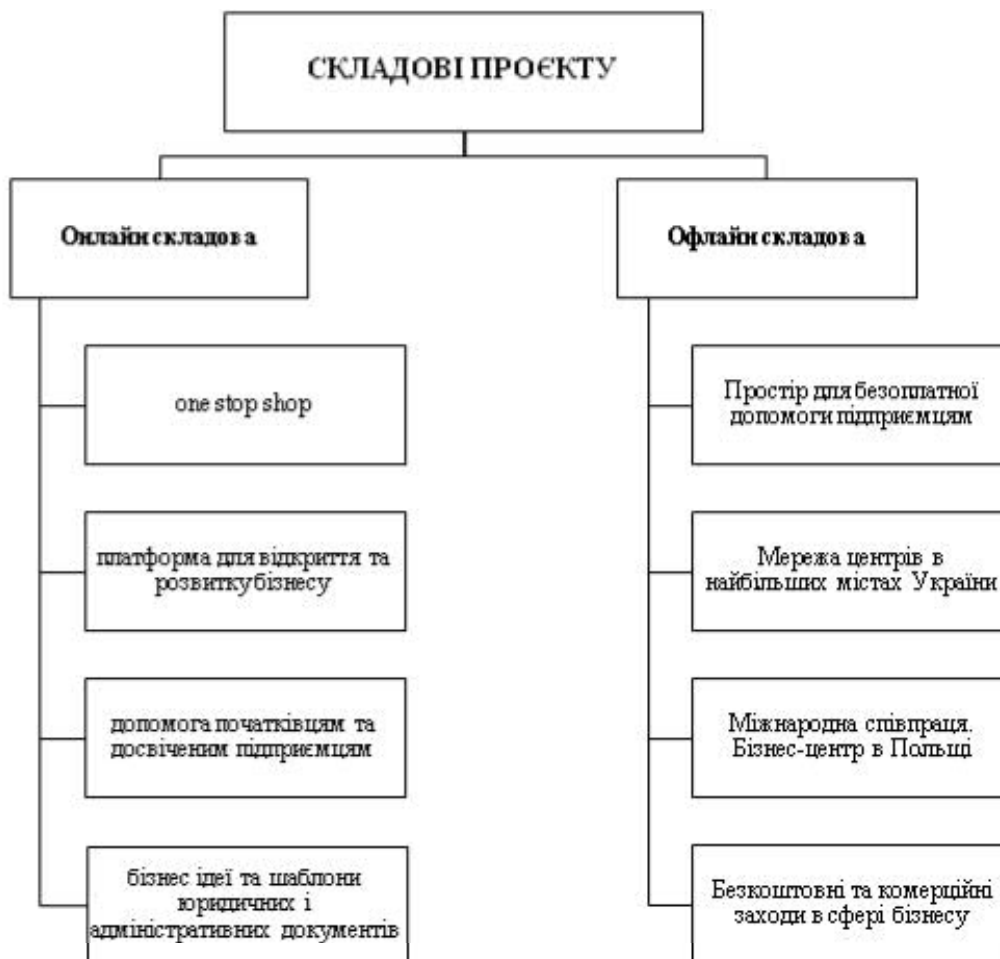

Рис. 4. Складові проекту «Дія. Бізнес»

Онлайн-складова порталу являє собою:

- формат one stop shop, портал на якому можна знайти всю необхідну інформацію для заснування та розвитку власної справи;
- платформа, де підприємці можуть знайти необхідну інформацію для відкриття та розвитку бізнесу на одному ресурсі;
- платформа корисна усім українцям, що лише планують розпочати власну справу, а також підприємцям, які вже розвивають бізнес та потребують допомоги;
- доступ до допоміжних матеріалів:
- довідник для підприємця;
- 150+ бізнес-ідей;

- шаблони необхідних юридичних документів для відкриття бізнесу;
- сервіси і програми підтримки для бізнесу;
- кейси українських підприємців;
- актуальні новини;
- безкоштовні онлайн- та офлайн-консультації;
- Національна онлайн-школа для підприємців;
- виставки в онлайн-форматі;
- віртуальний центр Дія. Бізнес;
- експортний напрям Дія. Бізнес;
- маркетплейс фінансових можливостей для бізнесу;
- аналітика стану українського бізнесу;
- платформа для залучення імпаکت-інвестування та інші ініціативи;
- на порталі Дія. Бізнес не можна зареєструвати / закрити ФОП чи ТОВ, такі функції доступні лише на порталі Дія.
- Офлайн-складова включає в себе:
 - мережу центрів підтримки підприємців Дія. Бізнес – простори, в яких українці можуть отримати безоплатні консультації, відвідати освітні події для підприємців, орендувати зали для івентів, протестувати свій продукт на спеціальній pop-up-локації;
 - центри підтримки підприємців Дія. Бізнес до повномасштабної війни функціонували в 11 містах України: у Харкові, Миколаєві, Одесі, на базі КНУ ім. Тараса Шевченка в Києві, Полтаві, Тернополі, Бучі, Ужгороді, як корнер у соціальному коворкінгу Digital Cherkasy у Черкасах, у Кривому Розі та Кременчуку;
 - 17 травня 2022 року Мінцифра за підтримки Міністерства економічного розвитку та технологій Польщі, Польської агенції інвестицій та торгівлі за підтримки компанії Mastercard відкрила перший центр Дія. Бізнес за кордоном – Diia. Business Warsaw на Bagatela, 12. Тут можна отримати консультації не тільки з підприємницьких питань, а й пошуку житла та працевлаштування у Польщі;
 - поступово центри підтримки підприємців Дія. Бізнес з'являтимуться в різних форматах у кожному українському місті з населенням понад 50 000 осіб;

– у центрах підтримки підприємців Дія. Бізнес проходять як безкоштовні заходи, так і на комерційній основі. На всіх комерційних освітніх подіях передбачені пільгові місця;

– 70 % послуг центру Дія. Бізнес – безкоштовні для бізнесу.

– форма центру підтримки підприємців Дія. Бізнес – некомерційна громадська організація, яка в свою чергу є непідприємницьким товариством, основною метою якого не є одержання прибутку;

– центри підтримки підприємців відкриваються за ініціативи Мінцифри та за підтримки партнерів. На відкриття не використовуються бюджетні кошти. З початку повномасштабного вторгнення росії в Україну, деякі центри продовжували функціонувати як раніше, частина – перейшли в онлайн, ще частина – продовжили роботу як гуманітарні штаби;

– наразі на території України у офлайн-форматі повноцінно працюють центри у Тернополі та Ужгороді. Інші центри наразі перебувають у процесі відновлення діяльності. Проте отримати онлайн-консультації на порталі Дія. Бізнес підприємці можуть з будь-якого регіону України [7].

Дія. City – унікальний юридично-податковий простір для українських компаній в сфері ІТ. Простір пропонує можливість ведення бізнесу відкрито, вигідно та зручно за зразком інноваційних проєктів запроваджених в Естонії, Сінгапурі чи Делавері. Проєкт Дія. City поєднав в собі комфортні податкові умови з ефективними інструментами, які допомагають компаніям будувати прозору структуру бізнесу, легше залучати іноземні інвестиції та використовувати додаткові механізми захисту нематеріальних активів. Переваги простору Дія. City визначено на рис. 5.

Законодавча база, що регулює діяльність Дія.City:

– Закон №1667-IX «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» [16];

– Закон №1946-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» [14].

Рис.5. Переваги Дія. Сіту для України, як ІТ-хабу

У Дія. Сіту завдання Міністерства цифрової трансформації зведені до мінімуму та чітко визначені основними законодавчими актами. Міністерство лише відслідковує процес дотримання законодавчих норм та констатує відповідність критеріям за якими функціонує простір та проєкти в ньому. Під час створення концепції аналізувались найкращі світові практики, що застосовуються при впровадженні простору з урахуванням до українських реалій.

Умови, що надаються в Дія. Сіту є результатом багаторічної та активної співпраці держави та приватного сектору над правовими засадами проєкту. Саме завдяки співпраці та імплементації досвіду в юридичний аспект простору вдалось створити масштабний проєкт, що стимулює розвиток промисловості [6].

Окрім цифрових проєктів спрямованих на взаємодію держави та громадян та/або бізнесу в сервісі «Дія» відбувається різноцільова масштабна внутрішня робота з цифрової трансформації, що спрямована на підтримку функціонування вищезазначених складових бренду «Дія»:

- Електронні довірчі послуги (eID)

Впровадження мобільного кваліфікованого електронного підпису (Дія ID) на базі єдиного національного веб-порталу електронних послуг. Адаптація та приведення законодавства та стандартів у сфері довірчих послуг України до вимог Європейського Союзу. Розвиток інфраструктури довірчих та адміністративних послуг.

- Віддалений кваліфікований електронний підпис (Дія ID).

Пропонує можливість дистанційної ідентифікації громадян через мобільний додаток порталу «Дія» для отримання кваліфікованого електронного підпису.

– Спільний робочий план співпраці між ЄС та Україною у сфері електронних довірчих послуг

Забезпечення відповідності основних компонентів системи електронних довірчих послуг України з відповідними компонентами системи ЄС.

– Зміни до Закону України «Про електронні довірчі послуги» [15] стосовно поліпшення доступу фізичних та юридичних осіб до електронних послуг

Внесення змін до положень Закону України «Про електронні довірчі послуги» з метою прискорення інтеграції України до єдиного цифрового ринку ЄС. Основною ціллю є максимальне наближення сфери електронної ідентифікації та електронних довірчих послуг в положеннях національної правової бази до європейських вимог.

– Розвиток системи електронної ідентифікації

Забезпечити впровадження Інтегрованої системи електронної ідентифікації (ICEI) та її розвиток в частині підключення до Єдиними та Державними реєстрами для надання сучасних послуг з ідентифікації фізичних та юридичних осіб та перевірки і верифікації даних щодо них.

– Електронна демократія (e-Демократія)

Впровадження та реалізація різноманітних інструментів електронної демократії, таких як електронні петиції, опитування, обговорення проєктів нормативно-правових актів, громадських бюджетів, звернення громадян.

– Платформа Взаємо Дія

Національна платформа електронної демократії, де громадяни та інститути громадянського суспільства можуть взаємодіяти з міською та державною адміністраціями та брати участь в обговоренні та прийнятті рішень. Від моменту запуску платформи було впроваджено перелік продуктів (Рис. 6), що допомагають в реалізації основного призначення платформи.

Рис. 6. Продукти, що доступні на платформі Взаємодія

Впровадження та підтримка Національної платформи цифрової грамотності. Підвищення рівню цифрової грамотності громадян для збільшення конкурентоспроможності української економіки на світовій арені.

Створення проєктного офісу з цифрової грамотності для напрацювання та стандартизації правової та нормативної бази у сфери цифровізації.

– Розвиток інфраструктури широкосмугового доступу до Інтернету (е-Доступ).

– Кіберзахист

Захист національних інформаційних ресурсів та інформації в кіберпросторі, інформації, що підпадає під захист згідно Закону України та захист центральної інформаційної інфраструктури (е-Кібер).

Рис. 7. Алгоритм виконання програми із впровадження програми е-Доступу

Діяльність Національного центру резервування державних інформаційних ресурсів, інформаційних систем та платформ, що створені для систематизації та ведення реєстрів, центральна служба кіберзахисту.

Національний центр резервування державних інформаційних ресурсів, служба кіберзахисту, що функціонує в сфері Інтернет-захисту, хмарних кіберсервісів та сенсорів.

Надання обладнання, доступ до захищених вузлів доступу до Інтернету, надання серверів у користування, надання динамічно розподілюваних ресурсів, захист даних від кіберзагроз.

– Платформа для розгортання та супроводження державних електронних реєстрів

– Сервіс, метою якого є забезпечення рівномірного, якісного функціонування інформаційних систем державних реєстрів та заощадження коштів для розвитку і розширення державних реєстрів [17].

Вплив надзвичайних ситуацій на соціальні, економічні чи політичні процеси в сучасному світі давно вийшов за рамки того, що можна вважати регіональними та тимчасовими порушеннями нормального функціонування держав. Війна є найбільшим відхиленням від норми в розвитку суспільно-політичних процесів і є причиною виникнення надзвичайних ситуацій на державному рівні. У той же час технологічна та економічна ефективність все ще залишаються вирішальними критеріями в багатьох сферах життя навіть під час війни. Таким чином війна не зупиняє функціонування держави як системи, а навпаки через загострення кризи провокує швидкі та якісні зміни в багатьох сферах. Зважаючи на терористичне вторгнення росії на територію України, такі трансформаційні процеси торкнулись багатьох сфер діяльності країни, зокрема і сервісу «Дія», що став незамінним помічником як для публічних управлінців так і для всіх громадян. Від 24 лютого, за 8 місяців повномасштабної війни всі складові проекту «Дія» неодноразово оновлювались (Рис. 8) відповідаючи на виклики, що принесла війна та задовольняючи адміністративні, юридичні чи економічні потреби українців.

– є Документ – це новий тимчасовий цифровий документ, що було введено в дію під час воєнного стану.

Війна, що застала українців зненацька, спричинила необхідність для нового цифрового документу, що міг би підтвердити особу. Багато біженців, що евакуювались у безпечніші регіони України, не завжди мали при собі необхідні документи, які від початку повномасштабного вторгнення почали перевіряти поліція та бійці територіальної оборони на блокпостах по всій території України.

З початком активних бойових дій державні архіви були відключені, щоб підвищити безпеку даних українців під час війни. Цифровий паспорт чи водійське у Дії перестали оновлюватись та ідентифікувати нових користувачів застосунку. Тому виникла потреба в альтернативі, яка б дозволяла швидко перевіряти особу [10].

Як альтернатива іншим цифровим документам з'явився єДокумент, що є дуже гнучким. У ньому містяться паспортні дані, РНОКПП (картка платника податків). Документ автоматично став доступним для всіх користувачів застосунку після оновлення до версії 3.0.35 від 10 березня [5], яка доступна в AppStore і Play Market.

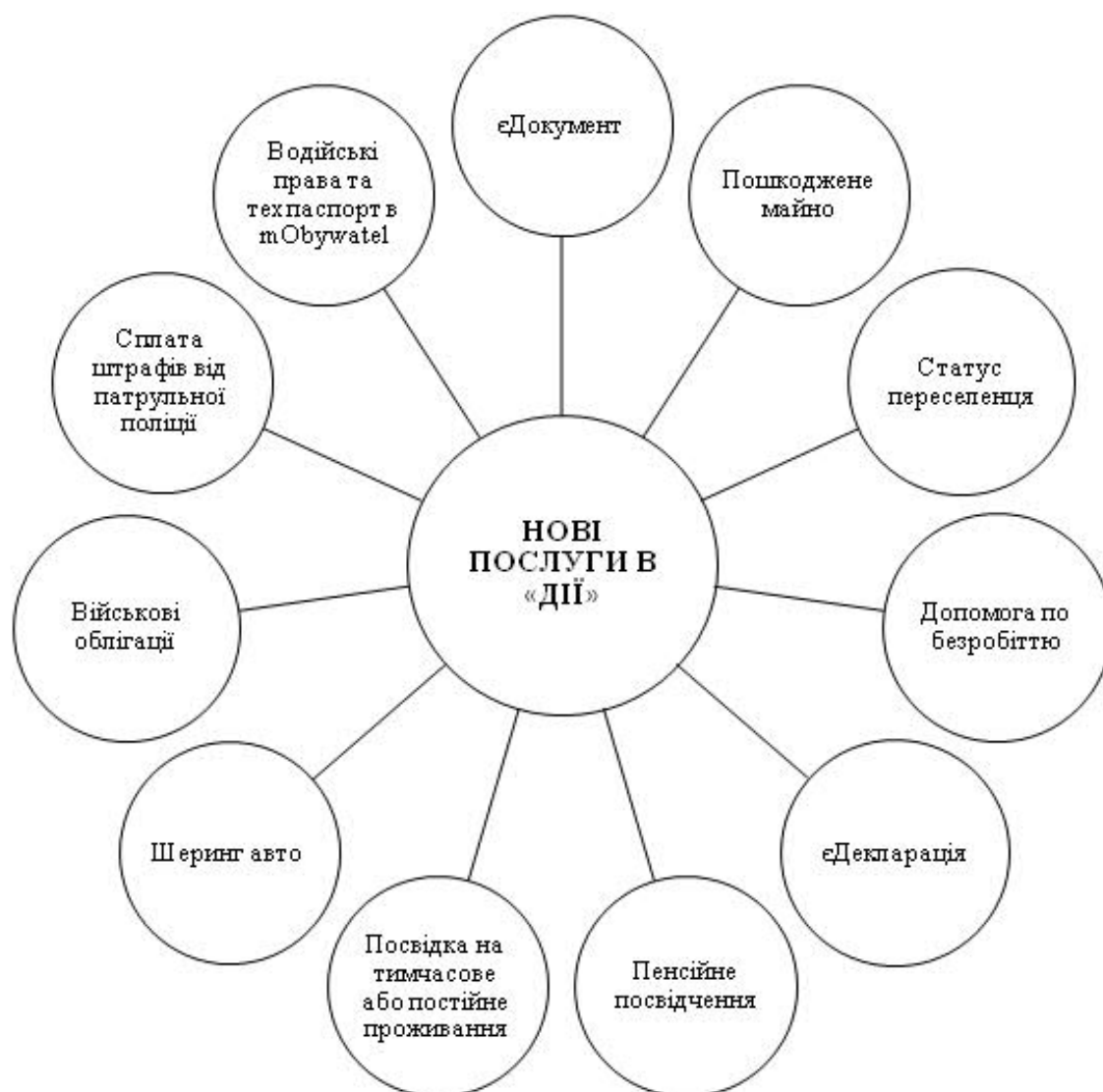

Рис. 8. Послуги в додатку «Дія», що стали доступні після 24 лютого

– Пошкоджене майно – функція, що дозволяє українцям повідомити, якщо їхнє житло зазнало руйнувань в наслідок збройної агресії рф.

Оновлення 3.0.37-38, що вийшли 29 березня [5] надає змогу громадянам повідомляти, про руйнування в першу чергу в зонах бойових дій та прифронтових містах (Харків, Маріуполь, Чернігів, Буча, Миколаїв) та в інших містах країни (Рис. 9).

Державою було запущено процес збору інформації та підрахунку збитків за-для пришвидшення важкого і складного етапу відбудови країни після перемоги. Тому, в застосунку «Дія» якнайшвидше

з'явилась функція надсилання інформації про матеріальні збитки яких вони зазнали.

Рис. 9. Суть та алгоритм користування послугою «Пошкоджене майно»

Крім того, послугу про пошкодження майна додали і на порталі «Дія».

Якщо дані про цей об'єкт занесені до Державного реєстру речових прав (ДРРП), вони завантажуться автоматично. Якщо у ДРРП не має інформації про будівлю, то її можна ввести вручну. Після заповнення форми та реєстрації заявку можна отримати в двох форматах: PDF-файлом для друку або документом на електронну пошту. З середини квітня з'явилась можливість подати заявку фізично в будь-якому ЦНАПі міста.

Цю послугу впроваджує Міністерство цифрової трансформації України за підтримки USAID/UK Assistance Project Transparency and Accountability in Public Administration and Services/TAPAS та Офісу ефективного регулювання BRDO [12].

– Статус внутрішньо переміщеної особи та довідка переселенця – новий тип довідки, що доступний у застосунку та на порталі «Дія».

На отримання довідки мають право особи, які після введення Указом Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64 «Про введення воєнного стану в Україні» воєнного стану перемістилися з території, на якій проводяться бойові дії та яка визначена в переліку на яких надається допомога в рамках програми «Підтримка. Це: Чернігівська, Сумська, Харківська, Херсонська, Миколаївська, Запорізька, Донецька, Луганська, Житомирська, Одеська, Волинська, Дніпропетровська, Київська області та місто Київ.

У застосунку ця функція стала доступна від 19 квітня в оновленні 3.0.39 [5]. Внутрішньо переміщена особа, яка подала заяву в електронній формі через Портал Дія, або мобільний додаток Дія, після включення відомостей про неї до Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб може звернутися до уповноваженого органу або уповноваженої особи територіальної громади/центру надання адміністративних послуг за місцем перебування на обліку для отримання довідки у паперовій формі [18].

– Допомога по безробіттю – послуга для громадян України, що втратили роботу під час війни.

Допомога по безробіттю – це соціальні виплати українцям, які втратили роботу під час війни на тимчасово окупованих територіях або територіях, де ведуться активні бойові дії. З метою допомоги таким громадянам у додатку та на порталі Дія можна оформити документи по безробіттю за-для отримання щомісячної допомоги.

Внаслідок війни велика кількість українців втратили роботу і не мають можливості працевлаштуватись. Підприємства по всій території України регулярно зазнають пошкоджень, руйнувань, знищуються окупаційними військами, або ж збанкрутували чи тимчасово призупинили свою роботу. Крім того свою роботу призупинили чи втратили тисячі держслужбовців. Цим і спровоковано впровадження подібних послуг через смартфон.

Цією послугою можуть скористатися українці, які були офіційно працевлаштовані, але втратили роботу через війну або через воєнний стан не можуть продовжувати діяльність як ФОП та зареєстровані на тимчасово окупованих територіях або в районах

активних бойових дій. Алгоритм оформлення послуги зазначено на рис. 10.

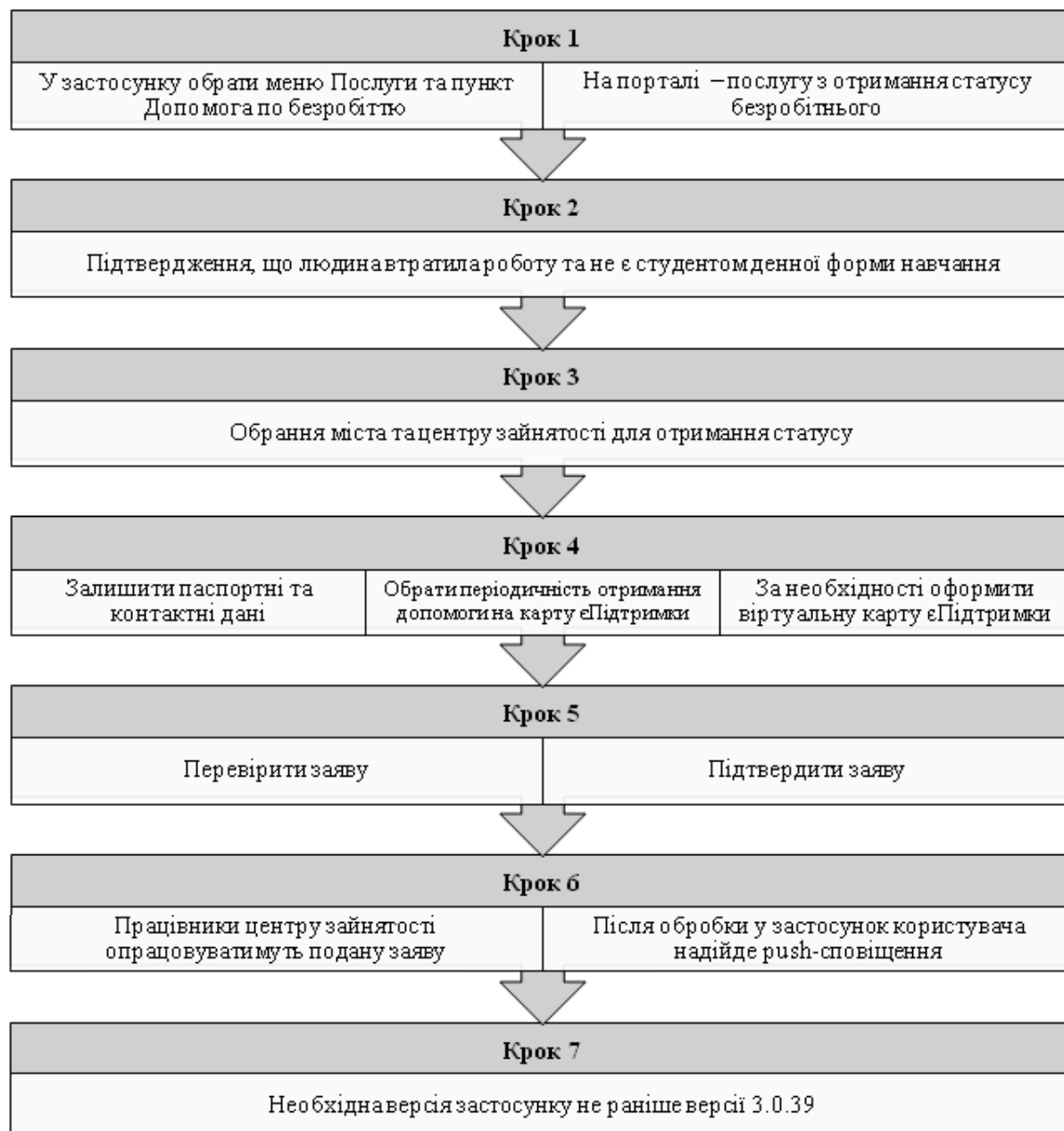

Рис. 10. Алгоритм оформлення послуги

Послуга розроблена за підтримки USAID/UK aid «Прозорість та підзвітність у державному управлінні та послугах/TAPAS» [8].

– «Декларація – новий сервіс для підприємців у додатку та на порталі «Дія».

Електронне декларування – сервіс в «Дії» для підприємців. Це документ, який замінює 374 види дозволів, необхідних для діяльності бізнесу під час воєнного стану. Подати єДекларацію в Дії можна за декілька кліків, після отримання цього документу можна одразу починати підприємницьку діяльність.

В умовах воєнного стану оформлення або продовження господарської діяльності є важкою та небезпечною справою, що займає чимало часу. Однак, Мінцифри значно спросили цей бюрократичний процес до безкоштовної процедури, що займає не більше трьох хвилин онлайн.

Подати єДекларацію можуть:

– підприємці, у яких закінчився термін дії дозвільних документів до початку воєнного стану;

– підприємці, що планують вести діяльність, для якої необхідна ліцензія;

– підприємці, що в умовах війни змінили вид діяльності й починають вести діяльність, для якої потрібна ліцензія.

– Процес подання єДекларації на порталі «Дія» зазначено на рис. 11.

Послуга реалізована Мінцифрою спільно з Мінекономіки та Офісом ефективного регулювання BRDO [9].

– Нові сервіси в Дії: пенсійне, посвідка на проживання, документи англійською та шеринг авто. Сутність послуг описано на рис. 12.

Незважаючи на повномасштабне вторгнення, команда Мінцифри продовжує створювати нові послуги, сервіси та додавати документи в додаток «Дія». Від початку війни попит на електронні адміністративні послуги зріс майже вдвічі, після оновлення 3.0.43 від 31 серпня 2022 року [5] кількість користувачів перетнула позначку понад 18 мільйонів українців.

Тепер, крім вже доступних документів у застосунку користувачі можуть користуватися чотирма новими послугами: електронним пенсійним посвідченням та посвідкою на проживання, документами англійською мовою та сервісом шерингу авто.

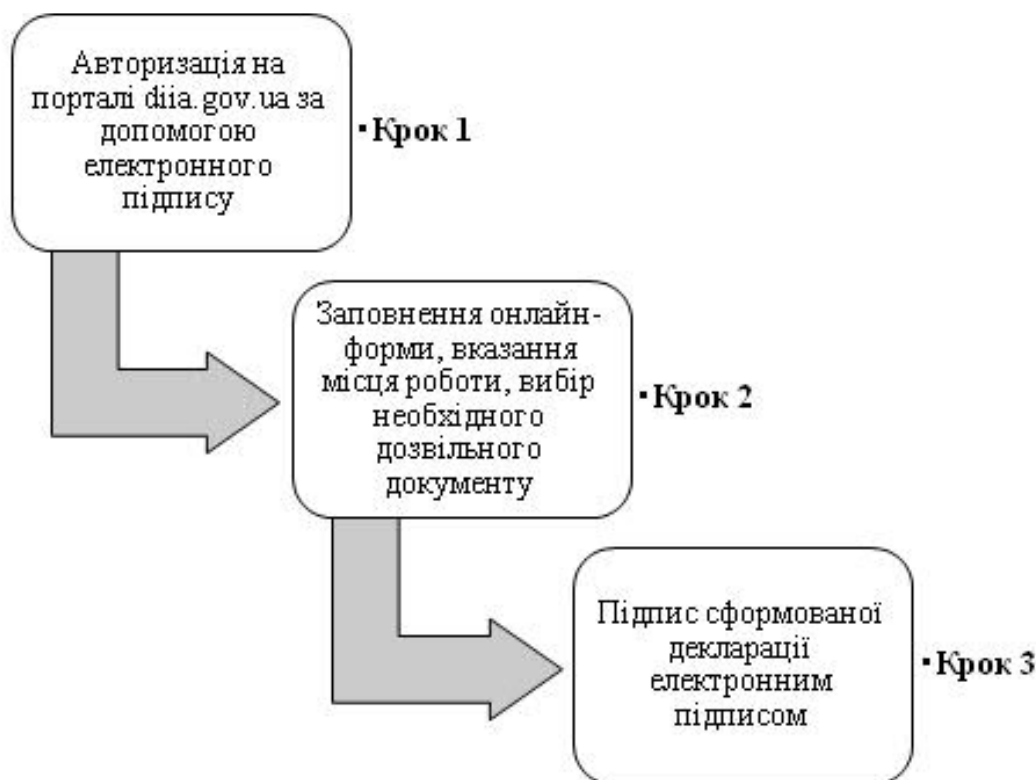

Рис. 11. Алгоритм отримання еДекларації

Як зазначає Міністр цифрової трансформації – Михайло Федоров – нові виклики, що поставила перед державою війна, не змінили планів щодо впровадження цифровізації. Проєкт «Дія» продовжує функціонувати для створення провідної системи державного управління, мінімізації бюрократичних процесів без шкоди якості публічного управління. Масштабування «Дії» спрямоване на впровадження документів та послуг, що відповідають найчастішим запитам українців.

У додатку стали доступні англійські версії закордонних паспортів, водійських прав і техпаспортів на авто. Ліцензії та спеціфікації мають міжнародне кодування, яке використовується в ЄС, США та Канаді. Для перегляду документів англійською мовою в додатку необхідно змінити мову застосунку [11].

Пенсійне посвідчення	Посвідка на тимчасове або постійне проживання	Шеринг авто та сплата штрафів
<ul style="list-style-type: none">• за віком (застосунок підтягне асвоматично)• спеціальні (необхідно генерувати самостійно)• функція діятиме для посвідчень, які видано після 2014 року• посвідчення можна перевіряти чи ділитись ним за допомогою QR-коду	<ul style="list-style-type: none">• громадяни інших країн можуть згенерувати посвідку на проживання у застосунку• особи з посвідками можуть створювати Дія.Підпис• особи з посвідками можуть користуватись іншими сервісами Дії• у додатку доступні посвідки сформовані після квітня 2018 року• для створення посвідки необхідно мати ідентифікаційний номер (РНОКПП)	<ul style="list-style-type: none">• обидві послуги були призупинені від початку війни• відновлено можливість ділитись техпаспортом на транспортний засіб• отримувати дозвіл на користування іншим авто• відновлено можливість сплати штрафів за порушення ПДД

Рис. 12. Принцип дії послуг, доступних в оновленні 3.0.43

– Військові облігації стали доступні у додатку «Дія».

Версія застосунку, що вийшла на смартфони 2 жовтня – 3.0.45 [5] – відкрила користувачам доступ до нової послуги – купівлі військових облігацій. Ця послуга надає можливість купувати цінні папери, випущені державою під час воєнного стану (Рис. 13). Військові облігації є ефективним інструментом підтримки економіки та армії України. Відтепер кожний повнолітній громадянин може придбати їх через розпродажі та допомогти державі стати на крок ближче до перемоги.

Щоб придбати облігації у застосунку «Дія» необхідно:

- мати версію додатку не пізніше 3.0.45;
- у розділі «Послуги» знайти Військові облігації;
- обрати тип облігації за необхідними критеріями або назвою;
- обрати банк чи ліцензованого брокера;
- вказати кількість облігацій;
- ввести контактні та банківські дані, куди надходитимуть

КОШТИ;

- перевірити та відправити запит до обраного партнера;
- підписати документи на відкриття рахунку в цінних паперах і оплатити облігації;
- зарахування на рахунок цінних паперів здійснюється протягом трьох робочих днів;
- інформацію про військові облігації можна відслідковувати на офіційному порталі «Дія».

Рис. 13. Характеристика та сутність військових облігацій

Послуга реалізована Міністерством цифрової трансформації України спільно з Міністерством фінансів України, Національною Комісією з цінних паперів та фондового ринку й Національним банком України за підтримки Укрзалізниці [2].

– Водійські права та техпаспорт, що згенеровані в «Дії» будуть відображатися в польському mObywatel.

Міністром цифрової трансформації України було анонсовано, що до кінця 2022 року у польському застосунку з надання

адміністративних послуг – mObywatel – з’являться цифрові водійські права та техпаспорт з української «Дії». Це стало можливим завдяки транскордонним спільним сервісам та послугі кросдержавного цифрового шерингу.

Від початку повномасштабної війни українці отримали доступ до цифрової ідентифікації Дія пл у додатку mObywatel. Наприкінці липня Дія пл отримала офіційний статус цифрової прописки. Кросдержавний шеринг документів є наступним кроком у розвитку цифрових відносин між Україною та Польщею, а також міжнародного визнання електронних документів.

Польща активно підтримує та допомагає Україні з початку повномасштабного вторгнення. Нинішня співпраця країн демонструє високий рівень міжнародної та транскордонної співпраці. Це підтверджує початок кросдержавного шерингу документів. Крім того, це перший крок до процесу визнання е-документів з mObywatel в Україні на законодавчому та адміністративному рівнях.

Польська сторона зазначила, що функція обміну документами готова та чекає на вирішення нормативних питань.

Сучасне суспільство не може функціонувати без цифрового середовища. Успіх екосистеми «Дія» справді є показником ефективності вектору роботи Міністерства цифрових трансформацій України. Тому інші європейські країни активно співпрацюють, адже майбутній розвиток світової моделі державного управління полягатиме у глобальній цифровізації.

Українці вже понад півроку активно користуються цифровим документом Dii.pl. Його можна отримати на підставі наявності польського ідентифікаційного номера (PESEL) і використовувати для підтвердження особи у Польщі та низці країн ЄС. Нещодавно цифрове посвідчення в додатку mObywatel набуло статусу офіційної цифрової прописки. Цифровий документ Dii.pl можна використовувати для підтвердження особи під час перетину кордонів з іншими країнами ЄС та отримання інших послуг під час перебування в Шенгенській зоні протягом 90 днів [3].

Висновки. Отже, провівши дослідження поточного стану розвитку е-урядування в Україні на прикладі екосистеми «Дія»

можна дійти висновку, що проблеми, які постали перед сферою державного управління в сфері цифрових трансформацій в умовах воєнного стану стали не перешкодою, а поштовхом до розвитку діджиталізації в Україні. Інформаційно-аналітична робота проведена в статті демонструє поточний стан впровадження інструментів електронного урядування та ті процеси, які сталися від початку воєнного стану. Крім того було визначено виклики та інновації, які допомогли розв'язати поточні виклики.

Тому можна стверджувати, що вдосконалення використання інформаційно-комунікаційних технологій у процесі взаємодії влади та суспільства вже давно перестало обмежуватись роботою урядових та місцевих сайтів. Проведено значну роботу над перетворенням платформи «Дія» та всіх супутніх проєктів від допоміжного онлайн-сервісу з надання державних послуг громадянам до ефективного інструменту взаємодії влади та громадян в більшості сфер громадської життєдіяльності. З цією метою були створені нові послуги, документи, сервіси та проєкти, що допомагають в ідентифікації людей або пропонують різноманітну допомогу внутрішньо переміщеним особам та інше.

У результаті змін у комунікативній взаємодії між владою та суспільством не лише створено та вдосконалено інструменти для цієї взаємодії, але й відбулись якісні зміни цілей та змісту цієї комунікації, що є вкрай необхідною під час повномасштабного вторгнення. Своєчасний зворотний зв'язок із суспільством щодо загроз безпеці громадян та необхідності захисту суверенітету та територіальної цілісності України – стали пріоритетними серед цілей трансформації та вдосконалення екосистеми «Дія».

Таким чином, новостворена кризова ситуація для функціонування системи державного управління в Україні внаслідок війни з РФ не призвела до погіршення відносин між владою та громадянами, а, навпаки, дала поштовх до більш інтенсивного освоєння нових можливостей. Взаємодія держави і суспільства набула нового характеру, що означає більш прозору, доступну, гнучку та стійку взаємодію завдяки цифровим технологіям та інноваційним підходам.

– to analyze the current legislation, programs and projects related to digital transformations of public administration in the world and in Ukraine.

The article uses general scientific methods: description, analysis, synthesis, generalization, classification, etc., as well as systemic and functional approaches. The information base of the research was served by domestic and foreign publications, press materials and regulatory acts of the national and international levels.

The study showed that as a result of changes in cooperation and communication between the authorities and society, tools for this interaction were created and improved. There have also been transformations in the goals and content of communication, which is extremely necessary during a full-scale invasion. Thus, the newly created crisis situation for the functioning of the state administration system in Ukraine as a result of the war with the Russian Federation did not lead to a deterioration of relations between the authorities and citizens, but, on the contrary, gave an impetus to more intensive development of new opportunities.

Key words: *digital transformation, digitization, «Diia» ecosystem, martial law, public administration.*

Received: 02.06.22

References

1. Bielikova, M. I. (2022). Tsyfrovizatsiia publichnoho administruvannia v umovakh voiennoho stanu [Digitization of public administration under martial law conditions] *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii: Seriia «Pravo»: zhurnal – Scientific innovations and advanced technologies: «Law» series: magazine*, 8. 381-392 [in Ukrainian].

2. Viiskovi oblihotsii v Dii: yak pratsiuie nova posluha v zastosunku [Military Bonds in Diia: How the new service works in the app]. *diia.gov.ua*. Retrieved from <https://diia.gov.ua/news/viiskovi-obligaciyi-v-diyi-yak-pracyuye-nova-posluga-v-zastosunku> [in Ukrainian].

3. Vodiiski ta tekhpasport u Dii budut vidobrazhatysia v polskomu mObyvatel [Driving licenses and technical passports in Diya will be displayed

in the Polish mObywatel]. *diia.gov.ua*. Retrieved from <https://diia.gov.ua/news/vodijski-ta-tehpasport-u-diyi-budut-vidobrazhatisya-v-polskomu-mobywatel> [in Ukrainian].

4. Derzhavni posluhy onlain: pres kit [Public services online: press kit]. *diia.gov.ua*. Retrieved from diia.gov.ua [in Ukrainian].

5. Diia – App Store. *apps.apple.com*. Retrieved from <https://apps.apple.com/ua/app/%D0%B4%D1%96%D1%8F/id1489717872?l=uk>

6. Diia.City – tse unikalnyi pravovyi ta podatkovyi prostir dlia IT-kompanii v Ukraini [Diia.City is a unique legal and tax space for IT companies in Ukraine]. *city.diia.gov.ua*. Retrieved from <https://city.diia.gov.ua/> [in Ukrainian].

7. Diia.Biznes [Diia. Business]. *business.diia.gov.ua* Retrieved from <https://business.diia.gov.ua/about-project> [in Ukrainian].

8. Dopomoha po bezrobittiu – posluha dlia tykh, khto vtratyv robotu pid chas viiny [Unemployment benefit is a service for those who lost their jobs during the war]. *diia.gov.ua*. Retrieved from <https://diia.gov.ua/news/dopomoga-po-bezrobittiu-posluga-dlya-tih-hto-vtrativ-robotu-pid-chas-vijni> [in Ukrainian].

9. ieDeklaratsiia – nova posluha dlia pidprijemtsiv na portali Diia [eDeclaration is a new service for entrepreneurs on the Diia portal]. *diia.gov.ua*. Retrieved from <https://diia.gov.ua/news/yedeklaraciya-nova-posluga-dlya-pidpriyemciv-na-portali-diya> [in Ukrainian].

10. ieDokument – novyi tymchasovyi tsyfrovyi dokument na period voiennoho stanu [eDocument is a new temporary digital document for the period of martial law]. *diia.gov.ua*. Retrieved from <https://diia.gov.ua/news/yedokument-novij-timchasovij-cifrovij-dokument-na-period-voyennogo-stanu> [in Ukrainian].

11. Novi servisy v Dii: pensiine, posvidka na prozhyvannia, dokumenty anhliiskoiu ta sherynh avto [New services in Diia: pension, residence permit, documents in English and car sharing]. *diia.gov.ua*. Retrieved from <https://diia.gov.ua/news/novi-servisi-ta-dokumenti-v-diyi-pensijne-posvidka-na-prozhivannya-dokumenti-anglijskoyu-ta-shering-avto> [in Ukrainian].

12. Poshkodzhene maino – povidomyty pro ruinuvannia zhytla mozna u Dii [Damaged property – you can report the destruction of housing in Diia]. *diia.gov.ua*. Retrieved from <https://diia.gov.ua/news/poshkodzhene-majno-povidomiti-pro-rujnuvannya-zhitla-mozhna-u-zastosunku-diya> [in Ukrainian].

13. Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro Yedynyi derzhavnyi demohrafichnyi reiestr ta dokumenty, shcho pidtverdzhuiut hromadianstvo Ukrainy, posvidchuiut osobu chy yii spetsialnyi status»: Zakon Ukrainy vid

30.03.2021 № 1368-IX. [On Amendments to the Law of Ukraine «On the Unified State Demographic Register and Documents Confirming Ukrainian Citizenship, Certifying a Person or His Special Status»: Law of Ukraine dated 30.03.2021 No. 1368-IX]. (2021, March 30). *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy – Official Gazette of Ukraine*, 33, 18 [in Ukrainian].

14. Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakoniv Ukrainy shchodo stymuliuvannia rozvytku tsyfrovoy ekonomiky v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 14.12.2021 № 1946-IX [On making changes to the Tax Code of Ukraine and other laws of Ukraine on stimulating the development of the digital economy in Ukraine: Law of Ukraine dated 14.12.2021 No. 1946-IX]. (2021, December 14). *Ofitsiynyy visnyk Ukrayiny – Official Gazette of Ukraine*, 100, 237 [in Ukrainian].

15. Pro elektronni dovirchi posluhy: Zakon Ukrainy vid 05.10.2017 № 2155-VIII. [On electronic trust services: Law of Ukraine dated October 5, 2017 No. 2155-VIII] (2017, October 5). *Ofitsiynyy visnyk Ukrayiny – Official Gazette of Ukraine*, 91, 5 [in Ukrainian].

16. Pro stymuliuvannia rozvytku tsyfrovoy ekonomiky v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 15.07.2021 № 1667-IX [On stimulating the development of the digital economy in Ukraine: Law of Ukraine dated July 15, 2021 No. 1667-IX] (2021, July 15). *Ofitsiynyy visnyk Ukrayiny – Official Gazette of Ukraine*, 65, 13 [in Ukrainian].

17. Proiekty tsyfrovoy transformatsii *plan2.diia.gov.ua* [Digital transformation projects]. Retrieved from <https://plan2.diia.gov.ua/projects> [in Ukrainian].

18. Status vnutrishno peremishchenoi osoby ta dovidka pereselentsia [The status of an internally displaced person and certificate of a displaced person]. *guide.diia.gov.ua* Retrieved from <https://guide.diia.gov.ua/view/vydachadovidky-pro-vziattia-na-oblik-vnutrishno-peremishchenoi-osoby-e0d66712-cab9-43a2-8f11-2daa4b395bc6> [in Ukrainian].

19. Tymchenko, M. S. (2020). Mykolaiv u smartfoni: analiz administratyvnykh posluh mista [Mykolaiv in a smartphone: analysis of administrative services of the city]. *Stan ta perspektyvy rozvytku kulturolohichnoi nauky – The state and prospects of the development of cultural science: Proceedings of the VI International Scientific and Practical Conference (Part 2)*, (pp. 69-74). Mykolaiv: VP «MF KNUKiM» [in Ukrainian].

20. Tymchenko, M. S. (2021). Mykolaivski khaby tsyfrovoy osvity yak oseredky didzhytalizatsii krainy [Mykolaiv hubs of digital education as centers of digitization of the country]. *Informatsiini komunikatsii v kulturi ta*

mystetstvi – Information communications in culture and art: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference (pp. 177-180). Mykolaiv: VP «MF KNUKiM» [in Ukrainian].

21. Ukraina za dva roky pidnialas na 32 pozytsii v hlobalnomu reitynhu za indeksom sotsialnoho prohresu [In two years, Ukraine rose to 32 positions in the global ranking according to the index of social progress]. *kmu.gov.ua*. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-za-dva-roki-pidnyalas-na-32-poziciyi-v-globalnomu-rejtingu-za-indeksom-socialnogo-progresu-minsocpolitiki> [in Ukrainian].

22. Tsyfrova derzhava [Digital state]. *plan2.diia.gov.ua*. Retrieved from <https://plan2.diia.gov.ua/> [in Ukrainian].

23. Tsyfrova osvita. Pro proiekt [Digital education]. *osvita.diia.gov.ua*. Retrieved from <https://osvita.diia.gov.ua/about> [in Ukrainian].

24. Chy mozhna otrymaty posluhy v zastosunku? [Is it possible to get services in the application?]. *diia.gov.ua*. Retrieved from <https://diia.gov.ua/faq/13> [in Ukrainian].

25. Iak pratsiuie zastosunok Diia? [How does the Diia application work?]. *diia.gov.ua*. Retrieved from <https://diia.gov.ua/faq/12> [in Ukrainian].

26. Open Data in Europe 2021. *cutt.ly*. Retrieved from <https://cutt.ly/J1vs4NH> [in English].

Відомості про авторів / Information about the Authors:

Тимченко Марія Сергіївна: Миколаївська міська рада, вул. Адміральська 20, м. Миколаїв, 54001, Україна.

Maria Tymchenko: Mykolaiv city council, Admiralskaya str. 20, Mykolaiv, 54001, Ukraine.

E-mail: mariatymchenko99@gmail.com

Згідно наявних даних досліджень *Property Rights Alliance* показник індексу прав власності в Україні так званий Міжнародний індекс прав власності (IPRI) є надто низьким у порівнянні із країнами ЄС.

Зроблено висновок проте що проблема захисту прав інтелектуальної власності є міжнародною, а тому світова спільнота зосереджує свої зусилля та здійснює активну політику щодо забезпечення належного рівня захисту інтелектуальних прав людини, через створення ефективного правового механізму захисту прав інтелектуальної власності. Світовий досвід виступає важливим позитивним інструментом, здійснюючи його аналіз можна знайти необхідні ключові шляхи для реформування законодавства в сфері інтелектуальної власності в Україні.

Ключові слова: інтелектуальна власність, правові аспекти, світовий досвід, авторське право, захист прав інтелектуальної власності.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В часи бурхливого розвитку інформаційно–телекомунікаційних технологій та загального тяжіння до наукового-технічного прогресу набуває все більшої гостроти питання розвитку сфері інтелектуальної власності особи. Все, що є результатом творчої, наукової, розумової діяльності людини стає продуктом інтелектуальної власності, адже розумова діяльність – це також праця, яка вимагає затрат різних ресурсів, в тому числі, розумових, часових, подекуди матеріальних. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває питання захисту прав інтелектуальної власності, адже науково-технічний прогрес сприяє не лише розвитку інтелектуальних правовідносин, але й надає практично необмежені можливості для правопорушників, особливо в цифровому середовищі.

Варто відзначити, що на сьогоднішній день, в Україні не існує дієвого механізму відповідальності (захисту) прав інтелектуальної власності. На жаль, наша держава не створила досі таких умов для суб'єктів прав інтелектуальної власності, за яких вони б могли

бути впевнені у захищеності та непорушності результатів своєї розумової діяльності. Так, для України надважливим є адаптація до європейського механізму захисту прав інтелектуальної власності, імплементація європейського законодавства, запозичення досвіду провідних світових країн, яке вже утвердили надійний механізм захисту прав інтелектуальної власності. З огляду на це видається актуальним дослідження світового досвіду захисту прав інтелектуальної власності та його порівняння з Україною, а також, аналіз проблемних питань національної системи захисту прав інтелектуальної власності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальним дослідженням проблем щодо організації правової відповідальності за порушення прав інтелектуальної власності займалося чимало вітчизняних дослідників, серед них: Г. Андрощук, А. Арзуманян, І. Венедіктова, О. Герасимчук, А. Кирилюк, А. Коваль, С. Коновалов, В. Луць, М. Мельник, І. Невінчаний, В. Остапчук, О. Підпригора, А. Перепеченов, О. Ришкова, Д. Слободянюк, А. Шульга, М. Цветкова, Г. Щербачева та інші.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті – проаналізувати наявний досвід зарубіжних країн та України у сфері забезпечення правового регулювання (захисту) прав у сфері інтелектуальної власності.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі розвитку суспільства проблеми захисту прав інтелектуальної власності набувають все більшого значення, як в Україні так і всьому світі. Цю епоху ще називають «інформаційним суспільством», а ми є свідками інтенсивного розвитку інтелектуальної творчої діяльності людини. В зв'язку з цим виникають глобальні проблеми котрі потребують вирішення за допомогою додержання балансу між задоволенням потреб суспільства та охороною індивідуальних прав.

Авторське право являється одним із важливих інститутів права інтелектуальної власності, який регулює суспільні відносини, пов'язані зі створенням творів науки, літератури і мистецтва, розпорядженням винятковим правами на ці твори, а також захистом

виняткових і інших прав автора і його правонаступників і інших правовласників.

В наш час правове регулювання авторських прав і їх захист достатньо розвинений, але так нажаль було не завжди.

Історичним підґрунтям формування монопольних прав на поширення творчих доробків виникли ще вкінці XV ст. в Європі. Зародком стало видатне відкриття Іоганном Гуттенбергом методу друкування книг на друкарських станках. Однак згодом виникло зіткнення інтересів книговидавців, котрі намагалися друкувати одні й тіж самі відомі твори. Вони вкладали кошти на придбання друкарських станків, проте були не в змозі швиденько відшкодувати ці витрати за допомогою проданих книг бо ставали на заваді конкуренція зі сторони інших книговидавців.

В результаті королівськими законами почали вводитися «привілеї» вони надавали деяким книговидавцям монопольне право на друк творів, а іншим було заборонено друкувати цей твір.

Науковці стверджують, що саме королівські привілеї були попередниками сучасного авторського права. За таких обставин автор мав право продати свою згоду разом із твором книговидавцю.

До того ж найпершим авторським законом, який захищав права самого автора, вважається Статут королеви Анни, прийнятий в Англії у 1709 р., за ним автор отримав монопольне право видавати та перевидавати свій твір протягом 14 років – таким був строк правової охорони [10].

З кожним новим століттям людство усвідомлює важливість та необхідність формування ефективної правової охорони інтелектуальної власності. Статтею 54 Конституції України гарантується кожному волю творчості та передбачає охорону інтелектуальної власності законом [18].

По перше слід зазначити, що на законодавчому рівні в Україні відсутнє визначення поняття авторського права. Однак є визначення авторського права у роз'ясненнях Міжнародного бюро ВОІВ.

Згідно з ним авторське право – це виключне право автора твору, яке надане йому законом зазначити себе творцем даного твору, відновлювати його, поширювати його серед народу різними

методами і засобами, а також надавати дозвіл іншим особам використовувати, цитувати твір [7].

Варто зазначити, що інтелектуальну власність поділяють на «авторське право і суміжні права» та «патентне право» (право промислової власності), спільною істотною ознакою яких є те, що об'єктами авторських прав та прав промислової власності виступають саме результати творчої діяльності людини

В об'єктивному сенсі являє собою сукупність, тобто систему цивільно - правових норм, котрі охороняють відносини у галузі створення, використання і захисту творів науки, літератури, а також мистецтва від незаконного використання порушення та інших прав автора.

У суб'єктивному сенсі – це виняткове і абсолютне право, котре дозволяє автору або іншому правовласнику не тільки використовувати твір, а й розпоряджатися виключним правом, вживати заходів щодо його захисту.

Науковці мають різні думки щодо визначення юридичної відповідальності за порушення прав інтелектуальної власності.

До прикладу, науковець К. Вінаєва сформулював дане визначення як добровільну структуру реалізації юридичної відповідальності, котра являється зобов'язанням суб'єкта діяти згідно до вимог правових норм [32].

А. Шабалін стверджує, що юридична відповідальність ґрунтується в обов'язку суб'єкта переносити заходи державного примусового впливу за вчинене правопорушення [4, с.46] .

Популярною є думка О. Бутнік-Сіверського, який вказує, що юридична відповідальність являється правовою нормою, а її підставою виникнення є зобов'язання [17].

Отже, юридична відповідальність за порушення прав інтелектуальної власності це визначений законами світу та вид примусового визнання особою завданої шкоди особистого, майнового характеру за скоєне кримінальне правопорушення у галузі інтелектуальної власності.

Потрібно зазначити, що в даний час термін «інтелектуальна власність» широко використовується в законодавстві багатьох країн світу і в міжнародних юридичних угодах. З точки зору того

факту, що термін «інтелектуальна власність» склався історично, він умовний і має лише термінологічну схожість з правами власності в їх традиційному розумінні. Цей термін використовується для позначення ряду особистих і виключних майнових прав на наслідки інтелектуальної діяльності.

Досліджуючи досвід зарубіжних країн у сфері захисту прав інтелектуальної власності, перш за все, слід зазначити, що проблема захисту прав інтелектуальної власності є транскордонною. Так, захист результатів інтелектуальної діяльності людини є одним із основних стратегічних завдань світової спільноти в цілому та кожної демократичної, правової, соціальної країни зокрема. На міжнародному рівні, з метою консолідації зусиль щодо захисту прав інтелектуальної власності реалізує свою діяльність Всесвітньої організації інтелектуальної власності. Робота цієї організації виходить із Стратегічної мети VI, яка була визначена під час прийняття Порядку денного в галузі розвитку. Згідно Стратегічної мети забезпечення поваги до інтелектуальної власності на стійкій основі являє собою широку концепцію, у рамках якої охорона і захист прав інтелектуальної власності мають здійснюватися з урахуванням інтересів соціально-економічного розвитку та захисту споживачів.

Важливо наголосити на діяльності Консультативного комітету із захисту прав, заснованого Генеральною асамблеєю Всесвітньої організації інтелектуальної власності. Ця інституція уповноважена надавати технічну допомогу та здійснювати координацію в галузі захисту прав інтелектуальної власності, зокрема, координацію діяльності з державними та приватними організаціями з метою боротьби з контрафакцією та піратством, здійснення просвіти громадськості, обміну інформацією, проведення навчальних програм у сфері захисту прав інтелектуальної власності [11].

Україна, як держава-засновник ООН, стала членом Всесвітньої організації інтелектуальної власності у 1970 році, наразі співробітництво з Всесвітньої організації інтелектуальної власності розвивається і розширюється. Україна бере активну участь у засіданнях всіх керівних органів ВОІВ, а також у діяльності її профільних Комітетів.

Наступним важливим аспектом захисту прав інтелектуальної діяльності на міжнародному рівні є політика ЄС у досліджуваній сфері. Для України, як для держави, що оголосила курс на європейську інтеграцію, одним із пріоритетних напрямків діяльності є адаптація до європейської правової системи, гармонізація національного законодавства та практики його застосування з європейськими стандартами. Так, ЄС здійснює активну політику щодо захисту прав інтелектуальної власності. Хартією основних прав Європейського союзу проголошено захист прав інтелектуальної власності невід'ємним правом людини.

У Європі поняття інтелектуальної власності з'явилося у правовому полі лише наприкінці XIX ст., коли було прийнято Паризьку конвенцію щодо охорони промислової власності (1883 р.), Бернську конвенцію з охорони літературних і художніх творів (1886 р.) та Мадридську угоду про міжнародну реєстрацію знаків (1891 р.). Ці документи стали фундаментальними для правового регулювання питань інтелектуальної власності. Варто наголосити, що Україна ратифікувала вказані акти, а отже, визнала їх вищу юридичну силу.

У науковій доктрині стверджується про наявність двох основних напрямків європейської політики у сфері інтелектуальної власності: внутрішній та зовнішній. Так, внутрішній вектор передбачає створення єдиної системи охорони та захисту прав інтелектуальної власності у межах ЄС. Цей напрямок переслідує мету формування єдиного ринку, розвитку економіки, оптимізації конкурентного середовища. Створення єдиної європейської системи охорони об'єктів права інтелектуальної власності дає змогу підвищити конкурентоспроможність і привабливість європейської економіки у світі, забезпечує безпеку і захист творчої діяльності громадян на теренах усього Євросоюзу, дає поштовх розвитку інноваційної діяльності та створює привабливий клімат для інвестування в Європу.

Зовнішній вектор передбачає стимулювання до створення ефективних систем захисту прав інтелектуальної власності на міжнародному рівні, в тому числі, іншими країнами, що не є членами ЄС з метою забезпеченням європейським компаніям охорони

їх інновацій за кордоном, боротьби з імпортом не ліцензованої, контрафактної продукції, залучення інвестицій та оптимізації розвитку світової економіки в цілому [16].

Слушна думка О. Бояр яка відзначає, що відносно першого напряму, охорона прав інтелектуальної власності у ЄС все більше набуває рис єдиної сформованої системи, для якої характерні наявність координаційних структур, впорядкованих елементів системи у вигляді чітко визначених об'єктів та суб'єктів, домінування внутрішніх взаємозв'язків над зовнішніми (формування єдиного внутрішнього ринку та єдиної політики ЄС) тощо. Правову основу єдиної внутрішньої і зовнішньої політики ЄС, в тому числі і у сфері інтелектуальної власності, складають договори, підписані країнами-членами Співтовариства на протязі майже п'ятдесятирічної історії його розвитку [1, с. 277].

Модель права Євросоюзу має дворівневу систему:

- загальноєвропейські правові документи (директиви);
- національні правові документи.

Базовою тенденцією є те, що національні правові документи поступово адаптуються до загальноєвропейського права. Саме такий підхід сприяє розбудові єдиного європейського законодавства, яке поступово починає превалювати над правом держав-членів ЄС.

Одним із важливих документів Євросоюзу у сфері охорони та захисту права інтелектуальної власності стала Директива ЄС «Про гармонізацію окремих аспектів авторського права і суміжних прав у інформаційному суспільстві» від 22.05.2001 р. № 2001/29/ЄС. Іншим базовим загальноєвропейським документом є Директива ЄС/2004/48 про забезпечення прав на інтелектуальну власність [3]. Основним завданням останньої є забезпечення в рамках права Європейського Союзу ефективного захисту прав творців, учасників правовідносин у сфері права інтелектуальної власності. Значний розвиток цифрових технологій у ЄС зумовив необхідність удосконалення правової процедури охорони та захисту прав авторів на єдиному європейському цифровому ринку. На сьогодні цифровий продукт є доволі прибутковим. Європейськими органами була розроблена Директива про авторське право на єдиному цифровому

ринку Європейського Союзу. Цей документ спрямований на вдосконалення прав авторів у цифровому європейському середовищі. Так, у вищевказаній директиві закріплено права авторів на отримання плати від агрегаторів, онлайн-платформ за використання авторських матеріалів (контенту). Невеликі платформи, сервіси, а також загальновідомі некомерційні платформи, наприклад, Wikipedia, звільняються від такої плати. Запроваджується видача колективних ліцензій, оформлення права на фільм, музичний твір безпосередньо на платформі.

Відповідальними за формування та реалізацію політики у сфері захисту прав інтелектуальної власності є провідні інституції ЄС: Європейський парламент, Рада Міністрів ЄС, Європейська Комісія та Європейський суд. Функції Комісії полягають у підготовці та впровадженні в дію усієї нормативно-правової процедурної документації (вторинне законодавство) щодо охорони прав інтелектуальної власності з метою створення сприятливих умов для розвитку єдиного ринку ЄС. Безпосередньо ці функції виконує Головне управління Європейської Комісії з питань внутрішнього ринку, очолюване Комісаром. На основі підготовлених Комісією рекомендацій та власної ініціативи Європарламент та Рада ухвалюють рішення у формі Директив, Регуляцій, Інструкцій тощо; ратифікують міжнародні договори. Європейський Суд вирішує спірні питання, що можуть виникати в процесі прийняття рішень, та виступає вищою інстанцією у процесі врегулювання правовідносин між суб'єктами права. Крім того, існують такі спеціалізовані організації як Європейська патентна організація та Управління гармонізації внутрішнього ринку. Європейська патентна організація є незалежною від ЄС та інших регіональних і міжнародних структур. Вона забезпечує заявнику видачу єдиного патенту на винахід (європейський патент), за яким його права охороняються в одній, кількох або усіх країнах-учасницях Європейської патентної конвенції відповідно до вказаного у заявці переліку [1, с. 278].

Важливе місце у системі правового захисту інтелектуальної власності в ЄС належить Європейському суду, який був заснований

відповідно до Угоди про Європейське об'єднання вугілля та сталі у 1952 році. У складі Суду ЄС діють три установи: сам Суд Європейського Союзу, Суд першої інстанції, Трибунал з питань публічної служби. Рішення Суду ЄС мають важливе значення для наближення національного законодавства до стандартів правового захисту інтелектуальної власності у Євросоюзі [4, с. 50].

Досліджуючи взаємовідносини України та ЄС у сфері захисту прав інтелектуальної власності зазначимо, що діалог між ними полягає у проведенні спільних засідань, де розглядаються питання захисту прав інтелектуальної власності, боротьби з порушеннями, примусового ліцензування тощо, організації спільних зустрічей на рівні експертів.

Для забезпечення прав правовласників на справедливий винагороду та прозору діяльність організацій колективного управління відповідно до міжнародних стандартів (Директива Європейського Парламенту та Ради 2014/26/ЄС про колективне управління авторським правом і суміжними правами та мультитериторіальне ліцензування прав на музичні твори для он-лайн використання на внутрішньому ринку) у липні 2018 року набрав чинності Закон України «Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав». У частині інституційного забезпечення системи правової охорони інтелектуальної власності в травні 2018 року утворено державну організацію «Національний офіс інтелектуальної власності».

Серед здобутків України у частині адаптації до європейських стандартів, безумовно, чільне місце належить факту підписання Угоди про асоціацію з ЄС [8]. Глава 9 Угоди присвячена регулюванню права інтелектуальної власності. Метою положень даного документу є спрощення створення і комерційного використання інноваційних продуктів та продуктів творчої діяльності на території Сторін та досягнення належного та ефективного рівня охорони і захисту прав інтелектуальної власності.

Також Україна бере участь в роботі Всесвітньої організації інтелектуальної власності, а також, здійснює активне

співробітництво з Європейським союзом. Згідно взятих на себе зобов'язань в межах Угоди про асоціацію з ЄС наша держава імплементує європейське законодавство, гармонізує національну правову систему із системою ЄС. На цьому шляху Україна має певні здобутки, проте, наразі ще рано говорити про налагодження належної системи захисту прав інтелектуальної власності в Україні. Існують певні недоліки законодавства, колізії та прогалини. Тому основним завданням для нашої держави є подальша адаптація до європейського досвіду, врахування здобутків провідних країн світу у сфері захисту прав інтелектуальної власності, удосконалення існуючої системи захисту.

Сторони домовились обмінюватись думками та інформацією щодо своєї національної та міжнародної практики і політики стосовно передачі технологій. Зокрема, це включає заходи щодо спрощення інформаційних потоків, ділового партнерства, ліцензійних та субпідрядних угод на добровільній основі. Особливу увагу необхідно звертати на умови, необхідні для створення належного сприятливого середовища для передачі технологій у приймаючих державах, зокрема на такі питання, як відповідна законодавча база і розвиток людського капіталу.

На виконання взятих на себе зобов'язань Україна здійснює активну нормотворчу політику у сфері інтелектуальної власності. Прийнятий Закон «Про внесення змін до статті 5 Закону України «Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних» № 2514-VIII від 04.09.2018 [5], щодо удосконалення процесу видачі контрольних марок, самостійного здійснення власниками своїх прав на об'єкти авторського права і суміжних прав контролю за видачею контрольних марок.

Постанова КМУ від 31.10.2018 № 912 «Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності у сфері інтелектуальної власності та визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю) Міністерством економічного розвитку і торгівлі України» [6] вводить в практичну площину

реалізацію положень законів «Про авторське право і суміжні права», «Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних» та «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання, пов'язаної з виробництвом, експортом, імпортом дисків для лазерних систем зчитування».

З метою спрощення умов отримання і захисту права власності на компонування мікросхем як для великих компаній, так і для простих громадян прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України відносно вдосконалення охорони прав на компонування напівпровідникових виробів» № 111-IX від 19.09.2019 року. [7].

Для забезпечення виконання зобов'язань України у сфері європейської інтеграції в частині узгодження вимог чинного законодавства України щодо охорони прав на географічні зазначення із правом Європейського Союзу прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правової охорони географічних зазначень» № 123-IX від 20.09.2019 [8].

21 липня 2020 року ВРУ прийняла Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення охорони і захисту прав на торговельні марки і промислові зразки та боротьби з патентними зловживаннями» [9], який передбачає зміни щодо торговельних марок, а саме: доповнення переліку об'єктів торговельної марки такими позначеннями як форма товарів та їх пакування; уточнення підстав для відмови в наданні правової охорони позначенню; можливість реєстрації колективної торговельної марки; уточнення порядку надання правової охорони за міжнародною реєстрацією; закріплення п'ятирічного строку невикористання торговельної марки як підстави для дострокового припинення дії свідоцтва на торговельну марку; посилення санкцій за порушення прав на торговельні марки, зокрема, застосування разового грошового стягнення за рішенням суду (від 10 до 50 тис. мінімальних заробітних плат) замість відшкодування збитків за неправомірне використання торговельної марки.

Щодо промислових зразків: додатковий критерій охороноздатності - індивідуальний характер; зміну виду охоронного документа з патенту на свідоцтво; збільшення строку чинності прав на промисловий зразок з 15 років до не більше 25 років; уточнення умов надання правової охорони промисловому зразку; правову охорону незареєстрованих промислових зразків за умови їх доведення до загального відома на території України; посилення санкцій за порушення прав на промисловий зразок, зокрема, застосування разового грошового стягнення за рішенням суду (від 10 до 50 тис. мінімальних заробітних плат) замість відшкодування збитків за неправомірне використання промислового зразка; адміністративний спосіб боротьби з патентними зловживаннями («патентним тролінгом») шляхом визнання недійсними свідоцтва на промислові зразки в Апеляційній палаті.

Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформи патентного законодавства» встановлює такі нововведення: щодо винаходів та корисних моделей: зміни в переліку об'єктів, на які поширюється правова охорона: об'єктом винаходу може бути продукт (пристрій, речовина, штам мікроорганізму, культура клітин рослини і тварини тощо), процес (спосіб), а об'єктом корисної моделі – лише пристрій або процес (спосіб); розширений перелік об'єктів, на які не поширюється правова охорона; перелік об'єктів, які можуть бути визнані такими, що явно впливають із рівня техніки, а тому не мають винахідницького рівня, наприклад, нові форми відомого з рівня техніки лікарського засобу, якщо вони істотно не відрізняються за ефективністю; можливість подання будь-якою особою мотивованого заперечення проти заявки протягом шести місяців від дати публікації відомостей про заявку на винахід; уточнення порядку надання додаткової охорони прав на винаходи (об'єктом якого є активний фармацевтичний інгредієнт лікарського засобу, процес застосування лікарського засобу тощо); розширення переліку прав та обов'язків суб'єктів прав на винаходи (корисні моделі); можливість визнання прав на винахід і корисну модель недійсними в адміністративному порядку [10].

Україна бере участь в роботі Всесвітньої організації інтелектуальної власності, а також, здійснює активне співробітництво з Європейським союзом. Згідно взятих на себе зобов'язань в межах Угоди про асоціацію з ЄС наша держава імплементує європейське законодавство, гармонізує національну правову систему із системою ЄС. На цьому шляху Україна має певні здобутки, проте, наразі ще рано говорити про налагодження належної системи захисту прав інтелектуальної власності в Україні. Існують певні недоліки законодавства, колізії та прогалини. Тому основним завданням для нашої держави є подальша адаптація до європейського досвіду, врахування здобутків провідних країн світу у сфері захисту прав інтелектуальної власності, удосконалення існуючої системи захисту.

На нашу думку, варто підкреслити, що прийняття цих законів має важливе стратегічне значення для удосконалення системи захисту прав інтелектуальної власності в Україні. Так, всі ці акти прийняті з метою наближення національного законодавства до європейського та на виконання вимог Угоди про асоціацію з ЄС, що має сприяти покращенню інвестиційного клімату в країні та розвитку економіки в цілому.

В цілому аналізуючи рівень захисту прав інтелектуальної власності в Україні, слід зазначити, попри ті зрушення про які ми вели мову вище що способи захисту прав інтелектуальної власності в нашій державі фактично не є достатньо дієвими та ефективними. Такі висновки доцільно зробити з огляду на показник індексу прав власності в Україні. Міжнародний індекс прав власності (IPRI) – це єдиний у світі індекс, повністю присвячений вимірюванню прав інтелектуальної та фізичної власності, котрий відображає результати досліджень Property Rights Alliance в сферах правового та політичного середовища, права фізичної власності та права інтелектуальної власності. Індекс прав власності демонструє, зокрема, рівень захисту прав інтелектуальної власності в країні. Порівнюючи індекс України та провідних європейських держав за даними станом на 2019 рік (Рис. 1.), слід зазначити, що індекс

нашої країни є нижчим, порівняно з Фінляндією, Німеччиною та Польшею (Рис. 2).

Рис. 1. Індекс прав власності в Україні та розвинених європейських країнах

Джерело: [29]

Досліджуючи динаміку України за показником індексу прав власності, слід констатувати, що протягом 2018-2019 років індекс дещо зрушився з місця та підвищився, проте рух цього показника є достатньо повільним (Рис. 1.2.).

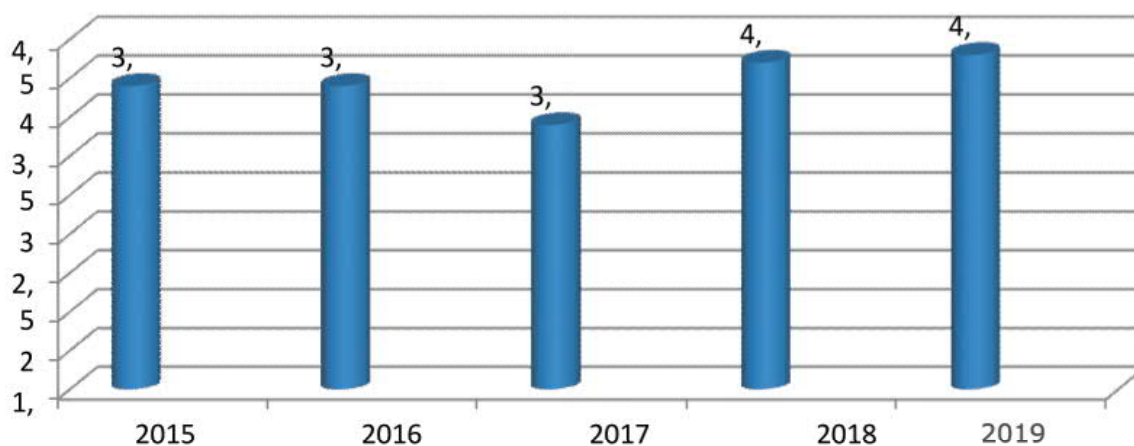

Рис. 2. Динаміка індексу прав власності в Україні протягом 2015-2019 років

Джерело: [30]

До того ж, згідно річної доповіді Єврокомісії щодо захисту та забезпечення прав інтелектуальної власності у третіх країнах Індія, Індонезія, Туреччина і Україна залишаються країнами 2-го пріоритету. У цих країнах виявили серйозні системні проблеми у сфері захисту та дотримання прав інтелектуальної власності, що спричиняє суттєву шкоду для бізнесу Євросоюзу. У порівнянні з попередньою доповіддю, ці країни не мали прогресу, або продемонстрували лише обмежений прогрес у вирішенні цих занепокоєнь [31].

Попри активну політику щодо впровадження європейських стандартів в Україні, все ж наявні певні недоліки у національному законодавстві, що призводять до виникнення колізій та прийняття відмінних судових рішень з однотипних питань. Згідно з положеннями ст. 238 Угоди про асоціацію (у якій відображені ч. 3 ст. 8 Директиви 2001/29/ЄС та ст. 11 Директиви 2004/48/ЄС судові органи можуть видати проти порушника судову заборону (англ. injunction), спрямовану на заборону продовження порушення, а також проти посередників, чії послуги використовуються третьою особою з метою порушення права інтелектуальної власності. В українському законодавстві не передбачено норму, яка б надавала право встановити судову заборону до постачальника інтернет-послуг (провайдера). Практика імплементації та застосування норм зазначеної статті наявна в Сполученому Королівстві, Австрії, Бельгії, Данії, Нідерландах, Італії, Німеччині. Провайдер доступу є неодмінним суб'єктом правовідносин у будь-якій неправомірній передачі твору через Інтернет між одним зі своїх клієнтів і третьою особою, оскільки при наданні доступу до мережі утворюється можливість доступу до твору.

Аналізуючи іноземний досвід захисту права інтелектуальної власності зупинимось на прикладі провідних європейських країн, зокрема, Німеччині та Франції. Провідну роль у розробці урядової політики в Німеччині грає Міністерство досліджень і технологій. У Німеччині встановлено наступний порядок регулювання використання результатів досліджень і розробок, отриманих на бюджетні кошти:

- Модель економії урядових коштів, відповідно до якої дохід, що отримується від використання науково-технічних результатів, віднімається з основного обсягу фінансування інституту (застосовується до інституцій, що займаються фундаментальними дослідженнями).

- Університетська модель, що використовується стосовно результатів, отриманих в процесі проведення субсидованих досліджень і розробок. Відповідно до цієї моделі розробник зобов'язаний одержати дозвіл Міністерства досліджень і технологій на передачу виключного права на використання отриманих результатів третім особам.

- Модель національних дослідницьких центрів, відповідно до якої одержувач коштів не зобов'язаний мати дозвіл на передачу виключних прав третім особам, але зобов'язаний щорічно повідомляти Міністерство досліджень і технологій про свою діяльність з передачі результатів досліджень; Міністерство досліджень і технологій отримує не більше третьої частини прибутку; частина фінансових коштів, що виділяються на проведення досліджень, може витратитися на діяльність з передачі прав.

- Модель дослідницьких центрів, відповідно до якої доходи від використання результатів досліджень і розробок йдуть на фінансування діяльності центрів і лише відсутня частина фінансується державою.

- Сучасна науково-технічна модель, що об'єднує університетську і промислову моделі і спрямована на стимулювання досліджень і розробок [4, с. 201].

Таким чином, на основі вище зазначених положень, слід констатувати, що досвід Німеччини демонструє ситуацію, за якої велика частина доходів, отриманих від використання об'єктів права інтелектуальної власності, що створюються на бюджетні кошти, належить саме державі.

На нашу думку, досвід Німеччини є, дійсно, ефективним та вартим уваги, адже, в країні діє механізм, за якого спостерігається взаємодія між державою та носіями прав інтелектуальної власності,

які заохочуються до співпраці шляхом надання фінансування та підтримки з боку самої країни. Таким чином виходить, ефективний результат, за якого країна має новітні об'єкти права інтелектуальної власності та отримує дохід в результаті їх створення, а сам автор чи винахідник бачить сенс у нових розробках, адже отримує фінансові заохочення та, безумовно, забезпечення непорушності майнових та немайнових прав інтелектуальної власності.

Французьке законодавство у сфері інтелектуальної власності є одним з найбільш розвинених у світі. Під інтелектуальною власністю розуміється сукупність закріплених законом прав на творіння в промисловій, науковій, літературній і художній областях.

Потреба в державній охороні інтелектуальної власності обумовлена наступними причинами: по-перше, необхідністю врегулювати баланс інтересів між правами творців на їхні твори, винаходи і т.п. правом суспільства на доступ до цих творінь; по-друге, держава заохочує творчість і прагне сприяти вільній та ефективній торгівлі. Творіння людського розуму, на відміну від матеріальних об'єктів, не можуть бути огорожені від використання третіми особами в силу того факту, що хтось володіє ними після того, як інтелектуальний продукт став надбанням суспільства, автор більше не в змозі здійснювати контроль над використанням об'єкта інтелектуальної власності. Ця обставина є головним правовстановлюючим принципом законодавства у сфері інтелектуальної власності з охорони прав автора у Франції.

Так ст. 1 французького патентного закону (1791) говорить: «Будь-яке відкриття або новий винахід в будь-якому виді виробництва є власністю його автора; внаслідок чого закон повинен гарантувати йому всебічне і повне користування ним відповідно до умов і на строки, які будуть встановлені далі». Уряд Франції проводить державну технологічну політику, яка в значній мірі здійснюється через спеціальне агентство - Анвар. За своїм становищем Анвар - урядове (державне) агентство з промислово-комерційним статусом. Це означає, що агентство працює як незалежний концерн, але його місія визначається урядом Франції. Основне завдання агентства – сприяння новаторству і технологічному прогресу у Франції. У

сфері діяльності агентства знаходиться використання державних наукових розробок на ліцензійній основі, а також допомогу приватним компаніям [4, с. 204].

Таким чином, можна констатувати, що французька система захисту прав на інтелектуальну власність спирається на добре організовану систему реалізації об'єктів права інтелектуальної власності.

Зупинимось на характеристиці досвіду США, які є на сьогодні головним ідеологом та реалізатором глобалізаційного процесу. Це призвело до прийняття на себе ролі ініціатора уніфікації законодавства у сфері охорони інтелектуальної власності, покликаного захищати права американського виробника, насамперед у сфері високих технологій. Міжнародний Альянс інтелектуальної власності оцінює інтелектуальну власність як найприбутковіший сектор американської економіки. У 2013 р. додана вартість основних галузей авторського права до ВВП США сягнула понад 1,1 трильйона дол. (1,126.59 млрд дол.), що становить 6,71 % вартості всієї економіки США. Сумарні галузі авторського права дали працевлаштування понад 11,2 млн працівникам у 2013 р., що становить 8,26 % усієї зайнятості США [1]. Тому, як зазначає В. Потехіна, піратство на ринку інтелектуальної власності позначається на економіці США втратою сотень тисяч робочих місць та зниженням доходів від податків до бюджету. Передусім, Сполучені Штати розцінюють недостатній рівень охорони прав інтелектуальної власності як перешкоду для США у розвитку економічних відносин.

США добре розробили закони та процедури захисту та захисту прав інтелектуальної власності. Нещодавня розробка - це набрання чинності Законом про захист комерційної таємниці 2016 року (DTSA), який передбачає нову федеральну цивільну справу щодо привласнення комерційної таємниці. Цей закон доповнює федеральний кримінальний закон і законодавство штату проти крадіжки комерційної таємниці.

В США у ході розгляду цивільних справ, пов'язаних із виробництвом контрафактних або піратських товарів, як правило

вноситься рішення про знищення вилучених товарів, а також обладнання й матеріалів, що використовувалися для виробництва таких товарів. Завдяки оперативності захисту порушених прав та широкому спектру наявних засобів захисту цих прав багато позовів про примусове забезпечення дотримання вимог законодавства вирішується в США в порядку цивільного судочинства.

За законами Сполучених Штатів Америки за контрафакцію та піратство встановлене суворе покарання. Зокрема, згідно із законодавством США за несанкціоноване відтворення творів у цифровому форматі (наприклад, продуктів програмного забезпечення) та їх піратське поширення (наприклад, через світову мережу «Інтернет») настає кримінальна відповідальність без необхідності доведення отримання правопорушником комерційної вигоди. Граничні суми, які дозволяють порушити кримінальну справу за піратство, за законами США є невисокими та визначаються на основі роздрібною ціни піратської продукції. Порушення прав на комерційну таємницю як правило розглядаються як особлива категорія порушень прав інтелектуальної власності тому, що найчастіше вони є результатом корпоративного шпигунства, порушення угод про конфіденційність або результатом злочинної домовленості осіб [16].

У США також може бути заборонено на митному кордоні ввезення товарів, що вироблені з порушенням прав інтелектуальної власності, (але які не підпадають під визначення піратських або контрафактних товарів). Митна служба США має у своєму розпорядженні широкі повноваження щодорозслідування випадків протизаконного імпорту та арешту незаконновиготовлених товарів на митному кордоні, включаючи право діяти в порядку «*ex officio*» («за посадою»), тобто без подання з боку власника прав інтелектуальної власності офіційного клопотання про вжиття заходів.

В США існує патентний захист комп'ютерних програм, хоча він є відносно новим у законодавстві цієї держави. Розробники комп'ютерних програм раніше покладалися на законодавство у сфері охорони конфіденційної інформації й нормативно-правову базу, що

регулює суспільні відносини договірною право для захисту своїх інтересів. У США ситуація щодо можливості патентного захисту для деяких методів – в тому числі бізнес- методів і алгоритмів – відрізняється від Європи. Європейська комісія продовжує давню традицію трансатлантичних прав інтелектуальної власності. Трансатлантична робоча група з питань інтелектуальної власності розглядається як дуже цінний інструмент обох сторін - здебільшого для координації співпраці з третіми країнами та багатосторонніми організаціями, обмінюючись передовим досвідом та надаючи інформацію про останні вітчизняні події.

Також, ЄС та США продовжують співпрацювати з питань інтелектуальної власності, що дозволяє обговорювати загальні проблеми захисту прав інтелектуальної власності в третіх країнах. Великою зміною в 2016 році стало те, що адміністрація США вирішила надати ліцензію на оновлення торгової марки Havana Club в США [24]. Це позитивний розвиток подій який би міг призвести до дотримання рішення СОТ щодо врегулювання суперечок.

Крім того, нові вимоги щодо патентних спорів розглядаються як позитивні ефекти. Із Закону США про авторські права була визнана несумісною Угода ТРІПС і є порушенням авторських прав. США скасували форму 18, як це було дозволено колишнім Федеральним правилом цивільного процесу. Форма 18 передбачала простий спосіб заявити про прями порушення патентів. Це вимагало від партії надати трохи більше ніж заявлений номер патенту та загальне твердження, що клас продукції відповідача втілює запатентований винахід [24]. З ростом суб'єктів монетизації патентів та так званих судових процесів щодо патентних тролів протягом минулого 10 років ця форма дозволила легко масово подавати скарги на порушення патентів; безперечно часто не включаючи достатньо деталей для обвинувачених порушників, щоб розпізнати, як їхні товари нібито порушували патенти. За відсутності форми 18, загальновизнано, що скарги на порушення патентів тепер регулюються за стандартом правдоподібності.

В США патентне законодавство не містить будь-яких обмежень для певної тематики, в той час, як Європейська патентна

конвенція містить виключення для комп'ютерних програм (а також схеми, правила і методи виконання розумових операцій, ведення бізнесу) [13, с. 208].

Позитивні зрушення має Канада, яка знаходиться в процесі виконання Комплексної угоди про економічну торгівлю з ЄС. Нові положення щодо прикордонних заходів щодо інтелектуальної власності, які набули чинності 01 січня 2015 року, надати канадським митним органам (*ex officio*) повноваження затримувати підозрюваних контрафактної або піратської продукції на кордоні та для обміну інформацією з власниками прав. Ці положення, які спрямовані на підтримку цивільного забезпечення авторських прав або прав на торговельну марку шляхом надання правовласникам інформації та допомоги, необхідної для забезпечення судового захисту в суді. Проблеми та напрямки вдосконалення та дій Канадської системи інтелектуальної власності все ще має недоліки [20]. Незважаючи на останні позитивні зрушення, вона залишається вирішувати низку питань, зокрема слабкі місця в застосуванні механізмів, включаючи належні повноваження для митних службовців щодо вилучення та знищення підроблених та піратських товарів на кордоні та при обміні інформацією між ними. Канадським органам захисту прав інтелектуальної власності та правовласникам все ще здається низьким пріоритетність боротьби з порушеннями прав інтелектуальної власності, правоохоронними органами, прокуратурою та судами. Закон про модернізацію авторських прав 2013 року вдосконалив правові засоби, проте є недостатнім, коли особа оператора послуги є невідомою. Правовласники, здається, не в змозі подати заяву про заборону запобігання продовженню порушення авторських прав (наприклад, блокування веб-сайту) [26].

Китай має чіткі цілі та довгострокову стратегію у даній галузі із загальним прагненням стати інноваційною розвинутою країною до 2020 року. Національна стратегія ІВ (NIPS), прийнята у червні 2008 р., залишається головним орієнтиром, і вона доповнена у 2010 р. перетворити Китай на інноваційну країну. Дедалі позитивніше ставлення китайської адміністрації до ІВ на

центральному рівні ілюструється рішеннями про створення в 2014 році трьох спеціалізованих судів з питань інтелектуальної власності в Пекіні, Шанхаї та Гуанчжоу, а в 2017 році - чотирьох додаткових трибунали з питань ІВ (додані до звичайних судів) у Ченду, Нанкіні, Сучжоу та Ухані [24]. Цей розвиток є похвальним, оскільки він підвищує ефективність та узгодженість судових рішень, у тому числі на місцевому рівні. Крім того, протягом останніх років Китай докладав постійних зусиль для перегляду та оновлення свого ІВ законодавства і, в цьому контексті, надає можливість зовнішнім зацікавленим сторонам, таким як ЄС коментувати законопроекти під час публічних консультацій. Китай випустив кілька законодавчих поправок, зокрема в галузі патентів, винаходів послуг, авторських прав, недобросовісна конкуренція та законодавство про електронну комерцію. Інтернет-підробка та піратство значно погіршили ситуацію, масштаб і вимір проблеми щодо забезпечення прав Китаю. На жаль, Китай є головним світовим виробником контрафактних товарів. Близько 61,8 % усіх контрафактних товарів надходять з Китаю (разом із Гонконгом ця кількість вища більше 80 %). У таких провінціях чи містах, як Пекін чи Шанхай, стандарти адміністрацій та судів, як правило, задовільні та очікується подальше покращення, тоді як відсутність досвіду та корупція продовжують вказувати на серйозні проблеми в решті Китаю [24].

Китайська компанія «Alibaba» нещодавно стала більше залучена до протидії підробки та піратства шляхом приєднання до Меморандуму про взаєморозуміння щодо продажу підроблених товарів через Інтернет, укладених у 2016 році між власниками прав ІВ, Інтернет платформи та асоціації, а за сприяння Комісії. Спільний комітет митного співробітництва між ЄС та Китаєм - ще одна важлива опора та співпраця з питань ПІВ. Він був створений у 2009 році та відповідає за стратегічну базу для митного співробітництва та спільних дій ЄС-Китаю щодо митних прав інтелектуальної власності. Митна мережа ЄС та Китаю призвела до вдосконалення співпраці між митними органами влади з обох сторін у пов'язаних з ними повітряних та морських мереж і призвело до ряду конкретних затримань та справ. Загалом ЄС достатньо

задоволений впровадженням планів дій, хоча залишається багато місця для вдосконалення. Оскільки багатьох затриманих товарів, які підозрюються у порушенні прав інтелектуальної власності, надходять з Гонконгу, Комісія встанови лаплан дій щодо співпраці у сфері митного забезпечення прав інтелектуальної власності також з Гонконгом [25].

Характеризуючи досвід Японії у сфері захисту прав інтелектуальної власності, потрібно зазначити, що Японія є економічно сильною державою, в якій спостерігаються лідерські позиції щодо витрат на дослідження та розробки, в тому числі щодо патентів. Основним напрямом діяльності промислових організацій Японії є управління технологіями та інноваціями. З метою збереження стійкої позиції лідера в сфері інновацій, Японія додає до традиційної інноваційної потужності переваги застосування управління технологіями та інноваціями, що є потенціалом для можливого подальшого росту та інноваційній конкурентоздатності. Така подвійність японської політики в сфері технологій та інновацій є цікавою з практичної та теоретичної точок зору.

Основним двигуном у розвитку інноваційної політики Японії стало бажання досягнути західного рівня, слідуючи поглядам «вакон йосаї», які часто трактують як «японський дух, західні технології». План реалізації стратегічних напрямів політики в сфері інтелектуальної власності Японії базувався на підвищенні валового внутрішнього продукту та експорту товарів та послуг шляхом збільшення прибутків компаній за рахунок: експорту продукції, яка базується на інтелектуальній власності; забезпечення дотримання прав інтелектуальної власності у відповідності з міжнародними зобов'язаннями; розширення регіональних та міжнародних можливостей в сфері торгівлі шляхом гармонізації законодавчих актів у цілях зниження перешкод у торгівлі; стимулювання розвитку людського капіталу та його застосування в ключових галузях промисловості; перетворення знань у джерело національного багатства [14, с. 265].

Японія успішно увійшла в клуб великих держав і вже зараз успішно конкурує в економічній і технологічній сфері із Заходом.

У даній країні активні широкі наукові та технологічні зв'язки з найбільш розвинутими в даних галузях країнами – Європою та США. Японія докладає значних зусиль щодо розширення фундаментальних досліджень, зокрема в сфері реформи освіти в напрямку виховання творчих особистостей на всіх рівнях освітнього процесу. Дана країна послужила прикладом для здійснень модернізації і виходу на передові позиції багатьом країнам, зокрема азіатським, які також як і Японія не ставлять за мету зміну соціокультурних основ. Сьогодні, в умовах серйозних демографічних зрушень, Японія може створити зовсім нову модель – модель старіючого суспільства з невеликою кількістю дітей і показати вихід із складного демографічного становища іншим країнам, які знаходяться в такій же ситуації як і Японія [15, с. 145].

Питання щодо правового захисту авторських прав, є глобальною проблемою, але воно визначається як особливо серйозний у таких країнах – як Китай, Таїланд, Філіппіни та Мексика. Що стосується патентів, Індонезія, Індія, Аргентина застосовують надмірно обмежувальні вимоги критерії патентоспроможності, підриваючи інновації та дослідження та перешкоджаючи інвестиціям у економіці [23].

Друга половина 2016 року, схоже, призвела до зміни ставлення уряду та Національного інституту промислової власності (INPI) щодо захисту прав інтелектуальної власності в Аргентині. Аргентина представила низку законодавчих пропозицій щодо вдосконалення прав інтелектуальної власності. Ці пропозиції включають законопроект про вдосконалення законодавства про торговельні марки та підвищення покарання за підробку та посилення захисту промислових конструкцій. Зацікавлені сторони ЄС повідомляють про інші законодавчі ініціативи, що стосуються колективного управління та санкціонування обходу заходів технологічного захисту. Зацікавлені сторони ЄС повідомляють, що INPI має активізував зусилля, спрямовані на зменшення відставання в патентній експертизі [20]. Проблеми та напрямки вдосконалення та дій власників прав продовжують страждати від місцевого виробництва та продажу підробленої продукції особливо на ринку

«La Salada», який існує вже багато років і де продаються товари, що порушують право, здійснюється відкрито та у великих масштабах. La Salada - найбільший під відкритим небом ринок продажу контрафактних та піратських товарів у Латинській Америці [21].

Деякі вдосконалення можна відзначити в законодавстві Індії щодо інтелектуальної власності. У березні 2017 року з'явився нові Індійські Правила щодо товарних знаків [22]. Основні зміни включають наступне: номер заявочного товарного знаку зменшено із 74 до 8; загальні збори були раціоналізовані за рахунок зменшення кількості категорій зборів з 88 до 23; умови для визначення загальновідомих торгових марок було встановлено вперше; спрощені процедури щодо реєстрації зареєстрованим користувачем торгових марок. Зацікавлені сторони ЄС повідомили про деякі позитивні зрушення щодо патентного захисту зокрема найму додаткових експертів, запровадження заходів онлайн-прозорості (наприклад, інструменти відстеження заявок). Здається, Індія зараз зосереджує свої зусилля на адміністративних удосконаленнях та підвищенні обізнаності та нарощуванні потенціалу з метою підвищення ефективності його системи. Зацікавлені сторони в ЄС повідомляють, що впровадження механізмів захисту прав інтелектуальної власності потребує подальшого розвитку та зміцнення, зокрема за межами Делі [22].

Позитивні зрушення в сфері інтелектуальної власності були відзначені за останні два роки. Туреччина встановила спеціалізовані суди у сфері інтелектуальної власності та спеціалізовані відділи міліції з питань порушення прав інтелектуальної власності та прийняла новий Кодекс промислової власності. Даний Кодекс, прийнятий у січні 2017, спрямований на впорядкування та модернізацію поточного турецького режиму, промислової власності, підвищення ефективності адміністративних процесів, надання нових інструментів правозастосування для правовласників та покращення прозорості [23]. Турецька установа з питань патентів та товарних знаків вдосконалила свою онлайн-заявку та дзвінок-послуги центру, особливо стосовно торгових марок. Туреччина активізувала зусилля щодо зменшення торгівлі контрафактними

товарами, які можуть становити ризики для здоров'я та безпеки шляхом введення посиленних заходів та засобів проти виробництва та продаж підроблених фармацевтичних препаратів. В області прикордонного контролю, система реєстрації призвела до збільшення кількості вилучень. ЄС та Туреччина спрямовані на обговорення поточного законодавчого розвитку, обмін досвідом з питань примусового виконання митними та виконавчими органами та адміністративно-судові органи [24].

Захист та захист прав інтелектуальної власності в Малайзії покращилися за останні два роки. Європа зацікавлені сторони повідомляють про посилене залучення влади Малайзії [23]. Поінформованість та інші позитивні зрушення після створення спеціалізованого Суду інтелектуальної власності, який пришивдив судочинство. Малайзія перебуває в процесі перегляду законодавства в галузі інтелектуальної власності з метою внесення змін, що вимагаються зобов'язаннями, що випливають з безкоштовних торгових угод, нещодавно укладених Малайзією. Щорічний звіт Комісії з питань митного забезпечення ЄС прав інтелектуальної власності у 2015 році Малайзія входила у сімку найгірших країн походження товарів, які підозрюють на порушення прав інтелектуальної власності, затриманих та вилучених у Кордонів ЄС. Незважаючи на поточний огляд законодавства інтелектуальної власності та активізовані зусилля уряду, порушення прав щодо інтелектуальної власності залишається проблемою, особливо на кордоні [24]. У 2016 році було укладено Угоду про партнерство та співробітництво (УПС) з Малайзією переговори про угоду про вільну торгівлю (ЗВТ) в даний час призупинені. Проект ЄС-АСЕАН із захисту прав інтелектуальної власності (ЕСАР III) тривав до лютого 2017 року. Вона мала на меті підтримку регіональної інтеграції АСЕАН та подальшу гармонізацію систем для створення, захисту, адміністрування та забезпечення інтелектуальної власності. Серед своїх досягнень проект призвів до інтеграції держав-членів АСЕАН у ASEAN TM view, TM class та Design View бази даних. Для кожної з баз даних створено спеціальний портал ASEAN, який забезпечує легко доступні дані про товарний знак та дизайн. Конкретною

метою цього компоненту є підтримка АСЕАН на регіональному рівні інтеграція та подальше оновлення та вдосконалення систем для створення, захисту, захисту, використання, адміністрування та забезпечення в регіоні АСЕАН [23].

У Мексиці Управління державних закупівель (PGR) активізувало свої зусилля у боротьбі з Інтернетом щодо протидії піратству шляхом створення підрозділу, присвяченого боротьбі з порушеннями прав інтелектуальної власності. Проблеми та напрямки вдосконалення та дій застосування прав інтелектуальної власності залишається основною проблемою, яка викликає занепокоєння в Мексиці. Зацікавлені сторони ЄС скаржаться, що судові провадження відбуваються дуже повільно, за винятком справ, пов'язаних із авторським правом. Заявники не мають права подавати позов безпосередньо до цивільних судів, вимагаючи відшкодування збитків [23]. Спочатку необхідно встановити перед адміністративними інстанціями наявність порушення, яке відбулося. Тому весь процес отримання збитків може включати кілька випадків та становитиме від восьми до десяти років, протягом яких позивач навіть повинен понести витрати на зберігання вилученого товару. Зацікавлені сторони ЄС повідомляють, що отримання попередніх заборон є необґрунтовано складним і, при наданні вони можуть бути зняті передбачуваним порушником шляхом виплати зустрічної облігації. Зацікавлені сторони ЄС повідомляють, що законодавча база та зусилля Мексики недостатні для боротьби з піратством, головним чином тому, що координація між федеральними та суб-федеральними чиновниками слабка і тому, що недостатньо ресурсів, присвячених інтелектуальної власності та застосуванню покаранню чи запобіжних заходів щодо порушників [24]. Ситуація посилюється, оскільки патентне законодавство Мексики, схоже, не передбачає жодної компенсації щодо невинуватеної затримки у процедурі отримання дозволу на продаж. Зацікавлені сторони ЄС також повідомляють, що немає положень про відповідальність Інтернет-послуг постачальників послуг (ISP), що призводить до правової невизначеності в цьому відношенні для ISP та власників прав.

Філіппіни зробили кілька важливих кроків для покращення середовища прав інтелектуальної власності в цілому останні два роки [23]. Ці кроки включали новий закон із змінами до Інтелектуальної власності, наприклад, запровадження відповідальності орендодавців за продаж товарів, що порушують права інтелектуальної власності у своїх приміщеннях та надання функцій із захисту прав інтелектуальної власності [23]. У 2017 році філіппінське бюро інтелектуальної власності запустило процес консультацій щодо вдосконалення національної. Проблеми та напрямки вдосконалення та дій зацікавленими сторонами ЄС повідомляють, що судові процедури є надто тривалими та необґрунтовано складними та штрафи, передбачені Кодексом інтелектуальної власності, не є достатньо стримуючими. Незважаючи на прогрес, піратство та піратство є серйозною проблемою, особливо в цифровій галузі із питань авторського права.

Таїланд, зокрема Департамент інтелектуальної власності Міністерства торгівлі, має докласти належних зусиль для посилення захисту прав інтелектуальної власності. Крім того, Таїланд розпочав впровадження робочої групи АСЕАН з питань співпраці у сфері ПІВ (AWGIPC) та Плану дій щодо ПІВ на 2016 по 2025 рік. Таїланд створив Національний комітет з питань інтелектуальної власності та підкомітет з питань протидії порушенням прав інтелектуальної власності, що покращило координацію про виконання в адміністрації Таїланду [25]. Зацікавлені сторони ЄС повідомляють, що серйозні занепокоєння зберігаються щодо широкої доступності контрафактних та піратських товарів як на фізичному, так і в Інтернет-ринках, а також через відсутність ефективних та стримуючих заходів правозастосування. Відсутність стійкого, скоординованого правозастосування і переслідування продовжує залишатися проблемою [26]. Зацікавлені сторони ЄС також повідомляють, що цивільні провадження є надто довгими та дорогими, тимчасовими заходи та заборони рідко розпоряджаються судами, кримінальних санкцій, здається, немає достатньо стримуючим, ордери на пошук важко отримати, підриваючи збережені докази та митні процедури доступні лише проти торгових марок та авторських прав. Зацікавлені

сторони ЄС повідомляють, що патентному відомству Таїланду бракує ресурсів, щоб не відставати від обсягів заявок, що призводить до тривожного відставання патентів. Залишається з'ясувати, чи нещодавно оголошені заходи щодо скорочення відставання будуть ефективними для вирішення проблеми проблеми.

Позитивні зрушення були відзначені протягом останніх двох років у Південній Кореї. Загальний рівень захисту та забезпечення прав інтелектуальної власності в Кореї значно покращився. Були зроблені успішні зусилля по боротьбі з контрафактною продукцією на вуличних ринках, особливо в районі Сеула. Міністерство культури, спорту та туризму (МКНТ) запропонувало внести зміни до Указу Президента з метою збільшення кількості місць, які будуть платити за повідомлення громадськості про захищену авторським правом музику. Указ набрав чинності з 23 серпня 2017 р. Нещодавно Корейська національна асамблея затвердила кілька поправок до корейського Закону про товарний знак, який набув чинності 1 вересня 2016 року [27]. Однією з найбільш актуальних проблем є сфера авторського права та суміжних прав, що регулює єдину справедливу винагороду виконавців та виробників не прогресували за останні два роки, і надто широкі винятки обмежують застосовності цих прав. Південна Корея ще не привела свій закон у відповідність з міжнародними зобов'язаннями. Взаємодія ЄС та Південної Кореї разом забезпечує безперебійну та ефективну роботу, імплементувавши Угоду про вільну торгівлю між ЄС та Кореєю, яка набрала чинності в 2011 році [28].

Сінгапур відображає високі стандарти та є одним із дієвих членів найважливіших міжнародних угод в сфері інтелектуальної власності. ЄС та Сінгапур завершили переговори щодо угоди про вільну торгівлю (ЗВТ). Виконання Угоди про вільну торгівлю повинно сприяти вдосконаленню захисту прав інтелектуальної власності в Сінгапурі [23]. Також варто зазначити що Сінгапур взяв на себе зобов'язання забезпечити справедливу винагороду виконавцям та виробникам фонограм протягом двох років з моменту набуття чинності даної Угоди. Однак, Сінгапур повинен активізувати зусилля проти підробки та піратства щодо товарів, що

перебувають під митним контролем(включаючи імпорт, експорт, перевалку тощо) та надати повноваження своїм митним органам вилучати або призупинити випуск товарів, які підозрюються у порушенні права інтелектуальної власності [69].

Висновки. Таким чином, підсумовуючи вищезазначене, слід констатувати, що проблема захисту прав інтелектуальної власності є міжнародною, а тому світова спільнота зосереджує свої зусилля та здійснює активну політику щодо забезпечення належного рівня захисту інтелектуальних прав людини. На міжнародному рівні стратегічне значення має діяльність Всесвітньої організації інтелектуальної власності, а також, Європейського союзу. Ці міжнародні утворення реалізували масштабну нормотворчу процедуру, приймаючи численні правові акти, спрямовані на регламентацію правовідносин у сфері захисту прав інтелектуальної власності. Україна ратифікувала провідні міжнародні документи у сфері захисту прав інтелектуальної власності.

Варто зазначити що найважливішим фактором, що стимулює розвиток правової системи охорони інтелектуальної власності в тій чи іншій країні, є створення ефективного правового механізму захисту прав інтелектуальної власності. Зарубіжний досвід є важливим позитивним інструментом, здійснюючи його аналіз можна знайти необхідні ключові шляхи для реформування законодавства в сфері інтелектуальної власності в Україні.

Стаття надійшла до редакції: 28.05.22

community focuses its efforts and implements an active policy to ensure the proper level of protection of human intellectual rights, through the creation of an effective legal mechanism for the protection of intellectual property rights. World experience is an important positive tool, by analyzing it, you can find the necessary key ways to reform legislation in the field of intellectual property in Ukraine.

Key words: *intellectual property, legal aspects, world experience, copyright, protection of intellectual property rights.*

Received: 28.05.22

References

1. Boiar, A. O. Yedyna polityka YeS u sferi intelektualnoi vlasnosti: peredumovy, formuvannia systemy, problemy i perspektyvy [The single policy of the EU in the field of intellectual property: prerequisites, formation of the system, problems and prospects]. (n.d.). *Naukovyi visnyk Volynskoho derzhavnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Ekonomichni nauky – Scientific Bulletin of Lesya Ukrainka Volyn State University. Economic sciences, 1*, 277–284 [in Ukrainian].

2. Dyrektyva YeS «Pro harmonizatsiiu okremykh aspektiv avtorskoho prava i sumizhnykh prav u informatsiinomu suspilstvi» vid 22.05.2001 r. № 2001/29/IeS [EU Directive «On Harmonization of Certain Aspects of Copyright and Related Rights in the Information Society» dated May 22, 2001 No. 2001/29/EC]. (2001, May 22). *Vidomosti Verkhovnoi rady Ukrainy: ofitsiyni veb-portal – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine: official web portal. zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_005-01#Text [in Ukrainian].

3. Dyrektyva № 2004/48/IeS Yevropeiskoho parlamentu i Rady YeS pro zabezpechennia prav na intelektualnu vlasnist: YeS; Dyrektyva, Mizhnarodnyi dokument vid 29.04.2004 № 2004/48/IeS [Directive No. 2004/48/EC of the European Parliament and the Council of the EU on ensuring intellectual property rights: EU; Directive, International document dated 04/29/2004 No. 2004/48/EC] (2004, April 29) *Vidomosti Verkhovnoi rady Ukrainy: ofitsiyni veb-portal – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine: official web portal. zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b39#Text [in Ukrainian].

4. Shabalin, A. (2019). Deiaki pytannia zakhystu prava intelektualnoi vlasnosti v YeS [Some issues of protection of intellectual property rights in the EU]. *Teoriia i praktyka intelektualnoi vlasnosti – Theory and practice of intellectual property*, 6, 46-54 [in Ukrainian].

5. Pro vnesennia zmin do statti 5 Zakonu Ukrainy «Pro rozpovsiudzhennia prymirnykh audiovizualnykh tvoriv, fonohram, videohram, kompiuternykh prohram, baz danykh». Zakon Ukrainy vid 04.09.2018 № 2514-VII [On amendments to Article 5 of the Law of Ukraine «On the distribution of copies of audiovisual works, phonograms, videograms, computer programs, databases». Law of Ukraine dated September 4, 2018 No. 2514-VII]. (2018, September 4). *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR) – Bulletin of the Verkhovna Rada (VVR)*, 41, article 315 [in Ukrainian].

6. Pro zatverdzhennia kryteriiv, za yakymy otsiniuietsia stupin ryzyku vid provadzhennia hospodarskoi diialnosti u sferi intelektualnoi vlasnosti ta vyznachaietsia periodychnist provedennia planovykh zakhodiv derzhavnoho nahliadu (kontroliu) Ministerstvom ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy [On the approval of the criteria by which the degree of risk from conducting business activities in the field of intellectual property is assessed and the periodicity of planned measures of state supervision (control) by the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine is determined: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine]. (2018, October 31). *Vidomosti Verkhovnoi rady Ukrainy: ofitsiinyi veb-portal – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine: official web portal. zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/912-2018-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

7. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vdoskonalennia okhorony prav na komponuvannia napivprovodnykovykh vyrobiv: Zakon Ukrainy vid 19.09.2019 № 111-IX [On the introduction of changes to some legislative acts of Ukraine regarding the improvement of the protection of rights to the composition of semiconductor products: Law of Ukraine dated September 19, 2019 No. 111-IX]. (2019, September 19). *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR) – Bulletin of the Verkhovna Rada (VVR)*, 42, article 236 [in Ukrainian].

8. Ievrointehratsiinyi portal [European integration portal]. *eu-ua.org*. Retrieved from <http://eu-ua.org/yevrointehratsiia/zakhyst-prav-intelektualnoii-vlasnosti> [in Ukrainian].

9. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo posylennia okhorony i zakhystu prav na torhovelni marky i promyslovi

zrazky ta borotby z patentnymy zlovzhyvanniamy: Zakon Ukrainy vid 21.07.2020 № 815-IX [On making changes to some legislative acts of Ukraine regarding strengthening the protection and protection of rights to trademarks and industrial designs and combating patent abuse: Law of Ukraine dated 07/21/2020 No. 815-IX]. (2020, July, 21). *Vidomosti Verkhovnoi rady Ukrainy: ofitsiyni veb-portal – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine: official web portal*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/815-20#Text> [in Ukrainian].

10. Kozhokar, O. (2020). VR pryiniala zakony u sferi zakhystu prav intelektualnoi vlasnosti: shcho novoho u tsykh zakonakh? [VR adopted laws in the field of protection of intellectual property rights: what is new in these laws?]. *Yurydychna hazeta «Online» – Legal newspaper «Online»*. Retrieved from <https://jur-gazeta.com/dumka-eksperta/vr-priyniala-zakoni-u-sferi-zahistu-prav-intelektualnoyi-vlasnosti-shcho-novogo-u-cih-zakonah-.html> [in Ukrainian].

11. WIPO: ofitsiyni veb-portal [WIPO: Official Web Portal]. *wipo.int*. Retrieved from <https://www.wipo.int/about-wipo/ru/index.html> [in Russian].

12. Khartiia osnovnykh prav Yevropeiskoho soiuzu: Yevropeyskyi Soiuz; Khartiia, Mizhnarodnyi dokument vid 07.12.2000 [Charter of Fundamental Rights of the European Union: European Union; Charter, International document dated 07.12.2000]. *Vidomosti Verkhovnoi rady Ukrainy: ofitsiyni veb-portal – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine: official web portal*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524#Text [in Ukrainian].

13. Bakala, A. A. (2016). Kompiuterne piratstvo: shliakhy podolannia ta mizhnarodnyi dosvid borotby z nym [Computer piracy: ways to overcome it and international experience of combating it]. *Chasopys tsyvilistyky – Journal of Civil Studies*, issue 20, 207-210 [in Ukrainian].

14. Romaniuk, T. V. (2015). Zakhyst korysnykh modelei za zakonodavstvom Kytai [Protection of utility models under Chinese legislation]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava – Journal of the Kyiv University of Law*, 2, 264-266. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2015_2_64 [in Ukrainian].

15. Stadnyk, O. I. (2014). Stratehiia intelektualnoi vlasnosti v Yaponii [The strategy of intellectual property in Japan]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky – Global and national economic problems*, (issue 2), (pp. 143-148). Mykolaiv: Mykolaivskyi natsionalnyi universytet imeni V.O. Sukhomlynskoho [in Ukrainian].

16. Lonh, D., Rei, P., Zharov, V. O., Sheveleva, T. M., Vasylenko, I. E. & Drobiazko, V. S. (2007). *Zakhyst prav intelektualnoi vlasnosti: normy mizhnarodnoho i natsionalnoho zakonodavstva ta yikh pravozastosuvannia. Praktychnyi posibnyk [Protection of intellectual property rights: norms of international and national legislation and their enforcement. Practical guide]*. Kyiv: «K.I.S.» [in Ukrainian].

17. Butnik-Siverskyi, O. B. (2008). *Ekonomika intelektualnoi vlasnosti [Economics of intellectual property]*. Kyiv: Instytut intelektualnoi vlasnosti i prava [in Ukrainian].

18. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. *Zakon Ukrainy № 254k/96-VR vid 23.07.1996 r. [Law of Ukraine No. 254k/96-BP of 07/23/1996]*. (1996, July 23). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, article 141 [in Ukrainian].

19. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy № 435-IV vid 03.10.2003 r. [Civil Code of Ukraine No. 435-IV dated October 3, 2003]. (2003, October 3). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 40-44, article 356 [in Ukrainian].

20. International SME Support Service. *china-iprhelpdesk.eu*. Retrieved from <http://www.china-iprhelpdesk.eu/frontpage> [in English].

21. File 91 1591-D-2017 from the House of Representatives and file № 1315-S-2016 from the Senate. *congress.gov*. Retrieved from <https://www.congress.gov/congressional-record/> [in English].

22. Acts on trademarks. *ipindia.nic.in*. Retrieved from <http://www.ipindia.nic.in/acts-rules-tm.htm&usg=ALkJrhgHrx8tYL8wMKT3YPpIdwyCfUG-Ag> [in English].

23. Summary of the assessment of the situation by country. *gov.cn*. Retrieved from http://www.gov.cn/english/2008-06/21/content_1023471.htm [in English].

24. European Neighborhood Policy And Enlargement Negotiations. *ec.europa.eu*. Retrieved from https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/neighbourhood/overview_uk [in English].

25. ASEAN IP Rights Action Plan 2016-2025. *aseanip.org*. Retrieved from <https://www.aseanip.org/Statistics-Resources/ASEAN-IPR-Action-Plan-2016> [in English].

26. Patent law, RSC (1985). p. 4. *laws-lois.justice.gc.ca*. Retrieved from <http://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/P-4.pdf> [in English].

27. McNeely, R. J. (2008). Governmental indirect patent infringement: the need to hold Uncle Sam ac-countable under 28 U.S.C. §1498 / CAP. U. Law Review [in English].

28. Stark, R. J. (2011). Inducement of Patent Infringement: The Intent Standard and Circumstantial Evidence of Intent. Recent Trends in Patent Infringement Lawsuits [in English].

29. Indeks prav vlasnosti [Index of property rights]. Retrieved from <http://iii.ua/uk/ukrayina-v-globalnih-innovaciynih-reytingah-mizhnarodniy-indeks-zahistu-prav-vlasnosti>

30. Property rights alliance. *ueff.org/uk* Retrieved from <https://ueff.org/uk/indeksy/77-property-rights-alliance-indeks-prav-vlasnosti> [in English].

31. Report on the protection and enforcement of intellectual property rights in third countries. Commission staff working document. Brussels, 8.1.2020 SWD(2019) 452 final/2. *trade.ec.europa.eu* Retrieved from https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2020/january/tradoc_158561.pdf [in English].

32. Vinaeva, K. (2007). Avtorski ta sumizhni prava: aspekty tsyvilno-pravovoho zakhystu [Copyright and related rights: aspects of civil protection]. *Yurydychna hazeta – Legal newspaper*, №17 (101) *yur-gazeta.com* Retrieved from <http://www.yur-gazeta.com/article/1172>. [in Ukrainian].

Відомості про авторів / Information about the Authors

Штиршов Олександр Миколайович: Чорноморський національний університет імені Петра Могили: вул. 68 десантників 10, Миколаїв, 54003, Україна.

Oleksandr Shtyrov: Petro Mohyla Black Sea National University: 68 Desantnykiv str. 10, Mykolaiv, 54003, Ukraine.

ORCID. ORG./ 0000-0002-7627-3721

E-mail: bratislava@ukr.net

Сухорукова Анна Леонідівна: Миколаївський національний аграрний університет: вул. Георгія Гонгадзе 9, Миколаїв, 54020, Україна.

Anna Sukhorukova: Mykolaiv National Agrarian University, street Georgy Gongadze 9, Mykolayiv, 54020, Ukraine.

ORCID. ORG./ 0000-0002-6170-4955

E-mail: a.l.sukhorukova83@gmail.com

Наведено приклад моделювання системи управління закладом серельної освіти на засадах змішаного навчання, яка включає механізми подолання соціально-політичних криз, стихійних лих та війн; позначає реальність того, що кризи не обмежені соціальними чи географічними кордонами; розкриває роль і функцію тьютора як одного з головних суб'єктів освітнього процесу, який забезпечує супровід індивідуального процесу навчання.

Розглянута форма і філософія домашнього навчання, що може слугувати дієвим шляхом урегулювання відношення якості освіти та ресурсів на сьогодні, особливо в період пандемії та військового стану. Проаналізовано емпіричні дослідження в США та Європі, що доводять ефективність й економічну доцільність такої форми навчання.

Зазначено, що керівники закладів освіти в територіальних громадах мають передбачати кризові тенденції; бути готовими функціонувати в умовах глобальних криз, які виникають всюди та деінде (наприклад, економічні кризи, воєнні дії тощо); розуміти, що розмір і розташування закладу освіти не захищають від криз; визнавати, що врегулювання кризових ситуацій не є примхою, що минає, а є одним із найважливіших завдань сьогодення для забезпечення відповідального управління освітою.

Акцентована увага на тому, що реальність війни і пандемії довели, що заклади освіти, зокрема й загальної середньої, не є безпечними і тому виникає потреба у перегляді планів урегулювання кризових ситуацій, комунікацій із внутрішніми та зовнішніми зацікавленими сторонами, стратегії забезпечення ефективного лідерства в культурі шкільної спільноти.

Зазначено, що інциденти в нинішньому суспільстві чітко обумовлюють потребу в кризовому плануванні. Випадки насильства привертають увагу засобів масової інформації, вони складають на тимчасово окупованих ворогом територіях великий відсоток криз, з якими стикаються шкільні округи. Однак існують й інші проблеми, пов'язані з фінансами, заходами підзвітності, змінами в навчальних програмах, шкільним кліматом або проблемами з персоналом, які

також можуть стати кризою, якщо ситуація загострюється і заважає досягненню головної мети навчання учнів.

Запропоновано органам місцевого самоврядування використовувати в кризових умовах такі нові моделі публічного управління закладами освіти, які щороку стають все більш популярними у світі, як дистанційне, змішане та домашнє навчання, які є більш економічними і безпечними.

Ключові слова: публічне управління, управління закладами освіти, управління кризами, місцеве самоврядування, міжнародний досвід, освіта, освітні технології, політика безпечної освіти.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Практичним досвідом урегулювання відношення якості освіти та ресурсів на місцевому рівні в умовах криз, особливо в період воєнного стану, можуть бути нові моделі публічного управління закладами освіти, які щороку стають все більш популярними у світі, проте є недостатньо освоєними в Україні. До таких моделей публічного управління належать прийняття рішення щодо запровадження інформаційних та соціально-психологічних освітніх технологій дистанційного, змішаного і домашнього навчання [3].

В Україні дистанційне навчання [16] стало більш апробованим ніж змішане [8] чи домашнє (сімейне) [2] в системі освіти, що викликає логічне занепокоєння у громадян через те, що здобувачі освіти різних рівнів (дошкільної, шкільної, професійної, вищої, післядипломної) не достатньо захищені в умовах криз, зокрема останніх, які значно вплинули на життя людини, зокрема це стосується пандемії COVID-19 та війни, розпочатої РФ 24 лютого 2022 року проти України. Все це не може не порушити процеси їх соціалізації і здатності спілкуватися з іншими.

З метою вивчення цього питання звертаємося до міжнародного досвіду у різних країнах світу, які в кризових ситуаціях гарантують, що їхні заклади освіти готові функціонувати в умовах глобальних викликів, які виникають внаслідок економічних, політичних криз, воєнних дій, а їхні керівники визнають, що врегулювання кризових

ситуацій не є примхою, що минає, а є необхідним завданням для відповідального управління освітою на місцевому рівні.

В Україні, у зв'язку з розв'язаною 24 лютого 2022 року РФ війною, в управлінні закладами освіти, особливо на місцях, виникла проблема, пов'язана з недостатнім рівнем готовності керівників до антикризового управління. Тому, питання використання міжнародного досвіду публічного управління закладами освіти на місцевому рівні в умовах криз є вкрай актуальним і потребує подальшого наукового осмислення й обґрунтування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових джерел показав, що проблема функціонування системи освіти знаходиться у фокусі дослідників і представлена значною кількістю робіт соціологічного, філософського, педагогічного й управлінського напрямів. Проте сучасна ситуація у сфері освіти з організації навчального процесу в умовах кризи (воєнного стану в Україні і пандемії, зокрема) залишається недостатньо дослідженою. Більшість робіт вітчизняних науковців спрямована на вирішення внутрішніх інституційних конфліктів у сфері освіти [1; 7; 10]; менше – на вирішення питань управління освітою на місцевому рівні [12; 14; 17] та в період криз [4-6; 9; 11; 13; 15].

Тому, у нашому дослідженні ми розглянули позитивний міжнародний досвід з питань публічного управління закладами освіти в умовах криз, що сприяє відображенню специфіки функціонування та модифікацій системи освіти на позитивних тенденціях зарубіжних країн.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті – розкрити міжнародний досвід щодо публічного управління закладами освіти на місцевому рівні в умовах криз та запропонувати шляхи їх застосування в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Більшість досліджень з антикризового менеджменту, незважаючи на широке поширення, зосереджені, насамперед, на соціально-психологічних проблемах та комерційному секторі бізнесу. У сфері освіти в цьому питанні залишаються значні прогалини, які потребують

подальшого вивчення. Освітні заклади, зокрема державні школи в США, постраждали від широкого кола криз. Оскільки ці школи обслуговують місцеві громади та їхніх наймолодших, найбільш уразливих громадян, вони є важливим центром для подальших досліджень кризового менеджменту.

Дослідники визначають кризу як найвищий ступінь конфліктних ситуацій (від грецьк. *krisis* – переломний момент) – різкий, крутий перелом. Це стан політичної системи суспільства, який виявляється в поглибленні і загостренні наявних конфліктів, різкому посиленні політичної напруженості.

При цьому можливе тимчасове призупинення або взагалі припинення функціонування окремих елементів або інститутів політичної системи; втрата довіри до політичних і державних лідерів [4]. Тому важливим постає вміння всіх керівників організацій й установ працювати в умовах криз, попереджати їх та долати. Особливо це стосується системи публічного управління освітою на місцевому рівні.

Як показує досвід США, фахівці зі зв'язків із громадськістю в державних шкільних округах зобов'язані забезпечити готовність своїх округів до кризи. Вони мають наполегливо демонструвати свої здібності як стратегічні менеджери та лідери у врегулюванні криз. Дослідження зв'язків із громадськістю показують, що лідери організацій, які не висловлюються під час кризи, залишають вакуум, який створює можливість для інших, таких як опоненти чи критики, висловитися замість них.

Подібним чином фахівці зі зв'язків із громадськістю, які формально не визначають свою належну роль в організації, можуть опинитися осторонь процесів комунікації та прийняття рішень, якими вони повинні керувати.

Яскраві практики подолання кризових явищ в управлінні освітніми системами демонструють випадки застосування містами новітніх розумних технологій, які стають ключем як для запобігання кризовим явищам в управлінні, так і подолання наслідків непередбачуваних вагомих потрясінь.

Позитивні результати досягаються за допомогою різних рішень і технологій, таких як соціальні медіа, телемедицина, системи відстеження та моніторингу, датчики та програми визначення місцезнаходження, системи дистанційної роботи тощо. Ці рішення та технології також використовувалися під час пандемії COVID-19 для покращення добробуту громади.

Так найбільшій популярності у країнах-учасницях дослідження OCED за період 2020-2021 років згідно даних що представлена на сайті OECD набув формат он-лайн платформ для навчання у період пандемічних викликів. Серед них такий формат використовувався майже у на всіх рівнях освіти. Найменшим попитом користувалось засоби радіо зв'язку та інші формати роботи (рис. 1).

Однак впровадження технологій може мати і негативні наслідки, такі як соціальне відчуження, цифровий розрив, порушення приватності та конфіденційності, політичні упередження та поширення дезінформації, а також неефективна віддалена робота та освіта. Щоб пом'якшити ці побічні ефекти, політикам пропонується продовжити процес цифровізації, збільшити доступність цифрових послуг і підвищити цифрову грамотність.

Електронне навчання, дистанційна робота та дистанційні послуги – це сфери, які набули поширення за останні два десятиліття у звичайному житті та під час катастроф. Залежно від масштабів, стихійні лиха можуть мати тимчасові або довгострокові наслідки для систем освіти та зайнятості.

Перше з них – *дистанційне навчання* – це рішення для навчання людей у кризових ситуаціях за допомогою впровадження технологій. Ці ситуації потребують інноваційних заходів для надання освітніх послуг усім здобувачам освіти незалежно від їхніх соціальних та географічних умов. Наприклад, у Південній Африці приватний вищий навчальний заклад, який надає онлайн-послуги вищої освіти, попросили надати спільний доступ до своєї інфраструктури для надання послуг людям, які постраждали від катастроф протягом останніх років. Він мав змішаний підхід до навчання у звичайні дні та розширив свої програми для надзвичайних ситуацій. Інститут має дві функції: навчати викладачів і надавати належним чином освітні послуги студентам [18].

Рішення для дистанційного навчання у країнах-учасницях
дослідження OECD (2020 та/або 2021 рік)

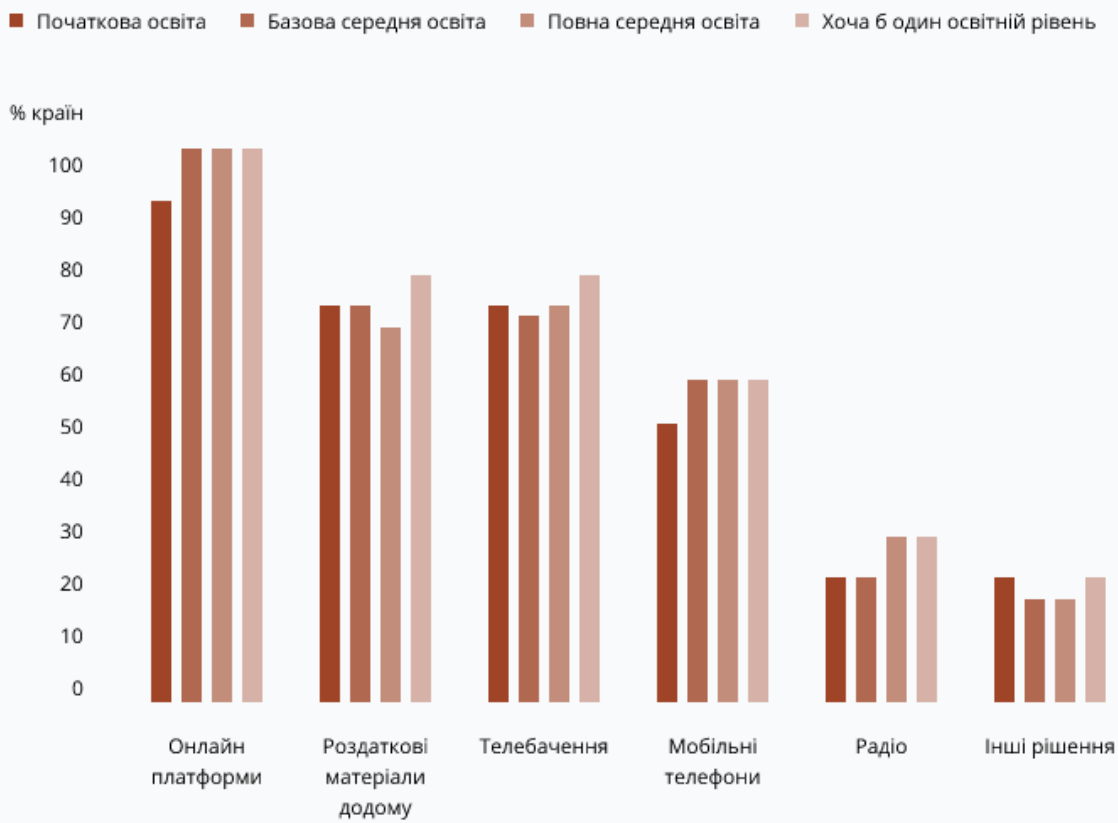

Рис.1. Формат дистанційного навчання у країнах-учасницях дослідження OECD за період 2020-2021 р. р.

Джерело: [22]

Варто зазначити що карантинні обмеження сприяли запровадженню та поширенню різних форматів навчання які згідно дослідження [23] мали як позитивні так і негативні наслідки по всьому світу (рис.2.).

Найбільший відсоток дистанційного навчання зафіксовано на Європейському континенті, а найменший на Африканському. Головна причина таких показників у Африці це відсутність доступного підключення до мережі Internet та низький рівень цифрової грамотності, а в деяких країнах взагалі навчання було припинено до скасування пандемії.

Вплив карантину на навчання за регіонами

	Не вплинув	Живе навчання замінилося дистанційним	Навчання призупинено, але інституція розробляє рішення	Навчання скасовано
Африка	3 %	29 %	43 %	24 %
Пд та Пн Америки	3 %	72 %	22 %	3 %
Азія та Тихоокеанський регіон	1 %	60 %	36 %	3 %
Європа	Майже нуль	85 %	12%	3 %

Рис.2. Вплив карантинних обмежень на формат навчання у різних регіонах світу.

Джерело: [23]

Але повернемося в Україну. Для прикладу щодо запровадження дистанційної форми навчання нами проведено експериментальну роботу у Приватній школі «Афіни» (м. Київ, Україна) і створено відповідну модель управління в закладі освіти, в якій виділено чотири рівні.

Перший рівень – *рівень стратегічного управління*, на якому директор закладу освіти виступає головною адміністративною особою, яке несе персональну відповідальність за все, що відбувається в освітній установі. На цьому рівні управління розміщені й інші вищі органи колегіального й громадського управління - координаційна рада, педагогічна рада, органи самоврядування, окрім адміністративного управління,

Суб'єкти управління цього рівня забезпечують єдність керівної системи в цілому, визначають стратегічний напрям розвитку освітнього закладу, всіх його підрозділів.

Другий рівень – *рівень тактичного управління*, до якого віднесені представники адміністративного управління – заступники директора освітнього закладу, керівники освітніх ступенів (не освітніх рівнів, а ступенів); органи, що входять у сферу

впливу кожного з членів адміністрації. Кожен член адміністрації інтегрує певний напрям або підрозділ навчально-виховної системи відповідно до свого адміністративного статусу або суспільної ролі. Цей рівень виступає ланкою опосередкованого керівництва закладом освіти. Його головна функція – узгодження діяльності всіх учасників процесу відповідно до заданих цілей, програми й очікуваних результатів, тобто домагання тактичного втілення стратегічних завдань і прогнозів.

Третій рівень – рівень оперативного управління. До управлінців цього рівня належать керівники методичних об'єднань, тьюторської та психологічної служби. Взаємодія суб'єктів управління цього рівня здійснюється через спеціалізацію функцій під час їхньої одночасної інтеграції. Керівництво на цьому рівні засноване переважно на особистих контактах, здійснюється з урахуванням індивідуальних особливостей і не формалізоване.

Кожна ступінь у закладі освіти має свого тьютора, який планує діяльність ступеню, розробляє організаційно-методичну й нормативну документацію; інформаційно-методичні матеріали, що забезпечують тьюторський процес; бере участь у створенні умов реалізації тьюторського супроводу здобувачів освіти ступені; координує і надає методичну консультацію тьюторам ступені; організовує взаємодію із стекхолдерами.

Четвертий рівень – рівень співуправління, до якого належать здобувачі освіти, стейкхолдери, інші зацікавлені особи й інституції. Розвиток самоврядування в таких межах забезпечує реалізацію принципу демократизації. Викладачі об'єднуються в тимчасові творчі групи для розв'язання нагальних освітніх завдань, зокрема пов'язаних із кризами. Участь здобувачів освіти в керівній системі формує їхні організаторські здібності й ділові якості.

Виходячи з аналізу моделі управління закладу освіти, виділено три рівні внутрішнього управління – адміністрація, викладачі, здобувачі освіти. На кожному з них горизонтально розгорнута власна організаційна структура, яка містить різні об'єднання, групи, ради, клуби, які взаємопов'язані з суб'єктами кожного рівня та між собою.

З метою оперативного реагування, своєчасного управління, прийняття рішень в експериментальному закладі освіти автоматизовано інформаційний обмін і документообіг; запроваджено проведення віртуальних зборів; створено інформаційно-освітнє середовище на допомогу здобувачам і надавачам освітніх послуг; розроблено програми для електронного зберігання документації, спільного планування проектів і шкільних заходів, для змістовного спілкування та обміну інформацією, для навчання та саморозвитку). Така система забезпечує ефективний і своєчасний зворотній зв'язок між усіма учасниками освітнього процесу.

Ефективність запровадженої інноваційної моделі управління закладом освіти виникає за рахунок застосування принципів змішаного навчання, що сприяє підвищенню рівнів індивідуальних досягнень здобувачів освіти у п'яти сферах –навчальній, здоров'язберігаючій, соціальній, технологічній, емоційній та в індивідуальних досягненнях професійного розвитку педагогічних і науково-педагогічних працівників.

В експериментальному закладі освіти апробовано і впроваджено такі моделі змішаного навчання, як: перегорнутий клас; ротація станцій; гнучка модель; віртуальна модель.

Виходячи з положення, що змішане навчання, яке вирішує питання індивідуалізації навчання, його оптимізацію та інтенсифікацію, та ґрунтуючись на дослідженнях Гарвардського університету про роль викладача в змішаному навчанні й висновках вітчизняних учених, ми вважаємо, що «ключовим суб'єктом, який забезпечує ефективність упровадження системи змішаного навчання в школі, є тьютор» [3].

Без супроводу тьютора в системі змішаного навчання досягти поставлених цілей практично не можливо. Для того, щоб відбувся тьюторинг, повинна бути можливість вибору для учнів, і досягти цього можливо під час створення особливого освітнього середовища, який організований в конкретному експериментальному закладі освіти. Це інтегровані курси; проектна й дослідницька діяльність із початкової школи; право вибору в старших класах курсів, напрямків навчання тощо; вибір власного рівня досягнень із кожного предмету; можливість навчатися дистанційно.

Тьютор – особливий тип педагогічного працівника, який виступає в ролі наставника, консультанта, організатора самостійної діяльності учнів під час засвоєння навчальної програми, а також їх особистісного розвитку й саморозвитку. Діагностична функція, в основі якої лежить особистісно орієнтований підхід; функція проектування, яка містить діяльність із цілепокладання та розробки плану реалізації цілей, задач; інформаційно-змістовна функція; організаційно-діяльнісна; рефлексивна; технологічна; мотиваційна; консультативна функції.

Для організації умов тьюторської діяльності створено систему роботи закладу освіти, яка поєднує в собі ініціативну, пошукову, з можливостями проб, планування, аналізу й орієнтовану на реальні результати діяльність тьюторів.

Тьюторинг має свої методи, форми, принципи, а також практики, які вже працюють. Результатами тьюторського супроводу здобувача освіти є його індивідуальні проекти, розвиток їхніх життєвих навичок, самостійного мислення, критичного мислення, планування власного майбутнього, здатність визначати власні цілі, способи їх досягнення, враховуючи власні освітні потреби, інтереси й здібності.

Таким чином, модель змішаного навчання у закладі освіти сприяє вирішенню освітніх завдань, які підтверджують свою життєздатність в умовах криз.

Використання інформаційно-комунікаційних технологій можуть пом'якшити й інші хронічні проблеми, зокрема такі як нерівність у розподілі освітніх можливостей й інфраструктури. Наприклад, Уряд Австралії, надав деякі послуги для здобувачів освіти, які проживають у сільській місцевості та не мають доступу до столичних районів, за допомогою відеоконференцій і змішаного електронного навчання. Розгортання таких технологій для збільшення участі використовується в трьох основних сферах: прозорість і соціальна комунікація мешканців; зміцнення фізичного та психічного здоров'я; підтримка функціональності секторів освіти та зайнятості.

Не менш важливою практикою врегулювання відношення якості освіти та ресурсів на сьогодні, особливо в період пандемії та

військового стану, є *домашнє навчання*, яке щороку стає все більш популярним у світі, проте мало відоме в Україні.

Домашнє навчання відрізняється від дистанційного і змішаного тим, що здійснюється методами і у спосіб, які обирають батьки для своїх дітей без постійної участі педагогів. До послуг педагогів звертаються, як правило, у нечастих епізодах навчання старших класів, коли не відчують спроможності якісно викласти навчальний матеріал. Для отримання диплома про середню освіту не потрібно складати проміжні контролі, а лише єдиний тест після закінчення останнього року навчання.

Така філософія отримання рівня середньої освіти не потребує додаткових коштів на заробітні плати вчителям, оновлення матеріально-технічної бази, будівництва доріг, закупівлі автобусів і багато іншого.

У Сполучених Штатах 2,5 мільйона дітей навчаються вдома, і ця цифра зростає від 2 % до 8 % щороку [19].

Оскільки домашнє навчання все ще не має державної нормативно-законодавчої бази в багатьох країнах, загальна кількість дітей, які навчаються вдома, у світі на початку 2020 року становила менше трьох мільйонів. Відмітимо, що країни з найбільшою кількістю дітей, які навчаються вдома, це найбільш прогресивні та економічно розвинені країни – Сполучені Штати, Велика Британія, Канада, Нова Зеландія та Австралія. Дані про домашнє навчання вказують, що в Німеччині, Франції, Тайвані та Ірландії навчається від 400 до 600 учнів, а в Нідерландах, Кенії, Бразилії, Україні, Швейцарії, Польщі та Болгарії – менше 100 дітей [20].

Якщо розглядати недоліки такого підходу в організації освітнього процесу, то немає жодних емпіричних доказів того, що домашнє навчання негативно впливає на учнів. Рідкісні та непереконливі статистичні дані щодо домашнього навчання вказують на проблеми управління часом, мотивації, збільшення робочого навантаження на батьків, потенційного зниження успіху у розкритті насильства в сім'ї (якщо це має місце) та відсутність імунізації. Це проблеми не освіти, а судів і системи охорони здоров'я. Проте відсутність доступу до таких приміщень, як спортзали,

лабораторне обладнання, бібліотеки тощо можемо визнати як деякі з недоліків домашнього навчання [21].

Висновки. У статті досліджено явище кризи в управлінні закладами освіти на місцевому рівні, ґрунтуючись на міжнародній практиці та можливості співвідношення з українськими реаліями, пов'язаними з повномасштабним воєнним вторгненням РФ в Україну та пандемією COVID-19. У рамках реформи, в наслідок передачі більшості повноважень і відповідальності на місцевий рівень управління громадами у сфері освіти, доцільно слідкувати за кризовими тенденціями та гарантувати, що їхні заклади готові до криз як до традиційних, так і стихійних.

Досліджено практичні кейси країн Європи, Азії та США у реакції муніципалітетів та систем освіти на кризові непередбачувані ситуації, шляхи їх урегулювання та можливості застосування в Україні. Розглянуто роль і залученість громадського сектору в процес врегулювання і подолання наслідків кризових явищ у більшості успішних країн. Аналіз матеріалів показав важливість і роль у подоланні криз створення внутрішніх і зовнішніх консультативних комітетів для допомоги у двосторонньому зв'язку та забезпечення життєво важливої комунікаційної мережі під час кризи, що пов'язана із запровадженням тьюторингу у закладах освіти всіх рівнів й активному застосуванню інформаційно-комунікативних освітніх технологій, таких як дистанційна і змішана моделі навчання. Розглянута форма і філософія домашнього навчання, що може слугувати дієвим шляхом урегулювання відношення якості освіти та ресурсів на сьогодні, особливо в період криз.

Стаття надійшла до редакції: 08.07.22

sented; denotes the reality that crises are not limited by social or geographical boundaries; reveals the role and function of the tutor as one of the main subjects of the educational process, which provides support for the individual learning process.

The form and philosophy of home schooling, which can serve as an effective way of regulating the relationship between the quality of education and resources today, especially during the pandemic and martial law, is considered. Empirical studies in the USA and Europe that prove the effectiveness and economic feasibility of this form of education are analyzed.

It is noted that heads of educational institutions in territorial communities should anticipate crisis trends; be ready to function in the conditions of global crises that arise everywhere and elsewhere (for example, economic crises, military actions, etc.); understand that the size and location of the educational institution do not protect against crises; recognize that crisis management is not a passing fad, but one of today's most important tasks to ensure responsible education management.

Focused attention on the fact that the reality of the war and the pandemic have proven that educational institutions, including general secondary schools, are not safe and that is why there is a need to review the plans for the settlement of crisis situations, communications with internal and external stakeholders, strategies for ensuring effective leadership in the culture of the school community.

The article emphasizes the fact that incidents in today's society clearly determine the need for crisis planning. Incidents of violence attract the attention of the mass media, and in temporarily occupied enemy territories they make up a large percentage of the crises faced by school districts. However, there are other issues related to finances, accountability measures, curriculum changes, school climate, or staffing issues that can also become a crisis if the situation escalates and interferes with the primary goal of student learning.

Local self-government bodies are suggested to use in crisis conditions such new models of public management of educational institutions, which are becoming more and more popular in the world every year,

such as distance, mixed and home education, which are more economical and safe.

Key words: *public administration, management of educational institutions, crisis management, local self-government, international experience, education, educational technologies, safe education policy.*

Received: 08.07.22

References

1. Bondarchuk O.I. (2014). Osobennosti organizatsionnoy kul'tury obrazovatel'nykh organizatsiy v zavisimosti ot samoeffektivnosti upravlyayushchikh. Aktual'nyye problemy psikhologii: sb. nauchnykh rabot Instituta psikhologii imeni G.S. Kostyuka NAPN Ukrainy / [Peculiarities of the organizational culture of educational organizations depending on the self-efficacy of managers]. T.I.: Organizatsionnaya psikhologiya. Ekonomicheskaya psikhologiya. Sotsial'naya psikhologiya. Pod red. S.D. Maksimenko, L.M. Karamushki. K.: Institut psikhologii imeni G.S. Kostyuka APN Ukrainy. Vyp.41. S. 13-19. [in Ukrainian].
2. Vse o semeynom (domashnem) obuchenii v Ukraine v 2021 godu (2021). [Everything about family (home) education in Ukraine in 2021] *977.com.ua* Retrieved from <https://977.com.ua/distance-navchannya/vse-pro-simejne-domashnye-navchannya-v-ukrayini> [in Ukrainian].
3. Danilenko, L. I. Shvets T. Ye., & Balakshina, A. M. (2020). Innovatsionnaya model' upravleniya uchrezhdeniyem obshchego srednego obrazovaniya na osnove smeshannogo obucheniya i t'yutoringa: rezul'taty eksperimenta [An innovative model of general secondary education institution management based on blended learning and tutoring: the results of the experiment]. *Scientific journal of the National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov. Series 5: Pedagogical sciences: realities and prospects: coll. of science works Kyiv: Publishing House of M. P. Drahomanov NPU – Nauchnyy zhurnal Natsional'nogo pedagogicheskogo universiteta imeni M. P. Dragomanova. Seriya 5: Pedagogicheskiye nauki: realii i perspektivy: sb. nauch. stir. Kiyev: Izd-vo NPU imeni M. P. Dragomanova.,. Vyp. 75 (t. 1) S. 62-67.* Retrieved from <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2020.75.13> [in Ukrainian].

4. Danilenko L.I. (2016). Politicheskiy konflikt kak vid sotsial'nogo konflikta. Parlamentarizm: uchebnik / [Political conflict as a type of social conflict. Parliamentarianism: a textbook] V. A. Goshovskaya [i dr.]. Kiyev: NADU. 2016. S. 503-513. [in Ukrainian].

5. Danilenko L.I. (2021). Opyt stran demokraticeskogo tranzita po formirovaniyu politicheskogo liderstva. Politicheskaya kul'tura v obespechenii yedinstva i konsolidatsii obshchestva. [The experience of democratic transit countries in the formation of political leadership. Political culture in ensuring the unity and consolidation of Ukrainian society]. monografiya /avt. kol.: V.A.Goshovskaya [i dr.]: pod red. V.A.Goshovskoy. Kiyev: NADU. S.142 – 160. [in Ukrainian].

6. Danilenko, L.I. (2022). Zmina vymoh do diialnosti derzhavnykh sluzhbovtziv Ukrainy v umovakh viiny z rf. Derzhavna sluzhba Ukraïny: suchasni vyklyky ta perspektyvy povoiennoï transformatsii : zb. tez shchorich. mizhnar. kruhloho stolu (Kyïv, 17 cherv. 2022 r.) [Changes in the requirements for the activities of civil servants of Ukraine in the conditions of the war with the Russian Federation. Civil service of Ukraine: modern challenges and prospects of post-war transformation: coll. theses every year. international round table (Kyiv, June 17, 2022)] : / pod obshch. red. L. G. Nasekomye. Kiyev : Ucheb.-nauk. in-t publ. upr. i gos. sluzhby Kiyev. nats. un-ta imeni Tarasa Shevchenko, 2022. 230 s. [in Ukrainian].

7. Dzvinchuk, D. I. (1999). Psykholoho-metodychni zasady rozrobky prohram pidvyshchennia kvalifikatsii derzhavnykh sluzhbovtziv (osvitnia sfera) [Psykholoho-metodychni zasady rozrobky prohram pidvyshchennia kvalifikatsii derzhavnykh sluzhbovtziv (osvitnia sfera)] avtoref. Dis. kand. nauk po gos. upr.: 25.00.05 «Otraslevoye upravleniye: upravleniye obrazovaniyem» / NADU pri Prezidente Ukrainy. Kiyv. 20 s. [in Ukrainian].

8. Zmishane navchannia: yak orhanizuvaty yakisnyi osvitnii protses v umovakh viiny. [Blended learning: how to organize a quality educational process in the conditions of war]. (2018). Retrived from <https://sqe.gov.ua/zmishane-navchannya-yak-organizuvati-yaki> [in Ukrainian].

9. Innovatsiini modeli pidvyshchennia kvalifikatsii osib, posady yakykh vidneseno do politychnykh: navchalnyi posibynyk [Innovative models of professional development of persons whose positions are classified as political: training manual] (2020). / V.F.Goshovskaya i dr. pod red. V.A.Goshovskoy I.D.Dudko. Kiyv: NADU. 256 s. [in Ukrainian].

10. Koromushka, L. M. (2013). *Psykhologichni zasady orhanizatsiinoho rozvytku: monohrafiia* [Psychological principles of organizational development: monograph]. / Po nauk. red. L. M. Karamushki. Kirovograd: Imeks-LTD,. 206 s. [in Ukrainian].

11. Klokar, N. (2016). *Rozvytok profesiinykh kompetentnosti kerivnykiv mistsevykh orhaniv upravlinnia osvitoiu v umovakh detsentralizatsii*. [Development of professional competences of heads of local education management bodies in conditions of decentralization]. / Natal'ya Klokar // *Rocznik Polsko-Ukrajinski: Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Czestochowie*. – Czestochowa. t. XVIII. S. 399 – 414. [in Ukrainian].

12. Krasnoperova, S. V. (2010). *Teoretyko-metodolohichniy zmist profesionalizatsii sluzhby v orhanakh mistsevoho samovriaduvannia: monohrafiia*. [Theoretical and methodological content of professionalization of service in local self-government bodies: monograph]. Kyiv: NADU. 268 s. [in Ukrainian].

13. Lelechenko, A.P., Vasil'yeva O.I., Kuybida V.S., Tkachuk A.F. (2017) *Mistseve samovriaduvannia v umovakh detsentralizatsii povnovazhen: navch. posib.*[Local self-government in conditions of decentralization of powers: training. manual.]. Kyiv. 110 s. [in Ukrainian].

14. Orliv, M.S. (2022). *Vprovadzhennia modeli zbalansovanoi systemy pokaznykiv v orhanakh mistsevoho samovriaduvannia*. [Implementation of a model of a balanced system of indicators in local self-government bodies]. *Vestnik KHNU*. Seriya: Ekonomichni nauki. №4. S. 105-110. Retrieved from <https://www.doi.org/10.31891/2307-5740-2022-308-4> [in Ukrainian].

15. Ploskiy, K. V. (2018). *Adaptatsiia v Ukraini zarubizhnoho dosvidu otsinky potreb u navchanni kadrov publicznego upravlinnia*. [Adaptation in Ukraine of foreign experience in assessing the training needs of public administration personnel]. / K. V. Ploskiy, I. S. Kalinovskaya // *Vestnik Chernigovskogo tekhn. un-ta. vistnic. stu.cn.ua* Retrieved from <http://vistnic.stu.cn.ua/index.pl?task=arcl&l=ru&j=5&id=51> i dr.). [in Ukrainian].

16. *Vse Usi shkoly v Ukraini pereidut na dystantsiine navchannia*. [All schools in Ukraine will switch to distance learning]. (2020). Retrieved from <https://osvita.rayon.in.ua/news/546555-usi-shkoli-v-ukraini-pereydut-na-dystantsiine-navchannya> [in Ukrainian].

17. Khadzhiradeva S.K. (2005). *Profesionalizatsiia derzhavnoi sluzhby yak naukovo-praktychna problema*. [Professionalization of civil service as a scientific and practical problem]. *Actual problems of state administration: coll.*

Scientific papers – Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia: zb. Naukovykh prats. Vol. 4 (24). Odessa: ORIDU NADU, 2005. S. 53-58. [in Ukrainian].

18. Van Wyk, B.; Mooney, G.; Duma, M.; Faloye, S. (2020). Emergency Remote Learning in the Times Of Covid: A Higher Education Innovation Strategy. In Proceedings of the European Conference on e-Learning, Berlin, Germany, 28–30 October. 499-XXI. [in Germany].

19. Snyder, Thomas D.; DE BREY, Cristobal; DILLOW, Sally A. (2019). Digest of Education Statistics 2017, NCES 2018-070. National Center for Education Statistics. [in English].

20. Sayfers, A. V. (2022). Mizhnarodnyi dosvid publichnoho upravlinnia zakladamy osvity v umovakh transformatsiinykh zmin ta kryzy. [International experience of public management of educational institutions in conditions of transformational changes and crisis]. *Aspects of public administration - Aspekty publichnoho upravlinnya.* T. 10. № 2. S. 54-60. *aspects.org.ua* Retrieved from <https://aspects.org.ua/index.php/journal/article/view/939>. DOI: <https://doi.org/10.15421/152212>. [in Ukrainian].

21. Svitlana Khadzhirad'yeva, Natal'ya Chernenko, Nataliya Larina, Marianna Ruchkina & Oksana Sakalyuk. (2020). Risks in Public Administration in the Context of Globalis of Globalisation. *International Journal of Criminology and Sociology*, 9. Pp. 2921-2928. Retrieved from <https://doi.org/10.6000/1929-4409.2020.09.356> [in Canada].

22. OECD (2021), *The State of School Education: One Year in the COVID Pandemic*, OECD Publishing, Paris, Retrived from: <https://doi.org/10.1787/201dde84-en>. [in English].

23. Giorgio Marinoni, Hilligje van't Land, Trine Jensen (2020). The impact of covid-19 on higher education around the world iau; Global Survey Report Retrieved from: https://www.iau-aiu.net/IMG/pdf/iau_covid19_and_he_survey_report_final_may_2020.pdf. [in English].

Відомості про автора / Information about the Author:

Даниленко Лідія Іванівна: Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби, Київський національний університет імені Тараса Шевченка: вул. Академіка Ромоданова, 12/2, м. Київ, 03057, Україна.

Lydia Danylenko: Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service of Taras Shevchenko National University of Kyiv, vul. Akademika Romodanova, 12/2, Kyiv, 03057, Ukraine.

ORCID.ORG./ 0000-0002-4524-8347

E-mail: apn1@ukr.net

та навіть пекельно, оскільки разом із пандемією супроводжуються боротьбою із зовнішнім ворогом – Російською Федерацією, яка здійснила 24 лютого 2022 р. підступний напад на Україну, розв’язала повномасштабну війну на території нашої держави, окупувавши й анексувавши у 2014 році Крим та частини Донецької й Луганської областей. Разом із тим спротив, що демонструє українське суспільство агресору, солідаризували навколо себе всі демократичні країни світу, і цей факт підкреслює незмінність курсу України на демократію, членство в ЄС та НАТО, яке громадянське суспільство активно підтримує. Тож зазначеним модернізаційним процесам розвитку України сприяють глобалізаційний рух, розвиток єдиного інформаційного простору, інноваційна, громадська активність суспільства.

Ключові слова: *громадянське суспільство, органи державної влади, інноваційність, інститути громадянського суспільства, нормативно-правове регулювання, воєнний стан, соціальне партнерство, взаємодія.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Успіх публічного управління залежить від взаємодії влади та громадянського суспільства в усіх аспектах суспільно-політичного життя держави, що позитивно впливає на успішний розвиток суспільної демократії, зниження рівня таких соціально негативних явищ, як корупція, бідність, нетерпимість, екстремізм. Активна співпраця влади та громадськості допомагає розбудові громадянського суспільства, в якому люди довірятимуть одне одному і здатні спільними зусиллями вирішувати соціально-економічні проблеми. Тож аналіз нормативно-правового регулювання та інституційного забезпечення взаємодії органів державної влади та інститутів громадянського суспільства (далі – ІГС), на сучасному етапі розвитку суспільства та суспільно-владних відносин є однією з важливих проблем в умовах воєнної агресії росії в Україні. Від рівня взаємодії залежить легітимність державної влади, її зміст та стабільність. Адже в довоєнний період розвиток Української держави характеризується

модернізацією всіх соціальних інститутів, що включені в процес демократичних перетворень. Однак ці зміни здійснюються нелегко, оскільки разом із пандемією відбуваються жорстка боротьба із зовнішнім ворогом – Російською Федерацією, яка здійснила 24 лютого 2022 р. підступний напад на Україну, розв'язала повномасштабну війну на території нашої держави.

Активність і ступінь залучення суб'єктів громадянського суспільства до вирішення проблем, пов'язаних із подоланням наслідків війни, залежить від того, в якому стані знаходиться держава, і чи може вона виконувати свої функції. В умовах воєнного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод людини і громадянина із зазначенням строку дії цих обмежень (стаття 64 Конституція України). Окрім цього, існують ризики маніпулювання громадською думкою, нехтування необхідними процедурами і прийняття потрібних рішень чи дій на урядовому рівні. Ураховуючи зазначене, нагальним залишається завдання громадського контролю та моніторингу ситуації в державі.

Розглядати взаємодію органів державної влади та інститутів громадянського суспільства варто за принципом: проблема – спосіб вирішення, при цьому влада має безперешкодно надавати доступ громадянському суспільству для здійснення громадського контролю такої діяльності. В такому разі ефективність державного управління значно підвищується.

В умовах війни, громадянське суспільство відіграє ключову роль, оскільки його інститути займаються важливими питаннями для збереження суверенітету й територіальної цілісності держави. Водночас перед владою постає можливість нехтування думкою громадян. Тому представникам громадянського суспільства необхідно працювати системно та злагоджено, щоб ці атаки на права та свободи стримувати та мінімізувати.

Увага до взаємодії органів державної влади та інститутів громадянського суспільства в умовах воєнного стану збільшується, оскільки має на меті забезпечення ефективної співпраці задля пришвидшення Перемоги України та подолання руйнівних наслідків війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання взаємодії органів державної влади та інститутів громадянського суспільства потребує ґрунтовних досліджень та відповідного адміністративно-правового оформлення, особливо в умовах воєнного стану та повоєнної відбудови держави. Теоретичною основою дослідження є наукові праці таких зарубіжних вчених як: К. Allen, G. Almond, A. Arato, R. Aron, F. Braudel, Y. Habermas, T. Gabler, F. von Hayek, E. Gellner, J. Le Hoff, R. Dahrendorf, J. Keen, D. Osborn, C. Popper, A. Toynbee, A. Turenne, G. Schmidt та ін.

Серед праць українських вчених, які вивчають питання демократизації суспільно-владних відносин, проблемами публічного управління сутності та функціонування громадянського суспільства, є праці В. Андрущенко, В. Бакуменка, В. Бебика, Т. Бутирської, О. Валевського, В. Голуб, В. Горбатенко, О. Зубчика, Н. Лікарчук, В. Копійки, Н. Нижник, М. Пірен, Ф. Рудича, О. Пухкала, С. Серьогіна, А. Рачинського та ін. Науковий і практичний інтерес до питання взаємодії органів державної влади та інститутів громадянського суспільства зумовлений зростанням ролі громадянина в житті країни в умовах подальшої демократизації українського суспільства і державності, розвитку інформаційного суспільства. Це головний чинник збереження рівноваги, рівноправності, взаємної відповідальності у відносинах особи, суспільства і держави з метою налагодження партнерських відносин.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз стану нормативно-правового регулювання та інституційного забезпечення взаємодії органів державної влади та інститутів громадянського суспільства на сучасному етапі розвитку суспільства та суспільно-владних відносин.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із перших нормативно-правових актів, яким в Україні започатковувався процес співпраці органів державної влади та громадянського суспільства є Указ Президента України від 11 квітня 2001 року № 245/2001 «Про Комісію зі сприяння розвитку громадянського суспільства» яким, «з метою сприяння прискоренню процесів становлення та розвитку в Україні інститутів громадянського суспільства, на підтримку

ініціативи широких кіл громадськості» було утворено Комісію зі сприяння розвитку громадянського суспільства при Президентові України [1].

В подальшому, Указом Президента України від 7 жовтня 2002 року № 898/2002 Комісію зі сприяння розвитку громадянського суспільства було перейменовано у Комісію сприяння демократизації та розвитку громадянського суспільства, а до її основних завдань віднесено:

- забезпечення узгодженості дій щодо проведення політичної реформи і проведення відповідних консультацій між об'єднаннями громадян та органами державної влади для досягнення консенсусу в цій сфері;

- сприяння формуванню інститутів громадянського суспільства на засадах політичної та ідеологічної багатоманітності, організації і проведенню громадянських форумів у регіонах України та всеукраїнського громадянського форуму;

- підготовка пропозицій щодо залучення громадськості до здійснення контролю в усіх сферах функціонування держави, сприяння реалізації зусиль об'єднань громадян, що спрямовані на запобігання порушенням законодавства у соціально-політичній сфері;

- сприяння становленню суспільного телерадіомовлення, що ґрунтується на широкому представництві різних верств суспільства [2].

Одним із ключових документів, який на тривалий період визначив механізми співпраці органів влади та інститутів громадянського суспільства стала Постанова Кабінету Міністрів України від 15 жовтня 2004 р. №1378 «Деякі питання щодо забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики», якою було затверджено Порядок проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики, утворено Громадську раду при Кабінеті Міністрів України та затверджено Положення про Громадську раду при Кабінеті Міністрів України, а також затверджено Типове положення про громадську раду при центральному, місцевому органі виконавчої влади [3].

Порядок проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики (далі – Порядок-2004) визначив основні вимоги до організації і проведення ОБВ консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики, а також встановив перелік питань щодо яких консультації з громадськістю проводяться в обов'язковому порядку (проекти НПА, які стосуються прав, свобод і законних інтересів громадян; проекти державних і регіональних програм економічного, соціального і культурного розвитку, рішень щодо ходу їх виконання; звіти головних розпорядників коштів Державного бюджету України про витрачання бюджетних коштів за минулий рік; інформації про роботу КМУ, центральних і місцевих органів виконавчої влади, (далі – ОБВ)).

Для координації заходів, пов'язаних з проведенням консультацій з громадськістю та моніторингу врахування громадської думки, документ передбачав утворення при ОБВ консультативно-дорадчих органів – громадських рад, які діють на підставі положень, що затверджуються цими органами. До складу громадських рад мали включатися представники громадських організацій, професійних спілок та інших об'єднань громадян, органів місцевого самоврядування, засобів масової інформації.

Крім того, Порядок-2004 встановлював вертикальну ієрархію інститутів громадянського суспільства. Так, п. 6 Порядку було передбачено, що громадська рада при Кабінеті Міністрів України надає громадським радам при ОБВ методичну допомогу з питань, пов'язаних з організацією та проведенням консультацій з громадськістю та розробленням за їх результатами узгоджених пропозицій щодо формування та реалізації державної політики, забезпечення соціально-економічного розвитку, з інших питань, пов'язаних з проведенням консультацій з громадськістю.

Важливим було визначення Порядком-2004 форм консультацій з громадськістю, які могли проводитися у формі публічного громадського обговорення (безпосередня форма) та у формі вивчення громадської думки (опосередкована форма).

Порядок-2004 також передбачав складання ОБВ щороку орієнтовного плану проведення консультацій з громадськістю

(мав затверджуватися до початку року) на підставі пропозицій, підготовлених громадською радою з урахуванням основних завдань, визначених Програмою діяльності Кабінету Міністрів України, Державною програмою економічного і соціального розвитку України, планом законопроектних робіт та іншими документами, а також результатів проведення попередніх консультацій з громадськістю.

Наступним важливим кроком у розбудові механізмів співпраці органів влади з ІГС стало прийняття Кабінетом Міністрів України розпорядження від 21.11.2007 року №1035-р «Про схвалення Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства» (далі Концепція – 2007) [10]. Зазначеним документом сприяння розвитку громадянського суспільства було визначено однією із найважливіших умов становлення України як демократичної, правової і соціальної держави, а ефективність взаємодії органів влади з ІГС, що повинна базуватися на партнерстві, взаємозацікавленості у досягненні цілей, пов'язано з демократизацією усіх сфер державного управління, забезпеченням прав і свобод людини та громадянина.

Концепція-2007 визначила принципи взаємодії органів виконавчої влади з інститутами громадянського суспільства (соціальне партнерство; забезпечення рівних можливостей; взаємовідповідальність; відкритість та прозорість; розроблення і впровадження ефективного механізму налагодження комунікацій з громадськістю; надання ІГС інформації про діяльність ОВВ, за винятком тієї, що відповідно до законодавства становить державну таємницю; проведення роз'яснювальної роботи щодо доцільності розроблення проектів рішень та їх прийняття; сприяння висвітленню проектів ефективного співробітництва ОВВ з ІГС, питань розвитку громадянського суспільства у ЗМІ; участь ІГС у формуванні та реалізації державної політики; залучення ОВВ інститутів громадянського суспільства як зацікавлених сторін до управління державними справами; невторчання; визнання ОВВ різних видів діяльності ІГС; ефективність процесу взаємодії).

Також, Концепцією-2007 було вперше нормативно визначено форми взаємодії ОВВ з ІГС:

– «участь ІГС у розробленні та обговоренні проектів нормативно- правових актів з питань, що стосуються суспільно-економічного розвитку держави, інтересів широких верств населення, прав і свобод людини та громадянина»;

– «здійснення ІГС контролю за діяльністю ОВВ щодо розв'язання проблем, що мають важливе суспільне значення, у формі громадського моніторингу»;

– «підготовка та виконання рішень, експертизи їх ефективності, подання органам виконавчої влади експертних пропозицій»;

– «надання ІГС соціальних послуг відповідно до укладених договорів»;

– «утворення спільних консультативно-дорадчих та експертних органів, рад, комісій, груп для забезпечення врахування громадської думки у формуванні та реалізації державної політики»;

– «співпраця ОВВ з ІГС з питань підготовки та перепідготовки кадрів, спільного навчання державних службовців та представників ІГС навичок ефективної взаємодії, ознайомлення широких верств населення з формами його участі у формуванні та реалізації державної політики»;

– «моніторинг і аналіз ОВВ громадської думки, забезпечення своєчасного публічного реагування на пропозиції та зауваження громадськості»;

– «виконання спільних проектів інформаційного, аналітично-дослідницького, благодійного і соціального спрямування» [4].

Важливою стороною Концепції-2007 була наявність в тексті документа очікуваних результатів від її реалізації (забезпечення подальшого розвитку ІГС та зміцнення інститутів ІГС; налагодження комунікації між ОВВ та ІГС; підвищення рівня громадянської культури суспільства; активізація участі громадян у діяльності ІГС, формуванні та реалізації державної політики; розвиток волонтерського руху, благодійництва і меценатства).

Також, Концепція-2007 передбачала моніторинг її реалізації (що мав здійснюватися ОВВ та ІГС спільно або самостійно), у

рамках якого мало проводитися опитування громадської думки, аналіз пропозицій і зауважень громадськості та реалізуватись інші заходи для визначення ефективності виконання ОВВ основних завдань Концепції).

Розвиток співпраці органів влади та ІГС знайшов своє подальше відображення у затвердженому Кабінетом Міністрів Плані заходів щодо реалізації у 2008 році Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства (Розпорядження КМУ від 28.05.2008 № 784-р) [5]. План, який складався з 24 пунктів, передбачав удосконалення нормативно-правової бази з питань розвитку громадянського суспільства, діяльності інститутів громадянського суспільства, доступу громадян до інформації, включаючи розроблення і подання на розгляд КМУ проектів законів України: «Про доступ до інформації», «Про внесення змін до деяких законів України з питань реєстрації юридичних осіб» (щодо спрощення процедури проведення реєстрації об'єднань громадян), «Про участь громадськості у формуванні та реалізації державної політики, вирішенні питань місцевого значення», Адміністративно-процедурного кодексу України, а також проекту нормативно-правового акта про порядок проведення громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади.

План також передбачав проведення громадських слухань з актуальних питань розвитку громадянського суспільства, запровадження моніторингу ефективності надання органами виконавчої влади інформаційних послуг на офіційних веб-сайтах, сприяння діяльності громадських рад, забезпечення вивчення і проведення аналізу громадської думки стосовно діяльності ОВВ (у тому числі через проведення опитувань громадськості, моніторингу оприлюднених у ЗМІ зауважень і пропозицій ІГС та окремих громадян, врахування зазначених зауважень і пропозицій та публічне реагування на них) та ряд інших заходів, спрямованих на залучення ІГС до участі в управлінні державними справами, наданні соціальних послуг, проведенні наукових досліджень з питань розвитку ІГС, підготовці, впровадженні освітніх програм, проведенні роз'яснювальної роботи.

На виконання відповідних пунктів Плану заходів щодо реалізації у 2008 році «Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства» центральними органами влади було ухвалено власні нормативно-правові акти (табл. 1.).

Таблиця 1

Перелік нормативно-правових актів, ухвалених органами влади на виконання Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку ГС

№ з/п	Назва НПА	Орган, який здійснює НПЗ; назва, дата ухвалення та номер
1	2	3
1	Про виконання плану заходів щодо реалізації у 2008 році Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку ГС	МОЗ України; Наказ, 22.10.2008 №601
2	Про проведення електронних консультацій з громадськістю на веб-сайті «Громадянське суспільство і влада»	Мінекономіки; Наказ, 01.04.2009 №296
3	Щодо проведення електронних консультацій з громадськістю на сайті «Громадянське суспільство і влада»	Мінжитлокомунгосп; Наказ, 02.04.2009 №87
4	Щодо проведення електронних консультацій з громадськістю на сайті «Громадянське суспільство і влада»	Міністерство юстиції України; Наказ, 13.04.2009 №324/7
5	Про затвердження річного плану заходів з реалізації Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку ГС	Мінжитлокомунгосп; Наказ, 22.04.2009 №115
6	Про затвердження Плану заходів з реалізації Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства на 2009 р.	НКРЕ; Наказ, 28.04.2009 №323

продовження таблиці 1

7	Про затвердження Плану заходів Держкомтелерадіо з реалізації Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства на 2009 рік	Держкомтелерадіо України; Наказ, 28.04.2009 №168
8	Про затвердження Плану заходів щодо реалізації у 2009 році Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку ГС	Мінекономіки; Наказ 29.04.2009 №411
9	Про організацію проведення електронних консультацій з громадськістю на урядовому веб-сайті «Громадянське суспільство і влада»	НКРЕ; Наказ, 29.04.2009 №333
10	Про затвердження Плану заходів Держмитслужби України щодо реалізації у 2009 році Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку ГС	Держмитслужба України; Наказ, 30.04.2009 №408
11	Про затвердження річних планів заходів Міністерства юстиції України щодо реалізації у 2009 році Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку ГС	Міністерство юстиції України; Наказ, 05.05.2009 №373/7
12	Про проведення електронних консультацій з громадськістю на урядовому сайті «Громадянське суспільство і влада»	НКРЗ; Рішення, 14.05.2009 №1505
13	Про затвердження плану заходів щодо реалізації у 2009 році Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку ГС	МОЗ України; Наказ, 22.05.2009 №348
14	Про затвердження Плану заходів з реалізації Концепції сприяння Національною комісією регулювання електроенергетики України розвитку громадянського суспільства на 2009 р.	НКРЕ; Наказ, 06.2009 №436

продовження таблиці 1

15	Щодо затвердження Плану заходів Державної судової адміністрації України з реалізації у 2009 році Концепції сприяння розвитку ГС	ДСА України; Наказ, 30.06.2009 №71
16	Про затвердження Плану заходів Держкомтелерадіо з реалізації Концепції сприяння ОБВ розвитку ГС на 2009 рік	Держкомтелерадіо України; Наказ, 30.06.2009 №234
17	Про внесення змін до Плану заходів Міністерства юстиції України щодо реалізації у 2009 році Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку ГС	Міністерство юстиції України; Наказ, 30.06.2009 №578/7
18	Щодо затвердження плану заходів Мінпромполітики України з реалізації Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку ГС на 2009 рік	Мінпромполітики; Наказ, 01.07.2009 №439
19	Про затвердження Плану заходів з реалізації Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку ГС у 2009 році	Мінжитлокомунгосп; Наказ, 14.09.2009 №282
20	Про внесення змін до Орієнтовного плану консультацій з громадськістю в НКРЕ України на 2009 р. та Плану заходів з реалізації Концепції сприяння НКРЕ України розвитку ГС на 2009 р.	НКРЕ; Наказ, 21.10.2009 №623
21	Про внесення змін до Орієнтовного плану консультацій з громадськістю в НКРЕ України на 2009 рік та Плану заходів з реалізації Концепції сприяння НКРЕ України розвитку ГС на 2009 рік	НКРЕ; Наказ, 30.10.2009 №634

Джерело: узагальнено автором

Слід зауважити, що окрім нормативно-правових актів, які унормовували діяльність ІГС, а також механізми їх взаємодії з органами влади загалом, більшість ІГС підпадали під дію

законодавчих актів у певній сфері правового регулювання. Так, Закон України від 1 грудня 1998 р. №281-XIV «Про молодіжні та дитячі громадські організації» визначав особливості організаційних і правових засад утворення та діяльності молодіжних і дитячих громадських організацій та державні гарантії забезпечення їх діяльності [6]. Закон України від 16 вересня 1997 р. №531/97-ВР «Про благодійництво та благодійні організації» визначав загальні засади благодійництва, забезпечував правове регулювання відносин, спрямованих на розвиток благодійної діяльності, гарантування державної підтримки її учасникам, створення умов для діяльності благодійних організацій відповідно до законодавства України [7]. Закон України від 7 жовтня 1997 р. №554/97-ВР «Про професійних творчих працівників та творчі спілки» встановлював правовий статус професійних творчих працівників, правові, соціальні, економічні та організаційні засади їх діяльності у галузі культури та мистецтва [8].

Закон України 15 вересня 1999 року №1045-XIV «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» визначає особливості правового регулювання, засади створення, права та гарантії діяльності професійних спілок [9]. Законом України від 24 травня 2001 року №2436-III «Про організації роботодавців» визначались правові, соціальні, економічні, організаційні засади створення та функціонування організацій роботодавців, форми та напрями їх діяльності, принципи їх взаємодії з ОДВ та ОМС, професійними спілками, їх об'єднаннями, іншими об'єднаннями громадян [10]. Закон України «Про асоціації органів місцевого самоврядування» від 16 квітня 2009 р. №1275-VI визначає правові засади організації і діяльності асоціацій органів місцевого самоврядування та їх добровільних об'єднань, їх взаємовідносин з державними органами та органами місцевого самоврядування [11].

Важливість подальшого становлення в Україні громадянського суспільства, налагодження ефективного механізму взаємодії ІГС з державними органами та органами місцевого самоврядування на принципах партнерства та взаємної відповідальності, досягнення європейських стандартів забезпечення та захисту прав і свобод

людини і громадянина констатується в Указі Президента України від 25 січня 2012 року №32/2012 «Питання сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні», яким було утворено Координаційну раду з питань розвитку громадянського суспільства як допоміжний орган при Президентові України та затверджено Положення про Координаційну раду з питань розвитку громадянського суспільства [12].

Відповідно до пункту 3 Положення основними завданнями Координаційної ради було визначено:

- розроблення з урахуванням суспільно-політичних процесів, що відбуваються в Україні, та кращого світового досвіду концептуальних напрямів та механізмів державного сприяння розвитку ГС;

- підготовка на основі розроблених напрямів та з урахуванням пропозицій державних органів, ІГС проекту Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні, проектів плану першочергових заходів і щорічних планів щодо реалізації Стратегії;

- сприяння проведенню громадських обговорень, наукових конференцій, круглих столів з питань розвитку в Україні громадянського суспільства, забезпечення та захисту прав і свобод людини, а також вивчення громадської думки з питань, віднесених до її відання;

- здійснення аналізу ефективності реалізації Стратегії, загального моніторингу стану виконання плану першочергових заходів і щорічних планів щодо реалізації Стратегії та підготовка пропозицій з їх коригування;

- підготовка, розгляд законопроектів щодо сприяння розвитку в Україні громадянського суспільства, які пропонуються для внесення Президентом України на розгляд Верховної Ради України, проектів актів Президента України у цій сфері та підготовка пропозицій до проектів;

- участь у підготовці послань Президента України до народу, щорічних і позачергових послань Президента України до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України;

- сприяння налагодженню ефективної взаємодії державних органів з ІГС.

Наступним системним кроком, спрямованим на вдосконалення механізму співпраці органів влади та інститутів громадянського суспільства стало затвердження Президентом України Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та Плану першочергових заходів щодо її реалізації [13]. Стратегія складалась з 7 розділів: загальні положення; мета та стратегічні пріоритети державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні; принципи державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні; завдання державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та шляхи їх реалізації; механізми реалізації Стратегії; фінансове забезпечення реалізації Стратегії; очікувані результати.

Указом Президента України від 26 лютого 2016 року «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» було затверджено Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 роки та утворено Координаційну раду сприяння розвитку громадянського суспільства як консультативно-дорадчий орган при Президентові України [14]. Указ передбачав щорічне затвердження (у термін до 10 січня) плану заходів на відповідний рік щодо реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 роки, моніторинг та оцінку із залученням ОГС виконання плану та оприлюднення до 20 лютого звіту про виконання плану за минулий рік. Затвердження плану заходів мало відбуватися з урахуванням результатів публічного громадського обговорення. Крім того, документом містив положення щодо необхідності, під час розроблення проектів законів про Державний бюджет України на 2017 рік та наступні роки виділення коштів на фінансування виконання планів заходів.

Важливим моментом Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 роки, стала фіксація необхідності реагування на нові виклики у відносинах між державою та громадськістю, що виникли у зв'язку з необхідністю запровадження європейських правил та підходів на основі принципів, закріплених в Угоді про асоціацію між Україною,

з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, постали, а також визнання важливості розвитку співпраці між організаціями громадянського суспільства України та держав-членів ЄС. Національна стратегія включала стратегічні напрями та завдання за якими передбачалася її реалізація: створення сприятливих умов для формування та інституційного розвитку організацій ГС; забезпечення ефективних процедур участі громадськості під час формування та реалізації державної, регіональної політики, вирішення питань місцевого значення; стимулювання участі організацій громадянського суспільства в соціально-економічному розвитку України; створення сприятливих умов для міжсекторальної співпраці.

Важливою новацією Національної стратегії стала також фіксація нових тенденцій розвитку громадянського суспільства, зростанням ролі ГС в просуванні реформ на державному та місцевому рівнях, просуванні ідей європейської інтеграції, сприяння розвитку електронного урядування, а також організація надання волонтерської допомоги Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, правоохоронним органам, органам державної влади під час дії особливого періоду, проведення антитерористичної операції, надання допомоги внутрішньо переміщеним особам [15].

З метою реалізації завдань, визначених Національною стратегією, КМУ 11 травня 2017 р. було затверджено розпорядження № 296-р «Про затвердження плану заходів на 2017 рік щодо реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 роки» [16]. Аналогічні розпорядження КМУ приймалися також у 2018, 2019, 2020 [17-19] роках, що свідчить про усвідомлення представниками влади важливості ролі громадянського суспільства та необхідності співпраці з ГС.

На сьогодні, ключовим правовим актом, який регулює загальні засади співпраці органів влади та ГС є Указ Президента України від 7 вересня 2021 року № 487/2021 «Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-

2026 роки» [20]. На відміну від попередніх стратегій, Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки містить ґрунтовний аналіз тенденцій розвитку ГС в Україні та діяльності держави у відповідній сфері, а також перелік документів, які відображають міжнародні зобов'язання України та стандарти у сфері сприяння розвитку громадянського суспільства. Зокрема, як зазначається у Національній стратегії, з посиланням на дані Державної служби статистики України, протягом 2016-2020 років відбулося суттєве збільшення кількості юридичних осіб, які представляють громадянське суспільство (табл. 2).

Таблиця 2

**Кількість юридичних осіб,
які представляють громадянське суспільство в Україні**

№ п/п	Юридична особа (за організаційно-правовими формами господарювання)	Кількість, одиниць		Зростання, %
		станом на 01.01.2016 р.	станом на 01.01. 2021 р.	
1	Громадські організації	70 321	92 470	31,5
2	Громадські спілки	753	1 875	149,0
3	Благодійні організації	15 384	19 812	28,8
4	Релігійні організації	23 261	26 651	14,6
5	Творчі спілки (інші професійні організації)	279	317	13,6
6	Професійні спілки та їх об'єднання	26 321	28 713	9,1
7	Органи самоорганізації населення	1 415	1 649	16,6
	Всього:	137 734	171 487	24,5

Джерело: Узагальнено автором на підставі [20].

В середньому, за усіма юридичними особами, число ІГС збільшилось на 24,5 %. Метою реалізації Стратегії є створення сприятливих умов для розвитку громадської ініціативи та самоорганізації, формування та діяльності ІГС, налагодження взаємодії між громадянами, згаданими інститутами та органами державної влади, ОМС, у тому числі для реалізації та захисту прав і свобод людини та громадянина, задоволення суспільних інтересів, забезпечення громадської участі у прийнятті та реалізації владних рішень. Стратегія базується на принципах, наведених в таблиці 3.

На сьогодні ІГС працюють у більшості суспільних сфер: захисту прав людини та громадянина, представлення інтересів різних груп громадян, надання соціальних та інших послуг, провадження благодійної та волонтерської діяльності, реалізації освітніх і культурних проектів, захисту довкілля, проведення аналізу реалізації державної політики, моніторингу діяльності органів влади, провадження антикорупційної діяльності та інших. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки визначає чотири стратегічних напрями:

- забезпечення ефективних процедур громадської участі у формуванні та реалізації державної політики на національному та регіональному рівнях, вирішенні питань місцевого значення;
- створення сприятливих умов для формування та інституційного розвитку інститутів громадянського суспільства;
- стимулювання участі ІГС в соціально-економічному розвитку України;
- створення сприятливих умов для міжсекторальної співпраці.

Однак вторгнення армії російської федерації в Україну, яке розпочалося ракетними обстрілами вранці 24 лютого 2022 року сформувало нові правила та принципи до підходів взаємодії органів державної влади та інститутів громадянського суспільства, що є основою для вирішення соціально- економічних проблем держави, створення безпечних умов для кожного громадянина, міжсекторальній співпраці, актуалізації нормативно-правової бази.

Результатом такої співпраці став Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022 «Про введення воєнного стану в

Україні» в результаті якого були запроваджені певні обмеження конституційних прав і свобод громадян [21].

Таблиця 3

Принципи, на яких базується Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки

№ п/п	Назва принципу	Суть принципу
1	2	3
1	Самоврядність громадянського суспільства	Органи державної влади, ОМС поважають право громадян на самоорганізацію, утворення та участь у діяльності ІГС. ІГС вільні у визначенні своїх цілей, прийнятті рішень, провадженні діяльності, за винятком обмежень, установлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей.
2	Рівність можливостей	Органи державної влади, ОМС створюють рівні можливості для реалізації громадянських прав незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, етнічного та соціального походження, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак.
3	Участь та інклюзивність	Рішення, що стосуються питань реалізації Стратегії, приймаються відповідними органами за Результатами вивчення інтересів та потреб громадян, ТГ, ІГС, зокрема шляхом проведення публічних консультацій; створюються умови для рівноправної громадської участі, вживаються заходи для подолання перешкод для представлення інтересів тієї чи іншої суспільної групи.
4	Партнерство	Органи державної влади, ОМС, ІГС та бізнес використовують можливості співпраці для реалізації Стратегії, досягнення позитивних змін у суспільстві та створення публічного блага.

продовження таблиці 2

5	Прозорість та підзвітність	Інформація про реалізацію Стратегії є відкритою для громадськості та оприлюднюється на офіційних вебсайтах органів державної влади, ОМС. Це дає можливість громадянам, ІГС, міжнародним організаціям, науковим установам, експертам брати участь у моніторингу та оцінці результатів реалізації Стратегії, надавати пропозиції.
6	Взаємна відповідальність усіх суб'єктів реалізації Стратегії	Органи державної влади, ОМС та ІГС, що долучаються до реалізації Стратегії, у межах своїх повноважень, можливостей та ресурсів докладають необхідних зусиль для ефективного виконання завдань Стратегії.

Джерело: Узагальнено автором на підставі [20]

За визначенням, наведеним у статті 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [21].

Також Закон України «Про правовий режим воєнного стану» передбачає певні процедурні зміни, які зокрема, але не виключно обмежили взаємодію органів державної влади та інститутів громадянського суспільства.

Серед таких обмежень можна виділити ч. 10 статті 9 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», яка передбачає,

що у період дії воєнного стану на акти органів місцевого самоврядування, військово-цивільних адміністрацій та військових адміністрацій, а також їх посадових осіб не поширюються вимоги у частині оприлюднення проєктів актів. Тобто більшість нормативно-правових актів були прийняті одноосібно без урахування відкритості та гласності.

Органи державної влади призупинили надання відповідей на окремі запити та звернення громадян, посилаючись на обставини непереборної сили незалежно від того, чи ведуться безпосередньої бойові дії на території громади чи ні.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 12 березня 2022 року № 263 «Деякі питання забезпечення функціонування інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів в умовах воєнного стану», органам державної влади рекомендувалося зупиняти, обмежувати роботу інформаційних, інформаційно-комунікаційних та електронних комунікаційних систем, а також публічних електронних реєстрів, що призвело до обмеження в отриманні інформації громадян. Проявлялися випадки повного закриття веб-сторінок органів державної влади. Ці заходи здійснювалися в цілях інформаційної безпеки та захисту персональних даних працівників ОДВ. В таких заходах мінімізувалась участь інститутів громадянського суспільства, зокрема у проведенні громадського контролю за діяльністю органів влади. [22].

Введення воєнного стану, обмежило виконання Закону України № 2939 «Про доступ до публічної інформації» та Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних, затвердженого постановою КМУ від 21.10.2015 № 835, розпорядники інформації зобов'язані були оприлюднювати доступну їм інформацію на своєму офіційному веб-сайті [23].

Функціонування громадських рад під час воєнного стану змінилися 16 серпня 2022 р. внесенням змін до постанови Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 996 [28].

Зміни передбачають, що на період воєнного стану:

– формування нового складу громадської ради має здійснюватися органом виконавчої влади через 6 місяців з дня припинення чи скасування воєнного стану;

– продовжується строк повноважень громадських рад, які вже функціонують, до затвердження їх нового складу;

– встановлюється можливість обмеження у разі необхідності за рішенням органу виконавчої влади: доступу членів громадської ради до приміщень, в яких розміщений орган; залучення до роботи ради працівників органу; оприлюднення інформації про діяльність громадської ради (з подальшим оприлюдненням протягом 6 місяців з дня припинення чи скасування воєнного стану).

Рішення, спрямоване на забезпечення безперервності діяльності громадських рад під час воєнного стану, та, водночас, усуває ризики для життя і здоров'я представників інститутів громадянського суспільства, членів громадських рад та працівників органів виконавчої влади.

Законотворчі зміни останніх років сприяли розвитку ІГС. Було розроблено ряд підзаконних актів та Законів. Серед таких Закон «Про основні засади молодіжної політики», що передбачає інституційні основи та способи залучення молоді до реалізації молодіжної політики. Закон регламентує такі інструменти участі молоді: інформування молоді, консультації з молоддю, діалоговий формат взаємодії з молоддю та партнерство.

В документі передбачається інструмент взаємодії ОДВ та ІГС, а саме створення консультативно-дорадчих органів за участю молодіжних рад на місцевому та регіональному рівнях, Національної ради з питань молоді при Кабінеті Міністрів України.

Законом передбачається створення посади радника із молодіжних питань для керівників центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування.

Законом передбачається створення нової державної установи, яка має займатися інституційною підтримкою молодіжних громадських організацій та фінансуванням молодіжних проєктів – Український молодіжний фонд [24].

Ця ідея вже пройшла публічні обговорення проєкту та

напрацьовано основу нормативно-правової бази для забезпечення діяльності Фонду. Однак, подальшу роботу з підготовки нормативно-правового акта було тимчасово призупинено.

Варто також проаналізувати нещодавно ухвалений в першому читанні проєкт Закону «Про публічні консультації» (реєстр. № 4254) який передбачає однакові для всіх ОДВ та органів місцевого самоврядування стандарти проведення публічних консультацій з метою створення сприятливіших умов для участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики.

Закон пропонує додати Президента України, державні колегіальні органи та Національний Банк України до переліку суб'єктів які зобов'язані проводити публічні консультації. Зобов'язати органи місцевого самоврядування проводити публічні консультації [25].

Важливою подією для практичного впровадження електронних конкурсних процедур стало прийняття наступних змін.

В серпні 2021 року були прийняті важливі зміни до Порядку проведення конкурсу з визначення розроблених інститутами громадянського суспільства програм (проєктів, заходів), для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка, що був затверджений постановою уряду України. Це практично дало поштовх до впровадження електронних конкурсних процедур.

Створення онлайн-платформи «ВзаємоДія» Міністерства цифрової трансформації (Мінцифри) дала можливість проводити конкурси онлайн. Умови електронних конкурсів мають прозору процедуру та автоматизацію формування рейтингів проєктів без втручання організаторів, а також уніфіковані форми заявок для участі та єдині правила для всіх учасників.

На жаль в період воєнного стану проведення конкурсів призупинено.

Щодо інституційної спроможності українських ІГС варто сказати, що вони залишаються на достатньо високому рівні. Попередні роки в умовах пандемії навчили переорієнтувати напрями власної діяльності, зокрема на боротьбу з наслідками коронавірусу, або змінити організаційні засади своєї роботи – перейти на дистанційний формат.

Події широкомасштабної війни РФ проти України значною мірою вплинули на роботу суб'єктів громадянського суспільства. Передусім ІГС стикнулися з такими проблемами:

- неможливість реалізовувати попередні проекти та заплановану діяльність;
- втрата організаційної стабільності: офісних приміщень, обладнання, тощо;
- необхідність переміщення до безпечніших регіонів України або за кордон;
- необхідність адаптації до роботи в умовах воєнного стану;
- зміна пріоритетів та переформатування власної діяльності.

Проте, незважаючи на ці виклики, загальна життєздатність ІГС залишилась на значно високому рівні, що продемонструвала діяльність ІГС у перші місяці війни. Інституційній спроможності українських ІГС сприяє доступна і швидка процедура їх державної реєстрації. Крім того, реєстрація громадської чи благодійної організації є безкоштовною. Часові межі реєстрації також нетривалі: три дні – для громадських організацій та один день – для благодійних організацій. Спосібів реєстрації існує кілька, зокрема можлива реєстрація в територіальних відділах Міністерства юстиції України, у центрах надання адміністративних послуг (ЦНАПах), через приватну адвокатську фірму.

З 2019 р. з'явилася можливість зареєструвати громадську чи благодійну організацію онлайн через платформу «Онлайн будинок юстиції». Хоча така реєстрація має свої особливості та недоліки, під час пандемії коронавірусу в умовах обмеженої роботи державних установ вона стала однією з додаткових можливостей для охочих зареєструвати свою організацію.

Підсумовуючи варто зазначити, що напрямки діяльності ІГС змінилися у всіх, від евакуації цивільних із зони бойових дій до купівлі доступу до космічного супутника. Одним з напрямків діяльності ІГС стало інформування та юридична допомога. Війна це не лише вбивства та зруйновані будинки, це значні проблеми внутрішньо переміщених осіб розпочати нове життя маючи численні проблеми.

ІГС створили безліч гарячих ліній правової допомоги, де проводили консультації, надавали вторинну правову допомогу, складати процесуальні документи, допомагати в судах. Навіть ті, хто залишився на окупованій території мали змогу отримати важливу інформацію.

Після того як представники громадянського суспільства стають для держави партнерами можна говорити про їх вплив на публічну політику. Багато експертів інститутів громадського суспільства почали залучати до різних процесів з підготовки проєктів законів. Наприклад Закон України «Про забезпечення прав та свобод внутрішньо переміщених осіб» був написаний, зокрема експертами громадських організацій.

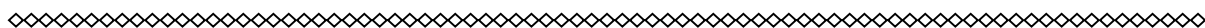
Висновки. В статті проаналізовано нормативно – правове забезпечення взаємодії органів влади з інститутами громадянського суспільства, показано поступовий розвиток співпраці органів влади та інститутів громадянського суспільства, який включав такі етапи як запровадження консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики, ухвалення рішення про утворення Громадської ради при Кабінеті Міністрів України та громадських рад при центральних, місцевих органах виконавчої влади, затвердження щорічних орієнтовних планів проведення консультацій з громадськістю. Підкреслено важливість розбудови співпраці органів влади з ІГС прийняття Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства, визначення основних принципів взаємодії органів виконавчої влади з інститутами громадянського суспільства та форм взаємодії ОВВ з ІГС. Окрему увагу приділено питанням розроблення планів заходів щодо реалізації Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства та звітів про їх виконання, утворенню Координаційної ради з питань розвитку громадянського суспільства як допоміжного органу при Президентові України, затвердженню національних стратегій сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016 - 2020 роки та на 2021-2026 роки. Проаналізовано та висвітлено недоліки нормативно-правового забезпечення такого інституту як ради громадського контролю.

Аналізуючи розвиток нормативно-правового забезпечення взаємодії органів державної влади та інститутів громадянського суспільства в умовах воєнного стану, можна зробити висновки, що нормативно-правова система направлена на гармонізацію дієвої співпраці влади та суспільства задля Перемоги України над зовнішнім ворогом - російською федерацією.

Стаття надійшла до редакції: 18.08.22

NORMATIVE AND LEGAL REGULATIONS AND INSTITUTIONAL SUPPORT FOR COOPERATION BETWEEN STATE AUTHORITIES AND CIVIL SOCIETY INSTITUTIONS

Vasyl Honcharuk, Graduate student of the Department of Public Policy, Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.

The author of the article reveals an important condition for the success of state administration - it is the active participation of civil society in all aspects of the socio-political life of the state, which positively affects the successful development of democracy, reducing the level of such socially negative phenomena as corruption, poverty, intolerance, extremism.

According to the author of the article, the active cooperation of society with the authorities helps to build a society in which people trust each other and can solve social problems together. The aim of the article is to analyze the state of regulatory and legal regulations as well as institutional support for the interaction of state authorities and civil society institutions at the current stage of development of society and public authority relations.

The issue of interaction between state authorities and civil society institutions has been one of the key issues of society throughout its

existence. The legitimacy of state power, its content and stability depend on such an interaction. After all, the development of the Ukrainian state is characterized by the modernization of all social institutions involved in the process of democratic transformation. However, these changes are not easy, and even hellish, because along with the COVID-19 pandemic, they are accompanied by a fight against an external enemy - the Russian Federation, which in 2014, by occupying and annexing Crimea and parts of Donetsk and Luhansk, which on February 24, 2022 launched an insidious attack on Ukraine unleashed a full-scale war on the territory of our state.

The globalization movement, the development of a single information space, innovative, public activity of society have largely contributed to the above-mentioned modernization processes. With the opposition of Ukrainian society to the aggressor, all democratic countries of the world have united around Ukraine, which appears as another aspect of Ukraine's unchanging course towards democracy, EU and NATO membership, which is actively supported by civil society.

Key words: *civil society, public authorities, civil society institutions, improvement of state policy, normative and legal regulation of the promotion of the development of civil society in Ukraine, martial law, social partnership, public control.*

Received: 18.08.22

References

1. Pro Komisiuu spriyannia demokratyzatsii ta rozvytku hromadianskoho suspilstva: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 11 kvitnia 2001 roku №245/2001 [About the Commission for Promotion of Democratization and Development of Civil Society: Decree of the President of Ukraine dated April 11, 2001 No. 245/2001]. (2001, April 11). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/245/2001/ed20010411#Text> [in Ukrainian].

2. Pytannia Komisii zi spriyannia rozvytku hromadianskoho suspilstva: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 7 zhovtnia 2002 roku № 898/2002 [Issues of

the Commission for the Promotion of Civil Society Development: Decree of the President of Ukraine dated October 7, 2002 No. 898/2002]. (2002, October 7). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/898/2002#Text> [in Ukrainian].

3. Deiaki pytannia shchodo zabezpechennia uchasti hromadskosti u formuvanni ta realizatsii derzhavnoi polityky: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 15 zhovtnia 2004 r. №1378 [Some issues regarding ensuring public participation in the formation and implementation of state policy: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated October 15, 2004 No. 1378]. (2004, October 15). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/1378/2004#Text> [in Ukrainian].

4. Pro skhvalennia Kontseptsii spriannia orhanamy vykonavchoi vlady rozvytku hromadianskoho suspilstva: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21 lystopada 2007 r. №1035-r [On the approval of the Concept of the promotion of the development of civil society by executive authorities: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine of November 21, 2007 No. 1035-p.]. (2007, November 21). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/1035-2007-%D1%80/ed20071121#Text> [in Ukrainian].

5. Pro zatverdzhennia planu zakhodiv shchodo realizatsii u 2008 rotsi Kontseptsii spriannia orhanamy vykonavchoi vlady rozvytku hromadianskoho suspilstva: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 28 travnia 2008 r. №784-r [On the approval of the plan of measures for the implementation in 2008 of the concepts of assistance by executive authorities to the development of civil society: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of May 28, 2008 No. 784-r]. (2008, May 28). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/784-2008#Text> [in Ukrainian].

6. Pro molodizhni ta dytiachi hromadski orhanizatsii: Zakon Ukrainy vid 1 hrudnia 1998 roku №281-XIV [On youth and children's public organizations: Law of Ukraine dated December 1, 1998 No. 281-XIV]. (1998, December 1). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/281-14#Text> [in Ukrainian].

7. Pro blahodiinytstvo ta blahodiini orhanizatsii: Zakon Ukrainy vid 16 veresnia 1997 roku №531/97-VR [On charity and charitable organizations: Law of Ukraine dated September 16, 1997 No. 531/97-VR]. (1997, September 16). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/531/97-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].

8. Pro profesiinykh tvorchykh pratsivnykiv ta tvorchi spilky: Zakon Ukrainy vid 7 zhovtnia 1997 roku №554/97-VR [On professional creative workers and creative unions: Law of Ukraine dated October 7, 1997 No. 554/97-VR]. (1997, October 9). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/554/97-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].

9. Pro profesiini spilky, yikh prava ta harantii diialnosti: Zakon Ukrainy vid 15 veresnia 1999 roku №1045-Kh [On trade unions, their rights and guarantees of activity: Law of Ukraine dated September 15, 1999 No. 1045-X]. (1999, September 19). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/1045-14#Text> [in Ukrainian].

10. Pro orhanizatsii robotodavtsiv: Zakon Ukrainy vid 24 travnia 2001 roku №2436-III [On employers' organizations: Law of Ukraine dated May 24, 2001 No. 2436-III]. (2001, May 24). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2436-14#Text> [in Ukrainian].

11. Pro asotsiatsii orhaniv mistsevoho samovriaduvannia: Zakon Ukrainy vid 16 kvitnia 2009 roku №1275-VI [On associations of local self-government bodies" Law of Ukraine dated April 16, 2009 No. 1275-VI]. (2009, April 16). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/1275-7317#Text> [in Ukrainian].

12. Pytannia spriyannia rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 25 sichnia 2012 roku №32/2012 [The issue of promoting the development of civil society in Ukraine: Decree of the President of Ukraine dated January 25, 2012 No. 32/2012]. (2012, January 25). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/32/2012/ed20120125#Text> [in Ukrainian].

13. Pro Stratehiiu derzhavnoi polityky spriyannia rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini ta pershocherhovi zakhody shchodo yii realizatsii: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24 bereznia 2012 roku №212/2012 [On the Strategy of the state policy of promoting the development of civil society in Ukraine and priority measures for its implementation: Decree of the President of Ukraine dated March 24, 2012 No. 212/2012]. (2012, March 24). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/212/2012/ed20120324#Text> [in Ukrainian].

14. Pro spriyannia rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 26 liutoho 2016 roku [On promoting the development of civil society in Ukraine: Decree of the President of Ukraine dated February 26, 2016]. (2016, February 26). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/68/2016#Text> [in Ukrainian].

15. Pro zatverdzhennia planu zakhodiv na 2017 rik shchodo realizatsii Natsionalnoi stratehii spriannia rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini na 2016-2020 roky: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 11 travnia 2017 r. № 296r [On the approval of the 2017 action plan for the implementation of the National Strategy for the Promotion of Civil Society Development in Ukraine for 2016-2020: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated May 11, 2017 No. 296]. (2017, May 11). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/296-2017-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

16. Pro zatverdzhennia planu zakhodiv na 2018 rik shchodo realizatsii Natsionalnoi stratehii spriannia rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini na 2016-2020 roky: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 10 travnia 2018 r. № 297 r [On the approval of the 2018 action plan for the implementation of the National Strategy for Promoting the Development of Civil Society in Ukraine for 2016-2020: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated May 10, 2018 No. 297]. (2018, May 10). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/297-2018-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

17. Pro zatverdzhennia planu zakhodiv na 2019 rik shchodo realizatsii Natsionalnoi stratehii spriannia rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini na 2016-2020 roky: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 14 serpnia 2019 r. № 657-r [On the approval of the plan of measures for 2019 regarding the implementation of the National strategy for promoting the development of civil society in Ukraine for the years 2016-2020, Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated August 14, 2019 No. 657]. (2019, August 14). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/657-2019-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

18. Pro zatverdzhennia planu zakhodiv na 2020 rik shchodo realizatsii Natsionalnoi stratehii spriannia rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini na 2016-2020 roky: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 8 lypnia 2020 r. № 839-r [On the approval of the 2020 action plan for the implementation of the National Strategy for Promoting the Development of Civil Society in Ukraine for 2016-2020: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of July 8, 2020 No. 839]. (2020, July 8). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/839-2020-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

19. Pro Natsionalnu stratehiiu spriannia rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini na 2021-2026 roky: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 7 veresnia 2021 roku № 487/2021 [On the National Strategy for Promoting the Development of Civil Society in Ukraine for 2021-2026: Decree of the President of Ukraine of September 7, 2021 No. 487/2021]. (2021, September 7). *zakon.rada*.

gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/487/2021#Text> [in Ukrainian].

20. Dovira do hromadskykh orhanizatsii zrostaie, ale suspilstvo stae bilsh radykalnym, - rezultaty doslidzhennia. Mizhnarodnyi fond «Vidrodzhennia» [Trust in public organizations is growing, but society is becoming more radical - the results of the study. «Renaissance» International Foundation]. *irf.ua*. Retrieved from https://www.irf.ua/dovira_do_gromadskikh_organizatsiy_zrostaie_ale_suspilstvo_stae_bilsh_radykalnim_rezultati_doslidzhennya [in Ukrainian].

21. Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini: Ukaz Prezydenta vid 24.02.2022 r. № 64/2022 [On the introduction of martial law in Ukraine: Decree of the President of February 24, 2022 No. 64/2022]. (2022, February 24). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> [in Ukrainian].

22. Deiaki pytannia zabezpechennia funktsionuvannia informatsiino-komunikatsiinykh system, elektronnykh komunikatsiinykh system, publichnykh elektronnykh reiestriv v umovakh voiennoho stanu: Postanova KMU vid 12.03.2022 roku № 263 [Some issues of ensuring the functioning of information and communication systems, electronic communication systems, and public electronic registers under martial law: Resolution of the CMU dated March 12, 2022 No. 263]. (2022, March 12). *kmu.gov.ua*. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-zabezpechennya-funkcionuvannya-informacijno-komunikacijnih-sistem-elektronnih-komunikacijnih-sistem-publichnih-elektronnih-reyestriv-v-umovah-voeyennogo-stanu-263> [in Ukrainian].

23. Pro dostup do publichnoi informatsii: Zakon Ukrainy vid 13.04.2012 № 2939 VI [On access to public information: Law of Ukraine dated 13.04.2012 No. 2939 VI]. (2012, April 13). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> [in Ukrainian].

24. Pro osnovni zasady molodizhnoi polityky: Zakon Ukrainy vid 27.04.2021 № 1414-IX [On the main principles of youth policy: Law of Ukraine dated 04/27/2021 No. 1414-IX]. (2021, April 27) *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text> [in Ukrainian].

25. Pro publichni konsultatsii: proekt zakonu vid 23.10.2020 №4254 [On public consultations: draft law of October 23, 2020 No. 4254]. (2020, October 23). *w1.c1.rada.gov.ua*. Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70235 [in Ukrainian].

26. Pro zapobihannia koruptsii: Zakon Ukrainy vid 14 zhovtnia 2014 roku

№ 1700-VII [On Prevention of Corruption: Law of Ukraine dated October 14, 2014 No. 1700-VII]. (2014, October 14). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> [in Ukrainian].

27. Pytannia Rady hromadskoho kontroliu pry Derzhavnomu biuro rozsliduvan: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 5 liutoho 2020 roku № 42/2020 [Issues of the Council of Public Control under the State Bureau of Investigation: Decree of the President of Ukraine dated February 5, 2020 No. 42/2020]. (2020, February 5). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/42/2020#n13> [in Ukrainian].

28. Pro volontersku diialnist: Zakon Ukrainy vid 19.04.2011 r. № 3236-VI [On volunteering: Law of Ukraine dated 19.04.2011 No. 3236-VI]. (2011, April 19). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text> [in Ukrainian].

29. Shtyrov, A., & Yemelyanov, V. (2020). Yevropeiskyi dosvid u sferi vzaiemodii derzhavy ta instytutiv hromadianskoho suspilstva. [European experience in the field of interaction between the state and institutions of civil society]. *Publichne upravlinnia ta rehionalnyi rozvytok – Public administration and regional development*, (9), 940-965. Retrieved from <https://doi.org/10.34132/pard2020.09.12> [in Ukrainian]

Відомості про автора / Information about the Author:

Гончарук Василь Віталійович: Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби, Київський національний університет імені Тараса Шевченка: вул. Академіка Ромоданова, 12/2, м. Київ, 03057, Україна.

Vasyl Honcharuk: Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service of Taras Shevchenko National University of Kyiv, vul. Akademika Romodanova, 12/2, Kyiv, 03057, Ukraine.

ORCID.ORG./ 0000-0003-1119-0543

E-mail: 0960360000@i.ua

України саме у тих аспектах, які сприймаються українським суспільством і державою. Автор вважає, що серед пріоритетних європейських досягнень важливими для імплементації в Україні є такі: збереження безпеки на європейському континенті в умовах російської агресії, підвищення рівня самосвідомості громадян держави щодо сприйняття ними України як частини Європейського Союзу, розвиток громадянської освіти.

Позитивний досвід таких європейських держав як Велика Британія, Німеччина та Франція щодо публічного управління захистом національних цінностей може бути адаптований в Україні на засадах європейської безпеки, міжнародного партнерства, сприяти наближенню перемоги України у повномасштабній російсько-українській війні над загарбником.

Ключові слова: публічне управління, захист національних цінностей, повномасштабна російсько-українська війна, Велика Британія, Німеччина, Франція.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Багато століть поспіль Європа формувала цінності, які вже багато років є привабливими для країн, що не входять до її політичного, економічного і культурного простору. Ті цінності частково були закріплені Декларацією європейської ідентичності, прийнятою Європейським товариством (назва Європейського Союзу, коли він складався з дев'яти країн-учасниць) 1973 року в Копенгагені.

Декларація європейської ідентичності базувалася на спільній спадщині, в основу якої покладено такі цінності: ідентичне ставлення до життя, сформоване на ідеї створення суспільства відповідно до потреб людей; принципи результативної демократії; рівність перед законом; соціальна справедливість і повага до людських прав. Для вступу до європейської спільноти Україні потрібно адаптувати ці цінності і вибудувати цивілізований захист національних цінностей Української держави, особливо в умовах глобалізаційних викликів та трансформаційних змін.

Розглядаючи вищеокреслену проблему доцільно на нашу думку, використати досвід державного управління захистом національних цінностей Німеччини, Франції чи Великої Британії для розбудови України саме у тих аспектах, які сприймаються українським суспільством і державою. Вважаємо, що серед пріоритетних європейських досягнень важливими для імплементації в Україні є такі: збереження безпеки на європейському континенті в умовах російської агресії, підвищення рівня самосвідомості громадян держави щодо сприйняття ними України як частини Європейського Союзу, розвиток громадянської освіти.

Тож актуальним є дослідження публічного управління захистом національних цінностей в зарубіжних країнах, які розглядаються шляхом теоретичного аналізу інноваційних підходів до ефективного публічного врядування і можуть бути адаптовані в Україні в умовах повномасштабної російсько-української війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальні засади державного управління в різних аспектах ціннісної проблематики досліджували: Л. Антонова, В. Бакуменко, М. Білинська, І. Грицяк, Д. Дзвінчук, В. Козаков, С. Онищук, Б. Парахонський, О. Радченко, М. Розумний, А. Ручка, Л. Чупрій та інші. Проблеми вдосконалення державного управління у сфері національної безпеки відображені у працях таких вітчизняних науковців, як В. Абрамов, В. Горбулін, А. Качинський, В. Ліпкан, Р. Марутян, Г. Ситник, С. Сьомін, М. Шевченко та інші.

Сутнісно-змістові аспекти управління сучасними політичними процесами, формування національної самосвідомості, духовно-ціннісного розвитку українського суспільства розглядалися в працях В. Андрущенко, В. Карлової, Е. Лібанової, П. Петровського, П. Ситніка, В. Скуратівського, В. Тертички, В. Трощинського та ін.

Взаємозв'язку національних інтересів, національних цінностей і національних цілей присвятили наукові праці вчені О. Бодрук, А. Возженіков, В. Вагапов, В. Грубов, О. Гончаренко, С. Здіорук, О. Пошедін та ін.

Розробка зазначених проблем також має місце у працях зарубіжних учених – А. Smith, Р. Schmidt, V. Magun, R. Lotze, N. Chavchavadze, J. Habermas, S. Huntington та інших.

Однак публічне управління захистом національних цінностей в зарубіжних країнах є малодослідженою темою у сфері науки «Державне управління».

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є теоретичний аналіз публічного управління захистом національних цінностей в зарубіжних країнах з метою подальшої адаптації їх позитивного досвіду в Україні, які розглядаються шляхом аналізу принципів, методів, інноваційних наукових підходів до вивчення ефективного публічного врядування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ідентичність Європи базувалася на спільній спадщині, в основу якої покладено такі цінності: ідентичне ставлення до життя, сформоване на ідеї створення суспільства відповідно до потреб людей; принципи результативної демократії; рівність перед законом; соціальна справедливість і повага до людських прав. Але провал голосування за проект Конституції для Європи продемонстрував наявність суперечностей і конфліктів у внутрішній політиці ЄС [1].

Характеристика цінностей Об'єднаної Європи.

Для діалектичного поєднання теорії та практики при класифікації цінностей Об'єднаної Європи слід спиратися на фактичний матеріал – переліки цінностей, зафіксовані у нормативно-правових документах, якими є: «Договір, що запроваджує Європейський Союз» [1], «Договір, що запроваджує Конституцію для Європи» [2], Копенгагенські критерії членства в Європейському Союзі [3], Лісабонський договір [4].

Зазначені нормативно-правові акти є концептуальними документами, що фіксують еволюцію ОЄ загалом та політичного простору зокрема, і є лише спробою (суб'єктивною) об'єктивного відображення частини реальності і не може претендувати на повний її опис.

Мета і принципи міжнародної організації дозволяють розкрити зміст та особливості її предметної компетенції, тобто ті сфери діяльності, які доручені їй державами-засновниками. Установчі договори ЄС мають значні особливості, що відображають зміст концепції інтеграції держав-членів.

Лісабонський договір встановлює цінності (ст. 2), цілі (ст. 3), а також визначає права, свободи і принципи (ст. 6), які не виходять за межі міжнародного права. Союз сформулював своє ставлення до демократичних принципів (ст. 9–12 розд. II), які покладені в основу його діяльності.

Європейська інтеграція ще з часів ЄОВС була орієнтована на вирішення економічних завдань, які відображалися в установчих договорах, згідно з якими формулювалися принципи взаємодії держав-членів всередині Співтовариства. І тільки в преамбулі Римського договору зазначалося, що воно засноване для збереження миру і свободи, що побічно передбачало наявність певних політичних завдань, які повинні були бути забезпечені інструментами економічної інтеграції. Згодом у преамбулі Єдиного європейського акта держави-члени Співтовариства заявили про свою «рішучість сприяти спільними зусиллями розвитку демократії, що спирається на основні права і передусім, на право свободи, рівності та соціальної справедливості» [1].

У преамбулі Маастрихтського договору підтверджувалася «їх прихильність до принципів свободи, демократії, поваги до прав людини, основних свобод і верховенства права» і декларувалося «бажання поглиблювати солідарність між своїми народами на основі принципу поваги до їх історії, культури і традицій» [5].

Новий етап відзначений в Амстердамському договорі, який додав до Маастрихтського договору ст. 6, в якій встановлювалося, що «Союз заснований на принципах свободи, демократії, поваги до прав людини та основних свобод, а також верховенства права, принципах, загальних для всіх держав-учасниць». Повага цих принципів є умовою прийняття нових членів до Спільноти (ст. 46 Маастрихтського договору), і в Договорі передбачена можливість застосування санкцій в разі порушення цих принципів будь-якою державою-учасницею [5, ст. 7].

З часом ці принципи були підтверджені, розширені і згодом перетворені на «цінності», тобто положення більш високого порядку, ніж просто принципи, про що вперше було заявлено в преамбулі Хартії основних прав, яка встановлювала, що Союз ґрунтується на

загальних і неподільних цінностях – людській гідності, свободі, рівності і солідарності; він спирається на принцип демократії і принцип верховенства права [6].

Таким чином, можна зробити висновок, що ЄС у XXI ст. поступово почав формувати нове розуміння своєї єдності як спільноти цінностей, а не тільки єднання, за певними принципами і метою. Не випадково Лісабонський договір пішов цим же шляхом. Стаття 2 Лісабонського договору, що замінила аналогічну статтю Маастрихтського договору, в першому абзаці містить короткий перелік фундаментальних європейських цінностей, до яких відносяться: повага до людської гідності, свобода, демократія, рівність, верховенство права і дотримання прав людини, включаючи права осіб, що належать до меншин.

Ці цінності є спільними для держав-членів у межах суспільства, що характеризується плюралізмом, недискримінацією, терпимістю, справедливістю, солідарністю і рівністю жінок та чоловіків.

Задекларовані цінності об'єднаної Європи є актуальними для українського суспільства в умовах інтеграції України до європейської спільноти. Крізь призму демократичного ідеалу визначимо шляхи адаптації європейського досвіду щодо захисту національних цінностей – узагальнюючи досвід участі у міжнародних проєктах, зіставляючи рейтинги національних цінностей українського народу та європейських, порівнюючи історичну спадщину України та європейських країн.

У міжнародних проєктах у межах масштабного проєкту «Європейське соціальне обстеження» (2004–2005 рр.) (European Social Survey) було проведено дослідження цінностей країн Європи, у т. ч. й України (23 країни ЄС плюс Україна). Це дослідження дало змогу сформувати «ціннісний портрет» населення України і зіставити його з «ціннісним портретом» більшої частини населення Європи.

Важливо, що об'єктами дослідження були країни як з давніми демократичними традиціями, зокрема Німеччина, Франція, Велика Британія, так і країни колишнього Радянського Союзу, зокрема Естонія, Латвія та Литва [7, с. 45–65].

Ціннісні основи ЄС знайшли своє відображення у документі «Хартія основних прав Європейського Союзу» [6]. Проект документа був урочисто проголошений на засіданні Європейської Ради 7 грудня 2000 р., а повної юридичної сили він набув 1 грудня 2009 р. разом із набранням чинності Лісабонського договору. Прийняття цього документа було викликане необхідністю визначити спільні цінності нового політичного утворення (Європейського Союзу) й гарантувати основні права громадян вже у контексті законодавства та інститутів ЄС. У «Хартії» права і свободи громадян ЄС поставили для всіх країн-учасниць Євросоюзу як цінності, на яких ґрунтується діяльність інститутів ЄС, про що зазначено у преамбулі документа зазначається: «Народи Європи, утворюючи все більш згуртований та тісний союз, прийняли рішення будувати разом мирне майбутнє на основі спільних цінностей. Європейський Союз сприяє збереженню та розвиткові цих спільних цінностей за поваги до різноманіття культур та традицій народів Європи, так само як і до національної самобутності держав-членів та організації їх публічної влади на національному, регіональному та місцевому рівнях» [6]. Загалом «Хартія» складається із 54 статей, що поділені на сім розділів. Перші шість визначають фундаментальні цінності, а останній, сьомий розділ, тлумачить та регулює застосування документа. Отже, до цінностей, визначених європейською спільнотою та зафіксованих у документі, належать:

– гідність (розділ 1, ст. 1–5): права та гарантії, які забезпечують гідне існування людської особистості в суспільстві: право на життя, право на особисту недоторканність, заборона тортур та іншого жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження, покарань, свобода від рабства та підневільного стану;

– свобода (розділ 2, ст. 6–19): фундаментальні громадянські та політичні свободи, закріплені в Європейській конвенції з прав людини: право на свободу та особисту недоторканність, повага до приватного та сімейного життя, захист інформації особистого характеру, свобода думки, совісті та релігії, свобода вираження власної думки та свобода інформації, свобода зборів та асоціацій, а також певні соціальні права – право на освіту, свобода професійної

діяльності та право на працю, свобода підприємництва, право власності тощо;

– рівність (розділ 3, ст. 20–26): рівність людей у правах, недопущення дискримінації, культурне, релігійне та мовне різноманіття, рівні права між чоловіками та жінками, захист прав дитини та людей похилого віку;

– солідарність (розділ 4, ст. 27–38): певні трудові права – право працівників на отримання інформації, право на ведення переговорів та колективні дії, право на послуги із працевлаштування, захист у ряді незаконного звільнення, справедливі та рівні умови праці, соціальне забезпечення та соціальна допомога, охорона здоров'я, захист навколишнього середовища та прав споживача (перегукується з деякими положеннями Європейської соціальної хартії, яка вже стала частиною права ЄС);

– громадянство (розділ 5, ст. 39–46): активне та пасивне виборче право на виборах до Європейського парламенту та на муніципальних виборах, право на належне управління, право на доступ до документації, право на звернення до Омбудсмена ЄС, свобода пересування та проживання, дипломатичний та консульський захист;

– правосуддя (розділ 6, ст. 47–50): закріплюються не стільки права, скільки гарантії прав особистості, переважно в межах кримінального процесу: право на ефективний правовий захист та доступ до неупередженого суду, презумпція невинуватості та право на захист, забезпечення принципів законності та відповідності покарання вчиненому злочину.

У цілому документі Ради Європи та Європейського Союзу щодо забезпечення прав і свобод індивіда, «Хартія основних прав Європейського Союзу», спирається на конституційні традиції європейських країн та їх міжнародні зобов'язання, насамперед на «Загальну декларацію прав людини», що була прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р.

Таким чином, європейські цінності мають не лише абстрактне значення, а й цілком конкретне вираження у вигляді базових фундаментальних прав, свобод тощо, зафіксованих у відповідних

документах ЄС. На нашу думку, й окремі громадяни, і українське суспільство в цілому, декларуючи власні євроінтеграційні прагнення та захищаючи їх на практиці, крокують до встановлення та утвердження системи цінностей, що буде базуватимуться на зазначених вище установах.

Проголошені європейські цінності не вирізняються новизною змісту, вони радше відтворюють ті принципи, які широко закріплені і визнані міжнародним правом, внутрішнім законодавством держав-членів ЄС, а також чинними міжнародними договорами. Відносно ст. 2 Лісабонського договору про ЄС, новелою в порівнянні з попередніми установчими актами стало згадування про захист прав осіб, що належать до меншин.

У своїх відносинах з рештою світу Європейський Союз утверджує і просуває свої цінності та інтереси й сприяє захисту своїх громадян. Він сприяє миру, безпеці, сталому розвитку планети, солідарності і взаємній повазі народів, вільній та справедливій торгівлі, викоріненню бідності та захисту прав людини, в тому числі прав дитини, а також неухильному дотриманню і розвитку міжнародного права, особливо дотриманню принципів Статуту ООН.

Однак спільне бачення «європейських цінностей» наразі не дає явлення про особливості систем національних цінностей країн-учасниць ЄС. Кожна з націй сучасної Європи має певні відмінні ознаки, які слугують “маркерами” її національної культури, що засновується на особистісних установах та цінностях. З цією метою розглянемо деякі приклади.

Велика Британія

Однією з країн, де завзято зберігають і шанують свої традиції і звичаї, є Велика Британія. Британська цивілізація являє собою окремий світ, що сформувався на основі традицій народів, які населяли численні острови, регіони і провінції Об'єднаного Королівства, – це мультикультурна спільнота. Землі британських островів зі змінним успіхом завойовували кельти, нормани, сакси, вікінги і римляни. Етнічний склад дуже різноманітний. У культурному плані простежується подібне різноманіття. Тому у

Великій Британії дуже толерантно ставляться до будь-якої релігії і національних традицій. Культура цієї країни має такі традиції, характерні особливості яких не можна не відчувати буквально всюди – в поведінці, побуті, мистецтві, мові і релігії. Британцям властива туга за минулим, і для них немає нічого дорожчого за традиції і звичаї. Не важливо, яким чином вони з'явилися. Головне – це дотримуватися їх у всьому і завжди. Дотримання традицій для британців – найкращий спосіб відчувати себе комфортно, відчувати сталість у всьому. Головна відмінна риса британців полягає в їх консерватизмі. Він проявляється у всьому. Люди, виховані в дусі консерватизму, залишаються прихильниками всього традиційного і перевіреного роками. У сільській місцевості можна зустріти старовинні фамільні замки, кожен з яких має свою легенду. А у зовнішньому вигляді відбивається прагнення жити відокремлено [8].

В основу сучасної державної політики захисту національних цінностей Великої Британії покладено досить популярну у сучасному світі концепцію «м'якої сили».

Такі великі культурні держави, як Китай, Франція і Велика Британія, переконують, що основна функція «м'якої сили» закріплена в їх власному історичному розвитку. Саме коротке визначення терміна «м'яка сила» такий вигляд: «The ability to attract» – здатність залучати. Інакше кажучи, це політичне застосування сили, засноване на культурному впливі й пропозиціях у міждержавному співробітництві, які заслуговують на довіру. Таким чином, ключовою ознакою «м'якої сили» є здійснення влади за допомогою впливу на цілі політичних суб'єктів без застосування заохочень або загроз [9].

Найважливішими факторами успіху політики «м'якої сили» Великої Британії є чітке визначення мети співпраці у кожному з напрямів діяльності, відстеження національної специфіки і рівня економічного розвитку країн-партнерів, стійка присутність у цих країнах, ефективне координування дій відповідних відомств, активне залучення неурядових організацій до процесів співпраці, а також прозорість і розвиненість інструментів оцінювання ефективності політики «м'якої сили» [10].

Пріоритети діяльності Великої Британії у ключових сферах застосування «м'якої сили» обумовлені загальними геополітичними, економічними та гуманітарними інтересами країни. При цьому завдання основних суб'єктів «м'якої сили» в конкретній країні присутності залежать від її географічного положення, рівня економічного і соціального розвитку та інших факторів. Пріоритети діяльності включають і культурне, освітнє, торгове і економічне співробітництво, а також надання допомоги найбільш бідним країнам. У той же час у всіх пріоритетних видах діяльності завжди наявні елементи народної дипломатії [11].

Моніторинг та постійна модернізація британської політики «м'якої сили» здійснюються за чотирма основними напрямками – культура і просування мови; співробітництво в галузі освіти, науково-технічне та інноваційне співробітництво; розвиток ділових зв'язків; сприяння міжнародному розвитку. У той же час чітко виявляється акцент політики «м'якої сили» Великої Британії – це передусім розвиток ділових зв'язків, загальнодержавної дипломатії, сприяння міжнародному розвитку.

Окрім того, Велика Британія проводить активну роботу щодо забезпечення впливу на майбутні еліти інших країн через освітні й науково-технічні програми. Таким чином, елементи різних напрямів (культури, просування мови, експорту освітніх послуг тощо) сприяють послідовному розвитку народної дипломатії як основної сфери політики «м'якої сили».

Основна роль у реалізації політики «м'якої сили» Великої Британії належить державним структурам, насамперед Міністерству закордонних справ і справ Співдружності (Foreign and Commonwealth Office, FCO), Міністерству міжнародного розвитку (Department for International Development, DFID) і, меншою мірою, Міністерству культури, ЗМІ і спорту (Department for Culture, Media & Sport, DCMS). Крім того, до системи органів, що мають повноваження у сфері реалізації політики «м'якої сили», можна включити Департамент торгівлі та інвестицій (UK Trade & Investment, UKTI) і найбільшу в світі медіа-мовну організацію – Всесвітню службу Бі-бі-сі (BBC World Service), що має статус дер-

жавної корпорації. Нарешті, варто відзначити неурядові громадські органи (non-departmental public bodies), що фінансуються за рахунок Міністерства міжнародного розвитку – Незалежну комісію з оцінювання впливу програм допомоги (Independent Commission for Aid Impact) і Комісію зі стипендій Співдружності націй (Commonwealth Scholarship Commission in the UK).

Одну з провідних ролей у здійсненні британської політики «м'якої сили» відіграє специфічний державно-громадський орган «British Council» (Британська рада). Проекти, що здійснюються Британською Радою, можна розділити на три основні групи – підтримка співпраці в галузі культури, поширення англійської мови і розвиток освіти.

Важливу роль у просуванні британської політики «м'якої сили» відіграють неурядові громадські організації, які мають різний рівень автономності з метою виключення політичного впливу. Їх у британській практиці часто називають квазіавтономними неурядовими організаціями (quasi-autonomous non-governmental organizations, quangos), оскільки вони зазвичай отримують значне або повне фінансування від уряду країни за принципом «простягнутої руки», що забезпечує їх незалежність від політичних рішень і одночасно допомагає уряду Великої Британії реалізовувати свої мету і завдання [12].

Отже, збалансоване поєднання різних напрямів та інструментів співпраці, облік власних пріоритетів та інтересів країн-партнерів, активне залучення до процесів взаємодії НУО, цілеспрямована робота з майбутніми елітами і підтримання позитивного іміджу країни в різних сферах формують основу для ефективного переходу Великої Британії від присутності до впливу за допомогою політики «м'якої сили».

Політика Великої Британії у сфері сприяння міжнародному розвитку завдяки своїй узгодженості з іншими напрямками співробітництва, розвиненості механізмів звітності та іншим перевагам справедливо вважається однією з найбільш ефективних у світі. Саме Велика Британія першою серед країн світу надала суттєву допомогу з перших хвилин війни України з країною-агресоркою

росією. у всіх сферах діяльності нашої державі. Протягом тривалого часу Україна постійно відчуває надзвичайно активну політичну та фінансово-економічну підтримку Великої Британії. Серед знакових подій, варто виділити – оголошення наприкінці січня 2022 року рішення про формування тристороннього міждержавного альянсу Україна – Польща – Велика Британія, крім того, офіційний візит до Києва 1 лютого Бориса Джонсона, який оголосив про те, що Британія надасть для ЗСУ України оборонні озброєння [13].

Велика Британія має чітку позицію щодо підтримки територіальної цілісності та суверенітету України, зокрема у рамках міжнародних організацій (Організація Об'єднаних Націй, Організація з безпеки і співробітництва в Європі та Рада Європи): являючись постійним членом Ради Безпеки ООН, регулярно виступає на підтримку української державності; систематично робляться заяви від Уряду Великої Британії на захист судноплавства в Чорному морі, щодо анексії Автономної республіки Крим чи катастрофи рейсу МН17, незаконних дій РФ та загострення на Донбасі, утримання політичних в'язнів [13].

У процесі набуття досвіду українсько-британської військово-політичної співпраці сформувалися такі його головні напрями: діалог штабів усіх родів і видів збройних сил із метою координації позицій, інституційного реформування української армії й досягнення сумісності; проведення спільних навчань («Козацький степ», «Козацький експрес», «Козацька булава») за участі військових підрозділів інших держав НАТО; спільна участь у миротворчих місіях (наприклад, в Іраку); організація курсів перепідготовки для українських військових із вивчення англійської мови, права та інформаційних технологій, а з 2015 р. розгорнуто навчально-тренувальну місію «Orbital», через яку вже пройшли 22 тис. осіб. [13-14]

Від початку повномасштабної війни, найбільш актуальною і дієвою є пряма британська військова допомога (з урахуванням засобів гуманітарної підтримки), що за наявності широкомасштабного наступу та високого рівня інтенсивності бойових дій зі значними ураженнями цивільного населення є нагальною. Зокрема, мається

на увазі про поставки озброєнь на сотні мільйонів фунтів стерлінгів, які пройшли від легкого оборонного озброєння у вигляді кількох тисяч малих переносних протитанкових та зенітно-ракетних комплексів «Javelin» і «NLAW» напередодні війни, і перейшли до постачання наступальної зброї – модерних високоточних протикорабельних ракетних комплексів «Harpoon» та важкої бронетехніки, що відповідає логіці назрілого контрнаступу ЗС України. На противагу іншим європейським країнам надання британського озброєння здійснюється максимально оперативним, деполітизованим та небюрократизованим, і, як правило, випереджаючи аналогічні рішення уряду США [14-16]

Рівень підтримки України Британією, можна передусім вважати комплексним і безпрецедентним для нашої держави протягом усього періоду нашої незалежності. Зрештою безпрецедентні й сучасні умови співробітництва, а рівень британської економіки та оборонного комплексу дає змогу надавати значний обсяг оперативної допомоги партнеру. Загальний обсяг допомоги Великої Британії для України нині становить понад 2,3 млрд фунтів стерлінгів [15-18]

Велика Британія є одним із ключових партнерів України, що допомагає протистояти агресії РФ. Підтримка Британії в усіх сферах (політика, дипломатія, озброєння, гуманітарні питання щодо українців, які виїхали до Сполученого Королівства) – це безсумнівний доказ того, що між Україною та Британією налагоджені партнерські відносини. Британія займає найбільш стійку позицію серед партнерів, не балансує між Росією та Україною, а усіма силами виступає за українські інтереси і перемогу українців. Доцільно зауважити, що постачання західної техніки, зброї та боєприпасів є надзвичайно важливим для українців у довгостроковій перспективі. Попри те, що Україна має власні можливості з виробництва зброї, без потужної сторонньої підтримки ЗС України буде важко звільнити великі території від російських військ [19].

Таким чином, сфера безпеки та військова кооперація стали пріоритетним напрямом двосторонньої співпраці між Україною та Великою Британією в умовах російсько-української війни.

Німеччина

У другій половині ХХ ст. Німеччина пройшла складаний шлях подолання наслідків свого історичного минулого у суспільній свідомості, упровадження кардинальних змін у національній культурі в досить короткий термін. Жодна з країн, озируючись на власну історію початку ХХ століття, не несе такого усвідомленого «тягаря злочинів», як Німеччина. Проте і жодна інша країна Європи не вийшла з Другої світової війни більш чесною та більш успішною за Німеччину.

Ще донедавна перший рядок Гімну Німеччини «Німеччина, Німеччина – понад усе / понад усе на світі» (Deutschland, Deutschland überalles, / Über alles in der Welt) сприймався як вияв шовінізму, мілітаризму та характеризував імперську велич. Занадто часто за Історію країни диктаторські режими використовували патріотизм задля своєї непристойної мети. Саме тому будь-які демонстративні прояви гордості за батьківщину традиційно викликають у німців складні почуття. «Чорно-червоно-золоті» прапори взагалі донедавно було важко знайти, хіба що на будівлях держустанов.

Сьогодні нова німецька самосвідомість тісно пов'язана зі сприйняттям Німеччини насамперед як частини ЄС. Це знаходить своє відображення й у ставленні до мігрантів, від яких вимагають інтеграції в німецьке суспільство. Як показали опитування фонду Identity Foundation [20], 60 % громадян Німеччини пишаються своєю країною. Хоча відкрито заявити про свій патріотизм готові не всі, але 80 % німців більше не хочуть «соромитися своєї німецькості». Теплі почуття німців до своєї країни більше не ґрунтуються на «величі та міці держави». Тепер у німців інші приводи для національної гордості – стабільність, пошана до традицій, розвинена культура, економічні, політичні та спортивні успіхи країни.

Дослідженню національної ідентичності німців у 2004-2005 рр. було присвячено цікаве опитування, в межах якого респондентам було поставлено запитання «Бути німцем – чи багато це значить?» (Deutsch-Sein, Wie ist das?) [21]. У ході дослідження було виявлено, що готовність протидіяти нацистському минулому у німців зростала в міру загострення почуття колективного сорому за це минуле.

Також було виявлено, що високий рівень ідентифікації з державою відповідає більш низькому рівню сорому за нацистське минуле.

Таким чином було засвідчено, що для покоління сучасних німців сором за нацистське минуле Німеччини радше є справою власної самоідентифікації, аніж ідентифікації з державою. Серед найбільш вагомих складових національної самоідентифікації німців були виявлені: можливість розмовляти німецькою мовою (94 %) та наявність німецького громадянства (85 %).

Вже у 1946 році було запроваджено науково-історичний діалог між Францією та Німеччиною, що дало змогу сформулювати в 1951 р. «Франко-німецькі рекомендації» для шкільних підручників. Проягом наступних років обидві сторони продовжували зустрічі й дискусії, зокрема на Конгресі в Бамберзі влітку 1956 р., метою якого було «забезпечити максимальне висвітлення аспектів, які підкреслюють зв'язки, замість зосередження на національних перспективах» [22]. Франко-німецькі дискусії про шкільні підручники стали проявом зусиль громадянського суспільства, спрямованих на те, щоб закласти нові суспільні й емоційні підвалини для стосунків між цими країнами після Другої світової війни. Порушуючи питання про відмінні й спільні моменти в минулому, сторони прагнули знайти шляхи консенсусу щодо тлумачення історії. Офіційний підручник з історії було запроваджено у випускних класах Франції та Німеччини з 2006/2007 навчального року. Такі результати франко-німецької науково-історичної співпраці стали поштовхом до нових форм всеєвропейської співпраці. Так розпочалася кампанія «європідручника», який давав би транснаціональну панораму європейської історії.

В умовах російської загарбницької війни в Україні Німеччина продемонструвала єдність з українським народом в боротьбі з ворогом. Розв'язана путіним війна зміцнила відносини України і Німеччини, які ніколи не були такими тісними, як зараз. Ніколи європейське майбутнє не було таким чітким, ніколи раніше зацікавленість європейського та німецького бізнесу в Україні не була такою великою, як зараз. Це прозвучало під час виступу канцлера ФРН Олафа Шольца на відкритті 5-го німецько-українського

бізнес-форуму з відбудови України в Берліні. На його переконання, найкращий місточок між країнами – це особисті контакти між українцями та німцями [23].

Підтвердженням цього є мільйони українців, яких прийняла Німеччина після 24 лютого 2022 року, мільйони євро, які виділила ФРН Україні для соціально-економічної підтримки в ці тяжкі місяці війни, це без урахування допомоги воєнною технікою, зброєю. Німецькі фірми також надали роботу тимчасово переселеним особам з України, а також вчителям, які навчають уже майже 200 тисяч українських дітей [24].

Франція

Аналіз європейських цінностей французами яскраво проявився під час управління державою *Президента* Франції Ф.Міттерана, який зазначав: «Ми – французи, наші предки – галли і римляни, трохи – німці, трохи – євреї, трохи – італійці, трохи – іспанці, більшою мірою – португальці ... і я ставлю собі запитання: можливо ми ще й араби?» [25]. Питання національної ідентичності у Франції не нове. Сьогодні тривають дискусії з приводу того, що означає бути французом.

У 2007 р. у Франції було створено Міністерство міграції, інтеграції, національної ідентичності та солідарного розвитку, завданням якого, окрім боротьби з незаконною міграцією, стали інтеграція мігрантів і посилення ідентичності французької нації. У 2009 р. Міністерство створило спеціальний Інтернет-ресурс, який запрошував до національної дискусії про те, що сьогодні означає бути французом. Базовим теоретичним документом для дискусії стали «Парламентська доповідь про повагу до символів Республіки» та доповідь «Знайомство з цінностями Республіки». Окрім цього, була опублікована книга-збірник праць учених «Що означає бути французом?» [26].

Сайт який був розроблений для активізації суспільної думки було орієнтовано на досить широку громадськість. До участі у дискусіях на місцевому рівні було залучено депутатів Національних Зборів Франції та депутатів Європарламенту, громадські організації, науковців, викладачів та учителів шкіл, представників

різних конфесій. Зокрема, на думку учасників дискусії, французька національна ідентичність існує (76 %) і її основу складає французька мова (80 %) [27].

Відповідно до чинного законодавства, французька мова є мовою освіти, праці, торгівлі та публічних послуг. Будь-який напис чи оголошення, зроблені в публічних місцях, які призначені інформувати населення, повинні бути зроблені французькою мовою. Законодавство зобов'язує уряд Франції щороку подавати до парламенту звіти про стан французької мови. Сьогодні на сторожі французької мови стоїть низка державних інституцій, це, зокрема, Вища рада французької мови, Головна комісія з термінології та неологізмів Французької академії наук, Головне управління з питань французької мови Міністерства культури тощо [27].

Окрім цього, французька національна ідентичність, безсумнівно, базується на республіканських цінностях свободи, рівності та братерства, які поділяє більшість французів [28].

До пріоритетних засобів захисту національної ідентичності французів належить громадянська освіта (в нашому розумінні – національно-патріотичне і громадянське виховання). Основний критерій успішного впровадження ефективної громадянської освіти – це усвідомлення людиною своєї належності до державно-національної спільноти, шанобливе ставлення до державної мови, історії та традицій. У Франції для розвитку громадянської свідомості молоді – весь потенціал державного апарату.

Громадянська і моральна освіта – це шкільний предмет, який офіційно викладається у Франції з 2013 року. До системи громадянської освіти залучені підприємства, громадські організації, агентства з міжнародного розвитку, заклади позашкільної освіти тощо. Разом з тим французькі вчителі з обережністю ставляться до викладання «надновітньої» історії, адже завжди існує ризик виникнення непорозумінь через неполіткоректні висловлювання [27].

Окрім того, один із багатьох департаментів та відділів Міністерства національної освіти Франції займається питанням збереження національної пам'яті. Серед основних його завдань –

надання рекомендацій відносно відзначення пам'ятних дат Франції, організація та проведення освітніх конкурсів для дітей та молоді, а також надання спеціальній комісії Міністерства історичних джерел і документів, які є підставою для внесення змін до шкільних навчальних програми з курсу громадянської та моральної освіти, історії та географії Франції.

24 лютого 2022 р. Франція засудила російську агресію проти України. Президент Франції Е. Макрон у своїй промові підкреслив відповідальність президента РФ В. Путіна за розв'язання загарбницької війни, заявив, що стоїть на боці України й відзначив хоробрість українського народу. Президент заявив, що «події цієї ночі (24 лютого) є «переломним моментом в історії Європи та нашої країни. Вони матимуть тривалі, глибокі наслідки для нашого життя, для геополітики нашого континенту, і разом ми зможемо на них відповісти», звернув увагу на «захист французів, які перебували в Україні та всіх французів узагалі, й на потребу ухвалення нагальних рішень щодо прямих і непрямих наслідків цієї кризи» [28].

Водночас 24 березня 2022 р. на самітах НАТО, G7 й засіданні Європейської Ради в Брюсселі французький президент, з одного боку, наполягав на продовженні поставок оборонної та летальної зброї в Україну, а з другого – виступив проти постачання танків та літаків через те, що це означало б «співучасть у війні». Е. Макрон звернувся до французьких компаній, які працюють у секторах, на які поширено санкції проти РФ, з вимогою виконувати рішення французького уряду, а іншим компаніям запропонував самим вирішувати залишатися в Росії, чи ні, й зробив попередження про загрозу продовольчої кризи, пов'язаної з війною в Україні [28].

13 квітня 2022 р. Е. Макрон дистанціювався від слів Джо Байдена, який кваліфікував дії армії РФ в Україні як геноцид. Е. Макрон згадав про воєнні злочини Росії, й водночас підкреслив, що український і російський народи є «братніми народами». Того ж дня президент В. Зеленський назвав слова Е. Макрона, які повторювали пропагандистський наратив В. Путіна, образливими [28].

У березні уряд Франції надав Україні декілька десятків протитанкових ракетних комплексів «Milan». Наприкінці березня

українські рятувальники отримали 27 одиниць пожежно-рятувальної та спеціальної техніки з Франції. Поставка гармат і тисяч снарядів, а також навчання десятків українських вояків на французькій землі були заплановані на кінець квітня. Міністр Збройних сил Франції Флоранс Парлі підтвердила, що Франція в квітні вже поставила Україні військової техніки на 100 мільйонів євро і що незабаром буде відправлено й інше озброєння. У Києві відбулася церемонія передачі другого пакету допомоги Французької Республіки для Державної служби з надзвичайних ситуацій. Посол Франції в Україні Е. де Понсен урочисто передав сертифікат на 23 одиниці пожежно-рятувальної та іншої спеціальної техніки для Державної пожежно-рятувальної служби. Посол Франції зазначив, що кошти на цю техніку, вартістю понад 1,7 мільйона євро, були зібрані громадами Франції у вигляді добровільних пожертвувань. Під час міжнародної донорської конференції для України, що відбулася у Варшаві 5 травня, лідер Франції оголосив, що Франція збільшить внесок з \$1,7 до \$2 млрд, виділивши додаткові \$300 млн для потреб фінансової, економічної та гуманітарної допомоги Україні. Е. Макрон підкреслив нагальну потребу докласти зусиль для забезпечення допомоги у довгостроковій перспективі, враховуючи тривалість російсько-українського конфлікту, який, на його думку, продовжуватиметься [28].

Виступаючи у Європейському Парламенті (Страсбург, 9 травня 2022 р.), Е. Макрон оприлюднив ідею залучення України та низки інших європейських країн – не членів ЄС, зокрема Великої Британії, до нової структури, яку він попередньо позначив як «Європейську політичну спільноту». На думку Е. Макрона, цей новий формат співпраці має об'єднувати демократичні країни, які поділяють спільні цінності, задля співпраці у сферах політики, безпеки, енергетики, транспорту та розвитку інфраструктури. На думку президента Франції, навіть якщо Україні буде надано статус кандидата в члени ЄС, процес вступу забере кілька років, можливо – й кілька десятиріч. Вірогідно, висловлена Е. Макроном позиція може свідчити про неготовність французького уряду надавати Україні членство в ЄС в коротко- чи середньотерміновій перспективі. Заява

Е. Макрона викликала занепокоєння з боку українського уряду, було розкритиковано проект президента Франції про створення нового європейського формату співпраці, зазначивши, що вбачає у ньому спробу запропонувати Україні альтернативу членства в ЄС [28].

Загалом Франція направила в Україну понад 800 тонн гуманітарних вантажів, включаючи ліки, медичне, рятувальне та протипожежне обладнання, генератори для лікарень, намети, ковдри, гігієнічні набори, продовольчу допомогу, 200 тонн насінневої картоплі для підвищення продовольчої безпеки.

Уряд Франції забезпечив супровід у документуванні та розслідуванні військових злочинів, скоєних російськими військовими на тимчасово окупованих територіях України. В Україні працює група фахівців у складі двох судових лікарів, близько п'ятнадцяти жандармів з Криміналістичного науково-дослідного інституту Національної жандармерії (IRCGN), експертів зі злочинів та ідентифікації жертв. Група розгорнула систему обстеження та ідентифікації тіл, а також ДНК-лабораторію. На прохання української влади робота цієї місії буде продовжена [28].

Франція внесла передоплату щорічного внеску у розмірі 13 млн євро та додатковий винятковий внесок у розмірі 500 тис. євро до Міжнародного кримінального суду й надала десять слідчих.

Французький уряд забезпечив прийом біженців з України. Станом на 28 квітня у Франції перебувала понад 51 тис. біженців з України. На території Франції було облаштовано понад 90 тис. місць для проживання людей, які втікають від війни в Україні і цим житлом уже скористалися 29 тис. осіб. Запроваджено механізм тимчасового захисту, що включає право на проживання, доступ до ринку праці, доступ до житла, соціальної допомоги, медичної допомоги та доступ до освіти.

А мер Парижа Анн Ідальго стала першим відомим французьким політиком, яка відвідала Київ після початку російського вторгнення. Під час візиту Анн Ідальго до Києва 15 квітня було підписано Угоду про встановлення дружніх відносин між Києвом та Парижем, а 22 березня міська рада Парижу одностайно проголосувала за надання місту Київ статусу почесного громадянина. Уперше цей статус було надано окремому місту [28].

Анн Ідальго висловила бажання допомагати не лише Києву, але й усій Київській області. І допомагати не лише гуманітаркою, а й у формі спільних проєктів у сфері архітектури, культури та відновлення міст. Візит мера однієї з найбільших світових столиць подав важливий сигнал про можливість надання допомоги у відбудові України не тільки з боку урядів зарубіжних країн, а й за участі окремих міст і територіальних громад. Тим більше, що немає сенсу зволікати до закінчення війни, адже відбудовувати лікарні та надавати термінову медичну допомогу потрібно вже зараз. Так само нагальною є потреба в забезпечення українців чистою питною водою та наданні допомоги у розмінуванні території. Враховуючи досвід Другої світової війни представники мерій Франції як ніхто розуміють важливість відбудови розбомблених міст і сіл.

Висновки. Таким чином, в статті встановлено, що ідентичність країн-учасниць Європейського Союзу ґрунтується на спільній історичній спадщині, в основу якої покладено такі цінності: безпека життя громадян та територіальна цілісність, ідентичне ставлення до життя, в основі якого ідеї створення суспільства відповідно до потреб людей; принципи результативної демократії; рівність перед законом; соціальна справедливість і повага до людських прав.

З'ясовано, що в Німеччині самосвідомість громадян тісно пов'язана зі сприйняттям своєї держави як частини Європейського Союзу. У Франції до пріоритетних засобів захисту національної ідентичності належить громадянська освіта, основним критерієм успішності якої є усвідомлення належності до державно-національної спільноти, шанобливе ставлення до державної мови, історії та традицій. У Великій Британії зберігають і шанують свої традиції, звичаї, культуру, характерні особливості яких відчуваються всюди – в поведінці, побуті, мистецтві, мові та релігії.

Звісно, не існує єдиного рецепту / сценарію ментального поєднання нації. Брати за зразок систему державного управління захистом національних цінностей Німеччини, Франції чи Великої Британії для розбудови України не можна, проте доцільно використати їх позитивний досвід у тих аспектах, які сприймаються українським суспільством і державою. Вважаємо серед пріоритетних

європейських досягнень важливими для імплементації в Україні такі: безпека суспільства та суверенітет, територіальна цілісність держави, підвищення рівня самосвідомості громадян держави щодо сприйняття ними України як частини Європейського Союзу; розвиток громадянської освіти; збереження і повага до українських національних традицій, звичаїв, культури.

Стаття надійшла до редакції: 11.07.22

PUBLIC MANAGEMENT OF THE PROTECTION OF NATIONAL VALUES IN FOREIGN COUNTRIES IN THE CONTEXT OF A FULL-SCALE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Stanislav Larin, Associate Professor of Central Institute of Postgraduate Education, University of Educational Management of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

The purpose of the article is a theoretical analysis of the public administration of the protection of national values in foreign countries in order to adapt their positive experience in Ukraine. The subject of the study is a set of principles, methods and scientific approaches of public administration for the protection of national values, which are respected in European countries.

The methodological basis of the article is a theoretical analysis of the principles, methods and scientific approaches of public administration for the protection of national values in foreign countries, their implementation in the conditions of a full-scale Russian-Ukrainian war.

In the article, the author notes that the declaration of European identity was based on a common heritage, which is based on the following values: an identical attitude to life, formed on the idea of creating a society in accordance with the needs of people; principles of effective democracy; equality before the law; social justice and respect for human rights. To join the European community, Ukraine needs to adapt

these values and build a civilized defense of the national values of the Ukrainian state, especially in the face of globalization challenges and transformational changes.

It is advisable to use the experience of public management of the protection of the national values of Germany, France or Great Britain for the development of Ukraine in precisely those aspects that are perceived by Ukrainian society and the state. The author believes that among the priority European achievements, the following are important for implementation in Ukraine: maintaining security on the European continent in the face of Russian aggression against the European continent, raising the level of self-awareness of citizens of the state to promote Ukraine as part of the European Union, and developing civic education.

The positive experience of such European states as Great Britain, Germany and France regarding the public management of the protection of national values can be adapted in Ukraine on the basis of European security, international partnership, and contribute to the approaching victory of Ukraine in a full-scale Russian-Ukrainian war over the invader.

Key words: *public administration, protection of national values, full-scale Russian-Ukrainian war, Great Britain, Germany, France.*

Received: 11.07.22

References

1. Dohovir pro Yevropeiskyi Soiuz (konsolidovana versiiia stanom na 1 sichnia 2005 roku) [Treaty on European Union (consolidated version as of January 1, 2005)]. Zakonodavstvo Ukrainy – Legislation of Ukraine. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from http://zakon.rada.gov.ua/cgi_bin/laws/main.cgi?n-reg=994_029 [in Ukrainian].

2. Dohovir pro zaprovadzhennia Konstytutsii dlia Yevropy [Treaty on the Implementation of the Constitution for Europe]. (2003). Informatsionno-pravovoy portal «Zakonodatelstvo Ukrainy» – Information and legal portal «Legislation of Ukraine». *uazakon.com*. Retrieved from <http://www.uazakon.com/big/text312/pg1.htm> [in Ukrainian].

3. Kopenhahenski kryterii chlenstva v Yevropeiskomu soiuzi (informatsiino-analitychna dovidka) [Copenhagen criteria for membership in the European Union (informational and analytical reference)]. MZS Ukrainy – Ministry of Foreign Affairs of Ukraine. *mfa.gov.ua*. Retrieved from <http://mfa.gov.ua/ua/page/open/id/774> [in Ukrainian].

4. Lisabonska uhoda [The Lisbon Agreement]. *uk.wikipedia.org*. Retrieved from <https://uk.wikipedia.org/wiki> [in Ukrainian].

5. Maastrykhtskyi dohovir (Dohovir pro utvorennia Yevropeiskoho Soiuzu) [Maastricht Treaty (Treaty establishing the European Union)]. *eur-lex.europa.eu*. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11992M/htm/11992M.html> [in English].

6. Pendak, A. (Trans.) (2001). Khartiia osnovnykh prav Yevropeiskoho Soiuzu: Nitstskyi dohovir ta rozshyrennia Yevropeiskoho Soiuzu [Charter of Fundamental Rights of the European Union: Treaty of Nice and expansion of the European Union]. Kyiv [in Ukrainian].

7. Magun, V. & Rudnev, M. (2010). Zhiznennyie tsennosti naseleniya Ukrainy: sravneniye s 23 drugimi evropeyskimi stranami. Statia vtoraya. [Vital values of the population of Ukraine: comparison with 23 other European countries. Article two]. *Vestnik obshchestvennogo mneniya. Dannyye. Analiz. Diskussii – Herald of public opinion. The data. Analysis. Discussions*, 4 (90). 39-51 [in Russian].

8. Ovchynnykova, S. V. & Kalianova, L. M. Osoblyvosti zvychaiv i tradytsii u Velykobrytanii [Peculiarities of customs and traditions in Great Britain]. Molodizhnyi naukovyi forum: Humanitarni nauky: elektro. zb. st. po mat. XVIII Mizhnar. stud. nauk-prakt. konf., № 11 (17) – Youth scientific forum: Humanities: electro. coll. Art. according to math. XVIII International study science and practice Conf., No. 11 (17). Retrieved from [https://nauchforum.ru/archive/MNF_humanities/11\(17\).pdf](https://nauchforum.ru/archive/MNF_humanities/11(17).pdf) [in Ukrainian].

9. Pule, V. Bolshe myagkoy sily dlya Evropy! [More soft power for Europe!]. *inosmi.ru*. Retrieved from <https://inosmi.ru/politic/20170801/239948657.html> [in Russian].

10. Who We are. UK Foreign & Commonwealth Office. *gov.uk*. Retrieved from <https://www.gov.uk/government/organisations/foreign-commonwealth-office/about#who-we-are> [in English].

11. UK Trade & Investment Official Website. *ukti.gov.uk*. Retrieved from <http://www.ukti.gov.uk/home.html> [in English].

12. The National Security Act of 1947. *cia.gov*. Retrieved from <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/1947-07-26.pdf> [in English].

13. Stuzhuk, Yu. P. (2022). Spivrobotnytstvo Ukrainy ta Velykoi Brytanii v umovakhrosiisko-ukrainskoi viiny [Cooperation between Ukraine and Great Britain in the conditions of the Russian-Ukrainian war]. *Zbirnyk naukovykh prats Tsentru voienno-stratehichnykh doslidzhen Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy imeni Ivana Cherniakhovskoho – Collection of scientific works of the Center for Military and Strategic Studies of the National Defense University of Ukraine named after Ivan Chernyakhovsky*, 2 (75), 135-241. Retrieved from <http://znp-cvds.nuou.org.ua/article/view/267500/263383> [in Ukrainian].

14. U Henshtabi rozpovily pro ozbroiennia, yake ZSU nevdovzi otrymaiut vid Velykoi Brytanii [The General Staff talked about the weapons that the Armed Forces of Ukraine will soon receive from Great Britain]. (2022, July 21). NewsWeek. *nw.com.ua*. Retrieved from <https://nw.com.ua/politics/u-gen-shtabi-rozpovily-pro-ozbroyennya-yake-zsu-nevdovzi-otrymayut-vid-velykoyi-brytaniyi> [in Ukrainian].

15. Iaku zbroiu Brytaniia daie Ukraini [What weapons does Britain give to Ukraine]. (2022, May 27). BBC News. *bbc.com*. Retrieved from <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61604424> [in Ukrainian].

16. Bude vdvichi bilshe: Brytaniia vidpravyt v Ukrainu novi systemy RSZV M270 [It will be twice as much: Britain will send new M270 anti-aircraft systems to Ukraine]. (2022, August 11). 24 kanal – 24 channel. *24tv.ua*. Retrieved from https://24tv.ua/britaniya-vidpraviv-ukrayinu-novi-sistemi-rszv-m270-shho-pro_n2121865 [in Ukrainian].

17. Viiskovi navchannia u Brytanii: Volles vidvidav biitsiv ZSU [Military exercises in Britain: Wallace visited the soldiers of the Armed Forces]. (2022, July 9). Ukrinform. *ukrinform.ua*. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3525495-vijskovi-navcanna-u-britanii-volles-vidvidav-bijciv-zsu.html> [in Ukrainian].

18. Iak navchaiut ukrainskykh biitsiv u Velykobrytanii [How Ukrainian soldiers are trained in Great Britain]. (2022, August 22). Ukrainskyi tyzhden – Ukrainian Week. *tyzhden.ua* Retrieved from <https://tyzhden.ua/World/255559> [in Ukrainian].

19. Velyka Brytaniia rozshyriuie prohramu pidhotovky viiskovykh ZSU [Great Britain is expanding the training program of the Armed Forces of Ukraine]. (2022, September 5). Militarnyi – Military. *mil.in.ua*. Retrieved from <https://mil.in.ua/uk/news/velyka-brytaniya-rozshyryuye-programu-pidgotovky-vijskovyh-zsu/> [in Ukrainian].

20. Sumlenny, S. Nemetskiy futbolnyy patriortizm. *euromag.ru*. Retrieved from <http://www.euromag.ru/euroblogs/126/22478.html> [in Russian].

21. Dresler-Hawke, E. & Liu, J. H. (2006). Collective shame and the positioning of German national identity. *Psicología Política*, 32, 131–153 [in English].

22. Defrans, K. & Pfal, U. (2009). Na sluzhbi franko-nimetskoho zblyzhennia. Dialoh istorykiv po obydvah berehy Reinu. Yevropa ta yii bolisni mynuvshyny [In the service of Franco-German rapprochement. Dialogue of historians on both sides of the Rhine. Europe and its painful past]. Mink Zh. & Neimaier L. (Eds.). Kyiv: «Nika-Tsentr», 98-108 [in Ukrainian].

23. Rozviazana putynym viina zmitsnyla vidnosyny Ukrainy i Nimechchyny, yaki nikoly ne byly takymy tisnymy, yak zaraz [The war started by Putin strengthened the relations between Ukraine and Germany, which have never been as close as they are now]. (2022, October 24). Ukrinform. *ukrinform.ua*. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3599944-putinska-viina-zmicnila-vidnosini-nimeccini-i-ukraini-solc.html> [in Ukrainian].

24. Smith, A. D. (1992). National Identity and the Idea of European Unity. *International Affairs*, 55-76. Retrieved from <http://users.clas.ufl.edu/ckostopo/GreekIdentity/2620461.pdf> [in English].

25. Sole, R. Mettre les Beurs a la table d'honneur. (1987, May 20). *Le Monde*. Retrieved from https://www.lemonde.fr/idees/article/2010/09/02/black-blanc-rebeu_1405910_3232.html [in French].

26. Sondage-Identité Nationale: 60% sont favorables au débat. *lesindiscrets.com*. Retrieved from <http://www.lesindiscrets.com/article-6239-sodage-identite-nationale-60-sont-favorables-au-debat.html> [in French].

27. Sappin, M. (2010). Le Grand débat sur l'identité nationale à Marseille. *Regards sur l'Actualité*, 358. Paris. [in French].

28. Mitrofanova, O. O. Zakhody Frantsii shchodo pidtrymky Ukrainy v umovakh povnomasshtabnoi rosiiskoi ahresii [France's measures to support Ukraine in conditions of full-scale Russian aggression]. Derzhavna ustanova «Instytut vsesvitnoi istorii Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy» – State institution «Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine». *ivinas.gov.ua*. Retrieved from <https://ivinas.gov.ua/viina-rf-proty-ukrainy/zakhody-frantsii-shchodo-pidtrymky-ukrainy-v-umovakh-povnomasshtabnoi-rosiiskoi-ahresii.html> [in Ukrainian].

Відомості про авторів / Information about the Authors

Ларін Станіслав Васильович: Центральний інститут післядипломної освіти Державного закладу вищої освіти «Університет менеджменту освіти» НАПНУ: вул. Січових стрільців, 52-А, м. Київ, 04053, Україна.

Stanislav Larin: Central Institute of Postgraduate Education, University of Educational Management of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Sichovykh Striltsiv str., 52 A, Kyiv, 04053, Ukraine.

ORCID. ORG/0000-0001-8544-7714

E-mail: natali.larina@ukr.net

Підписано до друку 05.09.2022 р.
Формат 60/84 1/16 Папір офсетний.
Гарнітура «Times New Roman». Друк ризограф.
Ум. друк. арк. 21,06
Наклад 100 шт. Замовлення № 1/09.
Виготовлювач: Ємельянова Т.В.
54001, Миколаїв, пров. Суднобудівний, 7
Тел.: (0512) 47-74-48, e-mail: printex_nik@ukr.net
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
ДК № 6167 від 03.05.2018